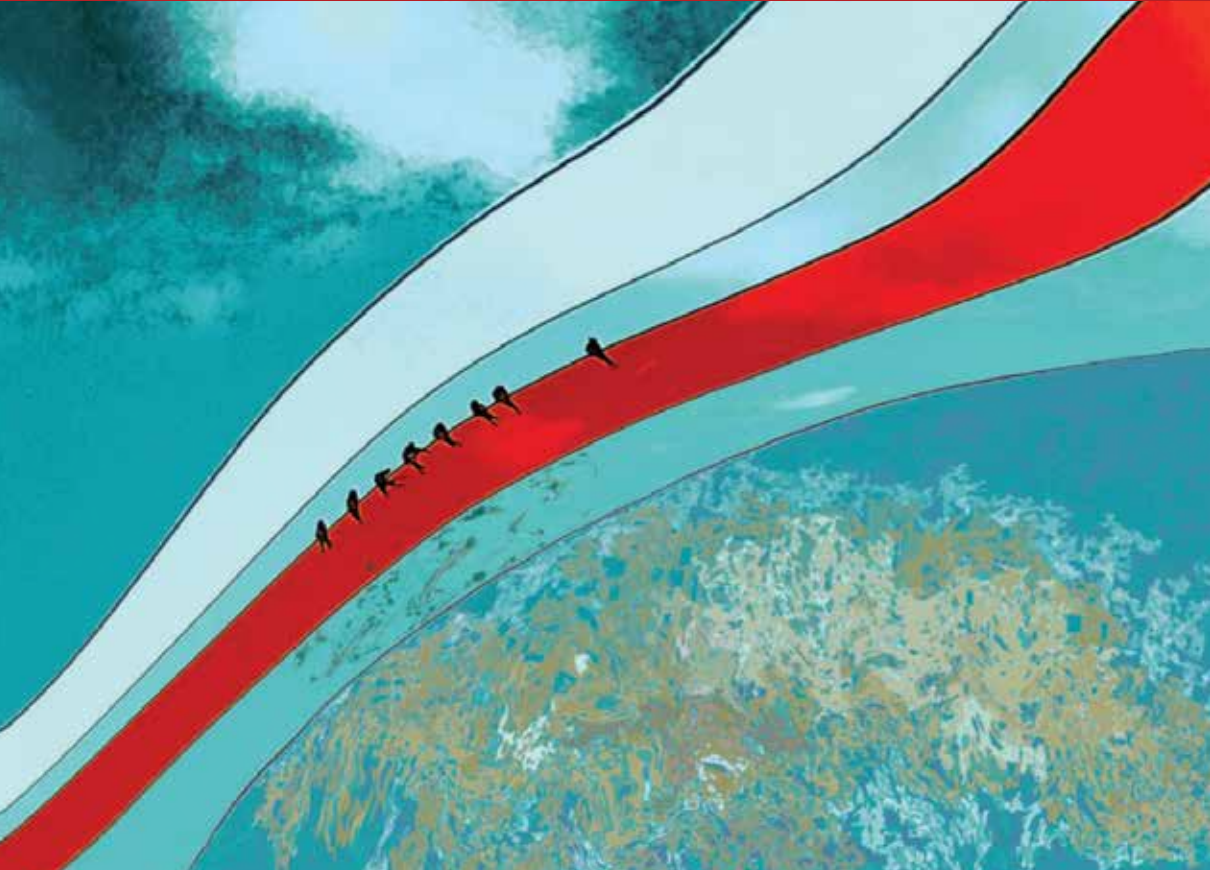

TÜRKİYE'DE GÖNÜLLÜLÜK

DENEYİMLER, SINIRLILIKLAR VE YENİ AÇILIMLAR

DERLEYENLER **Emre Erdoğan, Pınar Uyan-Semerci**
Nurhan Yentürk, Laden Yurttagüler

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

**TÜRKİYE'DE GÖNÜLLÜLÜK
DENEYİMLER, SINIRLILIKLAR VE YENİ AÇILIMLAR**

DERLEYENLER

EMRE ERDOĞAN - PINAR UYAN-SEMERCI
NURHAN YENTÜRK - LADEN YURTTAGÜLER

DERLEYENLER: EMRE ERDOĞAN, PINAR UYAN-SEMERCI, NURHAN YENTÜRK, LADEN YURTTAGÜLER

TÜRKİYE'DE GÖNÜLLÜLÜK:

DENEYİMLER, SINIRLILIKLAR VE YENİ AÇILIMLAR

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 671
STK ÇALIŞMALARI 25

KAPAK RESMİ "YERE GÖĞE KONAMAYANLAR" LALE DURUZ

ISBN 978-605-399-567-8

1. BASKI İSTANBUL, KASIM 2020

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, No: 6 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 35680

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data

İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloqlama Bölümü Tarafından Kataloqlanmıştır.

Names: Erdoğan, Emre, compiler. | Uyan-Semerci, Pınar, compiler. | Yentürk, Nurhan, compiler. | Yurttagüler, Laden, compiler.

Title: Türkiye'de gönüllülük : deneyimler, sınırlılıklar ve yeni açılımlar / derleyen Emre Erdoğan, Pınar Uyan-Semerci, Nurhan Yentürk, Laden Yurttagüler.

Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020. | Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 671. STK Çalışmaları; 25.

Identifiers: ISBN: 9786053995678 (paperback)

Subjects: LCSH: Voluntarism. | Voluntarism --Turkey. | Volunteers --Legal status, laws, etc. | Voluntarism perception. | Non-governmental organizations --Turkey. | Associations, institutions,etc. --Turkey. | Nonprofit organizations --Management. | Volunteer workers in social service --Turkey. | Democracy --Turkey. | Youth --Turkey --Political participation. | Student volunteers in social service --Turkey.

Classification: LCC: HN49 .V64 T87 2020

DERLEYENLER
EMRE ERDOĞAN - PINAR UYAN-SEMERCI
NURHAN YENTÜRK - LADEN YURTTAGÜLER

**TÜRKİYE'DE GÖNÜLLÜLÜK
DENEYİMLER, SINIRLILIKLAR VE YENİ AÇILIMLAR**

İçindekiler

xiii Yazarlar

xvii Giriş

- 1 1 Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019:
Gönüllü Profili, Gönüllülerin Koşulları ve Kazanımları
EMRE ERDOĞAN & PINAR UYAN-SEMERCİ
 - 1 Yöntem
 - 2 Türkiye’de Gönüllülüğün Durumu
 - 5 Araştırma Çalışmasına Katılanların Profili
 - 7 Gönüllülerin Çalışma Koşulları
 - 19 Gönüllülük ve Katılım
 - 29 Gönüllülük Konusundaki Destekler
 - 35 Gönüllülük ve Kazanımları
 - 39 Gönüllülük Yapılan Kurumla Gelecekte İlişkiler
 - 42 Sonuç Yerine
 - 43 Kaynakça
- 45 2 Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019:
Gönüllü Koordinatörleri Gönüllülüğü Değerlendiriyor
EMRE ERDOĞAN & PINAR UYAN-SEMERCİ
 - 46 Gönüllü Koordinatörü Profili
 - 49 Gönüllülük Süresi, İş Yükü ve Gönüllü Profili
 - 55 Gönüllünün Motivasyonu ve Kazanımları
 - 56 Kendini gerçekleştirmek
 - 56 Çalışma alanının etkisi
 - 57 Kariyer fırsatları ve kişisel gelişim
 - 58 Söz hakkı olması/Hiyerarşinin olmaması
 - 59 Kurumsal tanınırlık
 - 60 Önceki deneyimleri, yaşam tecrübeleri
 - 61 Maddi getiriler
 - 62 Tecrübe kazanma, yaşam deneyimi
 - 63 Gönüllülerle İlişkiler
 - 63 Başvuru
 - 65 Eğitim/Oryantasyon
 - 69 Gönüllülerle iletişim ve bilgilendirme
 - 71 Kararlara Katılım
 - 76 Gönüllülere verilen harcırak ve destekler
 - 80 Gönüllülerden Geribildirim Süreçleri

- 84 Riskler ve Sigorta
91 Sonuç
- 93 3 Gençlik, Gönüllülük ve Katılım
LADEN YURTTAGÜLER
94 Katılım ve gönüllülük
107 Örgüt İçi Katılım
113 Güçlendirme (Empowerment), Katılım ve Gençler
129 Sonuç olarak...
130 Kaynakça
- 133 4 “Abla Bir Daha Gelecek misin?”
Türkiye’de Çocuklarla Gönüllülük Deneyimleri
AYŞE BEAZOVA & GÖZDE DURMUŞ
134 Çocuk Hakları Temelli Perspektifle
Çocuklarla Çalışmak
137 Türkiye’de Çocuk Alanında Çalışan
Sivil Toplum Kuruluşlarına Bakış
139 Çocuk Alanında Çalışma Yapan
STK’larda Gönüllü Profili
142 Doğrudan Çocuklarla Çalışan
Gönüllülerin Çalışma Süreçleri
142 Gönüllülük motivasyonu
146 Gönüllülerde aranan kriterler
149 Gönüllü sayısı, çalışma süresi ve verilen roller
151 Gönüllülere yönelik güçlendirme eğitimleri,
süpervizyon ve geribildirim
156 Çocuklarla çalışmada sınırlar ve kurallar,
kurumların çocuk koruma ve
çocuk güvenliği politikaları
158 Sonuç Yerine: Çocuklarla Gönüllülük Süreçlerinde
Çocuk Hakları Temelli Yaklaşımı Yaşama Geçirmek
164 Kaynakça
- 165 5 Gönüllülükte Etik
PINAR UYAN-SEMERCI
167 “Gönüllü” kim ve neden “gönüllü” olunur?
169 Niye Gönüllülük? Farkındalık,
Huzursuzluk ve Sorumluluk
173 Gönüllülüğün Sınırlılıkları ve Sürdürülebilir Gönüllülük
176 Sonuç Yerine
177 Kaynakça

179 6 Gönüllülük ve Hukuki Çerçevesi

KÜBRA DOĞAN-YENİSEY

- 180** 1. Gönüllünün İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Görünümü
- 180** Gönüllü mü yoksa kayıt dışı işçi mi?
- 181** İş sözleşmesinin unsurları ve gönüllülük
- 181** İş görme
- 182** Ücret
- 182** Bağımlılık
- 184** “Gönüllü” ve “İşçi”: İki farklı çalışma biçimi
- 185** Gönüllülük ve Sosyal Güvenlik Hukuku
- 185** Gönüllünün sosyal güvencesizliği sorunu
- 186** Gönüllü ile işçi arasındaki belirsizliğin yarattığı sorunlar
- 187** Gönüllülük ve Masrafların Karşılanması
- 188** 2. Gönüllülüğe İlişkin Bir Hukuki Model
- 188** Yasal Düzenlemenin Temel İlkeleri
- 189** Gönüllülüğü teşvik edecek bir düzenleme
- 189** Gönüllülerin menfaatlerini koruma altına alacak bir düzenleme
- 190** Gönüllülük ile işçilik arasındaki belirsizliği ortadan kaldıracak bir düzenleme
- 190** Vergi hukuku alanındaki somut sorunların giderilmesi
- 190** Gönüllülüğün uluslararası boyutunun dikkate alınması
- 190** Gönüllü Tanımı
- 191** Faaliyetin bir başkası yararına yürütülmesi
- 192** Maddi karşılık bulunmaması
- 193** Serbest irade
- 194** Gerçek kişiler
- 195** Gönüllü ile Sivil Toplum Kuruluşu Arasındaki Hukuki İlişki
- 196** Bireysel gönüllülük
- 196** Bir örgüt bünyesinde sürdürülen gönüllülük
- 197** Gönüllülüğün hukuki bir yükümlülük altına girilmeksizin yürütülmesi
- 197** Dernek üyeliği
- 198** Sözleşme ilişkisi: Gönüllülük sözleşmesi
- 199** Temelinde “Gönüllü”nün Yer Aldığı Bir Model
- 200** Koruyucu düzenlemelerin kanunun kapsamı içindeki tüm gönüllülere uygulanacağı bir model
- 200** Gönüllülük sözleşmesinin esaslarının düzenlendiği bir model
- 201** Gönüllünün sağlık ve güvenliğinin güvence altına alındığı bir model
- 203** Gönüllülük nedeniyle uğranılan kaza veya hastalığa karşı sosyal güvencenin sağlandığı bir model

207 7 Gönüllülükle İlgili Yasal Düzenlemeler: Sivil Alan İçin Örnekler ve Öneriler

NURHAN YENTÜRK

- 211** 1. Gönüllülük Yasal Çerçevesi için
Uluslararası Arka Plan
- 214** 2. AB Ülke Örneklerinde Gönüllü Kanunları
- 215** Gönüllülük ayrı bir kanunla düzenlenmeli mi?
- 216** Kanunda gönüllülük ve gönüllü faaliyetin bir tanımı var mı? Amacı, kapsamı ve ilkeleri belirtiliyor mu? Kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarında yapılabileceğine ilişkin bir ifade yer alıyor mu?
- 218** Kurum özelliklerine göre gönüllü çalıştırılması konusunda ayırım olmalı mı?
- 220** Kanunda kimlerin gönüllü olabileceği kimlerin olamayacağı belirtilmiş mi? Yaş sınırı var mı?
- 222** Gönüllü sayılması için yazılı bir gönüllülük sözleşmesi yapılması kanunda yer alıyor mu? Zorunlu mu? Koşula mı bağlı?
- 223** Kanunda gönüllülük sözleşmesinin iş sözleşmesinden farklı belirtiliyor mu? Sözleşme olmasa bile, kanunda hiçbir şekilde ücret alamayacağı yazıyor mu?
- 224** Gönüllünün yaptığı harcamalar ödenmeli mi? Yemek ve yolculuk, gider usulü ya da harcırah olarak?
- 226** STK gönüllü için sosyal sigorta yaptırmalı mı?
- 226** Hastalık riski? İş kazası ve meslek hastalığı sigortası yapılmalı mı?
- 228** İşsizlerin gönüllülüğünde işsizlik ödeneği kesiliyor mu?
- 228** Çalışılan konuda eğitim, oryantasyon ve bilgilendirilme hakkı; katılım hakkı vd. haklar yer alıyor mu?
- 229** Gönüllülerin görev ve sorumlulukları yer almalı mı?
- 231** Gönüllü sözleşmesinin nasıl biteceği kanunda yer alıyor mu?
- 231** Gönüllülere yönelik kamusal teşvikler var mı?
- 232** 3. Gönüllülük Kanunu için Tartışma ve Öneriler
- 232** Amaç, Kapsam ve Tanımlar
- 237** Haklar ve sorumluluklar
- 237** Kimler gönüllü olabilir?
- 238** Eğitim ve bilgilendirilme hakkı
- 239** Katılım hakkı
- 240** Gönüllü davranış kuralları
- 241** Harcamaların karşılanması
- 243** Diğer Hak ve Sorumluluklar

- 244 Gönüllü Sözleşmesi
- 246 Gönüllünün sağlık ve güvenliği
- 249 4. Kamu ve Özel Gönüllü Kaza Sigortası Önerisi
- 254 Sonuç Yerine
- 256 Kaynakça

259 Dizin

Tablo ve Şekil Listesi

Birinci Bölüm

- 3 Şekil 1 Gönüllülük Oranları- Ülke Karşılaştırması
- 4 Şekil 2 Gönüllülük Yapanların Demografik Özellikleri- Türkiye
- 6 Şekil 3 Gönüllü Olarak Çalışılan Kurumun Ana Çalışma Alanları
- 7 Şekil 4 Kurumla İlişkiler ve Çalışma Durumu: Çalışma Süresi (Ay)
- 8 Şekil 5 Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşun Faaliyetleri İçin Son Bir Haftada Ortalama Kaç Saat Zaman Harcandığı
- 9 Şekil 6 Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşun Faaliyetleri İçin Son Bir Haftada Ortalama Kaç Saat Zaman Harcandığı
- 10 Şekil 7 Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşta Daha Çok Hangi Günler Çalışıldığı
- 11 Şekil 8 Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşta Daha Çok Hangi Günler Çalışıldığı ve Çalışma Durumu
- 12 Şekil 9 Gönüllü Faaliyet Saatleri
- 13 Şekil 10 Gönüllü Faaliyet Saatleri ve Çalışma Durumu
- 14 Şekil 11 Gönüllü Olunan Kurumda Yapılan İşler
- 15 Şekil 12 STK'da Yapılan İşler ve Çalışma Durumu
- 16 Şekil 13 STK'da Yapılan Faaliyetler ve Yaş
- 17 Şekil 14 Gönüllülerin Çalıştıkları ve Çalışmak İstedikleri Ortamlar
- 18 Şekil 15 Gönüllü-Kurum İlişkisi
- 19 Şekil 16 Gönüllü-Kurum İlişkisi- “Şu anda yapılan iş...”
- 21 Şekil 17 «Gönüllü Olarak Yapılan İşin Tanımının Yapılmasında Katkıda Bulundunuz mu?»
- 22 Şekil 18 «Gönüllü Olarak Yapılan İşin Tanımının Yapılmasında Katkıda Bulundunuz mu?»
- 23 Şekil 19 Gönüllülük Yapılan STK'da Kararlara Katılım Derecesi Hakkında Görüşler
- 24 Şekil 20 Gönüllülük Yapılan STK'da Kararlara Katılım Derecesi Hakkında Görüşler, Çalışma Durumu ve Yaş (“Katılıyorum” Yanıtlarının Oranı)
- 25 Şekil 21 Şu Anda Yoğun Vakit Ayrılan STK'ya Gönüllü Olma Yolları
- 27 Şekil 22 Şu Anda Yoğun Vakit Ayrılan STK'ya Gönüllü Olma Yolları
- 28 Şekil 23 En Sık Gönüllülük Yapılan Kurumun Seçilme Nedenleri
- 29 Şekil 24 “Gönüllülük Yaparken Yapılan Ulaşım, Yiyecek ve İletişim Masrafları Gibi Harcamaları Kim Karşılıyor?”
- 30 Şekil 25 “«Gönüllülük Yaparken Yapılan Ulaşım, Yiyecek ve İletişim Masrafları Gibi Harcamaları Kim Karşılıyor?» ve Çalışma Durumu”

- 31** Şekil 26 “«Gönüllülük Yaparken Yapılan Ulaşım, Yiyecek ve İletişim Masrafları Gibi Harcamaları Kim Karşılıyor?» ve Çalışma Durumu”
- 32** Şekil 27 Gönüllülerin Sigortalılık Durumu
- 33** Şekil 28 Gönüllülerin STK’lardaki Deneyimleri
- 34** Şekil 29 Gönüllülük Sürecinde Yaşanan Rahatsızlıklar/Kazalar
- 35** Şekil 30 Gönüllülüğün Kazanımları
- 36** Şekil 31 Gönüllülük Faaliyetlerinin İnsanların Kişiliği Üzerindeki Olumlu Etkileri
- 38** Şekil 32 Gönüllülüğün Kazanımları ve Yaş
- 39** Şekil 33 Gönüllülük Yapılan Kuruma Karşı Duyulan Aidiyet
- 40** Şekil 34 Gönüllülük Yapmaya Devam Etme Eğilimi ve Yaş
- 41** Şekil 35 Gönüllülük Yapmaya Devam Etme Eğilimi ve Çalışma Durumu

Üçüncü Bölüm

- 97** Tablo 1 Aşağıdaki görüşlerin her birine ne derece katıldığınızı belirtir misiniz?
- 97** Tablo 2 Aşağıdaki görüşlerin her birine ne derece katıldığınızı belirtir misiniz?
- 99** Tablo 3 Aşağıdaki görüşlerin her birine ne derece katıldığınızı belirtir misiniz?
- 110** Tablo 4 Bu gönüllü olarak yaptığımız işin tanımının yapılmasına siz katkıda buldunuz mu?
- 112** Tablo 5 Genel olarak düşündüğünüzde, gönüllülük yaptığınız STK’da, kararlara katılıyor musunuz?
- 124** Tablo 6 Şu anda en yoğun vakit ayırmakta olduğunuz STK’ya nasıl gönüllü olduğunuzu aşağıdakilerden hangisi en iyi şekilde tanımlamaktadır?

Beşinci Bölüm

- 168** Şekil 1 Özelliklerin Ne Derece Geçerli Olduğu

Yedinci Bölüm

- 255** Tablo 1 İsteyen Kurumlar için STK Sigortası Önerileri

YAZARLAR

AYŞE BEYAZOVA

Boğaziçi Eğitim Bilimleri'ndeki doktora tezini 2017'de tamamlayan Ayşe Beyazova daha önce Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku'nda yüksek lisans yapmıştır. TED Ankara Koleji'nden mezun olduktan sonra lisans eğitimini ODTÜ'de tamamlamıştır. Sivil toplum, çocuk hakları, çocuk hakları eğitimi, çocuk katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kapsayıcı eğitim konularına odaklanan Ayşe Beyazova 2016 yılından beri çeşitli sivil toplum kuruluşları ve akademik kurumlarda danışmanlık, araştırma ve eğitim odaklı çalışmalar yürütmektedir. Kapsayıcı eğitim odaklı, mültecilik, engellilik gibi koşulları bulunan, çocuk işçi olarak çalıştırılan çocukların eğitime katılımına, okul, aile ve diğer ortamlarda çocuğun katılım hakkının gerçekleşmesine ve eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin araştırmalar yürütmüş ve çeşitli yayınlara katkı sunmuştur. Daha önce Toplum Gönüllüleri Vakfı'nda proje koordinasyonu ve çeşitli yöneticilik pozisyonlarında çalışmış olan Beyazova, 2008-2016 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi'nin kuruluşunda ve koordinasyonunda rol almıştır. Aynı yıllarda İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çocuk hakları, sivil toplum ve eğitime ilişkin çeşitli dersler vermiştir.

KÜBRA DOĞAN-YENİSEY

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Kübra Doğan-Yenisey, yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, doktorasını Cenevre Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. 2008 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Doğan-Yenisey, 2014 yılında Karşılaştırmalı İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'ni kurdu. Kübra Doğan-Yenisey'in *La modification du contrat de travail Etude de droit suisse et de droit français* (Schulthess, 2005), *İş Hukukunda İşyeri ve İşletme – Alman ve Fransız Hukuklarıyla Karşılaştırmalı Bir İnceleme-* (Legal, 2007), *Social Security Law in Turkey* (Kluwer Law Internatioal, 2013), *İş Hukukunun Emredici Yapısı* (Beta, 2014) ve Mahmut Kabakcı ile birlikte yayınladıkları *Gönüllü Emeği ve İş Hukuku* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017) isimli kitapları ile iş ve sosyal güvenlik hukuku alanında yayımlanmış pek çok makalesi bulunmaktadır.

GÖZDE DURMUŞ

Üniversite yıllarında öğrenci kulübünde yürüttüğü gönüllü çalışmaları ile çocuk alanı ile tanışmıştır. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde tamamlayan Gözde Durmuş, 2008 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi'nde (ÇOÇA) çalışmaktadır. Çocuk hakları eğitimi, çocuklar arasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, çocukların medyası, çocuk işçiliği, kapsayıcı eğitim ve çocuk katılımı gibi konuları ele alan çeşitli projelerde koordinatör, eğitmen ve araştırmacı olarak görev almıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde “Çocuk Politikaları”, “Sosyal Sorumluluk” ve “Proje Geliştirme” gibi konularda yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı'ndan "Türkçe Ders Kitapları'nda Çocukluk Kurgusu ve Çocuk Katılımı" isimli tezini vererek mezun olmuştur. *Eğitimde Çocuk Katılımı Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler, STK'lar için Çocuğa Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu, Çalışan Çocuk: Bağlılar ve Küçükçekmece Pilot Araştırması* kitaplarının yazarları arasındadır.

EMRE ERDOĞAN

Galatasaray Lisesi ve Boğaziçi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olan Emre Erdoğan aynı bölümde doktorasını tamamladı. 1996'dan itibaren kamuoyu araştırmaları yapan Erdoğan 2003 yılında bağımsız bir araştırma şirketi olan Infakto RW'yu kurdu, 2005 yılından itibaren Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde yarı zamanlı olarak Araştırma Metotları ve İstatistik dersleri veren Erdoğan, 2015 yılından itibaren İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Prof. Dr. Erdoğan, dış politika ve kamuoyu, siyasal katılım, genç ve çocuğun iyi olma hali, gönüllülük ve sosyal sermaye konularında çok sayıda araştırma yürütmüş ve yayın yapmıştır. Pınar Uyan Semerci ile birlikte yayınladıkları son kitapları "*Biz*" için *Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme, Fanusta Diyaloglar: Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları ve Siyaset'teki Gölge: Korku* adlarını taşımaktadır.

PINAR UYAN-SEMERCI

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Dekanı olan Prof. Dr. Pınar Uyan-Semerci, 2007 yılından beri Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin müdürlüğü görevini yürütmektedir. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden alan Uyan-Semerci'nin akademik çalışma alanları siyaset felsefesi, karşılaştırmalı siyaset, sosyal politika ve sosyal bilimlerde metodolojidir. Uyan-Semerci, evrensellik, adalet, haklar, katılım, vatandaşlık, insani gelişim, yapabilirlik yaklaşımı, yoksulluk, göç, kolektif kimlik oluşumları, ötekileştirme, kutuplaşma, çocuk işçiliği ve çocuğun iyi olma hali konularında birçok araştırma projesi yürütmüş, makale ve kitap yayını yapmıştır.

NURHAN YENTÜRK

1988 yılında İTÜ'de doktora unvanı alan Nurhan Yentürk, 1998 yılında İTÜ'de Profesörlük unvanı aldı. 1985-1986 yıllarında Imperial College, Londra; 1989-1990 yıllarında Paris-I Sorbonne Üniversitesi'nde Misafir Araştırmacı olarak bulundu. Türkiye ekonomisi ve ekonomik krizler üzerine yayınlar yaptı. 2003 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde göreve başlayan Nurhan Yentürk halen aynı üniversitenin Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi'nin direktörü olarak çalışmaktadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan Sivil Toplum Kuruluşlarına yönelik yayımlanan STK Çalışmaları –Eğitim Dizisi'nin yayın yönetmenliğini yapmakta, STK Eğitim ve Sertifika programlarında ve Bilgi Sosyal Kuluçka Merkezi'nde çeşitli dersler vermektedir. 2009 yılından itibaren kamu harcamaları üzerine çalışmalar ve yayınlar yapan Nurhan Yentürk kamu harcamalarını izlemek ve savunuculuk yapmak üzere kurulan Kamu Harcamaları İzleme Platformu'nun sözcülerindedir.

LADEN YURTTAGÜLER

Laden Yurttagüler 2005 yılında Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi'nde araştırmacı ve proje yöneticisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2007 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Çalışma alanları, İnsan Hakları Eğitimi, Toplumsal Cinsiyet, Katılım, Sosyal Haklar, Gençlik ve Eğitim metodlarıdır. İlgili alanlarda ulusal ve uluslararası projelerde yer almıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan Sivil Toplum Kuruluşları'na yönelik yayımlanan STK Çalışmaları - Eğitim Dizisi kapsamında *Gönüllülerle İşbirliği* kitabının yazarlarından biridir. Özellikle, gençlik ve sosyal haklarla ilgili çalışmalar yapmakta ve bu konularda çeşitli yayınları bulunmaktadır. Halihazırda, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği ortaklığında kurulan ve yürütülen Avrupa Gençlik Araştırmacıları Havuzu'nun üyesidir. Lisans ve yüksek lisansını Boğaziçi Üniversitesi'nden alan Yurttagüler, halen Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde doktora çalışmasını sürdürmektedir.

1990'ların sonunda sivil topluma dair tartışmaların yeniden başlamasıyla birlikte gönüllülük konusunda da kuramsal ve görgül çalışmaların sayısı artmış, bu konudaki yazın canlı tartışmaların yer aldığı bir alana dönüşmüştür. Sivil alanda yaşanan gelişmelerin de etkisiyle, gönüllülük kavramı tüm boyutları ile alınmıştır.

Bu konuda ilk göze çarpan nokta, gönüllülüğün sivil alan ve toplumsal ile ilişkisinin kurulması ve kavramın sivil alanın dışında kullanılan, dini ya da askeri anlamlarından arındırılmış bir tanımının yeniden yapılması yönündedir. Başka bir deyişle, gönüllülük sivil toplum alanında ve/veya sivil toplum kuruluşlarında (STK) gerçekleştirilen bir eylemlilik hali olduğunun altı çizilmiştir. Sivil alana içkinliğin kabulüyle birlikte, gönüllülüğün bir yandan toplumsal fayda sağlamayla, diğer yandan da yurttaş katılımıyla ilişkileri kurulmuştur. Bireylerin, toplumsal fayda sağlamak için, piyasa ya da kamudan bağımsız inisiyatifler geliştirmesi, elbette, 1990'lardan sonra gelişen yeni bir durum değildir. Ancak, sivil toplum ve gönüllülük olarak kavramsallaştırılması görece yeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda gönüllülük, sivil toplumda ya da sivil toplum örgütleri/kurumları aracılığıyla, toplumsal fayda sağlamayı amaçlayan bir süreç olarak tanımlanmıştır. Buna ek olarak diğer bir ilişkisi ise (aktif) yurttaşlık ile kurulmuş ve bireylerin toplumsal katılımını sağlayan süreç olarak değerlendirilmiştir. Her iki durumda da, gönüllülük tanımında altı çizilen, bireylerin; deneyim, bilgi, birikim ve/ya zamanlarını toplumsal bir fayda ve toplumsal hayata katılım için adam/saat karşılığı bir ücret talep etmeden sarf etmeleridir.

Gönüllülüğün hem tüm sivil alana değen, hem de piyasa ile olan ilişkisini belirleyen bu tanım, bir yandan ulusüstü kurumların (Birleşmiş Milletler ve Dünya Çalışma Örgütü gibi) katkısı ile geliştirilmiş; bir yandan da, ilgili (akademik) yazının dili ve akli bu tanım üzerine yükselmiştir.

Ancak sivil alandaki tüm aktörlerin kendilerini tanımlamak açısından bu tanımı kabul ettiği söylenemez. Toplumsal fayda ve katılımı, karar verme ve politika yapma süreçlerine katılım olarak tanımlayan bireylerin bir kısmı kendilerini gönüllü olarak tanımlamayı reddetmiş ve “aktivist” kavramını benimsemişlerdir. Dahası, gönüllülük kavramına bazı eleştiriler getirmekten de geri durmamışlardır. En önemli eleştirilerden biri, gönüllülüğün, “toplumsal fayda sağlama”yı, hizmet üretmek ile eş tutan bir süreç olarak kurgulanmasıdır. Daha açık söylemek gerekirse, sosyal refah devleti tarafından sağlanması beklenen bazı hizmetlerin, sivil toplum kuruluşları ve dolayısıyla da gönüllüler tarafından sağlanması; temel sosyal hakları erozyona uğrattığı ya da uğratabileceği için şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Dahası, gönüllülüğe ilişkin söylemde sıkça tekrarlanan “iyilik yapma”nın sosyal refah devletindeki yapısal dönüşümü görünmez kıldığıın altı çizilmiştir. Üstelik gönüllülüğü politik olmayan bir eylemlilik olarak kurgulayan, dolayısıyla da gönüllüleri, politikadan uzaklaştıran bir anlatı olduğu da belirtilmiştir. Buna istinaden de özellikle de sivil alanın bir kısmında, gönüllülük ve aktivizm sıkça birbirine karşıt olarak konumlandırılmıştır.

Gönüllülükle ilgili bir diğer tartışma ise, gönüllülerin yalnızca sivil toplum kuruluşları ile var olup olmadığıdır. 2000’lerin başında, gönüllülük, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleşebilen bir faaliyet olarak tahayyül edilmiştir. Dolayısıyla hem bir örgütlülük haline, hem de sivil alanda olmasına vurgu yapılmıştır. Oysa ilerleyen süreçte, gönüllülük, hastaneler, hasta bakım evleri, belediyeler gibi kamu kuruluşları tarafından da talep edilen bir süreç olmuştur. Bu gelişmenin yanı sıra özel şirketler, gönüllülüğü, çalışanları için kurgulamışlar ve “sosyal sorumluluk projeleri”ne dâhil etmişlerdir. Bu örgütlülüğü gönüllülüğün bir ön koşulu olmaktan çıkarmıştır.

Örgütlü gönüllülük ise, zaman içinde, bireylerin, sivil toplum kuruluşları ile kurdukları ilişki değişime uğradığı için farklılaşmıştır. 2000’lerin başında sıkça görülen, bir örgütte uzun dönemli yapılan gönüllülük, son dönemde, pek çok sivil toplum kuruluşunda kısa dönemli gönüllülük ile yer değiştirmiştir. Bunun yanı sıra tüzel kişiliği olmayan inisiyatiflerin ya da sosyal hareketlerin içinde bulunan öznelerin, kendilerini gönüllü olarak tanımlamasına da sıklıkla rastlanmaktadır.

TÜRKİYE'DE GÖNÜLLÜLÜK ÇALIŞMALARI

Türkiye’de gönüllülük üzerine olan çalışmaların sayısı çok fazla olmamakla beraber giderek artmaktadır. İlgili yazını genel olarak değerlendiren iki makale de literatürdeki kısıtlılığa dikkat çekmiştir (Kesgin, 2016; Çakı, 2014). Kesgin, Türkiye’de gönüllülük çalışmalarının, büyük bir oranda STK yönetimi alanının bir alt kategorisi olarak kaldığını belirtirken (2016), Çakı da alandaki çalışmaları değerlendirdiği makalesinde gönüllülük araştırmalarının kavramsal çerçevesinin Batı merkezçiliğini eleştirerek, Türkiye’de var olan farklı gönüllülük biçimlerini kapsamadığını vurgular (2014). Alanda neredeyse tek karşılaştırmalı çalışma Aydınli ve arkadaşlarının Türkiye, Çin, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçekleştirdikleri farklı kültürel ortamlarda gönüllülüğe dair motivasyon ve devamlılığı ele aldıkları çalışmadır (2016). Türkiye’de gönüllülüğün durumunu genel olarak ele alan çalışmaların (Akboğa, 2017; Birleşmiş Milletler Gönüllüleri, 2013) yanı sıra sınırlı sayıda saha araştırması alana önemli katkı sağlamıştır (BİLGİ-STK, 2006; TEGV, 2010, 2012; Birleşmiş Milletler Gönüllüleri, 2013; TÜSEV, 2013; KONDA-STÇM, 2014; TOG, 2015). Son yıllarda ilgili yazın geliştikçe gönüllülük ve hukuk (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017); gönüllü yönetimi (Tiltay ve İşlek, 2020); gençlerin gönüllü olmama sebepleri (Tayşir ve Erdoğan, 2019) gibi farklı başlıklarla alandaki çalışmalar çeşitlenmiştir.

Türkiye’de gönüllülüğün durumunu değerlendirmeyi amaçladığımız bu çalışmada; yürüttüğümüz Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019 (TGA, 2019) ile hem mevcut koşullara dair bir resim çizmeyi, hem de etik ve yasal çerçeve başta olmak üzere bulgulardan da yola çıkarak yeni tartışmalara yer açmayı hedefledik.

TGA 2019’da ve kitapta yer alan makalelerde, gönüllülük tanımımızı sivil alanda örgütlü bir yapı içinde gönüllülük yapanlarla sınırladık. TGA 2019’da Türkiye’de çeşitli kamu kurumlarında yönetmelikler çerçevesinde belediye hizmetleri, gönüllü itfaiyecilik, hayvan koruma gönüllüleri, çevre gönüllüleri gibi alanlarda gönüllülük yapanları kapsamadık. Ayrıca aile, arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri ile bağlantılı yardımlaşma ve dayanışmayı; “imece” gibi geleneksel pratikleri ve bireysel gönüllü faaliyetleri de araştırmanın dışında bıraktık. Altını çizmemiz gereken nokta, bu tür gönüllü faaliyetleri önemsiz olarak görmemiz değil, sivil toplum kuruluşlarında gerçekleşen gönüllülüğün ayrı olarak incelenmesi gerektiğini düşünüyor olmamızdır. Bununla birlikte para, eşya, kan bağı gibi faaliyetlerin yanı sıra, özellikle sivil toplum kuruluşlarına yapılan bağışları yapan kişilerin gönüllü değil bağışçı

olarak kabul edilmesi gerektiğini ve sivil toplum örgütlerine bağış yapmanın ayrı bir yasal çerçevesi olduğunu da vurgulamak isteriz.

Sahada araştırma bulgularına yansıyan bir diğer nokta birçok sivil toplum kuruluşunun, çeşitli alanlardaki üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk dersleri kapsamında ya da stajyer olarak yaptıkları katkıları da gönüllü faaliyet olarak değerlendirmesidir. Oysa tanım gereği “zorunlu” “gönüllülük” bir oksimoron, yani birbiriyle zıt bir durumdur. Herhangi başka bir yönetmelik ya da kanuna bağlı olarak yapılan faaliyetlerin aslında gönüllük kapsamında olmadığını vurgulamak gerekmektedir, bu alanın kendisine has nitelikleri ve düzenlemeleri bulunmaktadır.

Kitabımızda yer alan makalelerde, 2019 yaz aylarında yürüttüğümüz Türkiye’de Gönüllülük Araştırması’nın bulgularını detaylı bir biçimde aktararak, başlıca dört alanı gençlik, çocuk, etik ve yasal çerçeveyi tartışmaya açtık.

Gönüllülük faaliyetlerinin en sık görüldüğü iki alanın çocuk ve eğitim alanları olması sadece Türkiye’ye ya da çalışmamızın kapsamına özel bir durum değildir. Çocuklar için katkı sağlamak, her ne kadar içeriği ve biçimi konusunda tartışmalar olsa bile, toplumsal fayda bağlamında üzerinde uzlaşılan bir konudur. Diğer yandan, çocukların eğitiminin iyileştirilmesi için yapılacak faaliyetler, en yoğun işgücüne ihtiyaç duyulan alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki, kamuda da, ilgili bakanlık –Millî Eğitim Bakanlığı–, en yüksek insan kaynağı ve bütçe sahibi bakanlıktır. Dolayısıyla, gönüllü faaliyetlerin bu alanda yoğunlaşması olağan karşılanabilir. Bu çerçevede çocuk alanındaki gönüllülerin koşullarını, motivasyonlarını, deneyimlerini ve olması gerekenleri ele almak bir zorunluluktur.

Tartışmaya açmaya çalıştığımız ikinci alan ise gençlerin durumudur. Gençlerin gönüllü faaliyetlere en yoğun teşvik edilen grup olduğu söylenebilir. Gençlere, hem ulusüstü kurumlar tarafından (Avrupa Birliği gibi) özel programlar aracılığıyla (Avrupa Gönüllü Hizmeti gibi) gönüllü katılımları için imkân sağlanmakta, hem de sivil toplum kuruluşları tarafından, gönüllü olmaları için davet edilmektedirler. Ayrıca, gençlerin, görece yetişmiş işgücü olmaları, ancak henüz düzenli çalışma hayatında olmadıkları düşünülürse, gönüllülük yaptıkları alana katkılarının ne denli kıymetli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Katılımları pek çok farklı aktör tarafından önceliklendirilen gençlerin, gönüllülük sürecinde seslerini ne denli duyurabildikleri ve aslında yurttaş katılımı açısından ne tür imkânları ve kısıtlılıkları olduğu çalışmamızda sıkça değineceğimiz vurguladığımız önemli bir başlıktır.

Gönüllülüğün kendinden menkul bir biçimde etik gönüllü anlamına gelmediğini belirterek, gönüllülüğün olası risklerini etik açıdan ele almak bu kitapta tartışmaya açtığımız, üzerine düşünülmesini sağlamaya çalıştığımız bir diğer alandır. Gönüllülükte etik hem ulusal hem de uluslararası yazında oldukça sınırlı bir biçimde ele alınmıştır. Ancak gönüllünün tanımından, motivasyonunu hem sınırlılıkları hem de sürdürülebilirliği etik açıdan değerlendirmek, faaliyet yürüten kuruma/ gönüllü faaliyetinden etkilenen üçüncü kişilere zarar vermeme prensipleri çerçevesinde tüm boyutları ile etik gönüllülüğün olmazsa olmazlarını belirlemek temel bir gerekliliktir. TGA 2019 sonuçlarına göre, gönüllüler hangi STK'ya destek vereceklerine ağırlıklı olarak STK'nın amacına bakarak karar vermekte ve gönüllü kazanmanın en iyi yolu misyon ve çalışma alanında uyuşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, gönüllünün, örneğin çocuklarla çalışan bir STK'da gönüllülük yapmak istiyorum derken, nasıl çalışılacağına ya da ne yapılacağına ilişkin bilgi ya da beklentisi STK'nınkilerden farklı olabilmektedir. Gönüllü, neyi nasıl ve neden yapacağı konusunda yeterli bilgiye sahip değilse onu desteklemek, biliyorsa bilgisinden yararlanmak STK'nın önündeki önemli görevlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu süreçlerin, etik kurallar ve davranış kodlarının, gönüllünün bu süreçteki hak ve sorumluluklarının yazılı olması sivil alanın olmazsa olmaz gündemini oluşturmaktadır.

Bu nedenle de son olarak gönüllülükte yasal çerçeveyi kitapta detaylı bir biçimde ele aldık. Türkiye'de gönüllüler ile sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişki hak ve sorumluluklar açısından oldukça önemli belirsizlikler taşımaktadır. Bu belirsizlikler yer yer sivil toplum kuruluşlarına gönüllülerle ilgili aşırı talepkârlık, yorucu çalışma süreleri, görüş almama, sözünü saymama gibi iktidar alanları verirken; yer yer de gönüllüye istediğinde, istediği işi, istediği zaman ve şekilde yapma olanağı ile bir tür güç sağlamaktadır. Bu belirsizlik kurumla gönüllü ilişkisini hak ve sorumluluklar çerçevesinde şekillenen bir ilişki olarak gelişmesine engel olabilmekte ve bu ilişkiyi sürdürülebilir olmaktan çıkarmaktadır. Gönüllü ile sivil toplum kuruluşunun, belirli bir amaç çerçevesinde ortak fayda için beraber çalışmasını arka plana itebilmektedir. Gönüllünün bireysel kazanımının/tatmininin artması ve sivil toplum kuruluşunun insan gücü ihtiyacını karşılaması gibi çelişkili bir ilişki yaratabilmektedir. Kitapta yasal çerçeveye dair temel prensipler ve dikkatli olunması gereken noktalar ele alınmıştır.

Gönüllülerin gönüllülüğü bireysel ve geleneksel ortamlar kadar, aktif yurttaşlık ve sivil alana katılım olarak da deneyimleyebilmelerini destekleye-

cek hak ve sorumluluklar tanımlanabilir mi? Tanımlanabilirse bunlar nelerdir? Kitapta bu zorlukları aşmaya, ya da aşılabilmesi için gerekli soruları sormaya ve tartışmaların bir sonuca evrilebilmesi için öneriler ortaya atmaya çalışılmaktadır.

TGA 2019 BULGULARI VE YENİ AÇILIMLAR

Bu tartışma alanları çerçevesinde kitabın içindeki makaleleri sırasıyla ele alırsak, öncelikle TGA 2019 sonuçlarının aktarıldığı iki makalede araştırmanın bulguları detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Emre Erdoğan ve Pınar Uyan-Semerci kitapta yer alan ilk makalelerinde Türkiye Gönüllülük Araştırması'nın niceliksel ve niteliksel aşamalarını birlikte yorumlamışlardır. Öncelikle araştırma yönteminin sınırlılıklarının altını çizen yazarlar, bulgulardan genelleme yapmanın mümkün olmadığını, genelleme yapılabilmesi için temsili bir örnekleme geniş bir anket çalışmasına ihtiyaç duyduklarını söylemişlerdir.

Genelleme konusundaki bu sınırlılığa rağmen, Erdoğan ve Uyan-Semerci anket çalışmasından elde edilen bulguların, gönüllülerle yürütülen odak grup çalışmalarında doğrulandığını belirtmişlerdir. Araştırma sonuçlarının gönüllüler arasında yaşa ve çalışma durumuna bağlı olarak bir farklılaşmanın varlığına işaret eden yazarlar, genç gönüllülerin hem motivasyonlarının hem de gönüllülük yaptıkları kurumdan beklentilerinin daha yaşlı gönüllülerden farklı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte kurumların içinde yaşa dayalı bir iş bölümü olduğu ve genç gönüllülerin kararlara katılımlarının sınırlı kaldığı da araştırma sonuçları arasında görülmektedir. Gençlerin kendi yaşamsal döngülerinin bir sonucu olarak daha kısa süreli gönüllülük yapmalarının en önemli nedeninin iş hayatına atılmaları ya da taşınmaları sonucunda kurum ile ilişkilerinin sona ermesi olduğunu belirten yazarlar, sivil toplum kuruluşları için gönüllülerle ilişkilerin bu katmanları göz önünde tutarak tanımlanması gerektiği ve en önemlisi genç gönüllülerin kararlara katılım yollarının açılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Çalışmanın ikinci makalesinde Erdoğan ve Uyan-Semerci, bu kez 22 sivil toplum kuruluşunda gönüllülerle ilişkilerin koordinasyonundan sorumlu kişilerle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatları analiz ederek, kurumdaki farklı gönüllülük yapılarını, gönüllü koordinatörleri gözünden sergilemektedirler. Bu sayıda derinlemesine görüşme dahi kurumlar arasındaki yapısal farklılıkların gönüllü ilişkilerindeki farklılıkları belirlediğini ortaya koymuştur. Görüşülen kurumlar arasında çok spesifik konulara odaklanmış, az sayıda üye/gönüllüden oluşan kurumlar olduğu gibi, Türkiye'ye yayılmış çok

farklı konularda etkinlik gösteren çok kurumsal örgütler de bulunmaktadır. Bazı kurumlarda kurum içi bürokrasi ve kurumsal gelenekler yerleşmişken, bazı kurumlarda da kişisel ilişkiler bürokratik yapıların yerini tutmaktadır. Dolayısıyla gönüllülerin kurumlardan beklentileri de göz önünde tutulduğunda, çok farklı gönüllülük deneyimlerinin yaşanması mümkündür. Daha kurumlaşmış yapılarda gönüllülerden beklentiler daha net olarak tanımlanmışken, daha küçük kurumlarda daha çok kriz yönetimine yönelik esneklikler mevcuttur. Bu farklılıklara rağmen bazı ortak noktaların varlığı da yazarlar tarafından ortaya konulmuştur.

Gönüllüler ile iletişim çoğunlukla enformel yöntemlerle yürütülmektedir, özellikle sosyal medya bu iletişimin enformelleşmesine katkıda bulunmaktadır. Gönüllülerin katılım mekanizmaları çoğu kurumda net olarak tanımlanmamıştır, kurumsal yapısı gelişmiş kurumlarda dahi gönüllüler ile kurulan şahsi iletişim katılımın yerine ikame edilmektedir. Bazı kurumlarda proje bazlı etki analizleri yapılırsa da, gönüllülerin görüşlerine başvurmak yaygın bir pratik değildir. Çalışma konularına hak temelli yaklaşıtlarını belirten gönüllü koordinatörlerinin gönüllü katılımına daha fazla önem verdikleri görülürken; kurumlaşmış yapıya sahip kuruluşlarda gönüllü katılımı için hiyerarşik yapıya dayanan bazı uygulamalar bulunmaktadır. Gönüllülerin kurumlarla gönüllülük ilişkisinin kısa sürdüğünün bilincinde olunması nedeniyle koordinatörlerin amacı bu kısa süre içerisinde en etkin biçimde çalışmanın sürdürülmesine yönelmektedir. Erdoğan ve Uyan-Semerci son olarak kurumların gönüllülerle ilişkilerini katılımı ve desteklemeyi de içeren bir şekilde yeniden tasarlamalarının gönüllülük yapma biçimleri üzerinde doğrudan olumlu bir etkisi olacağını vurgulamaktadır.

Gençlik ve gönüllülük ilişkisini gençlerin katılımı üzerinden tartışmaya açan Laden Yurttagüler makalesinde, gönüllülüğün gençlerin toplumsal, politik ve ekonomik katılımı açısından olabilecek katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Makalenin ilk bölümünde temsili demokrasi içerisinde gençlerin karar verme süreçlerine katılımlarının sınırlı kaldığı vurgulanmakta ve gönüllülüğün gençlerin “birlikte yaşama” katkıda bulunabilmelerine ve sözlerini söyleyebilmelerine olanak sağlayan bir süreç olduğu belirtilmektedir. Ancak, Yurttagüler gençlerin bu katkılarının içinde buldukları sivil toplum kuruluşunda karar verme süreçlerinde yer alabilmeleriyle mümkün olduğunu belirtmiş ve çalışma bulgularını Türkiye’de gönüllülük pratiklerinin gençlerin katılımına ne kadar olanak sağladığını anlamak amacıyla değerlendirmiştir.

Yurttagüler'in dikkat çektiği üzere araştırma gençlerin gönüllü olma motivasyonlarının daha çok toplumsal hayata ve birlikte yaşamaya katkıda bulunmak, ve "sözlerini söylemek" olduğunu göstermiştir. Gençlerin temsili demokrasinin oy vermek gibi temel yurttaşlık edimlerini gerçekleştirdikleri görülse de; örgütlenmek söz konusu olduğunda alışlageldik siyaset yapıları yerine, sivil toplum kuruluşlarında örgütlenmeyi tercih ettikleri de görülmektedir. Gönüllülük, toplumsal yaşama katkıda bulunmak açısından önemli bir alan açmaktadır. Öte yandan, sivil toplum kuruluşlarında da gençler zaman zaman araçsallaştırılabilmekte ve arzu ettikleri alana ulaşamamaktadırlar. Yurttagüler'e göre gençlerin sivil toplum kuruluşlarının karar verme süreçlerinde yer alması, gençlik örgütleri dışında, oldukça az rastlanan bir durumdur.

TGA 2019'a katılan gençlerin gönüllülük alan tercihlerini çalışılacak konuya ve hedef gruba göre belirledikleri görülmektedir, gençler en çok eğitim, çocuk ve gençlik alanında gönüllü faaliyetlerde bulunmaktadır. Gönüllülük yapılacak sivil toplum kuruluşunun güvenilir ve tanınır olması ise gençler için bir diğer önemli tercih sebebidir. Türkiye'deki sivil alanda, eğitim ve çocuk alanının genişliği ve ilgili alandaki kuruluşların tanınması ve güvenilir olarak bilinmesi, gençlerin yapısal değişim talep etmekten öte, hizmet üreten bu tür kuruluşlarda gönüllü faaliyetlerini sürdürmelerine yol açmıştır.

Gençlerin gönüllülük yaptıkları kurumda kararlara ne derece katılabilirliklerini sorgulayan Yurttagüler, gençlerin gerek çalıştıkları projeye ilgili gerekse de diğer konulardaki kararlara katılımlarının daha yaşlı gönüllülere kıyasla daha az olduğunu belirtmiştir. Yurttagüler, uzmanlık gereken durumların olmasının bu tür bir pratiğin nedeni olabileceğini ancak gençlerin katılımının kendilerini gerçekleştirmeleri açısından önemli olduğunun altını çizmektedir.

Ayşe Beyazova ve Gözde Durmuş'un makalesi ise Türkiye'de çocuklarla gönüllü çalışmalar yürütenlerin deneyimlerini anlamayı ve bu deneyimleri çocuk hakları perspektifi ile değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Makale, TGA 2019 verileri içerisinde doğrudan çocuklarla çalışan gönüllülerin profillerinin sergilenmesinin yanı sıra doğrudan çocuklarla çalışan gönüllülerin gönüllülük sürecinin, gönüllülerin ve kuruluşlarda gönüllü koordinasyonunu üstlenen kişilerin anlatıları ile ele alınarak çocuk hakları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Beyazova ve Durmuş çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının çocuk haklarını koruma yükümlülüğü taşıdıklarına dikkat çekmektedir.

Bu nedenle gönüllü seçiminden gönüllü motivasyonunu arttırmaya dair tüm süreçlerin çocuk haklarını gözetken bir biçimde planlanması gerekmektedir. Bu çerçevede çocukları hak sahibi özneler olarak kabul eden bakış açısının yayılması önem taşımaktadır, gönüllülerle yürütülecek oryantasyon çalışmalarının bu bakış açısını dikkate alarak hazırlanması önemlidir.

Beyazova ve Durmuş'un makalelerinde öne çıkan bir konu da çocuklarla doğrudan çalışan gönüllüler ile çocuklar arasında kurulan bağın niteliğidir. Bu bağ çocuğun yüksek yararı düşünülerek çizilmeli ve çocukların gelişimlerini ve potansiyellerini keşfetmelerini desteklemelidir. Öte yandan bu ilkenin göz ardı edilmesiyle doğan çok sayıda riskin ortadan kaldırılması için çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük süreçlerinin Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kurumlar tarafından belirlenen etik ilkeler ile uyumlu, çocuk güvenliği politika belgeleri ve/veya gönüllü davranış kuralları gibi yazılı belgeler ile desteklenmesi gerekmektedir. Araştırma çalışmasının bulgularını bu perspektiften yorumlayan Beyazova ve Durmuş, gönüllü koordinatörleriyle yapılan görüşmelerde çocukları hak sahibi özneler olarak kabul etmeyen bir bakış açısına rastlandığını vurgulamışlardır. Keza, araştırma çalışması çocuklarla gönüllü çalışma söz konusu olduğunda 17-25 yaş arasındaki üniversiteli gençlerin ön planda olduğunu göstermiştir. Bu gençler arasında sosyoloji, psikoloji, eğitim, çocuk gelişimi, psikolojik danışmanlık ve sosyal hizmetler gibi saha deneyimi daha fazla olanlar bulunsa da; çocuklarla çalışma konusundaki deneyimlerinin tam olduğu söylenememektedir. Bu nedenle gönüllülerin hem çocukları hak sahibi özneler olarak kabul edecek bir perspektifi kazanmaları hem de çocuklarla çalışmanın kendisine özel koşullarını içselleştirebilmeleri için oryantasyon sürecine özel bir önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Oysa araştırma çalışması oryantasyon süreçlerine önem veren kurum sayısının çok olmadığını göstermiştir. Makalenin özellikle vurguladığı konulardan biri de gönüllülük süresinin kısalığıdır. Gönüllülüğün devamı çocuklarla gönüllüler arasında kurulan bağ ve gönüllünün deneyim edinmesi nedeniyle çok önemliyken, görüşülen kurum temsilcilerinin önemli bölümü gönüllü devamlılığının sağlanmasında zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir. Bu nedenle gönüllülerin motivasyonlarının yüksek olması, çocuğun üstün yararı açısından da kritik bir önem taşımaktadır.

Makalelerinin son bölümünde çocuklarla çalışan sivil toplum kuruluşlarına yönelik bir dizi politikası öneren Beyazova ve Durmuş, öncelikle politikadan uzak, "rafine" bir alan olarak görülen çocuklara yönelik çalışmaların da politika geliştirmeye açık bir alana dönüşmesi gerektiğini vurgulamak-

tadır. Sadece gençlerin değil, çocukların da gönüllülük yapmaya teşvik edilmeleri çocuklardaki vatandaşlık bilincini geliştirmeye katkıda bulunacaktır. Ayrıca, çocuklarla çalışan gönüllülerin çocuk haklarına ilişkin bilgi ve duyarlıklarının artması ve birebir çalıştıkları çocukların yaşamlarında yarattıkları dönüşümü gözlemlemeleri; gönüllülerin çocuk haklarını gözeten bireyler olarak çocuk haklarının toplumsal olarak yaygınlaşmasına sürekli olarak katkıda bulunmalarını sağlayacaktır.

Pınar Uyan-Semerci makalesinde gönüllülükte etik tartışmalarını bütün boyutları ile var olan sınırlı yazına da referansla ele almaktadır. Uyan-Semerci makalede, gönüllülük sürecinde ortaya çıkan etik soruları sıralayarak, bu konuyu tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Makalede, “gönüllü olmanın” kendinden menkul bir biçimde “doğru” “etik” bir gönüllülük anlamına gelmediğini, gönüllü faaliyetin yürütüldüğü kurum seçiminden faaliyet yürütülen sahaya ve sahadaki karşılaşmalara etik soruların gönüllülüğün bir parçası olarak düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Gönüllülüğün doğru ve yanlışlarını belirlemeye yarayan kuralları, ilkelere ve sebeplerini ele almaya çalışan makale, meslek etiği anlayışıyla benzer bir biçimde gönüllülüğe dair genel prensipleri oluşturmak için bir tartışma başlatmayı hedeflemektedir. Gönüllülüğün yapısı gereği hem kurumsal hem de faaliyetler açısından çok farklı biçimleri içerdiğini belirten Uyan Semerci, gönüllülükte etik başlığı çerçevesinde genel normların oluşturulma çabasının yanı sıra günlük gönüllülük deneyimlerinde de karar alınması gereken durumların gönüllüyü etik problemlerle karşı karşıya bırakabildiğinin altını çizmektedir.

Uyan-Semerci, makalede sırasıyla gönüllünün kim olduğu ve neden gönüllü olduğu sorularını ele almaktadır. Kurum/örgüt etiği ve gönüllü etiği arasındaki ilişki; sürdürülebilir gönüllülük makalede incelenmiştir. Özetle makale, gönüllünün ve gönüllülüğün etik açıdan sınırlarını tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

Kübra Doğan-Yenisey’in makalesinde ise gönüllülüğün hukuken bireylerin ifade ve örgütlenme özgürlüğünün bir parçası ve demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu hatırlatılmakta ve şu soruyu yanıtlamak amaçlanmaktadır: Bir özgürlük alanı olan gönüllü faaliyetlerin hukuken düzenlenmesi gerekmekte midir, düzenlenecekse getirilecek yasal düzenleme nasıl bir kapsama sahip olmalıdır? Yazar, makalesinde öncelikle gönüllü emeğinin iş hukuku ve sosyal güvenlik hukukundaki görünümünü ele alarak; iş ilişkisinden farklarını ortaya koymaktadır. Gönüllülüğe ilişkin bir yasal çerçeve geliş-

tirilirken temel amacın örgütlenme özgürlüğünün gelişmesi, gönüllülüğün toplumsal ve ekonomik olarak değerinin tanınması, gönüllülüğün desteklenmesi ve teşvik edilmesi olduğunu vurgulayan Doğan-Yenisey; çizilecek yasal çerçevenin gönüllü faaliyetleri denetim altına alma riski olduğunu da belirtmektedir. Bu perspektifle makale, sivil toplum kuruluşlarında gerçekleştirilecek gönüllü faaliyetleri kolaylaştırmak için geliştirilecek yasal çerçeveye ile ilgili önerileri tartışmaktadır.

Bir açıdan Doğan-Yenisey'in tartışmasının bütüncü olarak yorumlanabilecek olan Nurhan Yentürk'ün makalesi, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve Türkiye'de gönüllülük yasaları ile ilgili gelişmeleri kronolojik olarak ele almaktadır ve Türkiye için gönüllülük yasası çıkarılırken gereken arka planın çerçevesini çizmeye çalışmaktadır. Yentürk, Doğan-Yenisey'in makalesinde tartışılmış olan hukuksal çerçeveyi temel alarak, TGA 2019'un konu ile ilgili sonuçları ve Avrupa Birliği ülkelerinin gönüllülük yasalarının deneyimleri ışığında; Türkiye için sivil katılımı güçlendirici, özgürlükçü, alanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek esneklikte bir gönüllülük yasasının kapsamı ve özellikleri ile ilgili önerilerde bulunmakta ve tartışmaya açmaktadır. Makale hak ve sorumlulukların yazılı hale getirildiği bir ilişki söz konusu olduğunda, en eksik kalan unsur olan gönüllülerin karşılaştıkları kaza risklerine karşı en düşük maliyetle ve en kolay şekilde sigortalanması için öneriler getirmektedir. Bu önerilerin biri kamuda gönüllülük sigortası uygulamasına geçilmesi ile ilgidir. Diğer öneri ise gönüllüler ve STK'ların katılımcı ve yararlanıcılarını da kapsayan özel bir STK sigortasının özel sigorta kurumları tarafından geliştirilmesi konusundadır.

Doğan-Yenisey ve Yentürk'ün makalelerinin ortak olarak vurguladıkları başlıca konu gönüllülerin haklarının korunabilmesi ve hayata geçirilebilmesinde sivil toplum kuruluşlarının kabul ettikleri ve benimsedikleri etik değerler ve davranış kodlarının oynadığı ana roldür. Sivil toplum kuruluşlarının gönüllülerle çalışırken, misyon, vizyon ve strateji belgelerinin yanı sıra; etik değerlerini, davranış kodlarını ve üçüncü kişilerin haklarının korunmasını tartışarak yazılı hale getirmeleri önemlidir. Bunlara gönüllülerle ilişkilerini de düzenleyen dokümanlar eklenmesi de mümkündür.

Hem Yentürk, hem de Doğan-Yenisey, sivil toplum kuruluşlarının gönüllülerle çalışma biçimlerini düzenlerken bazı soruları yanıtlamaları gerektiğini vurgulamaktadır: "Kurumda faaliyetlere katılan gönüllünün sağlığını riske atıyor muyum?" "Kendi rızasıyla olsa bile, projenin zamanında tamamlanması ve bütçenin aşılmaması baskılarıyla aşırı çalışmaya maruz kalıyor

mu?” “Kurumun değerleri ve/veya yapılan proje ile ilgili olarak yeterli bilgi aktarmayarak, görüşünü almayarak yaptığı işe yabancılaşmasına neden oluyor muyum?” “Gönüllünün projede yer alırken yaptığı harcamaları karşılayabiliyor muyum?”. Bu sorulara verilen yanıtlar, sivil toplum kuruluşunun gönüllüyle ilişkisindeki hem hukuki hem de etik alanı belirleyecektir.

Öte yandan, her iki makalenin Avrupa Birliği ve uluslararası tecrübelerine dayanarak yaptıkları vurgu; kontrol ve denetlemeye dair endişelerin fazlalığı nedeniyle, alanı aşırı biçimde düzenlemeyi amaçlayan bir yasanın çıkarılma olasılığı durumunda, özel bir gönüllülük yasası çıkarılmasının yerine var olan yasal düzenlemelere eklemeler yapılarak ilerlenmesinin daha doğru olacağı yönündedir. Ayrıca, gönüllülikle ilgili yasal çerçeve, örgütlenme özgürlüğünü ve bir özgürlük alanı olan gönüllü faaliyetleri kolaylaştırmayı sağlamak amacıyla ön plana alacak şekilde çizilmelidir. Makalelerde yapılan bir diğer vurgu ise, gönüllülük yasasının geleneksel ve bireysel yardımlaşma/dayanışma faaliyetlerini ve tüzel kişiliği olmayan oluşumları kapsamaması gerektiğidir. Yasa, amacına göre ayrıştırmaksızın, tematik ya da başka bir ayırım yapılmadan kanun ile kurulmuş tüm dernek ve vakıfları kapsamı altına almalıdır.

Her iki makalede de; birçok hak ve sorumluluğun, yerine getirilen gönüllü faaliyetin özelliklerine bağlı olarak, sivil toplum kuruluşuyla gönüllünün karşılıklı anlaşmasına bırakılmasının önemli olduğu belirtilmiştir. Ancak, incelenen ülkelerin yasalarında yer aldığı gibi, kurumun misyon ve vizyonu, etik değerler ve davranış kuralları bakımından gerekli bilgilerin gönüllüye iletilmiş olması ve gönüllünün bunlara bağlı kalma sorumluluğu; yapılan proje ile ilgili STK ile gönüllü arasındaki bilgi verme-görüş alma ilişkisinin karşılıklı olarak işletilebilmesi; çok tehlikeli işlerde gönüllünün belirli bir kaza riskine karşı korumasının olması; gönüllünün çalışma ve dinlenme süreleri gibi temel haklar ve sorumluluklara ilişkin konuların yasada asgari düzeyde düzenlenmiş olmasının önemi altı çizilen diğer noktalar dır.

TGA 2019 İstanbul Bilgi Üniversitesi Rektörlüğü'nün finansal desteği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmayı mümkün kılan bu destek için çok teşekkür ederiz. Araştırmada STK gönüllü koordinatörleri ile yapılan mülakatları gerçekleştiren Tuğçe Erçetin'e; gönüllü odakların planlanması, transkripsiyonu başta olmak üzere tüm aşamalara destek veren Merve Seda Çevik ve Burcu Oy'a; tüm süreçteki desteği için Gizem Külekçioğlu'na da teşekkür ederiz. TGA 2019'un anket; odak ve mülakat süreçlerine zamanlarını ayırıp gönüllü olarak katılan tüm katılımcılara da sonsuz teşekkürler. Araştırmamıza katılanlar ve araştırma bulgularını paylaştığımız konferans/atölye çalışması katı-

İlmcılarının soruları ve yorumları ile bu kitabın yazımı mümkün oldu. Bu kitapta ele aldığımız bulgular ve tartışma başlıklarının, sivil alana ve gönüllülüğe olumlu bir katkı sunması dileğiyle sizlerin dikkatine sunuyoruz.

Kaynakça

- Akboğa, S. (2017), “The current state of volunteering in Turkey.” *Perspectives on Volunteering* (s. 245-261). Springer, Cham.
- Aydınlı, A., Bender, M., Chasiotis, A., van de Vijver, F. J., Cemalcılar, Z., Chong, A. & Yue, X. (2016), “A cross-cultural study of explicit and implicit motivation for long-term volunteering,” *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(2), s. 375-396.
- Bilgi STK (2006), *Gönüllülerle işbirliği*, STK Çalışmaları-Eğitim Kitapları no. 5, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/01/31/GONULLU.pdf>
- Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV), Türkiye & Gençlik Servisleri Merkezi (yay. haz.) (2013), Türkiye’de gönüllülük: Gönüllülüğün rolünün ve katkılarının keşfedilmesi, <https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/mdgs/Turkiyedegonulluluk.pdf>
- Çakı, F. (2014), “Türk sosyolojisinde yeni bir alan: Gönüllülük araştırmaları,” *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 29. Sayı, 2014/2, s. 185-202.
- Doğan-Yenisey. K. ve Kabakçı, M. (2017), *Gönüllü Emeği ve İş Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Güzel, B. (2015), “Toplum Kalkınmasında Gönül Elçileri Projesi ve Türkiye’nin Gönüllülük Algısı,” *Turkish Studies (Elektronik)*, 10(6), s. 521-532.
- Kesgin, B. (2016), “Türkiye’de gönüllülük çalışmaları üzerine bir değerlendirme,” *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, (13), s. 119-131.
- KONDA-STÇM (2014), *Türkiye’de Gençlerin Katılımı*, Şebeke Gençlerin Katılımı Projesi Kitapları – No. 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s. 31.
- Tayşir, E. A., & Erdoğan, Z. (2019), “I do not trust these organizations!” Why University Students do not volunteer in Turkey, *Journal of Administrative Sciences/Yonetim Bilimleri Dergisi*, 17(33).
- TEGV. (2010), Gönüllülük ve Sürdürülebilirlik Araştırması. http://www.tegv.org/i/Assets/pdf/Arastirmalar/2010_GonullulukveSurdurulebilirlik_Arastirmasi.pdf
- TEGV. (2012), TEGV Gönüllülük Araştırmaları, <http://www.tegv.org/i/Assets/pdf/Arastirmalar/TEGVGonullulukArastirmalari.pdf>.
- Tiltay, M. A., & Islek, M. S. (2020), “Volunteer Management of Local and National Non-profit Organisations: an exploratory study from Turkey,” *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 17(2), s. 183-201.
- Toplum Gönüllüsü Gençlerin Profili* (2015), Toplum Gönüllüleri Vakfı Yayınları.
- Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü (2010), YADA Vakfı.
- TÜSEV (2013), “STK’larda Gönüllülük ve Gönüllülük Politikaları, Vaka Analizi”, <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/STKlardaGonullulukVakaAnaliziTR.06.11.13.pdf>

Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019: Gönüllü Profili, Gönüllülerin Koşulları ve Kazanımları

EMRE ERDOĞAN & PINAR UYAN-SEMERCI

Bu makale sivil katılımın önemli bir ayağı olan gönüllülüğün, Türkiye’deki tezahürlerini aktarmayı hedeflemektedir. 2019 sonbaharında gönüllülerle internet anketi aracılığı ile gerçekleştirilen araştırma kapsamında iki odak grup çalışması da yapılmıştır. Bu veriler ışığında Türkiye’de sivil toplum alanında çalışan gönüllülerin profillerini, koşullarını ve kazanımlarını ele almayı amaçlayan bu makalenin ilgili yazına ve alandaki sivil toplum kuruluşlarına katkı sağlama amacının yanı sıra gönüllülerin kendileri için de bir öz değerlendirme imkânı sağlaması ümit edilmektedir.

YÖNTEM

Araştırma çalışması 2019 sonbaharında niceliksel ve niteliksel veri toplama yöntemlerine başvurularak yürütülmüştür. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi (BİLGİ STÇM) ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (BİLGİ GÖÇ) tarafından 16 Ekim - 20 Kasım 2019 tarihleri arasında internet anketleriyle yürütülen niceliksel araştırmaya farklı kurumlarda gönüllülük yapan 1.016 kişi katılmıştır. Niceliksel araştırma aşamasında hem işbirliği yapılan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gönüllülere çağrıda bulunarak, hem de farklı sosyal medya ortamlarındaki açık çağrı duyurularla gönüllülük yapan kişiler davet edilerek internet anketleri yoluyla veri toplanmıştır. Bu iki yöntem aracılığı ile toplam 1.016 kişinin verilerine erişilmiştir. Araştırmaya katılan gönüllüler oldukça detaylı soruları içeren bu anketi gönüllü olarak doldurmuştur. Gö-

nüllüler evrenini temsilen bir örneklemin saptanmasındaki zorluklar sebebi ile böyle bir yöntem izlenmiştir. Ancak buna istinaden de anketin temsili olmadığına dikkat çekilmelidir. Ancak araştırma bulgularının tüm kısıtlara rağmen sınırlı sayıda araştırmanın olduğu bu alana dair bir katkı sunacağı umulmaktadır.

Araştırma ekibi, ilgili yazını değerlendirmenin yanı sıra anketi nihai hale getirirken, gönüllülerle gerçekleştirilen iki odak grup toplantısı ile de gönüllülerin gönüllü tanımlarını, deneyimlerini ve önceliklerini de ele almışlardır. Yapılan iki gönüllü odağı farklı sivil toplum kuruluşlarından katılımcılarla alandaki çeşitliliği yansıtmak üzere gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yaş da gönüllülük deneyimini etkileyen bir başka değişken olarak düşünüldüğü için genç odağı ve 27 yaş üstü katılımcılar odağı olarak planlanmıştır. İlk odak farklı sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olan sekiz genç katılımcıdan oluşmuştur. Yaşlarının aksine oldukça tecrübeli gönüllüler olan gençler tüm detaylarıyla hem kendi deneyimlerini hem de kendi bakış açılarından gençlerin gönüllülük tecrübelerini aktarmışlardır. 27 yaş üstü odak grup ise yedi katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Yine mümkün olduğunca alandaki çeşitliliği yansıtmak üzere farklı sivil toplum kuruluşlarından katılımcılar davet edilmiştir. Kurum yapısı, kurum hedef kitlesi ve tanımlı bir misyon/ideoloji çeşitliliği odak katılımcıları belirlenirken çeşitliliği yansıtacak şekilde planlanmıştır. Ayrıca gençler öğrenci ve/veya henüz iş sahibi değilken, 27 yaş üstü odaktaki gönüllülerin profilinde erken/aktif emekli, çalışan ve ev kadını olarak farklı profiller yer almıştır. Anket öncesi bu iki odakta dillendirilen noktalar hem anketteki soruların nihai hale getirilmesinde rol oynamış, hem de anketin bulguları ele alınırken tartışmaya katkı sunması için aşağıda kısaca aktarılmıştır.

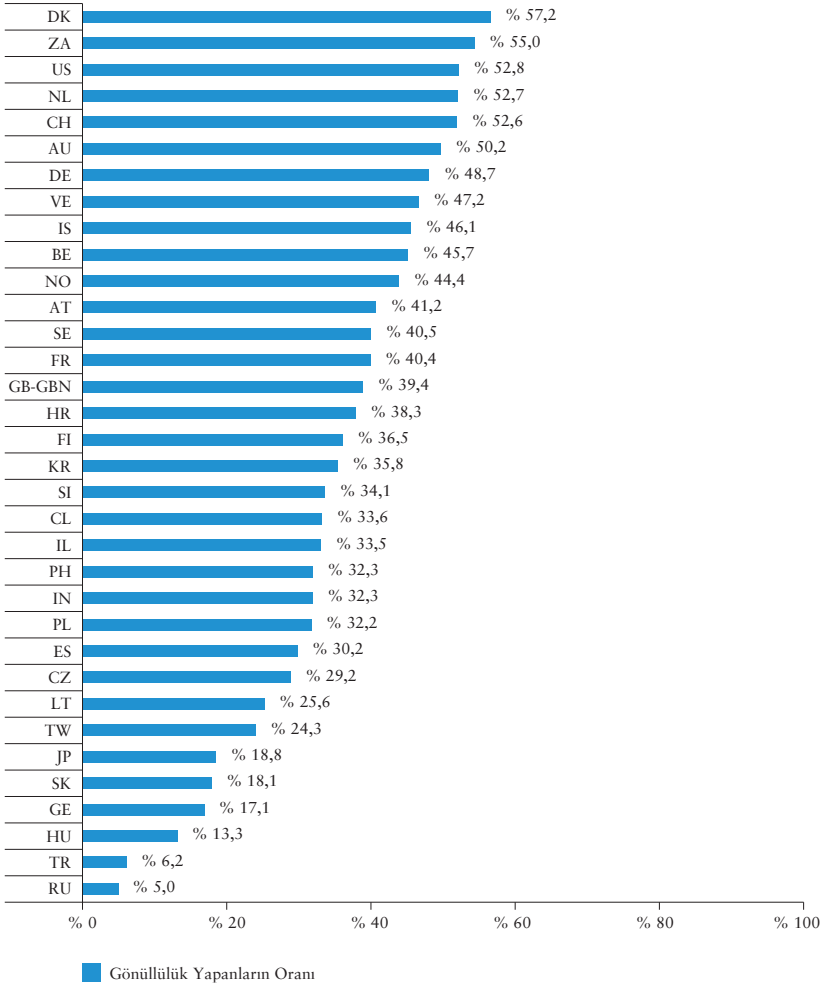
TÜRKİYE'DE GÖNÜLLÜLÜĞÜN DURUMU

Yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, Türkiye'de gönüllülük faaliyetinde bulunanların sayısının görece az olduğunu göstermektedir. Örneğin Uluslararası Sosyal Araştırmalar Programı¹ 2014 yılı sonuçlarının analiz edildiği aşağıdaki grafikte de gösterildiği üzere Türkiye'de yetişkinler arasında herhangi bir gönüllülük faaliyetinde bulunanların oranı sadece % 6,2'dir ve araştırma kapsamındaki ülkeler arasında sondan ikinci durumda yer almaktadır. En düşük oran % 5 ile Rusya Federasyonu'nda görülmektedir. Bununla birlikte Danimarka'da % 57, ABD'de, Hollanda'da ve İsviçre'de % 53 gibi yüksek

1 ISSP Research Group (2016), *International Social Survey Programme: Citizenship II - ISSP 2014*, GESIS Data Archive, Cologne. ZA6670 Data file Version 2.0.0, doi:10.4232/1.12590

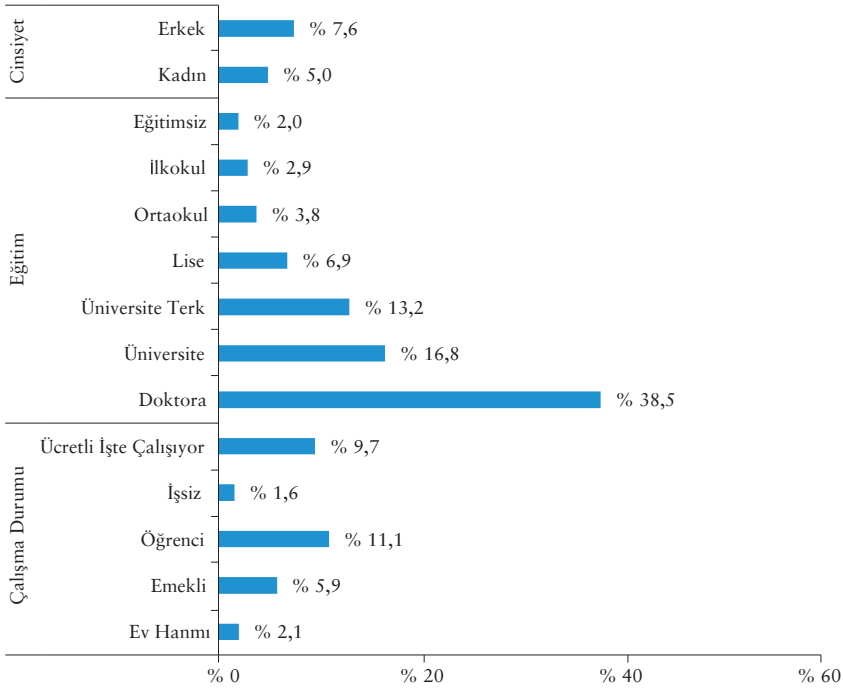
oranlarda kişinin gönüllülük faaliyetinde bulunduğu öğrenilmiştir. Bu rakamlar Türkiye’de gönüllülük pratiklerinin düşük olduğunu açıkça göstermektedir.

ŞEKİL 1
Gönüllülük Oranları- Ülke Karşılaştırması

Aynı araştırma çalışmasının verileri, Türkiye’de gönüllülük faaliyetinde bulunanların demografik özellikleri konusunda da önemli bilgiler vermektedir.

ŞEKİL 2
Gönüllülük Yapanların Demografik Özellikleri- Türkiye

Genel olarak ülkemizde herhangi bir gönüllü faaliyette bulunanların oranının % 6,2 olduğu, erkeklerin kadınlara kıyasla biraz daha fazla gönüllülük yaptığı görülmektedir. Aradaki fark yaklaşık % 3’tür. Yine aynı grafiğe göre eğitim düzeyi arttıkça gönüllülük yapma oranı da yükselmektedir. Herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayanlarda gönüllülük yapanların oranı % 2’ye, bu oran lise mezunlarında % 6, üniversite mezunlarında % 17’dir. Sayıları az olsa da doktora eğitimini tamamlayanların yaklaşık üçte biri gönüllülük yapmış görülmektedir.

Gönüllülük yapma eğilimini belirleyen en önemli değişkenlerden biri de çalışma durumudur. Öğrenciler arasında gönüllülük yapanların oranı % 11, ücretli işte çalışanların arasındaysa % 10'dur. İşsizler ve ev hanımları arasında bu oran % 2'ye düşmektedir, neredeyse hiçbiri gönüllülük yapmamaktadır. Bu değişkenler arasından hangisinin gönüllülük yapmayı doğrudan etkilediğini anlamak için yapılan çok değişkenli analizde sadece Türkiye'ye odaklanıldığında en önemli değişkenin görüşülen kişinin eğitim düzeyi olduğu ortaya çıkmıştır, diğer değişkenlerin etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer ülkeler de analize dahil edildiğinde öğrencilerin ve tam zamanlı çalışanların, erkeklerin ve daha yüksek eğitim alanların daha fazla gönüllülük yapma eğilimi taşıdığı görülmektedir.

ARAŞTIRMA ÇALIŞMASINA KATILANLARIN PROFİLİ

Araştırma çalışmasının niceliksel kısmının rassal bir örnekleme yürütülmemiş olması nedeniyle Türkiye'de gönüllülük yapan bireyleri temsil ettiği söylenememektedir. Özellikle hem işbirliği yapılan kurumların veri tabanlarının kullanılması hem de internet üzerinden açık çağrı ile katılımın sağlanması nedeniyle, katılımcıların araştırma evreninden farklı niteliklere sahip olması şaşırtıcı olmayacaktır. Bu uyarının akılda kalması kaydıyla, araştırma çalışmasına katılanların demografik özellikleri şu şekilde listelenebilir:

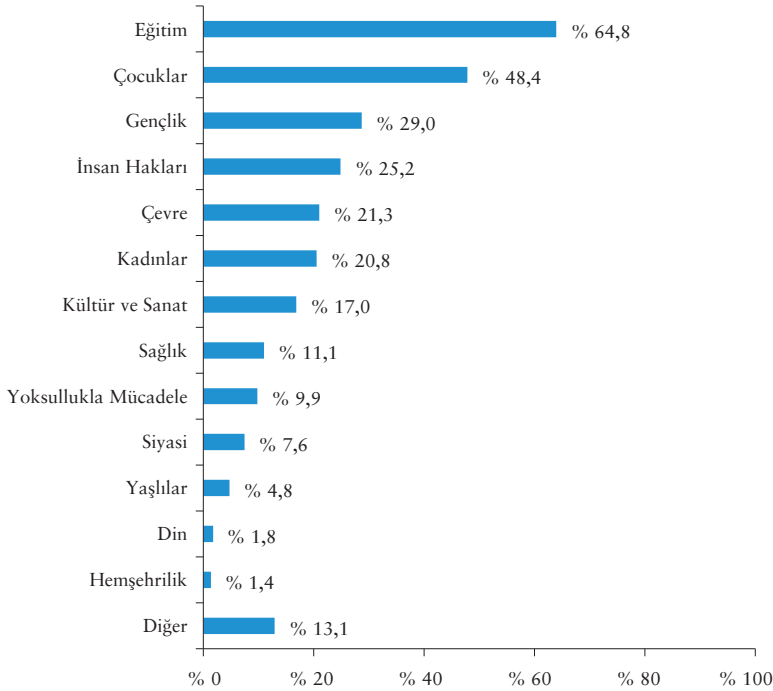
- % 68 kadın, %32 erkek;
- % 33 15-24, yaş % 12 25-29 yaş; toplam genç: % 45;
- % 11 60 yaş ve üstü, % 44 30-59 yaş arası;
- % 39 lise, % 58 üniversite ve üstü mezunu;
- % 42 çalışıyor (tam-yarım);
- Çalışmayanlar: % 41 öğrenci, % 27 ev hanımı, % 16 iş arıyor
- Ortanca gelir 4.500-5.000 TL
- Baba üniversite mezunu: % 21, anne üniversite mezunu % 13

Yukarıdaki rakamlara göre araştırmaya katılanların arasında kadınların ve gençlerin biraz daha fazla olduğunu söylenebilir. Bununla beraber % 11'lik bir kesimin 60 yaş üstü olması dikkat çekicidir. Anket formunu dolduranların % 60'ı üniversite ve üstü eğitim düzeyine sahiptir, Türkiye ortalamasına kıyasla oldukça eğitilmiş oldukları görülmektedir. 10'da 4'lük bir kesim çalışırken, çalışmayanların büyük çoğunluğu öğrencidir, bu da Türkiye'de genel gönüllü profiline uygundur. Ortanca gelir 4.500-5.000 TL civarındadır,

bu rakam Türkiye ortalamasının iki katı olması sebebi ile anketi tamamlayan kişilerin maddi durumlarının ortalamadan daha iyi olduğu belirtilebilir.

En önemli bulgulardan biri de babası üniversite mezunu olanların oranının % 21, annesi üniversite mezunu olanların oranının % 13 olmasıdır. Bu iki oran da Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Ebeveyn eğitimi, bir insanın sosyoekonomik durumunun önemli bir göstergesi olarak kabul edildiğinden, araştırma çalışmasına katılanların sosyoekonomik statülerinin yüksek olduğu söylenebilir. Keza, eğitilmiş ebeveynlerin olduğu ailelerde yetişmek kişilere önemli bir kültürel sermaye sağlamaktadır. Bu da çalışmanın sonuçlarını yorumlarken göz önünde tutulması gereken bir olgudur.

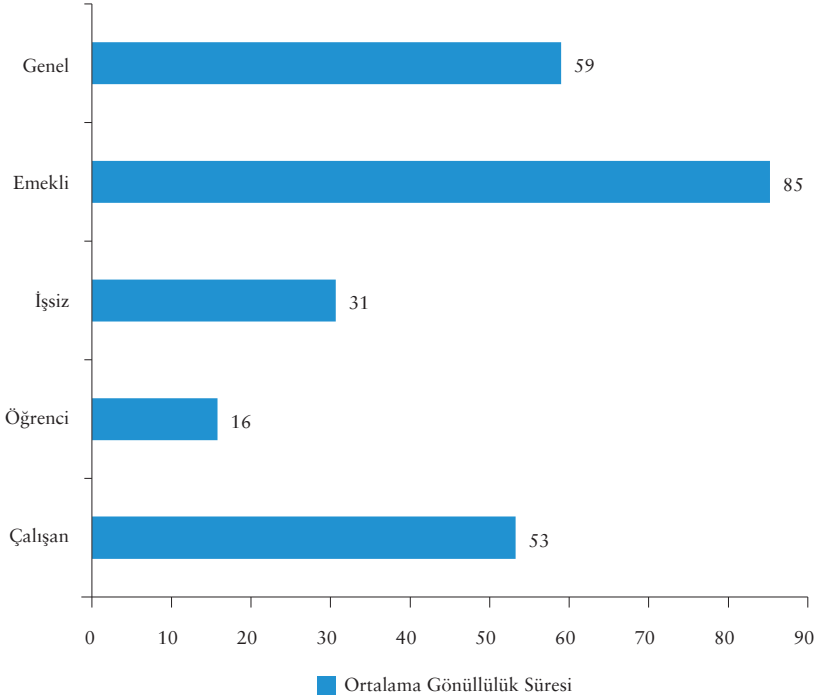
ŞEKİL 3
Gönüllü Olarak Çalışılan Kurumun Ana Çalışma Alanları

Araştırma çalışmasına katılanlara gönüllülük yapmakta oldukları kurumun en fazla hangi alanda faaliyetini sürdürdüğü sorulduğunda birinci sırada eğitim (% 65), ikinci sırada çocuklar (% 48) ve üçüncü sırada gençlik (% 29) gelmektedir. Diğer önde gelen faaliyet alanları arasında çevre, kadınlar, kültür ve sanat gelmektedir. Bu noktada yanıtların araştırmaya katılanların algısını yansıttığını belirtmekte yarar bulunmaktadır, kurumun ana faaliyet alanı başka bir konu olsa dahi yanıt verenler kendi çalıştıkları alanı göz önünde tutarak yanıt verebilmektedir.

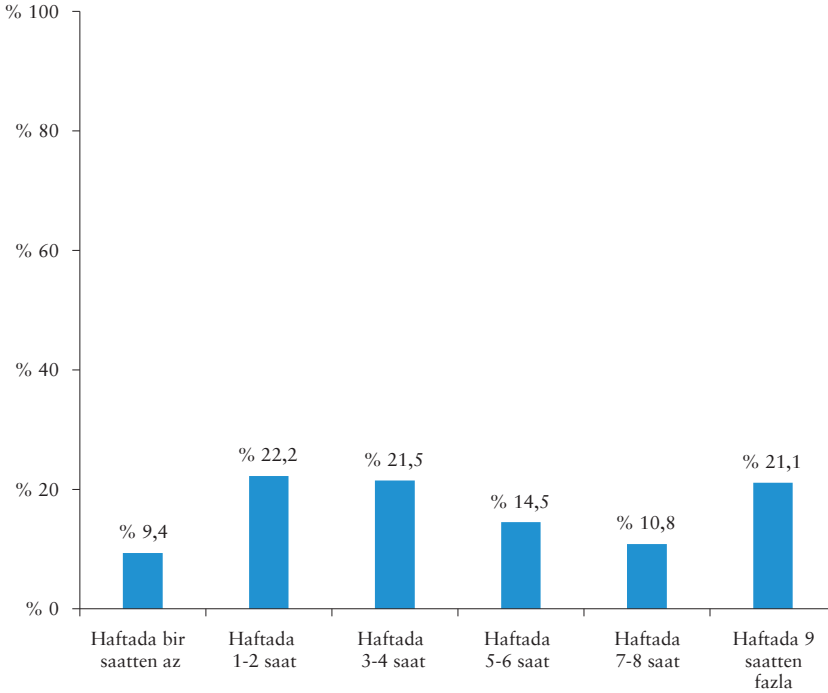
GÖNÜLLÜLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI

ŞEKİL 4
Kurumla İlişkiler ve Çalışma Durumu: Çalışma Süresi (Ay)

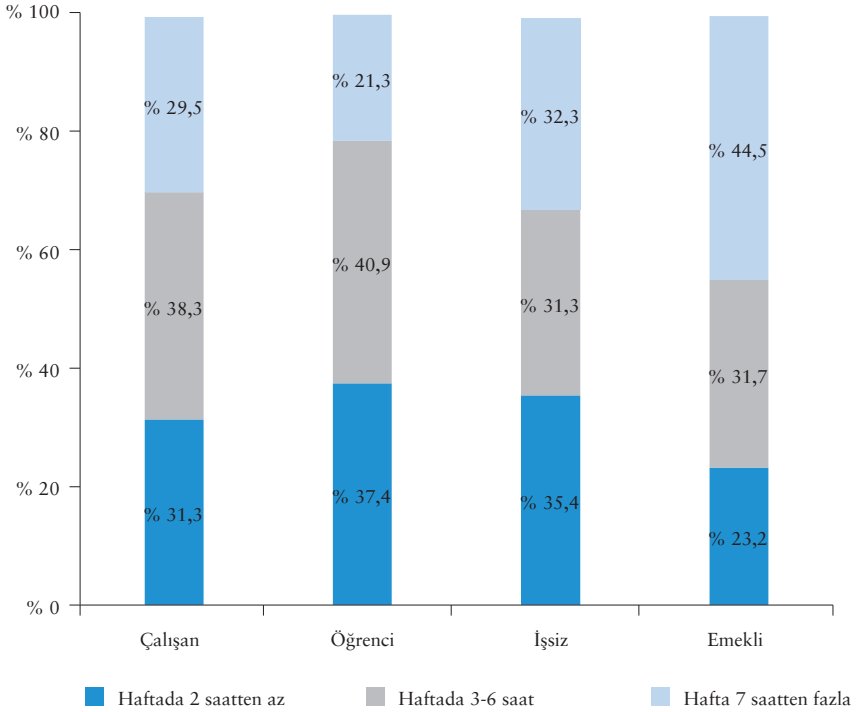
Araştırma çalışmamıza katılanlara o kurumda ne kadar süredir gönüllülük yaptıkları sorulduğunda ortalama 59 ay, başka bir deyişle beş yıl yanıtı alınmıştır. Bu rakam ilk bakışta uzun süreli bir gönüllülük ilişkisi olduğu izlenimini uyandırabilir ancak gönüllülerin çalışma durumlarına göre bakıldığında kayda değer farklar görülmüştür. Emeklilerde yedi yılı aşan bu süre, çalışanlarda beş yıla inmektedir. Öte yandan öğrencilerin ortalama 16 ay gönüllülük yapması şartırcı değildir, daha önce yapılan bazı çalışmalar da gençlerin ortalama iki yıl aynı kurumda gönüllülük yaptığını göstermiştir (Erdoğan, 2012). Öte yandan şu anda herhangi bir işte çalışmayan katılımcıların da ortalama 31 ay -2,5 yıl- gönüllülük yapması da gönüllülük süresinin yaşla olan ilişkisi kadar çalışma/ma durumuyla da ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

ŞEKİL 5
Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşun Faaliyetleri İçin
Son Bir Haftada Ortalama Kaç Saat Zaman Harcandığı

Araştırmaya katılan gönüllülere çalıştıkları kurumda ortalama ne kadar süre gönüllülük yaptıkları sorulduğunda, yarısından fazlasının haftada 3-4 saat ve daha az bir süre ayırdıkları görülmektedir. Öte yandan çalışmaya katılanların beşte biri haftada 9 saatten fazla zaman ayırdıklarını söylemiştir, bu rakama haftada 7 saatten fazla vakit ayırdığını söyleyenler eklendiğinde % 31’lik bir orana ulaşılabilir. Bu kesimin haftalık mesainin beşte birine tekabül eden bir zamanı kuruma vakfederek kurumla yoğun bir gönüllülük ilişkisi içinde olduğu belirtilebilir.

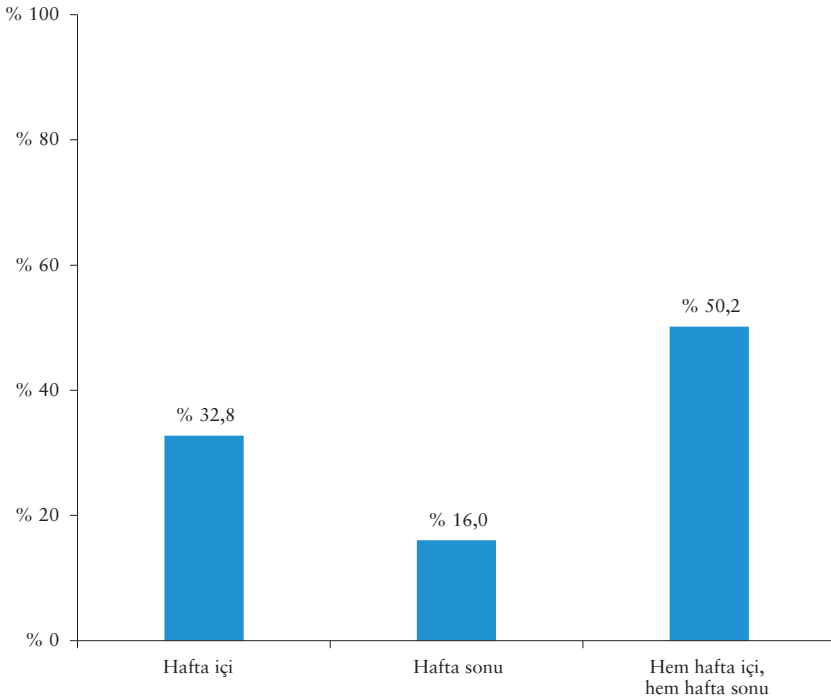
ŞEKİL 6
Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşun Faaliyetleri İçin
Son Bir Haftada Ortalama Kaç Saat Zaman Harcandığı

Gönüllülerin kuruma ayırdıkları zaman doğal olarak çalışma durumlarıyla yakından ilişkilidir. Öğrencilerin ve işsizlerin üçte biri haftada 2 saatten az vakit ayırırken, bu oran emeklilerde % 23’te kalmaktadır. Öte yandan

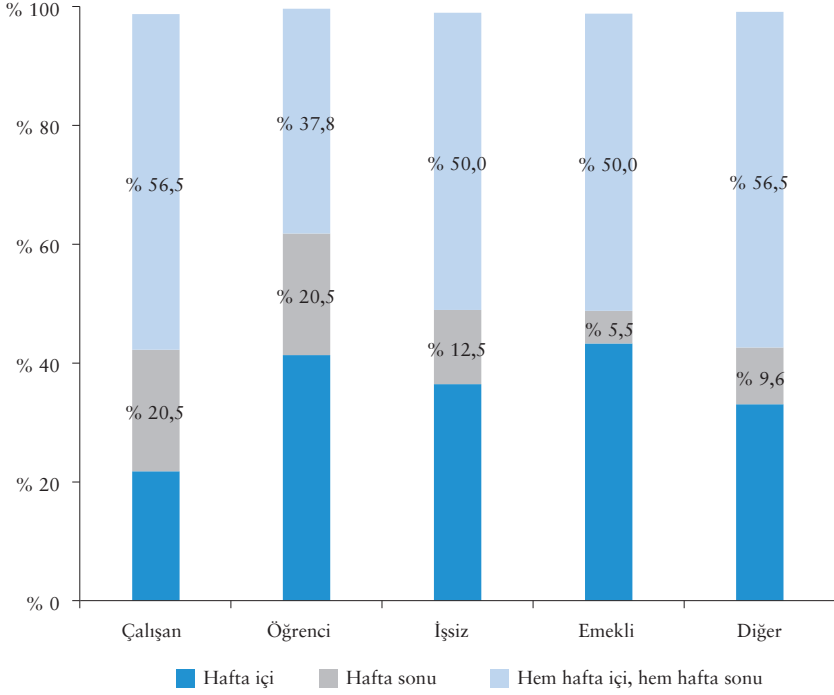
haftada 7 saatten daha fazla gönüllülük faaliyetinde bulunanların oranı emekliler arasında % 45 ve çalışanlar arasında % 30'ken; öğrencilerde bu yanıtı verenlerin oranı sadece % 21'dir. Görüldüğü üzere kuruma ayrılan vakit de tıpkı kurumdaki gönüllülük süresi gibi çalışma durumundan etkilenmektedir.

ŞEKİL 7
Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşta Daha Çok Hangi Günler Çalışıldığı

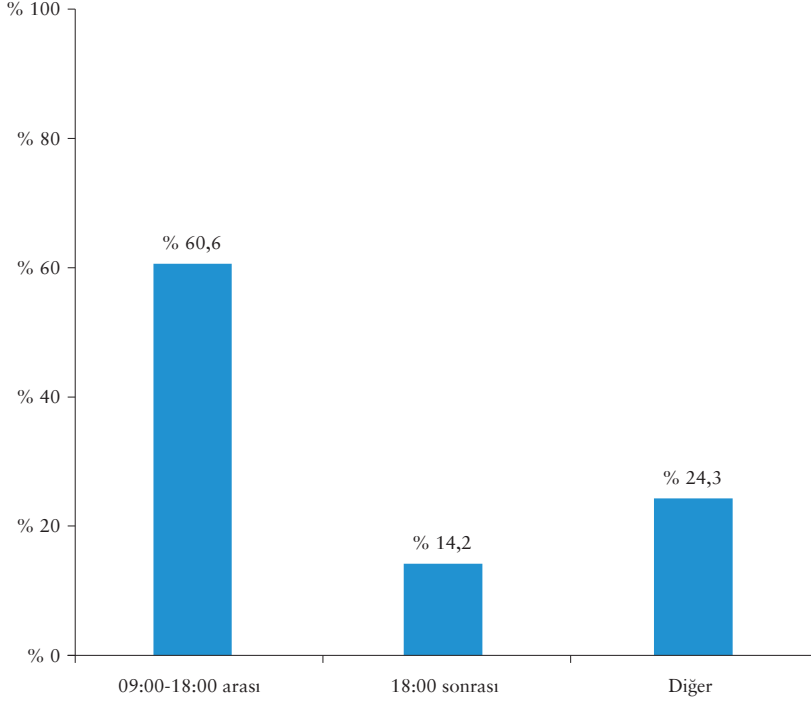
Yukarıda yer alan grafikte de görüldüğü gibi gönüllülerin üçte biri çalıştıkları kurumda çoğunlukla hafta içi günlerde çalışmaktadır. Sadece hafta sonu çalışanların oranı % 16'yken, katılımcıların yarısı hem hafta içi hem de hafta sonu çalıştıklarını belirtmişlerdir.

ŞEKİL 8
Gönüllü Olarak Çalışılan Kuruluşta Daha Çok Hangi Günler Çalışıldığı ve Çalışma Durumu

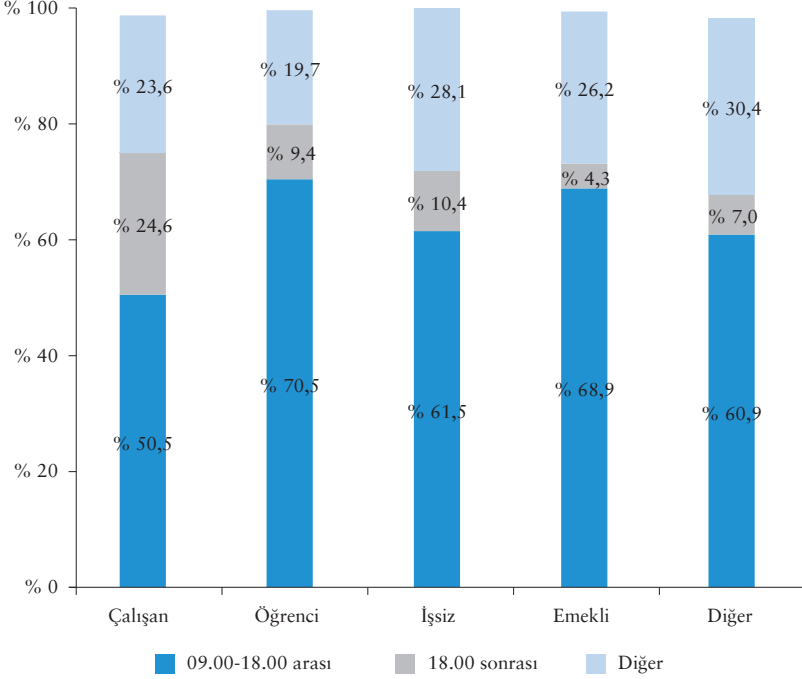
Gönüllülerin çalışma durumu, kurumda hangi günlerde gönüllülük faaliyetinde bulduklarını da etkilemektedir. Öğrenciler çoğunlukla hafta içi ya da hafta sonu gönüllü olurken, çalışanların, işsiz ve emeklilerin daha çok hem hafta içi, hem hafta sonu bu faaliyeti sürdürdükleri söylenebilir. Zamanla ilişkili diğer konularda olduğu gibi bu konuda da gönüllülerin çalışma durumları kurumla ilişkilerini belirlemektedir.

ŞEKİL 9
Gönüllü Faaliyet Saatleri

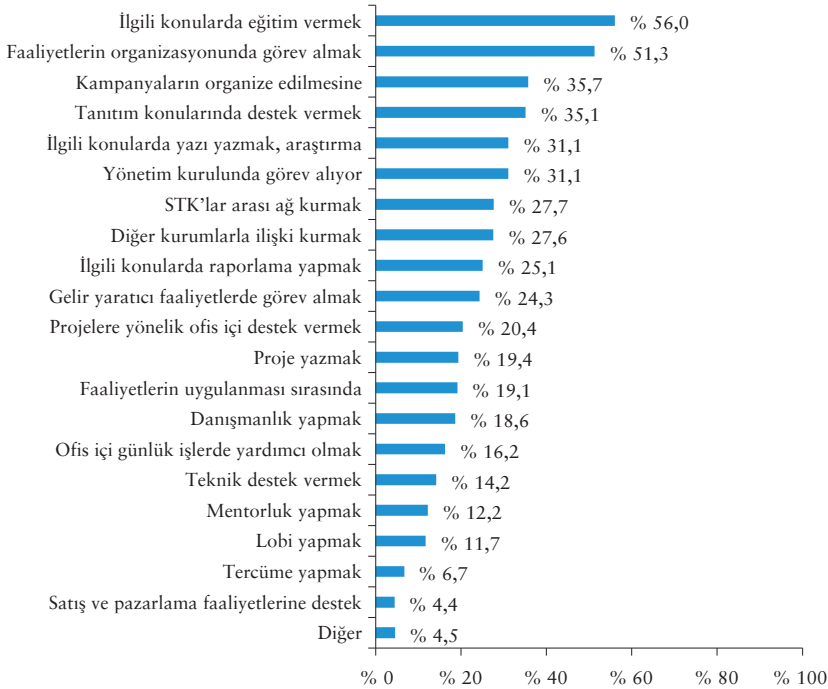
Araştırma çalışmamız gönüllülerin neredeyse üçte ikisinin gönüllü oldukları kurumda 09.00-18.00 arası faaliyette bulduklarını göstermiştir. Dörtte birlik kesim esnek saatlerde çalışırken saat 18.00 sonrası çalıştığını belirtenlerin oranı % 14'tür. Gönüllülük faaliyetinin 9-18 gibi belirli saatlerde yoğunlaşmış olması, gönüllülüğün bir tür esnek istihdam olduğuna dair algının yanlış olabileceğini göstermektedir.

ŞEKİL 10
Gönüllü Faaliyet Saatleri ve Çalışma Durumu

Gönüllülerin kurumda hangi saatler arasında gönüllülük faaliyetinde buldukları az da olsa çalışma durumlarından etkilenmektedir. Öğrencilerin ve emeklilerin % 70'i kurumda 09:00-18:00 arasında bulunurken bu oran çalışanlarda % 51'e, işsizlerde % 62'ye düşmektedir. Çalışanların dörtte birinin 18:00 sonrasında gönüllülük faaliyetinde bulunmaları şaşırtıcı değildir, kendi işlerine ayırdıkları zamandan arta kalan zamanda gönüllülük faaliyetinde bulunmaktadır. Kendilerine ait zamanı daha esnek kullanabilen öğrenciler ve emeklilerin mesai saatlerinde kurumda gönüllü faaliyetlerde bulunmaları üzerinde durulması gereken bir noktadır, bir bakış açısından STK faaliyetlerinin kurumsallaşmasına işaret ettiği olarak değerlendirilebilir.

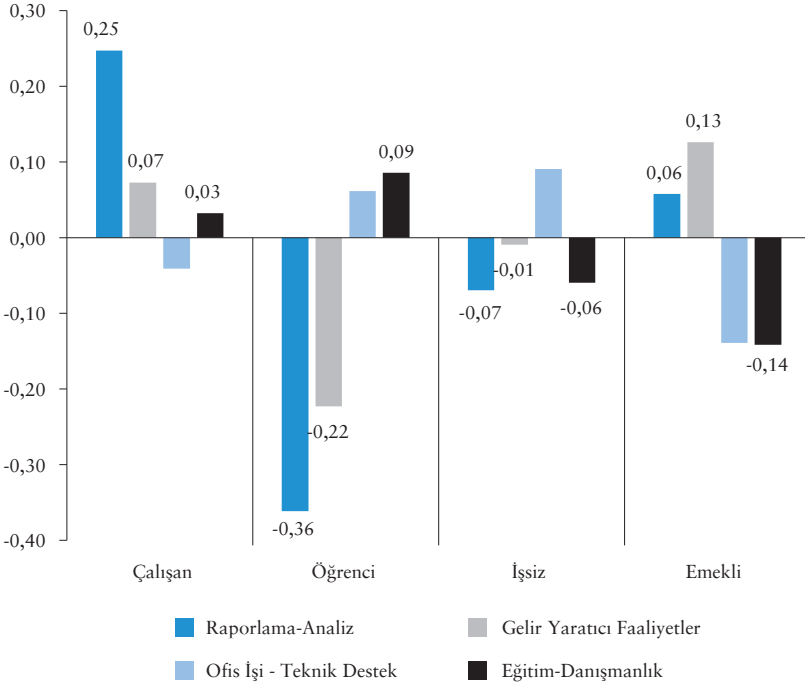
ŞEKİL 11
Gönüllü Olunan Kurumda Yapılan İşler

Çalışmaya katılanlara bir dizi faaliyet listesi verilip, gönüllülük çerçevesinde bu faaliyetlerin hangilerine katıldıkları sorulmuştur. Birinci sırada % 56 ile ilgili konularda eğitim vermek gelirken, ikinci sırada organizasyonda görev almak (% 51) bulunmaktadır. Kampanya organizasyonuna katılmak (% 36), tanıtım konularında destek vermek (% 35) araştırmaya katılanların sıkça yer aldığı faaliyetler olarak belirtilmiştir.

En az katıldıkları faaliyetlere gelince satış ve pazarlama faaliyetlerine destek vermek, tercüme yapmak, lobi yapmak ya da mentorluk desteği vermek gibi faaliyetler belirtilmiştir. Bu rakamlar gönüllülerin daha çok eğitim ve organizasyon faaliyetlerinde yer aldıklarını göstermektedir.

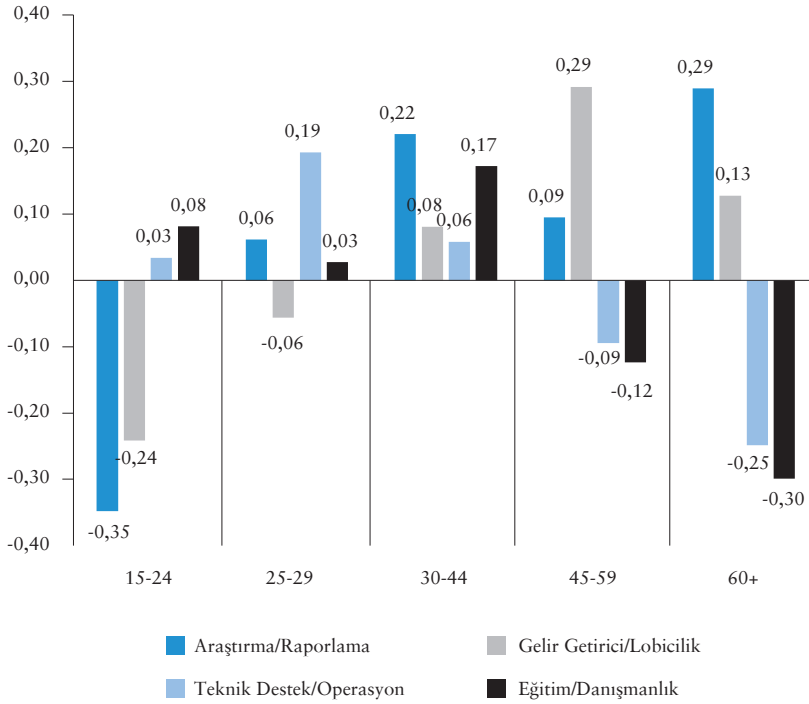
ŞEKİL 12
STK'da Yapılan İşler ve Çalışma Durumu

Gönüllülerin çalıştıkları kurumda üstlendikleri rolü daha iyi anlayabilmek için daha önce verilen listeye verdikleri yanıtlardan yola çıkarak faktör analizi yapılmış ve dört ana boyut ortaya çıkarılmıştır. Raporlama-Analiz başlığını taşıyan birinci boyut araştırma yapmak, yazı yazmak, raporlama yapmak, proje yazmak gibi faaliyetlerle ilişkilidir. Bu boyut yönetim kurulunda görev yapmak ve diğer STK'lar ile ağ kurmak faaliyetlerini içermektedir. İkinci boyut Gelir Yaratıcı Faaliyetler başlığını taşımaktadır, satış pazarlama ve tanıtım faaliyetlerine destek vermek, gelir yaratıcı faaliyetlerde yer almak gibi konularla ilişkilidir. Üçüncü boyut Ofis İşleri-Teknik Destek ismini taşımaktadır ve ofis içi faaliyetlere ve projelere destek vermek gibi faaliyetleri içermektedir. Sonuncu boyutsa Eğitim-Danışmanlık ismini taşımaktadır, gönüllülerin verdiği eğitimleri, danışmanlık ve mentorluk faaliyetlerini içermektedir.

Bu işlevsel ayrışmaya çalışmaya katılanların çalışma durumları bazında bakıldığında ilginç bazı bulgularla karşılaşmaktadır. Düzenli bir işte çalışmakta olan gönüllüler daha çok raporlama-analiz ile meşgulken, öğrencilerin raporlama-analiz ve gelir yaratıcı faaliyetlerden çok eğitim danışmanlık gibi faaliyetlere yoğunlaştıkları görülmektedir. Ofis işi-Teknik Destek faaliyetleriyse daha çok işsizler ve öğrenciler tarafından üstlenilmiştir. Bununla birlikte emekliler bu iki faaliyet alanından çok daha yönetsel denebilecek faaliyetlerde odaklanmışlardır. Bu açıdan çalışma durumuyla ilişkili bir iş bölümünden bahsedilebilir.

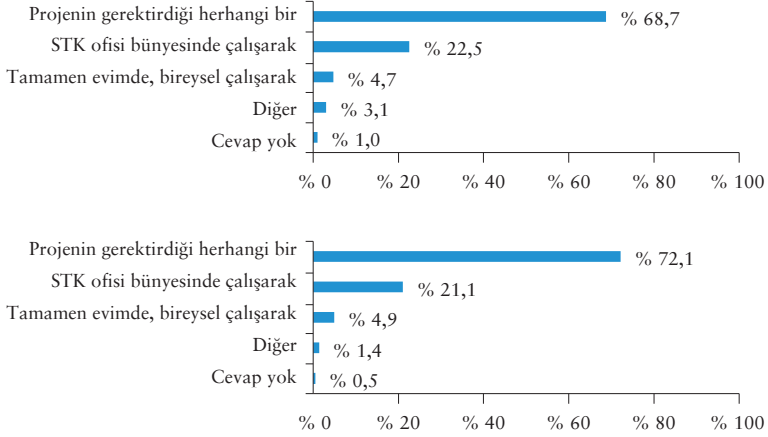
ŞEKİL 13
STK'da Yapılan Faaliyetler ve Yaş

STK'larda gönüllülerin yaptıkları faaliyetlerle yaşları arasında da bir ilişki olduğu görülmektedir. Genç gönüllüler (15-24 yaş arası) Teknik Des-

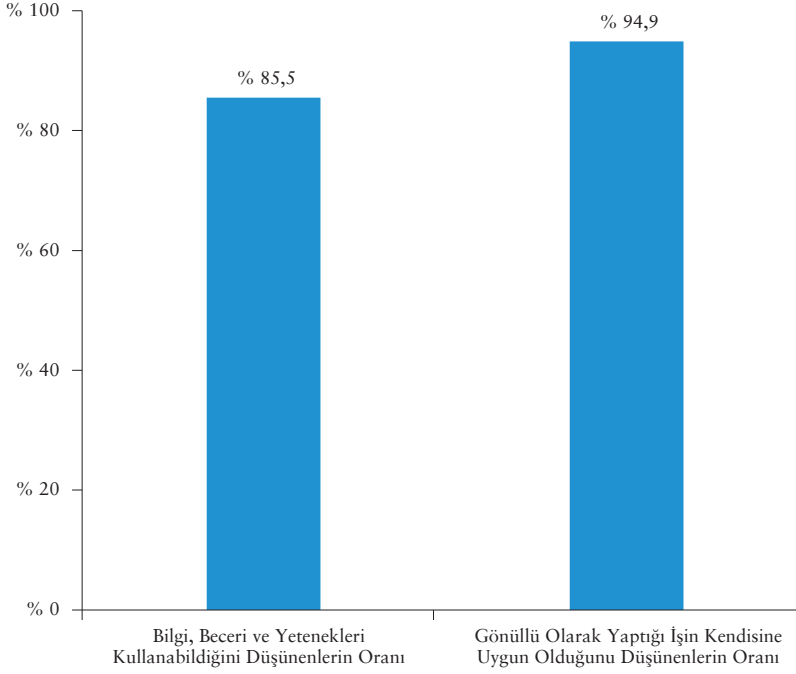
tek-Operasyon ve Eğitim-Danışmanlık faaliyetlerinde görece olarak daha fazla yer almaktadır. Bu yaş grubunda Araştırma-Raporlama ve Gelir Getirici-Lobicilik faaliyetleri diğer gruplara göre daha az yapılmaktadır. Gönüllülerin yaşları ilerledikçe yönetsel faaliyetlerde bulunma oranları artmakta, operasyonel faaliyetlerden uzaklaşmaktadır. Neredeyse doğrusal olarak gözlemlenen bu olgu, STK'larda muhtemel bir yaşa dayalı bir ayrımcılığın varlığına işaret etmektedir: Belirli operasyonel faaliyetler gençler, yönetsel faaliyetler ise görece yaşlılar tarafından yapılmaktadır.

ŞEKİL 14
Gönüllülerin Çalıştıkları ve Çalışmak İstedikleri Ortamlar

Araştırma çalışmasına katılan gönüllülerin gönüllülük faaliyetlerini projelerin gerektirdiği herhangi bir ortamda çalışarak gerçekleştirdikleri görülmektedir, yaklaşık üçte iki oranında gönüllü bu yanıtı vermiştir. STK ofisi bünyesinde çalıştığını söyleyenlerin oranı % 23'tür, tamamen evinde bireysel olarak çalıştığını söyleyenlerin oranıysa % 5'in altında kalmıştır. Bu resim, zamansal olmasa bile mekânsal olarak gönüllülük faaliyetinin esnek bir faaliyet olduğunu göstermektedir. Gönüllülere arzu ettikleri çalışma ortamları sorulduğunda da var olan durumdan memnun oldukları görülmektedir.

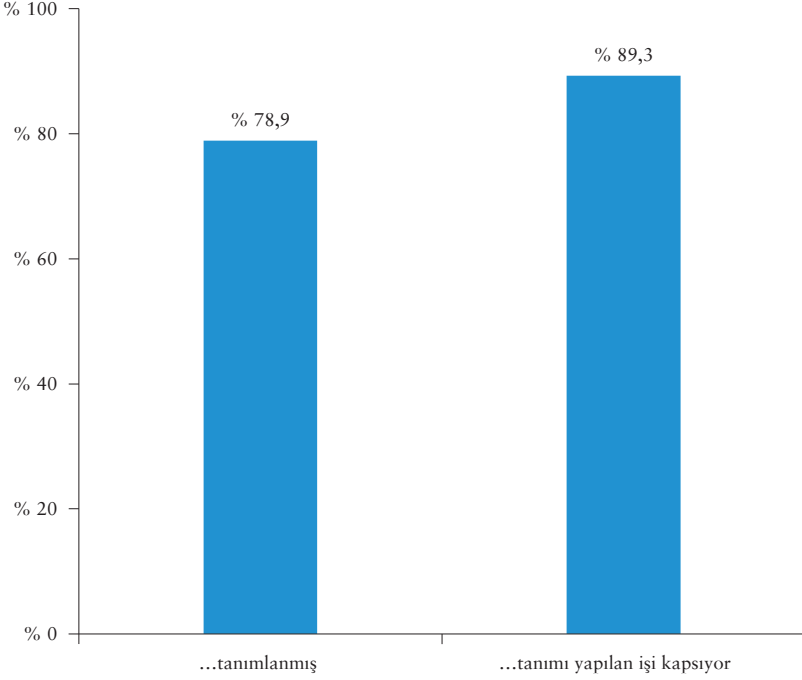
ŞEKİL 15
Gönüllü-Kurum İlişkisi

Araştırma çalışmasına katılanların büyük bir kısmı şu anda STK'da yaptıkları faaliyette bilgi, beceri ve yeteneklerini kullanabildiklerini söylemiştir (% 86). Keza, gönüllü olarak yaptığı işin kendisine uygun olduğunu düşünenlerin oranıysa % 95'tir. Bu açıdan araştırmaya katılan gönüllülerin yaptıkları faaliyetlerin kapsamından memnun olduğu söylenebilir.

GÖNÜLLÜLÜK VE KATILIM

ŞEKİL 16
Gönüllü-Kurum İlişkisi- “Şu anda yapılan iş...”

Çalışmada gönüllülerin yaptıkları işin büyük oranda tanımlanmış (% 79) olduğu görülmektedir. Buna ek olarak % 90’lık bir kesim işin tanımının yapılan işi kapsadığı kanısındadır. Bu açıdan STK’larda gönüllü faaliyete dair tanımların doğru bir şekilde yapılmasının gönüllülüğün kurumsallaşmasına bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

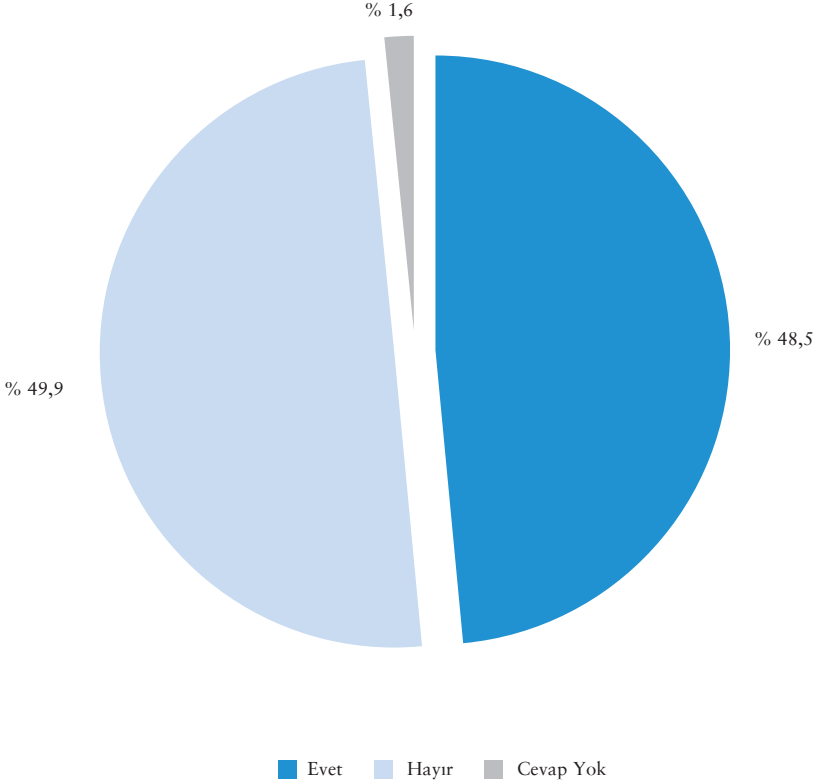
Ödak çalışmalarında ise gönüllülerin gönüllülük deneyimlerinde en önemli belirleyicilerden biri olarak STK’nın yapısı vurgulanmıştır. Nasıl bir STK’dan bahsedildiği var olan farklı türde gönüllülük biçimlerini anlamak açısından önemlidir. Gönüllülerin profilleri ile kurumların tipolojisi beraberce ele alındığında anlamlı bir sınıflama yaratabilir.

İki odak toplantısında da sivil toplum kuruluşunun yapısının/büyüklüğü-ğünün/kurumsallığının farklı gönüllülük deneyimlerine yol açtığı aktarımı bu noktada belirtilmelidir. Emekli olup, sonra gönüllülük yapan iki odak katılımcısının “mutfağı bilmeme lüksü” şeklinde ifade ettikleri karar alma süreçleri dışında olmaktan duydukları memnuniyet de üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Bu iki gönüllü, karar alma yükümlülükleri olmadığı için STK'nın içindeki çatışmalara, yapılması gereken tercihlere şahit olmadıkları için mutlu olduklarını ve bu açıdan dışarıda kaldıkları için daha rahat gönüllülük yaptıklarını aktarmışlardır. “Biz profesyonellerden farklı olarak, yani o dernekte çalışan mutsuz olabiliyorken, biz bu işleri yaparken çok mutlu oluyoruz” sözleri ile özetlenen profesyonel STK çalışanı ve gönüllü farkı, bir başka katılımcı tarafından faydalanıcı bir çocuğun “gerçekten gönüllü olarak geliyorsunuz ya da gözleriniz çok gülüyor” şeklindeki ifadesi ile de vurgulanmıştır.

Bu noktada her iki odak katılımcıları arasında dahi bir uzlaşma olmadığını belirtmek önemlidir. Farklı gönüllülük biçimleri olduğunu ve bu konuya dair çok daha farklı ifadelerin de olduğunu aktarmak gereklidir. Özellikle daha varoluşsal-kendi kimliği, kendi politik duruşuyla o STK arasında çok yakın ilişki kuranlar, kendi varoluş süreçleri ile beraber çok şey öğrendiklerini, dönüştüklerini, değiştiklerini ve bunun aslında kendileri için bir yolculuk olduğunu vurgulamışlardır. Gönüllülük yaparken aslında kendilerini de var ettiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada gönüllülük “mutluluk” ya da “tatmin” den çok daha fazla bir “dönüşüm”, bir “değişim”, bir “varoluş” olarak tarif edilmiştir.

ŞEKİL 17

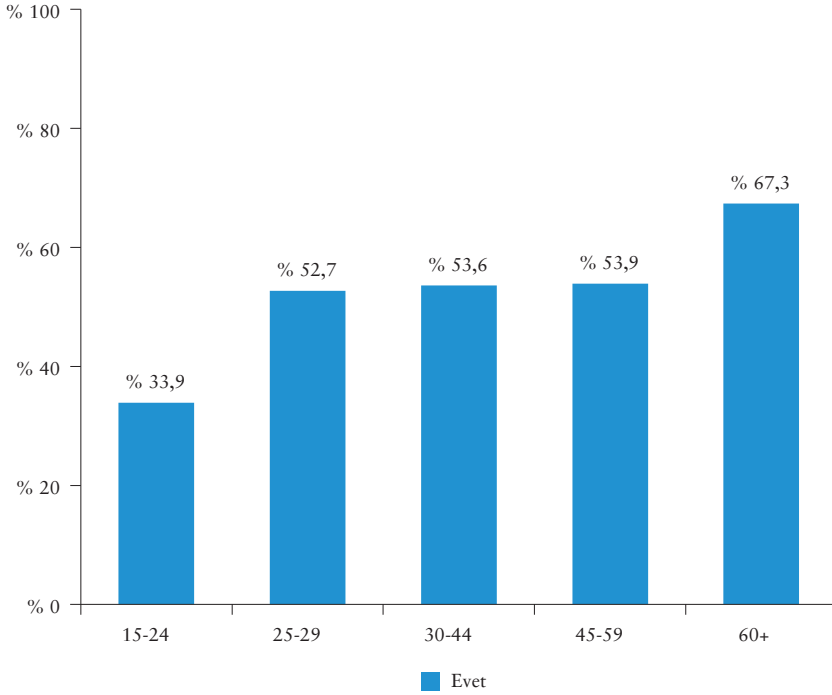
«Gönüllü Olarak Yapılan İşin Tanımının Yapılmasında Katkıda Bulundunuz mu?»

Gönüllülük faaliyetinin ne derece katılımcı bir ortamda gerçekleştiğini anlamak amacıyla araştırma çalışmasına katılanlara yaptıkları işin tanımına katkıda bulunup bulunmadıkları sorulmuştur ve bu konuda görüşülenlerin yarısının bu konuda olumlu yanıt verdiği, diğer yarısının yanıtının olumsuz olduğu görülmüştür.

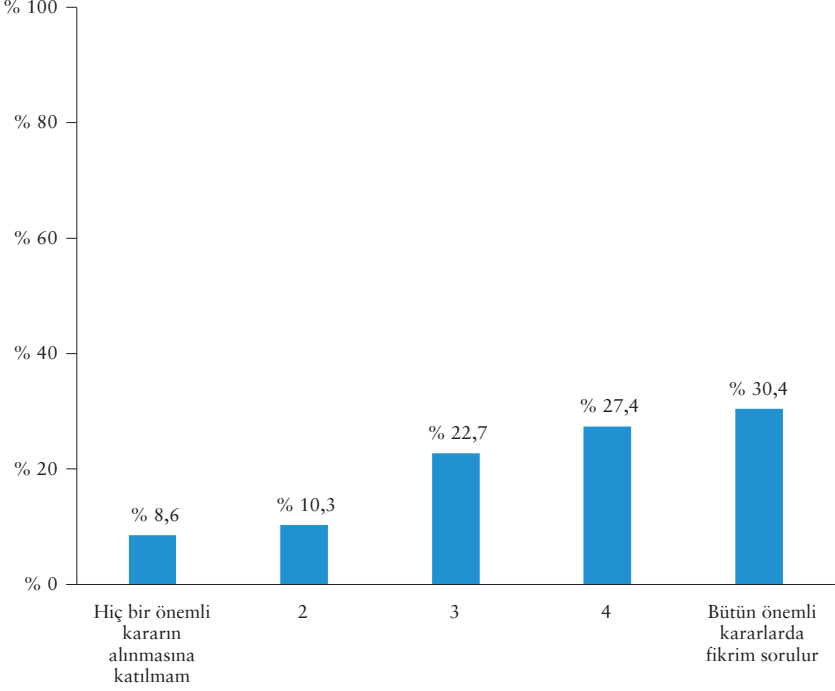
ŞEKİL 18

«Gönüllü Olarak Yapılan İşin Tanımının Yapılmasında Katkıda Bulundunuz mu?»

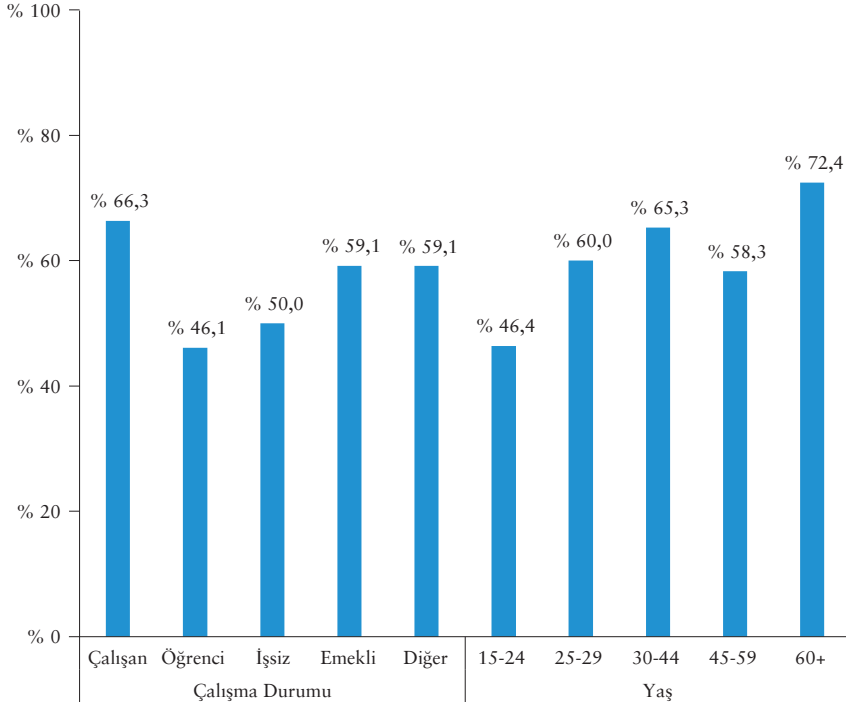
Görüşülen gönüllülerin yapmakta oldukları işin tanımlanmasına katılma oranlarıyla yaşları arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. 15-24 yaş arasındaki gençlerin sadece üçte biri bu soruya olumlu yanıt vermişken, bu oran 25-29 yaş diliminde % 53'e, 60 yaş üstündeyse % 67'ye, yani neredeyse iki katına çıkmıştır. Dolayısıyla yaşı daha ileride olan gönüllüler daha önce bahsettiğimiz üzere hem yönetsel işlerde daha fazla çalışmakta, hem de yaptıkları gönüllülüğün tanımına daha fazla katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan da yaşa bağlı farklı tecrübelerden bahsedilebilir.

ŞEKİL 19
Gönüllülük Yapılan STK'da Kararlara Katılım Derecesi Hakkında Görüşler

Araştırma çalışmasına katılanlara, çalışmakta oldukları kurumda alınan kararlara ne derece katıldıkları sorulduğunda, % 58'i 5'lik bir ölçekte 4 ve 5 yanıtlarını vermişlerdir. Hiç katılmadığını söyleyenlerin oranıysa % 20 civarındadır (1 ve 2 yanıtlarının toplamı). Bu rakamlardan yola çıkarak % 60'lık bir kesimin kararlara katıldığı algısına sahip olduğu söylenebilir.

ŞEKİL 20
Gönüllülük Yapılan STK'da Kararlara Katılım Derecesi Hakkında Görüşler,
Çalışma Durumu ve Yaş ("Katılıyorum" Yanıtlarının Oranı)

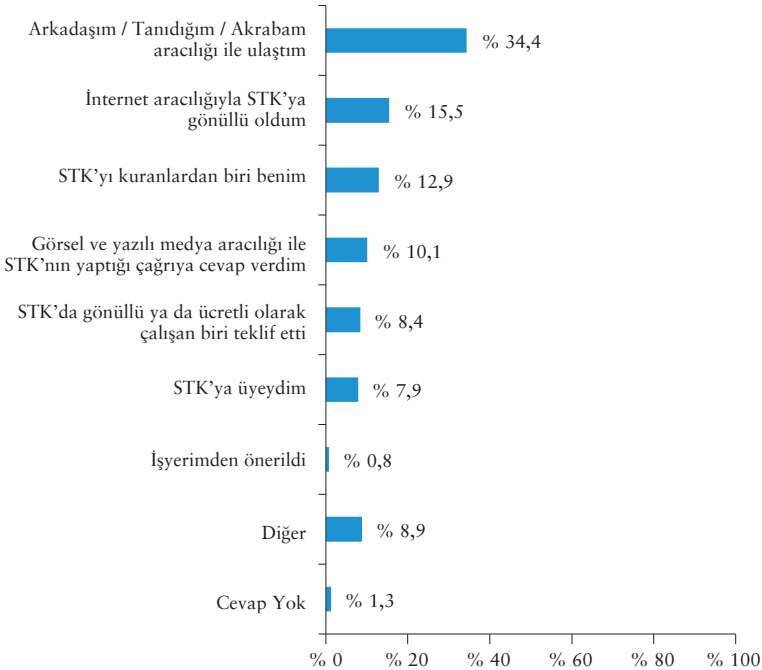

Yukarıda yer alan grafik, gönüllülerin alınan kararlara katılım konusundaki algılarının çalışma durumu ve yaşlarına göre nasıl değiştiğini göstermektedir. Genelde % 58 olan bu oran öğrencilerde % 46'ya, işsizlerde % 50'ye kadar düşmektedir, oysa çalışan gönüllülerde üçte ikilik bir orana rastlanmaktadır. Yaş bazında baktığımızda da 15-24 yaş dilimindeki gençlerde bu oranın % 46'ya kadar düştüğü ve 60 yaş üstünde % 72'ye kadar çıktığı görülmektedir. Daha önce tartışıldığı üzere diğer konularda olduğu gibi bu konuda da yaşa dayalı bir ayrımcılığın söz konusu olduğu söylenebilir.

Özellikle gençlerle yapılan odak toplantısında da gençlerin gönüllü faaliyetlerinin "ciddiye alınmaması" olarak da ifade edilen durumu ele almak önemlidir. Genç gönüllüler odağında genç yaşlarına rağmen bu alanda uzun yıllar emek vermiş, tecrübeli STK gönüllüleri katılımcı olarak yer almıştır. An-

cak katılımcılar, hem kendi aileleri hem de çevreleri açısından verilen bu emeğin yeterince görülmemesi ve/ya saygı duyulmamasının altını çizmişlerdir. Gönüllü olmasalardı hiçbir şekilde edinemeyecekleri bilgi ve tecrübelerin olduğunu, bazen çok önemli süreçlere şahitlik ettiklerini ancak bu durumun görünür olmadığını belirtmişlerdir. Çok uzun süredir, istikrarlı bir biçimde gönüllülük yapan bu genç tecrübeli gönüllüler, kendilerinin “aslında hiçbir şekilde deneyimleyemeyecekleri” anlara şahit olduklarını aktarmışlardır. Kendi yaşamlarıyla ve kendi aile/okul çevreleriyle gönüllülük deneyimleri arasındaki uçurumu vurgulayarak, bunun görülmemesinin, algılanmamasının yarattığı sorunları dillendirmişlerdir. Bazen aileye ya da arkadaşlarına anlatmadıklarını ama bunun aslında “gizleme” olmadığını, daha çok “anlatma gereği bile duymuyorum” sözleriyle ifade etmişlerdir. Ayrıca zamanın yetmemesi, yakın çevreye yeterince zaman ayıramama gibi noktalar da ortak sorun olarak dillendirilmiştir. İki katılımcı kendileri çok yoğun gönüllülük yaparken hayatlarındaki özel ilişkide sorun yaşadıklarını, yollarını ayırma noktasına geldiklerini söylemişlerdir.

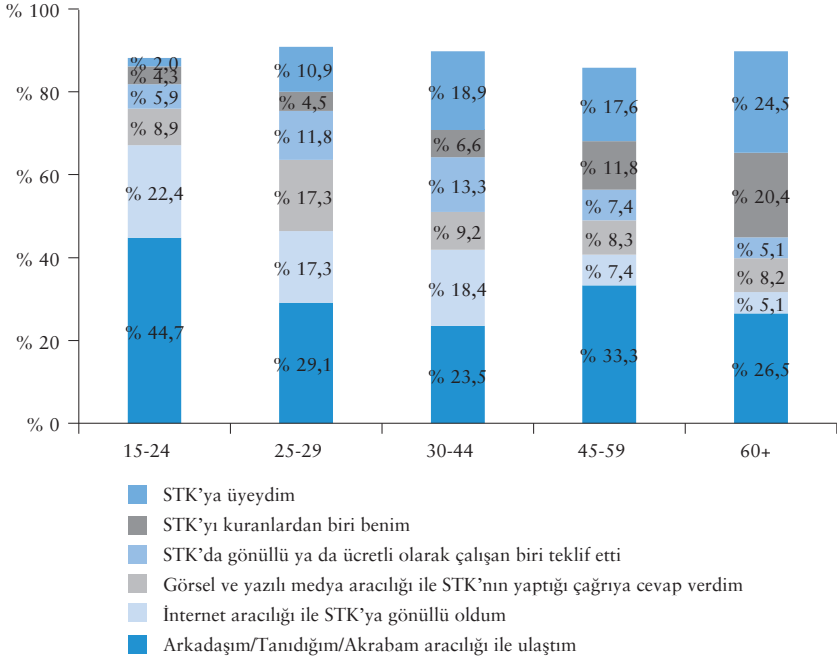
ŞEKİL 21
Şu Anda Yoğun Vakit Ayrılan STK'ya Gönüllü Olma Yolları

Araştırma çalışmasına katılanlara en yoğun faaliyette buldukları STK'yla nasıl bir yöntemle ilişki kurdukları sorulduğunda birinci sırada % 34 ile yakın çevre (arkadaş/tanıdık/akraba) yanıtı verilmiştir. İkinci sıradaysa % 16 ile “internet aracılığı” yanıtı bulunmaktadır. Çalışmaya katılan kişiler arasında STK'yı kuranlar da bulunmaktadır (% 12). STK'nın görsel ya da yazılı medya ile çağrısına yanıt verenlerin oranı da % 10 civarında kalmaktadır. Bu rakamlar STK'larla gönüllülük ilişkisine girmenin en önemli yolunun tavsiye ya da tanışıklık olduğunu göstermektedir. İnternet, yazılı ya da görsel medya aracılığıyla kurulan iletişimin etkisi düşük kalmaktadır.

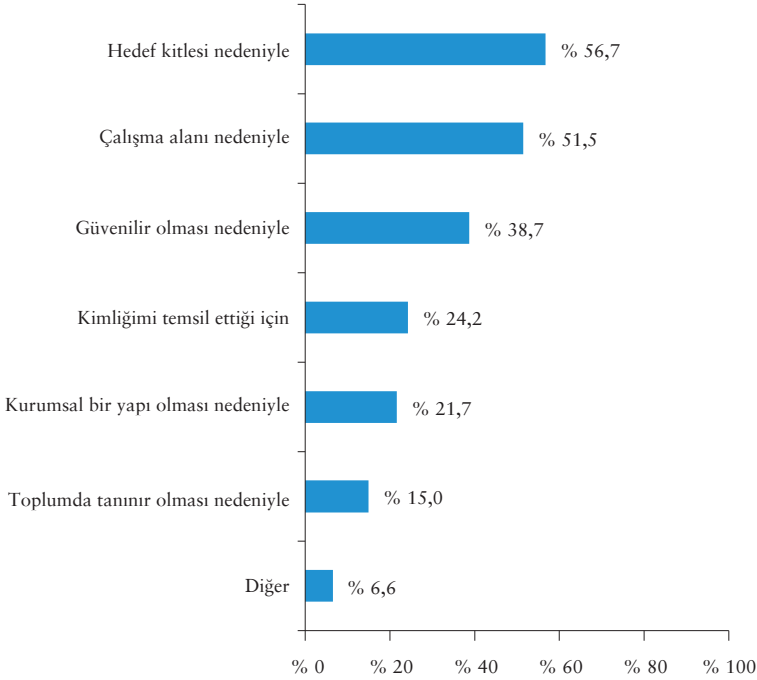
Gönüllülerle yapılan odakta kurumsal/büyük bir STK'dan bahsediliyorsa, erişimde de sorun olabildiği, gönüllü olmak için yapılan başvurulara geri dönüşün “gecikmeli” olabileceği noktası her iki odakta da aktarılmıştır. Gönüllü bulunmasında zorlanıldığı genel algısı düşünüldüğünde, kurumsal/büyük bir STK'nın yanıt vermesinin bazen geç olabileceği ve bu durumun moral bozukluğu yaratabildiğinin belirtilmesi ilginçtir. Hevesli bir gencin başvurusuna hemen yanıt almaması üzerine gönüllülükten vazgeçmesi gibi örneklerin aktarılması önemlidir. Bu aktarımların genellemeye imkân vermediği ancak ifade edilen durumların araştırılabilir, değerlendirilebilecek noktalar olduğu belirtilmelidir.

ŞEKİL 22
Şu Anda Yoğun Vakit Ayrılan STK'ya Gönüllü Olma Yolları

Gönüllülük yapılan STK'yla ilişki kurma yöntemlerinin farklı yaşlarda değiştiği görülmektedir. 15-24 yaş dilimindeki gençler için tanıdıklar aracılığıyla ilişki kurmak birinci sırada gelmektedir (% 44) ve bunu internet aracılığıyla yapılan başvurular izlemektedir (% 22). Yaş ilerledikçe tanıdıklar üzerinden kurulan ilişkinin yerini STK'yla daha önce kurulmuş olan ilişkiler –üyelik ya da kuruculuk gibi– almaktadır, örneğin 60 yaş üstü grupta bu iki yanıtı verenlerin oranı % 45'ken, 15-24 yaş diliminde % 6'ya düşmektedir. Bu rakamlar, STK'ların potansiyel gönüllüleriyle ilişki kurma yöntemleri açısından da fikir vermektedir, başka konularda da olduğu gibi tanıdıklar ya da bireysel ilişkili yöntemleri, medya üzerinden kurulan ilişkiden daha fazla önem taşımaktadır.

ŞEKİL 23
En Sık Gönüllülük Yapılan Kurumun Seçilme Nedenleri

Çalışmaya katılan kişilere bir liste gösterilip şu anda aktif oldukları STK'yı seçme nedenlerinin hangileri olduğu sorulduğunda birinci sırada STK'nın hedef kitlesi yanıtı alınmıştır (% 56). Bu yanıtı % 52 ile çalışma alanı izlemektedir. Diğer faktörlere baktığımızda güvenilir olması (% 39), kurumsal bir yapı olması (% 22) ve toplumsal tanınırlık (% 15) gibi faktörler daha geri planda gelmektedir. Kimliğini temsil ettiğinden dolayı o STK'yı tercih ettiğini söyleyenlerin oranı % 24'te kalmıştır. Dolayısıyla STK'ların tercih edilmesinde hizmet ettiği alan ve hedef kitlesinin daha fazla önem taşıdığı söylenebilir.

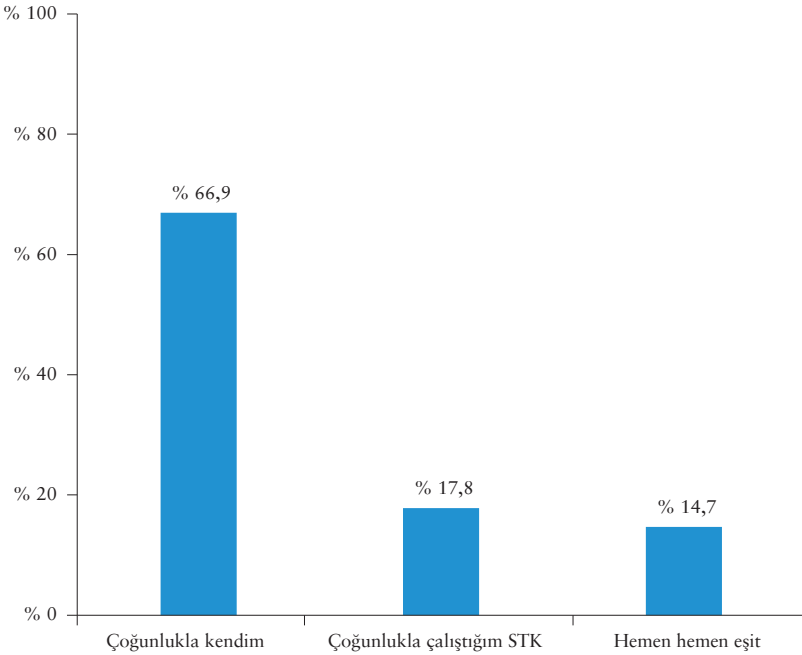
Gönüllü odaklarında da bu konu ele alındığında tartışılanların özetlenmesi yararlı olabilir. Bazı hassas konularda çalışan ya da politik bir duruşu olan STK'lara dair önyargıların bu STK'larda gönüllülük yapanlara dair

de bir mesafeye ya da önyargıya neden olduğu ifade edilmiştir. Özellikle kendisi gönüllü olmayan kişilerden gelen “neden bu STK’da gönüllülük yapıyor-sun?” sorusu da birkaç katılımcı tarafından rahatsız edici bir soru olarak aktarılmıştır. “Neden o grup? Neden o STK?” sorusuyla karşılaşmaktan yorgun düşmüş olan katılımcılar, hem kendileri gönüllülük yapmayan, hem de onlara yönelik olarak, “Neden zamanını harcıyorsun? Ve harcayacaksan neden burada harcıyorsun?” sorusunu yönelten kişilerle bu konuları derinlemesine tartıştıklarını aktarmışlardır. Her iki odadaki katılımcıların: “Sen de söylediğini yap o zaman, senin için daha makbulü hangisi ise onda gönüllü ol” yanıtını verdiklerini söylemişlerdir. Gönüllülüğe dair hem “zaman harcama” olarak algılanması hem de bazı alanlara dair var olan önyargılar gönüllü algısına dair kamuoyu araştırmaları için araştırılması gereken sorular olarak not edilebilir.

GÖNÜLLÜLÜK KONUSUNDAKİ DESTEKLER

ŞEKİL 24

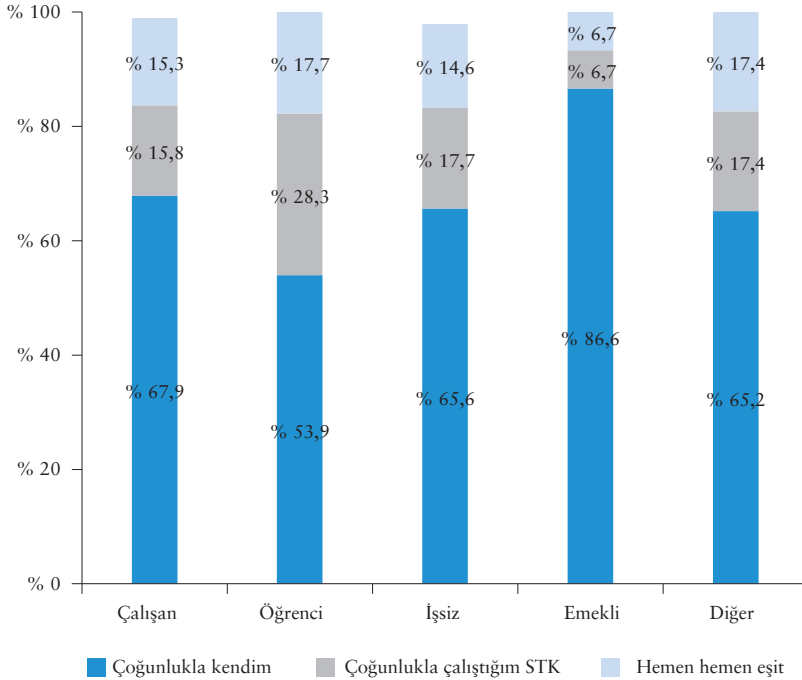
“Gönüllülük Yaparken Yapılan Ulaşım, Yiyecek ve İletişim Masrafları Gibi Harcamaları Kim Karşulamakta...”

Araştırma çalışmasına katılan gönüllülerin % 67'si gönüllülük faaliyetleri sırasında gerçekleşen ulaşım, yemek ve benzeri masrafların çoğunlukla kendileri tarafından karşılandığını söylemiştir. % 18'lik bir kesimin bu tür masrafları çalıştıkları STK tarafından karşılanırken; % 15'lik bir kesim de eşit bir bölüşme olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan gönüllülük masraflarının gönüllüler tarafından karşılandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

ŞEKİL 25

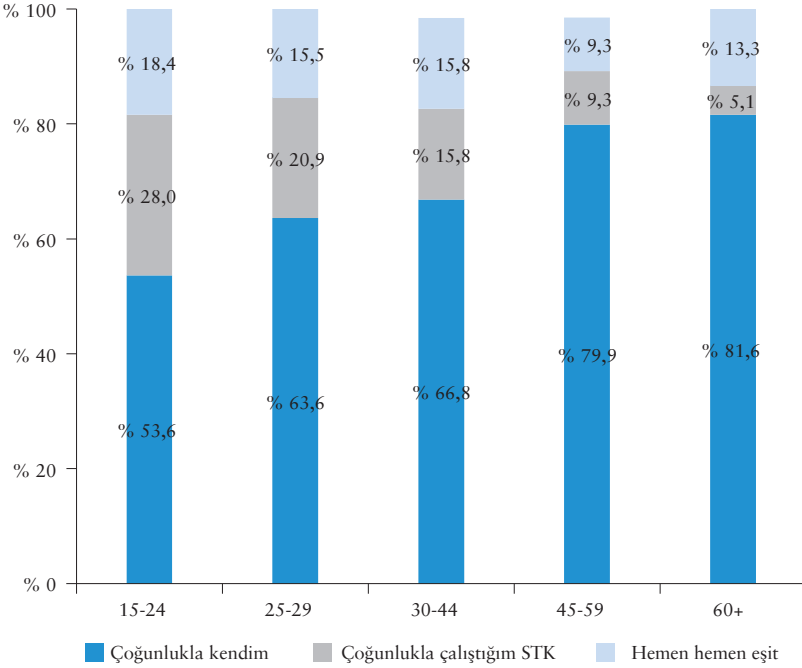
«Gönüllülük Yaparken Yapılan Ulaşım, Yiyecek ve İletişim Masrafları Gibi Harcamaları Kim Karşılıyor?» ve Çalışma Durumu

Yukarıdaki grafik gönüllülerin çalışma durumuyla bahsi geçen masrafları kimin karşıladığı sorusuna verdikleri yanıtlar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Görüldüğü üzere emeklilerin % 87'si masrafları çoğunlukla kendilerinin karşıladığını söylerken bu oran öğrencilerde % 54'e düşmektedir. Öğrencilerin % 28'i masrafları çoğunlukla STK'nın karşıladığını söylemiştir,

bu oran emeklilerde % 7'ye düşmektedir. Daha önce görüldüğü üzere emekliler STK'larda daha yönetsel görevleri üstlenmekteydi, bu rakamlar da gönüllülük faaliyetlerini kendilerinin finanse etme eğiliminin daha fazla olduğunu göstermektedir.

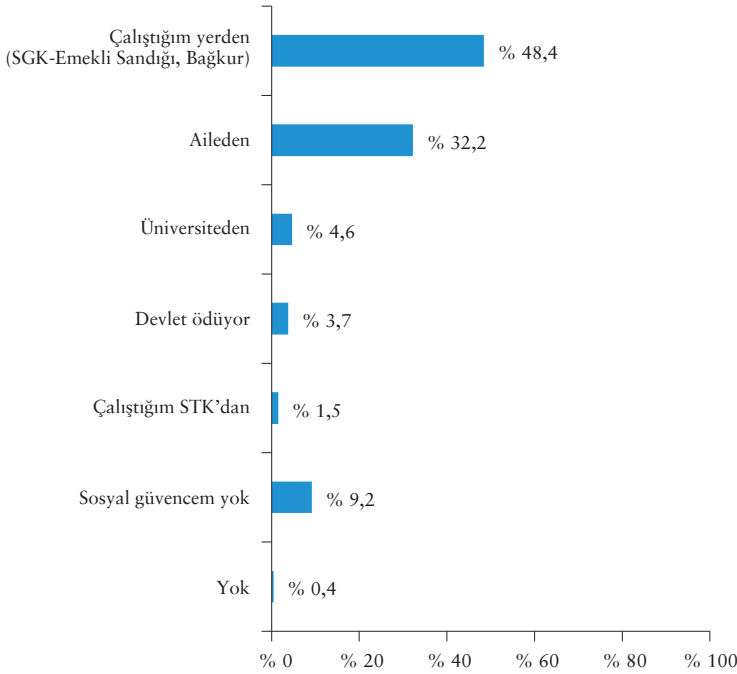
ŞEKİL 26
«Gönüllülük Yaparken Yapılan Ulaşım, Yiyecek ve İletişim Masrafları Gibi Harcamaları Kim Karşılıyor?» ve Çalışma Durumu

Görüşülen kişilerin yaşları da gönüllülük harcamalarını karşılama yöntemlerini etkilemektedir. 15-24 yaş dilimindeki gençlerin % 54'ü harcamalarını çoğunlukla kendisinin karşıladığını söylerken, bu yanıtı verenlerin oranı yaş ile artmakta ve 45 yaş üstünde % 80'e kadar çıkmaktadır. Öte yandan çoğunlukla STK yanıtı verenlerin oranı da yaş ile düşmektedir, 15-24'te % 28 olan bu oran, 45 yaş üstünde % 10'un altına inmektedir. Bu bulgular da STK'lar içerisindeki iş bölümüyle birlikte okunmalıdır.

Bu bağlamda her iki odakta da kurumun ekonomik durumu ve sürdürülebilirlik açısından sıkıntısı olup olmadığı önemli noktalar olarak ele alınmıştır. Gönüllüler tarafından STK'nın ekonomik açıdan sıkıntısı var ise hiçbir beklentilerinin olmadığı, aksine kendi ceplerinden destek oldukları bilgisi aktarılırken, “derneğin parası varken harcırah vermemesini ise sıkıntılı bir durum” olarak ifade edilmiştir. Özellikle gönüllü ve profesyonel çalışan aynı işi yapıyor ve dernekte imkanlar var ise gönüllüyü desteklememesi sorun olarak aktarılmıştır. Kurumlardaki gönüllülük açısından “şeffaflık” çok önemli bir özellik olarak ifade edilmiştir.

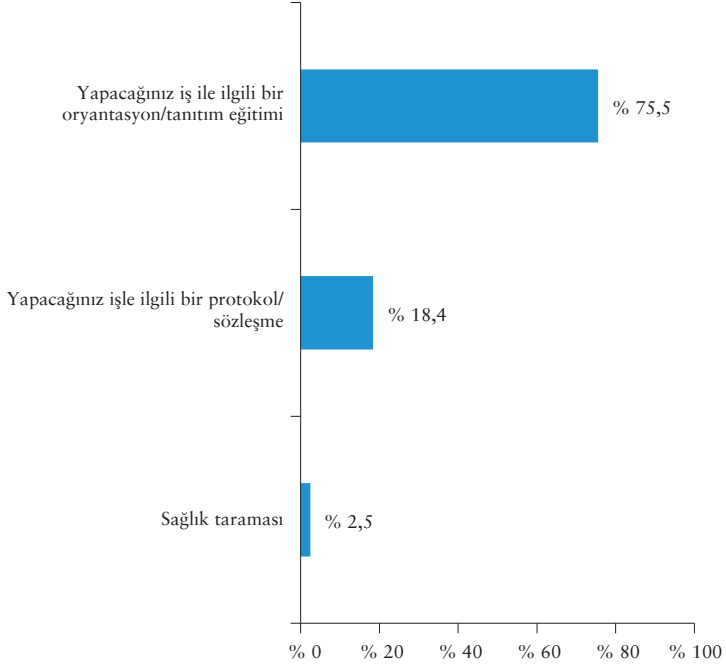
ŞEKİL 27
Gönüllülerin Sigortalılık Durumu

Araştırma çalışmasına katılan gönüllülerin büyük bir kısmının (% 48) çalıştıkları yerden (SGK vb.) sigortalı olduğu görülmektedir. Ailesinden sigortaya sahip olanların oranı % 32 iken, herhangi bir sosyal güvencesi olma-

yanların oranı % 9'dur. 28 yaş ve altındaki gençlerin % 61'inin sosyal güvencesi aileden ve % 9'unun üniversite aracılığıyla, yaş ilerledikçe çalıştığı yerden sigortalı olanların oranı % 80'e yükselmektedir. Sosyal güvencesi olmayanların oranı 43 yaş altında % 13 civarındadır. Bu rakamlar gönüllülerin işsiz olduğu durumda dahi çalıştıkları STK tarafından sigorta edilmediklerini göstermektedir.

ŞEKİL 28
Gönüllülerin STK'lardaki Deneyimleri

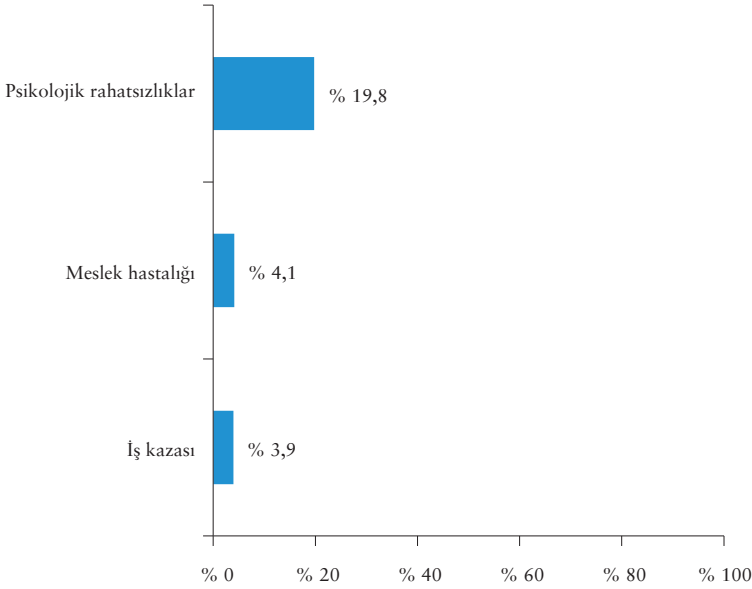

Çalışmaya katılan gönüllülerin, STK'da nasıl bir iş ortamına dahil olduklarını anlamak amacıyla bir dizi soru sorulmuştur. Öncelikle gönüllülerin oryantasyon eğitimine dahil olması yaygın bir pratik olarak gözükmemektedir, gönüllülerin dörtte üçü böyle bir eğitim aldıklarını söylemiştir. Öte yandan yapacağı işle ilgili bir protokol ya da sözleşme imzalamış olanların oranı % 18 iken, sağlık taramasından geçmiş olanların oranıysa % 3'ün altındadır.

Oysa birçok gönüllünün çocuklar ya da mülteciler gibi kırılgan gruplarla temas içinde olabildiği göz önünde tutulursa sağlık taramalarının yapılmasının gerekliliği açıkça görülmektedir.

Yaş kırılımına bakıldığında genç gönüllülerin % 26'sının sözleşme yapıldığını belirttiklerini ancak bu oranın yaş artışı ile % 11'e düştüğü görülmektedir. Kurumda gönüllülük süresi arttıkça sözleşmesi olanların oranının düştüğü göz önünde tutulursa, yeni gönüllülerle sözleşme yapma pratiğinin yaygınlaştığı düşünülebilir.

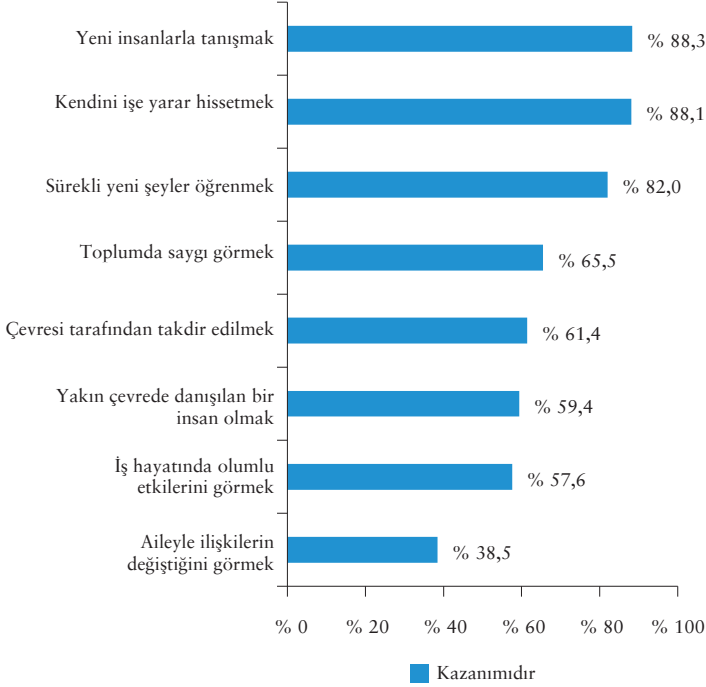
ŞEKİL 29
Gönüllülük Sürecinde Yaşanan Rahatsızlıklar/Kazalar

Gönüllülerin sadece % 3'ünün STK'da çalışmadan önce bir sağlık taramasından geçtiği bir önceki grafikte aktarılmıştır. Bununla birlikte, araştırma çalışmasına katılan gönüllülerin % 20'si gönüllülük sürecinde psikolojik rahatsızlıklar yaşadıklarını söylemişlerdir. Meslek hastalığı yaşadığını ya da iş kazası geçirdiğini söyleyenlerin oranı % 4'tür, bu oranların düşük olmadığı belirtilmelidir. Özellikle de gönüllüler açısından ikincil travmaların önemli bir tehdit oluşturduğu akılda tutulmalıdır.

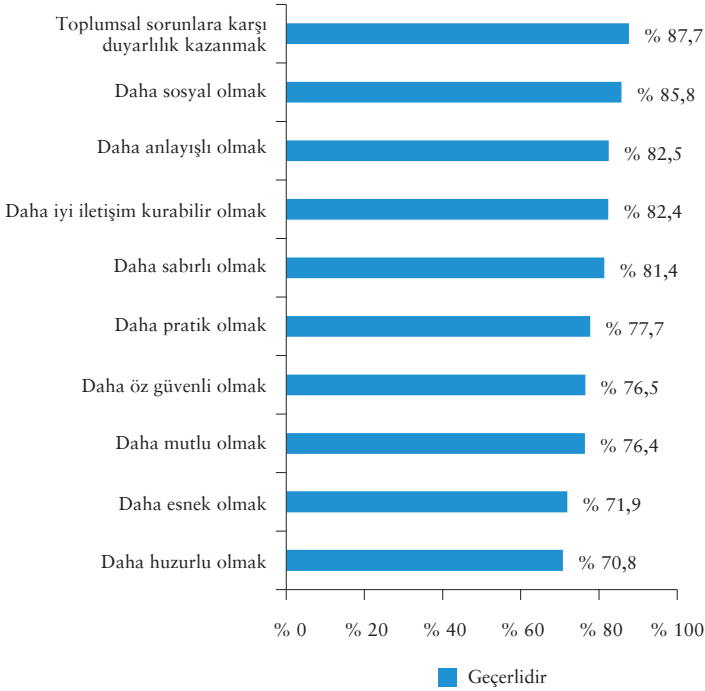
GÖNÜLLÜLÜK VE KAZANIMLARI

ŞEKİL 30
Gönüllülüğün Kazanımları

Araştırma çalışmasına katılanlara gönüllülük faaliyetinin olabilecek bir dizi kazanımı sayılmış ve kendileri için bu kazanımların geçerli olup olmadığı sorulmuştur. Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere ön plana çıkan kazanımlar yeni insanlarla tanışmak (% 88), kendini işe yarar hissetmek (% 88) ve sürekli yeni şeyler öğrenmek (% 82) olarak görülmektedir. Dışsal kazanımlar adı verebileceğimiz toplumda saygı görmek (% 65), çevresi tarafından takdir edilmek (% 61) ve yakın çevrede danışılan bir insan olmak (% 59) görece olarak daha az belirtilmiştir. Gönüllülük faaliyetinin içsel kazanımlarının dışsal kazanımlara göre daha önde geldiğinin söylenmesi mümkündür.

ŞEKİL 31
Gönüllülük Faaliyetlerinin İnsanların Kişiliği Üzerindeki Olumlu Etkileri

Çalışmaya katılan gönüllülere gönüllülük faaliyetlerinin insanlar üzerinde olabilecek bir dizi olumlu etkisi sayılmış ve bunların hangilerinin kendileri için geçerli olduğu sorulmuştur. Birinci sırada toplumsal sorunlara duyarlılık (% 88) gelmektedir. Bunu daha sosyal olmak (% 86), daha anlayışlı olmak (% 83) ve daha iyi iletişim kurabilir olmak (% 82) takip etmektedir. Sabırlı olmak da gönüllülük faaliyetlerinin kişisel kazanımları arasında ön sıralarda gelmektedir (% 81). Daha huzurlu (% 71), daha esnek (% 72) ve daha mutlu olmak (% 76) görece az sayılan kazanımlar arasındadır.

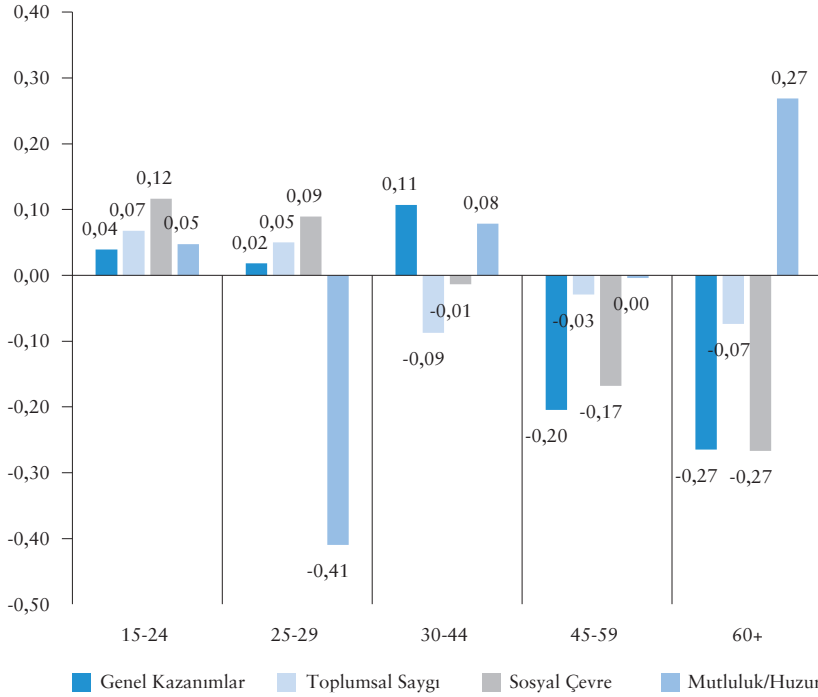
“Kariyer” için yapılan gönüllülük de özellikle gençlerle yapılan odak grup toplantısında dillendirilmiştir. Genç odak katılımcıları, gönüllülük tecrübelerinde “gerçekten çok şey öğrendim” vurgusunda ortaklaşmışlardır. Genç katılımcıların yer aldığı odakta “kahve makinesini tamir etmek”ten,

“printer sorunlarını çözmeye” hayatın içinde olarak, acil ortaya çıkan problemlere dair o an bir çözüm geliştirmenin tecrübe açısından önemi aktarılmıştır. Özellikle bu hedefle gönüllülük yapma kararı almamış olsalar da gönüllülük yolculuğunun içinde, hem kendine güvenen hem birçok farklı sorunu çözebilmeye yetisine sahip bireyler olmaları ve bu tecrübenin aslında onlar için bir sürü başka kapıyı da açtığını belirtmişlerdir.

Ötekileştirmeyen, kutuplaştırmayan bir toplum olabilmek için, toplumdaki mesafelerin aşılabilmesinin yollarından birinin farklılıklarla karşılaşma tecrübesi olduğu önceki araştırma çalışmalarındaki bulgular arasındadır (Uyan-Semerci vd., 2017; Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2018). Gönüllü odaklarına katılanlar da bu noktanın altını çok net çizmişlerdir: “Hiçbir zaman sahip olamayacağım bir tecrübe yaşadım, bir deneyimi yaşadım. Farklılıklarla karşılaştım” ifadesi çok önemli bir nokta olarak vurgulanmış, yaşadıkları dönüşüm aktarılmıştır.

Aynı zamanda yine odaklarda STK’lar; benzer öncelikleri, yaklaşımları olan kişilerin bir araya geldiği bir ortam olarak da ifade edilmiştir: “Benzer insanlarla tanıştım. Hani öyle bir STK seçtim ki ... yani kendi istediğim, kendi değerlerim, kendi önceliklerim dediğim bir grupla beraber yaşamımda olmasını istediğim kişilerin yanındayım” şeklinde aktarılmıştır. Bir “başka yaşam”; “alternatif olarak sivil toplum” olarak da ifade edilen bu durum özellikle gönüllülük açısından önemli bir kazanım olarak da belirtilmiştir. “Bir şeyleri değiştirebilirim inancıyla yola çıktığım serüven” olarak tanımlanan gönüllülük, odaktaki katılımcılar açısından “fark yaratma”; “faydalanana destek olmak/sevmek/dinlemek” ve “faydalanana yardımcı olmanın verdiği tatmin/fedakârlık” olarak da tarif edilmiştir.

ŞEKİL 32
Gönüllülüğün Kazanımları ve Yaş

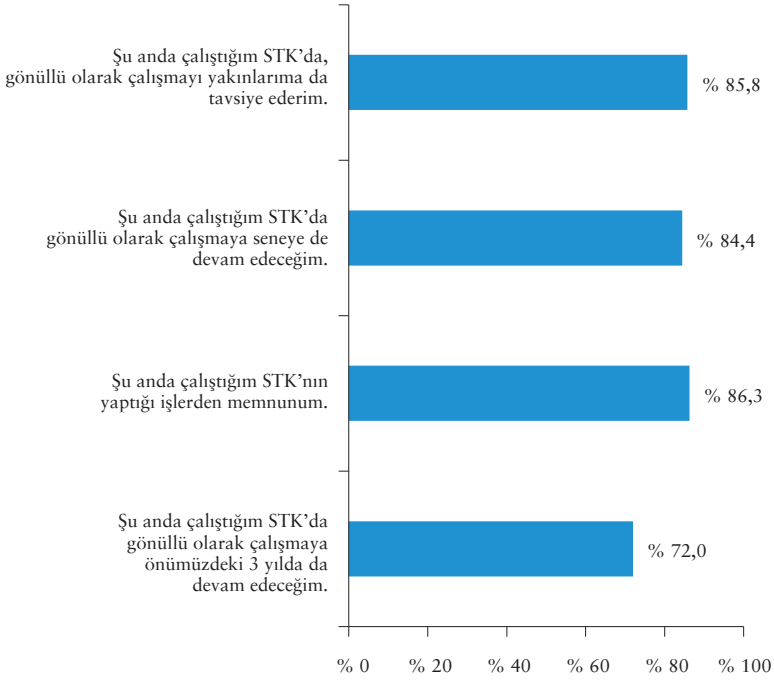
Katılımcıların gönüllülük faaliyetleri genel ve kişisel kazanımları konusunda verdikleri yanıtlardan yola çıkarak bir faktör analizi yapılmış ve gönüllülük kazanımlarının boyutları keşfedilmeye çalışılmıştır. Faktör analizi sonucunda elde edilen birinci boyut genel kazanımlarken, ikinci boyut daha önce dışsal kazanımlar olarak adlandırdığımız toplumsal saygı başlığı altında gruplanabilecek kazanımlardır. Üçüncü boyut sosyal çevreyle ilişkili kazanımlarken sonuncusu mutluluk/huzur boyutudur. Her boyutun ortalaması sıfır, standart sapması 1'dir.

Bu boyutlar ile katılımcıların yaşları arasındaki ilişkiye bakıldığında 15-24 yaş arasındaki gençlerin hemen her boyutta pozitif ortalamalara sahip olduğu görülmektedir, en yüksek ortalamaya sosyal çevre boyutunda rastlanmıştır. Öte yandan 25-29 yaş diliminde eksi değerlerde olan mutluluk/huzur

boyutu ortalamasının yaş arttıkça yükseldiği de görülmektedir. 60 yaş üstü gönüllü grubunda mutluluk/huzur gönüllülüğün öne çıkan kazanımı olarak belirtilmiştir, sosyal çevre ve genel kazanımlar geride kalmıştır.

GÖNÜLLÜLÜK YAPILAN KURUMLA GELECEKTE İLİŞKİLER

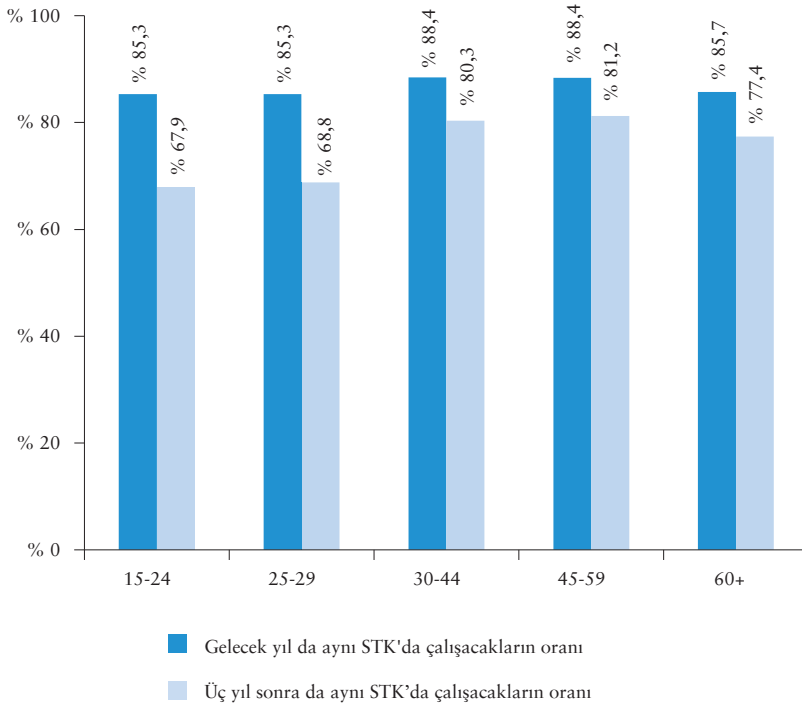
ŞEKİL 33
Gönüllülük Yapılan Kuruma Karşı Duyulan Aidiyet

Gönüllülerin şu anda çalışmakta oldukları STK'yla ilgili değerlendirmeleri yukarıdaki grafikte yer almaktadır. Gönüllülerin % 86'sı şu anda çalışmakta oldukları STK'yı yakınlarına tavsiye etme eğilimi taşırken, aynı oranda gönüllü de şu anda çalıştığı STK'nın yaptığı işlerden memnun olduklarını söylemektedir. Bu açıdan gönüllülerin memnuniyetlerinin yüksek olduğunu ve kurumun elçiliğini de üstlendikleri belirtilebilir.

Öte yandan görüşülenlerin % 84'ü gelecek yıl aynı STK'da çalışmaya devam edeceklerini söylerken, 3 yıl sonra da aynı STK'da gönüllülük faaliyetlerine devam etme eğilimi % 72'dir. Bu rakamlar % 86 olan elçilik oranlarına kısa vadede yakinken, uzun vadede gönüllülük yapma eğiliminin daha düşük olduğunu göstermektedir.

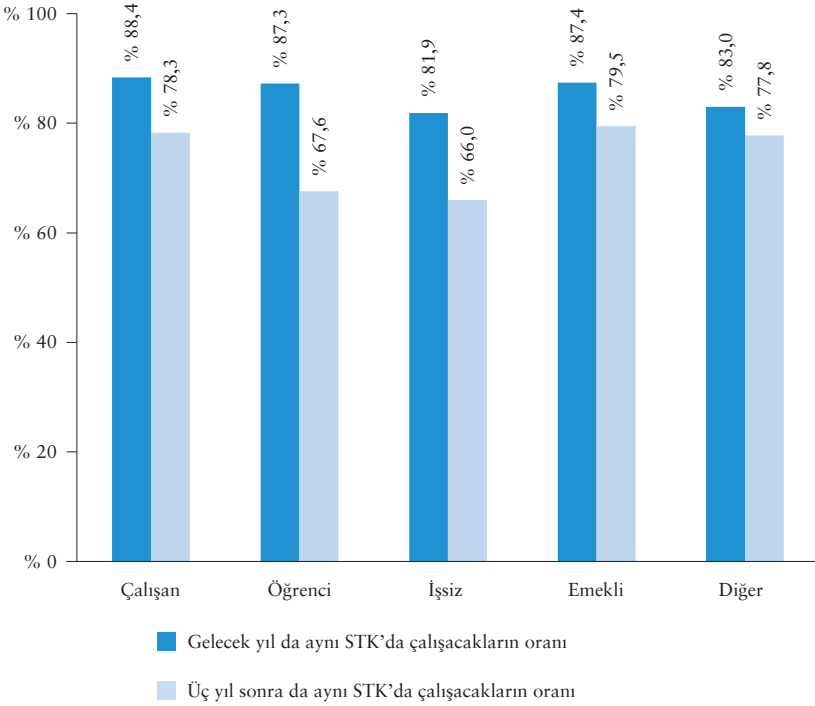
ŞEKİL 34
Gönüllülük Yapmaya Devam Etme Eğilimi ve Yaş

Yukarıda yer alan grafik, gönüllülerin çalışmakta oldukları STK'yla ilişkilerini kısa vadede sürdürme eğiliminin yaşlarından etkilenmediğini göstermektedir, hemen hemen her yaş diliminde % 85 ile 88 arasında değişen olumlu yanıtlar bulunmaktadır. Ancak söz konusu üç yıl gibi orta sayılabilecek bir vade olduğunda durum değişmektedir. 15-24 yaş diliminde bu soruya

olumlu yanıt verenlerin oranı % 68'ken, 30-44 yaş diliminde % 80'e yükselmektedir, 60 yaş üstündeyse bu oran % 77'dir. Dolayısıyla gençlerin ve yaşlıların orta vadeli planlamalarında durum biraz daha farklı olabilmektedir.

ŞEKİL 35
Gönüllülük Yapmaya Devam Etme Eğilimi ve Çalışma Durumu

Gönüllülerin çalışmakta oldukları STK'yla ilişkilerini sürdürme eğiliminin çalışma durumu ile ilişkisine baktığımızda da çok büyük farklar tespit edilmemiştir. Gelecek yıl aynı STK'da gönüllü olacaklarını düşünenlerin oranını tüm gruplar için % 82 ile % 88 arasında değişmiştir. Ancak üç yıl sonra da aynı STK'da gönüllü olup olmayacakları sorusuna verilen yanıtlarda fark gözlenebilmektedir. Bu soruya öğrenci ve işsiz olanlar üçte iki oranında olumlu yanıt verirken, çalışan ve emekliler arasında bu oran % 78-80 arasın-

dadır. Bu durumun sebebinin öğrencilerin ve işsizlerin üç yıl gibi orta vade sayılabilecek bir dönemde yaşamlarında köklü bir değişiklik –taşınma ya da iş bulma gibi– olması konusundaki beklentileridir.

SONUÇ YERİNE

Türkiye’de gönüllülük faaliyetinde bulunan kişilerin ve gönüllülük alanındaki çalışmaların görece az olduğu söylenebilir. Bu makale 2019 sonbaharında yapılan araştırmanın bulguları ışığında sivil katılımın önemli bir boyutu olan gönüllülüğün Türkiye’deki tezahürlerini anlamayı hedeflemektedir. Gönüllülerin profillerini, koşullarını ve kazanımlarını ele alarak, ortaya çıkan resim çerçevesinde bu alandaki sivil toplum kuruluşları ve gönüllülüğe dair tartışmalara gönüllülere dair verilerle katkı sunmak hedeflenmiştir.

Gönüllü profilleri başlığı altında ele aldığımız çeşitlilik bağlamında farklı gönüllü tipolojilerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu tipolojiler çerçevesinde gönüllülerin ihtiyaçları ve gönüllülük koşulları başta olmak üzere kurumların çalışma alanları ve kurumsal yapıları açısından bir değerlendirme yapmak anlamlı olabilir. Hem gönüllülüğe devamlılık hem de gönüllülüğün yaygınlaşması açısından bu tür değerlendirmelerin katkısı olacaktır.

Gönüllü faaliyetleri ile ilgili olarak faaliyet tanımı, süre, sigortalılık durumu, sözleşmenin olup olmadığı ve karar alma süreçlerine katılım gibi ele alınan her başlık aslında gönüllülüğün nasıl tanımlandığı ve nasıl algılandığına dair de önemli noktaları ortaya çıkarmaktadır. Gönüllülerin çalıştıkları kurumda üstlendikleri rolü daha iyi anlayabilmek için yapılan faktör analizi dört ana boyutu ortaya çıkarmıştır: Raporlama-Analiz; Gelir Yaratıcı Faaliyetler; Ofis İşi-Teknik Destek ve Eğitim-Danışmanlık. Nasıl bir STK’dan bahsedildiği var olan farklı türde gönüllülük biçimlerini anlamak açısından önemlidir. Gönüllülerin profilleri ile kurumların tipolojisi beraberce ele alındığında anlamlı bir sınıflama yaratabilir.

Gönüllülerin yaptıkları faaliyet ve kurumun da karar alma süreçlerine katkıları başta olma üzere farklı gönüllülük hallerinde yaşın önemli bir etken olduğu belirtilmelidir. Kitabın üçüncü makalesinde L.Yurttagüler tarafından yazılan ve genç gönüllülerin katılımını tartışan makale bu konuyu daha detaylı ele almaktadır.

Gönüllülerin kazanımlarına dair yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen birinci boyut genel kazanımlarken, ikinci boyut daha önce dışsal kazanımlar olarak adlandırdığımız toplumsal saygı başlığı altında gruplanabilecek kazanımlardır. Üçüncü boyut sosyal çevreyle ilişkili kazanımlarken dör-

düncüsü mutluluk/huzur boyutudur. Gönüllülüğün farklı biçimlerinde farklı kazanımlara vurgu yapılmaktadır.

Gönüllülük süresince karşılaşılan riskler ve rahatsızlıklar/kazalar da ayrıca ele alınmalıdır. Kurumların gönüllüleri koruyan ve farklı mekanizmalarla destekledikleri bir sistem geliştirebilmesi için bu araştırma bulgularının da işaret ettiği gibi başta psikolojik destek olmak üzere sözleşme, oryantasyon, eğitim süreci ve sigorta gibi konuların detaylı olarak tartışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Erdoğan, E. (2012), *TEGV Gönüllülük Araştırmaları*, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, İstanbul.
- Erdoğan, E., & Uyan-Semerci, P. (2018), *Fanusta Diyaloglar: Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Uyan-Semerci, P. U., Erdoğan, E., & Önal, E. S. (2017), “Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019: Gönüllü Koordinatörleri Gönüllülüğü Değerlendiriyor EMRE ERDOĞAN & PINAR UYAN-SEMERCI

Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019 (TGA 2019) çerçevesinde Türkiye’de gönüllülerin durumunu anlamaya çalışırken gönüllülerle yapılan anket ve odak grup çalışmasının yanı sıra 22 sivil toplum kuruluşunda gönüllülerle ilişkileri yöneten ya da koordine eden kişilerle de derinlemesine görüşme yapılmıştır. TGA 2019’un ikinci kısmını oluşturan bu mülakatlar da, gönüllüleri organize eden/gönüllü ilişkilerinden sorumlu olan gönüllü yöneticisi/gönüllü koordinatörü kişilere yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Bu kişilerin bir kısmı “gönüllü koordinatörü” olarak iş tanımına sahipken; daha büyük örgütlerde “gönüllü yöneticisi”, daha küçük örgütlerde ise “gönüllü sorumlusu” şeklinde ifade edilmiştir. Makale boyunca gönüllü koordinatörü tanımı bu farklılıkları kapsayan bir biçimde tüm katılımcılar için kullanılmıştır.

Görüşülen koordinatörler, profesyonel çalışanı olmayan yerel/küçük örgütlerden 200 profesyonel çalışanı olan büyük kurumsal yapılara çok farklı kurum deneyimlerini aktarmıştır. Yedi kurumda 50 ve üzeri profesyonel çalışanın olduğunu; beş kurumda 10 ve üzeri, sekiz kurumda 10’dan az çalışanın olduğu ve iki kurumda ise hiç profesyonel çalışan olmadığı belirtilmelidir. Gençlik örgütlenmelerinden, ayrımcılık karşıtı kurumlara, çocuklar, mülteciler gibi kırılgan gruplarla çalışan STK’lardan kültür ve çevre alanında mücadele veren kurumlara çok farklı alanlarda çalışmaktadır. Bu nedenlerle de kurumlarla gönüllüler arasındaki ilişki oldukça farklı gönüllülük hallerini içer-

mektedir. Bu makalede detaylı olarak gönüllü koordinatörlerinin gözünden yalnızca gönüllülerin örgütlenip kurduğu derneklerden yemek, seyahat ve günlük tüm masraflarını karşılayan ve beş yıldızlı otellerde gönüllü buluşması yapabilenlere birçok farklı biçimlerde kurum gönüllü ilişkisi aktarılacaktır. Bazı koordinatörler, “destekçi gönüllü” olarak da tanımlanabilecek şekilde bağış yapan, bir etkinlikte bir kez sorumluluk alan ya da dernek için bir kez koşanları da dahil ederek çok daha büyük sayıda gönüllüden bahsederken, bu çalışma “aktif gönüllü” olarak tanımlanabilecek bilfiil kurumda “gönüllülük” yapan kişilere dair aktarımlara odaklanacaktır. Gönüllü değerlendirmelerden önce görüşülen gönüllü koordinatörlerin profiline dair bir özete yer verilecektir.

GÖNÜLLÜ KOORDİNATÖRÜ PROFİLİ

Çalışma çerçevesinde görüşülen sivil toplum kuruluşlarının gönüllüler ile ilişkiler konusunda en önemli bir ipucu kurum bünyesinde bir gönüllü koordinatörü bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa da bu gönüllü koordinatörünün nitelikleridir.

Hem gönüllü sayısı hem de bürokratik yapı açısından görece küçük bazı kurumlarda işi gönüllülerle ilgilenmek olan bir gönüllü koordinatör bulunmamaktadır. Daha büyük kurumlardaysa gönüllülük yönetimi bir “insan kaynağı” meselesi olarak algılanabilmektedir:

“Dediğim gibi toplam kalitenin içinde de eğitim gibi şeyler vardı daha işte verimlilik organizasyonel şeyler. Bunlar olunca daha yakın herhalde beni gördüler böyle insan kaynakları pozisyonu önerildi o şekilde. Hem şeyin yapılması insan kaynakları faaliyetlerinin yapılması hem de sürdürülmesi çalışmalarını yürüttüm.” (STK 12)

Bununla birlikte gönüllü koordinatörünün bulunduğu kurumlarda o pozisyona nasıl geldiği de kurumlar arasında önemli bir ayrışmayı oluşturmaktadır. Bazı kurumlarda gönüllülük koordinatörü kurumun içinden gönüllülükten ya da başka alanlardan bu göreve gelmiştir:

“Önce sabada çalıştım mülteci alanında. Ve diğer tüm projelerin yayınlaştırılması kapsamında sonrasında finansal farkındalık programına dâhil oldum. 2 sene orada çalışırken aynı zamanda hem uluslararası süreçlere destek olmakta yıl içerisindeki hem de gönüllülerin yönetişim süreçlerinin koordinasyonunu yaptım.” (STK 4)

“Gönüllü olarak üniversitede çok gönüllü faaliyet yapıyordum. Zaten bir de bizim yani benim bölüm başkanım yani zamanında bizim bölüm başkanı olan ...¹ idi zaten buranın da kurucularından ve hâlâ da danışmanım. Onun sayesinde baya bir şey hem sivil topluma hem STK 13’e hep aşınaydım. Geldim çok yani içime sinen işler yapıldığı için de hâlâ buradayım.” (STK 13)

“Tüm bunlar sonraki 3 yılda mezun olana kadar müthiş deneyimler kazandırdı. O arada vakıfta gönüllü eğitimden farklı konularda. Sonra kafam şöyle bir yere gitti, ya sivil toplumda çalışmak için çok fırsat yok biliyorum ama ben mühendis olmaktan ziyade burada çalışmak istiyorum bu benim hoşuma gidiyor. Sonra 2011’de bir imkân açıldı eğitim departmanında. İlk olarak eğitim koordinatörü olarak başlayıp 4 yıl eğitim koordinatörlüğü yaptım 2015’e kadar. 2015-2019 yılları arası 4 yıl kadar kaynak geliştirme ve iletişim departmanında iş geliştirme koordinatörü olarak çalıştım. 7 aydır da saba ve eğitim yöneticiliğini yapıyorum. Böyle bir öykü.” (STK 2)

Bazı gönüllü koordinatörleri başka kurumlarda gönüllülük yapmışlardır, bu gönüllülük deneyimi şu anda çalışmakta olduğu kurumla aynı alanda olduğu gibi, başka alanlarda da olabilmektedir. Kurumun çalıştığı alanda deneyim sahibi olan koordinatörler çalıştıkları konunun kendileri için ne kadar önemli olduğunu özellikle vurgulamaktadırlar:

“İlk sene 2016’nın Eylül ayında başladım buraya bir sene yaklaşık gönüllü çalışmalar yürütüm burada. Daha öncesinde de işte üniversitede asistanlık ve işte sosyoloji bölümünde çeşitli araştırmalarda, saba çalışması gibi özellikle ya da işte daha akademik makale yazım, yazım ve çalışmalarında bulunmuştum. E sonra hep böyle bir sivil topluma girmek ve aslında çok emin olamamakla birlikte ne yapacağıma biraz böyle işin ucundan tutmaya dair ama biraz daha böyle gözüm saba daydı hep bir niyetle böyle burada gönüllülük yapmaya başladım.” (STK 5)

“Ama dokuz yıldır bu sivil toplumun içerisindeyim. Öğrenci iken de çalıştığım belli başlı STK’lar vardı. Mezun olur olmaz da aslında ... Derneği’nin bir STK 15 örneği vardı orada başladım ben, eğitim koordinatörü olarak çocuklarla ve gönüllülerle çalışıyordum...” (STK 15)

Başka kurumlarda gönüllülük deneyimine sahip koordinatörler için şu anda üstlendikleri görev, gönüllülük faaliyetlerinin bir devamı, aslında özel sektörde yapabilecekleri kariyerin bir alternatifi konumundadır:

1 Alıntılarda geçen kişi isimleri ve kurum isimleri anonimleştirilmiştir.

“Üniversite hayatım boyunca hep gönüllülük yapmıştım. Ve sonrasında bunu sivil toplum hayatına taşıdım aslında gönüllüiyken yaptığım işi ben profesyonel anlamda yapmak için başladığım bir şey. Kariyer ve STK 16’da, 6 yıldır da bu alanda çalışıyorum. Daha önce de ... Vakıfta ve ... Derneği’nde çalışmalarım oldu. 3 yıldır da STK 14’teyim.” (STK 14)

“...5 buçuk 6 yıl olacak neredeyse projeler biriminde çalışıyorum proje koordinatörü olarak... Daha önce sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalıştım. Daha sonra bir danışmanlık firmasında çalışmaya başladım orada 3 buçuk yıla yakın çalıştıktan sonra ...’de çalışmaya başladım böyle kısaca.” (STK 16)

“Ondan önce yaklaşık bir 5 yıl yıllık sivil toplum geçmişim daha vardı. ...’te başladım ben birçok kurumda hem gönüllü olarak, hem işte koordinatör olarak, işte asistan olarak farklı farklı pozisyonlarda çalıştım. 2014 yılı sonunda ... ofisinde başladım STK 7’de. 2,5 yıl yaklaşık işte hem ..., şey, ... sahasında, ... ilçesinde, hem ... sahasında, hem ... merkezde birçok farklı projede çalıştım yani. Yaklaşık 7 farklı projede çalıştım. Daha sonra İstanbul’a taşındım, İstanbul’da vakfın diğer ...’deki yeni başlayan bir projesinin başına geçtim. O proje bitti şu anda ...’nin sorumlusuyum. Koordinatörüyüm. Yaklaşık 5,5 yıldır STK 7 ile çalışıyorum. 5,5 yıldır bu alandayım.” (STK 7)

“Ben de son 1 buçuk senedir STK 17’deyim. ... tarihinde katıldım profesyonel çalışan olarak. Ondan öncesinde zaten gönüllüsüydüm STK 17’nin. Ben ... mezunuyum şimdi de ... Üniversitesi’nde de yüksek lisans yapıyorum. Başka yerlerde zaten gönüllü olan zaten sivil toplum içerisinde bulunan birisiydim. Sonra tamamen işte yönümü bu tarafa çevirip hem bu alanda hem sivil ya ben hep gönüllülük üzerine çalışmalar yapmak istiyorum. Mesela özellikle iletişim savunuculuk, geçim stratejileri üstüne bu şekilde.”(STK 17)

Ender olsa da daha önce herhangi bir gönüllülük deneyimi olmadan, sadece profesyonel olarak bu pozisyonu üstlenmiş olan koordinatörler de bulunmaktadır:

“İnsan kaynakları alanı pek Türkiye’de yoktu yani şimdi alan olarak. Sonra çalıştığım kurumda insan kaynakları bölümü kurma niyeti olunca öyle. Dediğim gibi toplam kalitenin içinde de eğitim gibi şeyler vardı daha işte verimlilik organizasyonel şeyler. Bunlar olunca daha yakın herhalde beni gördüler böyle insan kaynakları pozisyonu önerildi o şekilde. Hem şeyin yapılanması insan kaynakları faaliyetlerinin yapılanması hem de sürdürülmesi çalışmalarını yürüttüm. İşte 10 yıldır da STK 12’deyim öyle benim geçmişim öyle.” (STK 12)

Yukarıda da bir kısmı aktarılan yanıtlardan gönüllü koordinatörlerinin üç farklı şekilde gruplanması mümkündür. Bunlardan birincisi kurumun içinden yetişme, kurumun faaliyet alanını ve gönüllülüğü benimsemiş koordinatörlerdir. İkincisi kurum içerisinde deneyimi sınırlı olsa da farklı gönüllülük deneyimine sahip koordinatörlerdir ki, bu kişiler için sivil toplumda çalışmak özel sektörde yapılacak bir kariyere alternatif oluşturmaktadır, bu durum muhtemelen STK'larda çalışan çoğu profesyonel için geçerlidir. Görüşülen kişiler arasında az rastlanan ama muhtemelen STK'larda daha sık görülen üçüncü grupta yer alan gönüllü koordinatörleri de herhangi bir gönüllülük deneyimi olmadan profesyonel olarak çalışanlardır. Yukarıda verilen insan kaynakları koordinatörü örneği bu gruptaki koordinatörlere bir örnek sayılabilir. Bu örnek kültür-sanat alanında etkinlikleri olan bir kurumdandır, dolayısıyla kurumun faaliyet alanının da bu profillerin oluşmasında etkisi olduğunu düşünmek mümkündür. Daha spesifik, çocuk, gençlik, kadın, mülteci gibi kırılğan gruplara yönelik faaliyet gösteren kurumlarda gönüllü koordinatörünün alan bilgisi ve deneyimine sahip olması tercih edilebilirken; daha genel faaliyetlerde başka kurumlarda gönüllülük ya da bir mesleki deneyim daha ön plana çıkabilir. Kurumun gönüllü koordinatörünün profilinin belirlenmesinde göz önünde tutulması gereken bir başka nokta da kurumun iç bürokrasisinin ne kadar gelişmiş olduğudur ki, makalenin ilerleyen bölümlerinde bu yapının etkisi başka alanlarda da görülecektir.

GÖNÜLLÜLÜK SÜRESİ, İŞ YÜKÜ VE GÖNÜLLÜ PROFİLİ

Görüşmelerde gönüllülerin yaklaşık üçte biri ile yarısının bir sonraki sene aynı kurumda gönüllülük yapmaya devam ettikleri, anket sonuçları ile paralel olarak ortalama gönüllülük süresinin iki yıl olduğu ve bu hızlı dönüşün sebebinin gönüllülerin yaşam döngüleri olduğu konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır. Gönüllüler ki çoğunluğunu üniversite öğrencileri oluşturmaktadır, okulları bitince ya da bir iş bulunca gönüllülük uğraşlarına son vermektedirler. Aşağıdaki alıntılarda görüleceği üzere birçok kurum kurumsal farklılıklardan bağımsız olarak bunu belirtmişlerdir.

“Bence % 40'ı falan gidiyor bir senede. % 40, % 50, neyse, dediğim gibi. Çok net söyleyemem bunu çünkü bize kaybedilen gönüllü ile tekrar görüşme şansımız olmadığı için genel olarak aslında bize gelen raporlar üzerinden takip ediyoruz bunu. Gönüllü kendisi gidiyorsa, yani gönüllülük ilişkisini biz sonlandırmıyorsak genel olarak işte işinin yoğunluğu, iş değişikliği, şehir değişikliği, çocuğunun olması, evlenmesi vesaire gibi süreçlerden gittiğini söylüyorlar.” (STK 8)

“Bunlar da tabii ki gönüllülük şöyle bir şey herkesin hayatta çalışmak gibi bir durumu olduğu için çoğumuzun yani iş bulduğunda uzun bir ara verebiliyor arkadaşlar ya da daha dışardan takip edebiliyorlar ellerinden geldiğince bazen işleri çok aşırı yoğun olduğunda o sebeplerle gönüllülüğe ara verebiliyor” (STK 1)

“Evet yani şöyle 350 gönüllüyü yıllık aldığımızı düşünürsek biz burada en az 100 tanesini kaybediyoruzdur. Çünkü okul değiştirenler oluyor. Programı değişen oluyor, ilk önce kendisi ayarlayabiliyor ama sonrasında kendi hayatıyla ilgili daha farklı gelişmeler gösterdiğinde gönüllülüğü bu sefer ilk sırada ertelemek zorunda kalabiliyor.” (STK 16)

“...hayatta bazen işte mesela öğrenci şu an aktif gönüllümüz iş hayatına girdiğinde hâlâ bir şeyler yapmak istiyor ama daha az vakit ayırıyor vakit ayırbileceği bir saati yakaladığımızda buraya çok ciddi katkı sunabiliyor.” (STK 18)

“Mesela şu çok net öğrenci tam iş hayatına geçtikten sonra o zaman ayrılmıyor bir türlü çünkü oradaki hani mevcut koşullardan kaynaklı hayat temposundan kaynaklı o yüzden çalışan gönüllülerimiz çok zaman mesela bu çok önemli bir etken. Başka ayrılan, yani aradığımızı bulamamış olabilir tabii ki.” (STK 14)

“Giden neden gidiyor? Kimisi iş bulup gidiyor kimisi şehir değişikliği yapması gerekiyor ondan dolayı gidiyor. Kimisi küsüp gidiyor olabilir çok nadir yaşanan bir durum bence benim gözlemediğim buraya geldikten sonra çok az var. Ama daha çok iş okul şehir değişikliği gibi sebeplerle kişiler gidebiliyor.” (STK 6)

“Biz zaten en az 3 ay diyoruz, 3 aydan az mümkün değil ama mesela şeyler oluyor; okul işte o okul döneminde geliyor ama 2. dönem ders programına uymuyor ve gelemiyor. O yüzden birazcık daha kendi kişisel hayatlarının yoğunluklarının programlarının yoğunluğu ama şey de çok fazla oluyor; işte güz döneminde geliyordu bahar döneminde ders program uymadı ama öteki güz döneminde tekrar devam ediyor. Yani hani çok fazla öyle gönüllümüz var.” (STK 4)

“Gönüllülüğün şöyle olduğu bir durumda yız aslında Türkiye’de insanlar üniversitedeyken ya da lisedeyken gönüllülük yapmaya vakit bulabiliyorlar. Üniversite bittikten sonra iş arayışındalar, iş arayışı devam ederken gönüllülük yapıyorlar ama iş hayatına girdikten sonra maalesef Türkiye’de gönüllülük yapmak çok gerçekçi değil çalıştıkları mesaisi saatler belli kazandıkları miktarları belli..” (STK 4)

Gönüllülük süresini uzatan farklı etkenler bulunmaktadır, ama bunların en önemlilerinden biri kurumda kariyer yapabilme olasılığıdır:

“Öyle gözümüze kestirdiklerimizi STK 13’ün farklı bir ekibine alıyoruz, ... ekibine alıyoruz ya da işte ... eğitmen oluyor. ... o zaman devam ediyor zaten farklı bir rolde ama biz ona diyoruz ki sen grup da açmaya devam et. Zaten onu da bırakmak istemiyor biraz da bence o motive ediyor farklı görevler alma onu alacağımı tamam biliyor...” (STK 13)

Koordinatörler arasında iki yılın da değişim yaratmak için yeterli olduğunu düşünenler bulunmaktadır, bu nedenle yüksek dönüş hızı bir sorun olarak görülmemektedir. Keza, aynı koordinatör kendi deneyiminde olduğu gibi bir kere gönüllülük yapanın gönüllülük yapmaya devam ettiği kanısındadır, bunun da hem sivil toplum hem de gönüllünün kendisi için bir kazanım olduğunu düşünmektedir.

“Eğer siz gençleri iki yıl kadar burada bir arada durmalarını sağlayabiliyorsanız ve gönüllü projelere katılıyorsa iki yıl kadar muazzam bir değişim var yani. Hiç geldiği gibi değil çok evrensel değerlere sahip çıkarak çok dayanışmaya birlikte yaşamaya inanarak farklılıkları zenginlik olarak görerek, tehdit olmaktan çıkararak bir yaşama haline dönüştürmüş oluyorsunuz.”(STK 2)

Daha özel bir alanda, daha sınırlı bir kaynakla faaliyet gösteren bir başka STK koordinatörü de, gönüllülerinin “projecilik dilini” öğrenmelerinin sivil toplum alanında başka kurumlarda çalışabilmelerini sağlaması açısından kıymetli bulmaktadır:

“İlerki planlarımız aslında ...’ in az önce bahsettiği gönüllüleri besleyebilmek yani burada çalıştıkları alanda sadece gelgit yapmaları ya da işte çalıştığı bir alan üzerinde uzmanlaşmaları değil de işte sivil toplum alanında işte sivil toplum dediğimiz şey dernekler ağırlıkta oluyor. Bu derneklerin ayakta durması için projeler deniliyor işte finans bütçe deniliyor sürekli böyle bir hani STK denilen bir dil var aslında onun. Onların içeriğini de birazcık daha arkadaşlara aktarmak. Proje dediğimiz şey nedir, proje nasıl yazılır, proje döngüsü denilen bir şey bu nedir, ne işe yarar, niye böyle bir şeye ihtiyaç duyulur. Tüm bunları yaparken harcama yapmamız gerekir. Bu harcamaları neye göre planlayabiliriz hani birazcık daha aslında bu STK’cılığım altındaki o teknik yapıyı da birazcık daha onları öğretmek ve o konuda onları beslemek...” (STK 6)

Gönüllülerinin çok kısa süren gönüllülük süresini arttırmak için arayışlar içinde olan yine aynı alanda faaliyet gösteren başka bir STK da, gönüllülerinden en az bir yıllık bir taahhüt istemektedir, keza düzenli toplantılara katılım da gönüllülerden beklentiler arasındadır.

“Onda kesin bir şey yok ama hani biz mesela şimdi gönüllü oryantasyonu yapacağız önümüzdeki ay yeni gönüllü katılmak isteyenler için. Yani en az bir yıl gönüllü olmayı taahhüt etmelerini istiyoruz. Ve yani ne demiştik? Yani haftada 3-5 saatini ayırabilmesi gerekiyor gönüllülerin. O gönüllü sorumluluk metninde koştığımız şartta iki ay boyunca toplantılara katılmazsa artık gönüllü olamıyor.” (STK 11)

Çocuklarla çalışan STK koordinatörleri, gönüllülerin sürekliliğinin çocuklar açısından da çok önemli olması sebebi ile bir süre taahhüdü istemektedir:

“Ama şeye doğru yıl sonuna doğru bizim şöyle bir şartımız da var. ...’dan ...’ye kadar gönüllü olmak yani tabii ki çok önemli bir şey çıkarsa bırakmak zorunda kalırlarsa okey, bir zorlama yok ama çocuklarla çalışırken ve risk altında çocuklarla çalışırken özellikle süreklilik çok önemli. Zaten hani o nesne kaybının çok yoğun olduğu o endişesinin çok yoğun olduğu çocuk grubu. Hani birçoğu gerçekte de annesi babası tarafından terk edilmiş çocuklar. O yüzden o sürekliliğin sağlanması ve aradaki bağın güçlü tutulması çok önemli ...” (STK 9)

“En az ... ay zorunluluğumuz var. O daha çok çocukların kendilerini güvende hissetmeleri ve o tanışıklık bağının ve mümkün olduğunca uzun sürmesinin önemli olduğunu düşündüğümüz için en az ... ay diyoruz. Haftada bir gün bir atölyeye en azından yani bir atölyeye katılmak aslında o günlerin neredeyse 3 saatlerini alıyorlar diyebilirim. Çünkü atölyeler genelde bir saat ama ondan biraz önce gelmesi hazırlık yapılması ve atölyelerden sonra raporlama ve geri bildirim verilmesi gerekiyor. Yani haftada böyle bir gün 3 saatleri kesin ama gönüllüler genelde çok daha fazla geliyorlar.” (STK 5)

Öte yandan görüştüğümüz STK koordinatörlerine göre gönüllülerin faaliyetleri için ayrılmaları gereken süre haftada bir gün ve birkaç saattir, bu da araştırmadaki bulguları doğrulamaktadır. Özellikle çocuklarla çalışan STK koordinatörleri, bir yandan gönüllülerin devamlılığını sağlamaya çalışırken, travma yaşamış çocuklarla beraber çalışan gönüllülerde ise yılgınlık ya da ikincil travma oluşmasını önlemek amacıyla da haftalık gönüllülük süresini sınırlı tutmaya gayret etmektedirler.

“Bizim şey şartımız var haftada bir gün gelebilirler sadece. Daha fazlasını istemiyoruz. Şey açısından çok böyle travma edici şeylerle hikâyelerle karşılaşmak mümkün. Ayrıca böyle sivil toplumun hep bir işte kurtarıcı olma hayalinden de insanları uzaklaştırmak için böyle bir çerçeveye sunuyoruz haftada bir gün ... saat.” (STK 9)

“Bu dönem kavramında gönüllüler sorumluluk alıp bir ... haftalık programa dâhil olup haftanın bir günü en az ... saat bize destek olmalarıyla ilgili bir süreç bekliyoruz düzenli olarak. Çarşamba günü söz verdiyse ... her çarşamba 10-12 arası örnek veriyorum gelip bize destek oluyorlar. Zaman ve müsaitliklerine göre bu değişiyor. Haftada 4 saatte alan olabiliyor, 6 saatte olabiliyor ama maksimumu önerimiz hem yılgınlık olmaması adına ... saatte sınırlaması yönünde.” (STK 3)

Gönüllüyü ucuz işgücü olarak kullanmama kaygısı taşıyan bir STK'da da gönüllülük süresine ayda 8 saat gibi bir kısıtlama konmuştur.

“Ayda da maksimum 8 saat gibi bir şeyimiz var, gönüllülük süremiz var. Onun dışında zaten şey, burada da gönüllüyü korumak için bu işi yapmaya çalışıyoruz. Çünkü 8 saatten fazla olmaları başka bir şeyin ikamesi olmuş oluyor, birtakım gönüllüyü ucuz işgücü gibi kullanmak gibi bir hikâyeye girmesine. Gönüllüyü koruyacak bir şeyimiz var. 8 saati bazen aşabiliyor, yani çok ekstrem durumlarda işte hani festival yapılacak, etkinlik yapılacak ya da vesaireler dışında gönüllülükle alakalı bir 8 saat hikâyemiz var. Dediğim gibi mümkünse haftada bir, bir buçuk saat, iki saat oturum yapmak gibi bir şey bekliyoruz...” (STK 8)

Öte yandan gönüllünün merkezlerde uzun süre vakit geçirmesinin işleri yavaşlattığını düşünen STK koordinatörleri de bulunmaktadır:

“Yani ortalama bir gelen gönüllü işte 4-5 saat arası falan merkezde zaman geçirebiliyor. Çünkü daha uzun kalması bir gönüllünün bizim buradaki işlerimizi olumsuz etkileyebiliyor. Çünkü buranın bir süreci, bir programı, bir müfredatı var ve uygulanması gereken, takip edilmesi gereken aylık planımız var. Gönüllülerimizi bunlara dâhil ediyoruz ama ister istemez yavaşlamalar oluyor. Zaman zaman programı yeniden şekillendirmemiz gerekiyor. Bu yüzden bir gönüllü haftada 5-6 saati geçmiyor, yani bizim merkezde geçirdiği zaman.” (STK 7)

Gönüllüleriyle proje bazında çalışan bir gençlik kuruluşu, gönüllünün ne kadar saat ayırdığından çok, hedefine ulaşip ulaşmadığına dikkat etmektedir, gönüllü zamanını esnek olarak kullanabilmektedir.

“Her projede bir gönüllü seçildiğinde ulaşması gereken bir sayı var onlara verilen. Ve bir sene içerisinde bu sayıya ulaşıp ulaşmadıklarını artı bizlerle ne kadar irtibat halinde olduklarını, sabada işlerimizi ne kadar kolaylaştırdıklarını, eğitim vermeseler bile eğitim vermeye sebep olan bunun için uğraşmak gibi. İşte ... bakanlığı, okullar ile görüşüp, kendi gidemese bile bu networkü arkadaşlarına açarak yardımcı olmasını baz alıyoruz. Ama o yüzden bir saat günde haftada diye gözetmiyoruz bu durumu. Bir sene içerisinde hedefine ne kadar yaklaştı ve STK 4 derneğine fayda olarak neler sağladı bunları gözetiyoruz.” (STK 4)

Bu görüşmelerden edindiğimiz izlenim gönüllünün zaman kullanımının ve kurumda çalışma süresinin kontrol edilmeye çalışıldığıdır. Bu kontrol STK’ların faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebilmeleri için gerekli olduğu kadar, yukarıda örneklerini verdiğimiz üzere gönüllünün yıpranmaması, emeğinin sömürülmemesi ve en önemlisi gönüllünün beraber çalıştığı kişilerin zarar görmemesi amacıyla da bu şekilde düzenlenmektedir. Gönüllünün zamanının kontrol edilemediği durumda, hedefleri üzerinden kontrol edilmesi ise gönüllülerin kuruma faydası üzerinden verimliliği değerlendirme amacı taşıyabilmektedir. Bu açıdan yerine getirilmesi gereken hedef, bir disiplin aracı işlevini de taşıyabilmektedir.

STK koordinatörleriyle yapılan mülakatlarda özellikle üzerinde durduğumuz konu kurumların bir gönüllülük stratejilerinin/politikalarının bulunup bulunmadığıdır. Görüşülen kurumların çoğu böyle bir belgelerinin olmadığını belirtmiştir, bazı STK koordinatörleri bu tür belgeler olsa dahi pratik uygulamanın daha önemli olduğu kanısındadır.

“Vardır illaki alt metinler strateji. Alt metinler biz onların değerine güveniyoruz. Hani belki bunu hissettiriyoruz ve hani aslında gönüllülüğün yani sivil toplumun temelinde de o var yani. Hani biraz onlara da iyi gelen bir şey olduğunu düşünüyoruz biz, bizim hep yaklaşımımız öyle. Eğitimimizin de temelinde aslında bir tanesi bu yani hani biz kendimize iyi geldiği için bir şey yapıyoruz onlar için de aynı şekilde. Nasıl diyeyim yararlı olalım bir şey yapalım değil aslında kendine bakmanın bir parçası mutlu olmak. Hani bunu anlatıyor eğitimlerimiz gönüllülere.” (STK 20)

“Toplantılarımızla yapıyoruz belki de tecrübelerini anlatmasını istiyoruz gönüllülere ama bir strateji oturtmadık. Bunun için bu sirkülasyonu birazcık daha indirmek için bir strateji oturtmadık. Sonrasında ben kendi adıma şunu fark ettim bir bağlılık devamlılığma da ihtiyaç yok sirkülasyon devam ediyor. Şu aidiyeti kazandırmaya ihtiyaç var STK 4 gönüllüsü olarak kalacak o insan eğitim verse de vermese de. STK 4’ten çıkmış belki de bu kurumdan geçmiş başarılı bir hayata doğru devam eden bir insan..” (STK 4)

Bazı kurumların bu tür stratejilere ihtiyaç duymamalarının sebebi faaliyetlerde çalışabilecek yeterince gönüllüye ulaşabilmeleridir:

“Ya açıkçası bununla ilgili herhangi bir çalışma yapmadık. Yani gönüllüler direkt gelmek için talepte bulunuyorlar ve biz bunu değerlendiriyoruz veya işte kurumlar gönüllülerini bize göndermek istiyorlar bununla ilgili değerlendirmede bir süreç geçiriyoruz. Bizim daha fazla gönüllüye ihtiyacımız olduğu ile ilgili veya işte sabada gönüllüye ihtiyacımız olduğu ile ilgili bir çalışmamız olmadı. Bununla ilgili de bir şey yapmadık açıkçası.” (STK 7)

Bu tür politikalara sahip olmayan bazı kurumlar da geliştirmek için çaba harcamakta, hatta CRM (Customer Relations Management- Müşteri İlişkileri Yönetimi) yazılımları almayı planlamaktadır:

“Evet gerçekten zor oluyor. Bir de en büyük sıkıntılarımızdan bir tanesi suyu da aslında biz bütün sistemimiz e...cel üzerinden tutuyoruz ve bunun için çok daha örgütlü bir yapılanma olduğu için olması gerektiği için CRM kullanmamız gerekiyor aslında. Çünkü CRM sisteminde girdiğimizde o kişi kaç yılında şey vermiş destek vermiş işte genel bilgileri nedir vesaire gibi datayı oradan çekebileceğiniz bir şey. Şu an e...celde mesela şeyi şu tarihte destek verdiği tek tek tuttuğumuz için o anlamda da veri verememin en önemli sebeplerinden bir tanesi ondan kaynaklı biraz.” (STK 14)

Alınan yanıtlar gönüllülük politikalarının ve stratejilerinin daha fazla gönüllü çekmek ya da gönüllülerin kurumlarda daha uzun süre ve verimli çalışmalarını sağlayacak bir araç olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Birazdan detaylı tartışılacağı üzere gönüllünün kazanımları, katılımı ve değerlendirmelerinin nasıl ele alınacağına dair tartışmaların da kısıtlı sayıda kurum tarafından ifade edildiği söylenebilir.

GÖNÜLLÜNÜN MOTİVASYONU VE KAZANIMLARI

Gönüllü koordinatörleriyle derinlemesine görüşmelerden aktarılacak konulardan biri de kurumlarında gönüllülük yapanların motivasyonu ve bu gönüllülükten kazanımlarıdır. Daha önce de belirtildiği üzere birçoğu kendi kurumlarında ya da diğer kurumlarda gönüllülük deneyimi sahibi olan koordinatörlerin bu konudaki görüşleri deneyimlerinin bir tür projeksiyonu olduğu gibi, kişisel gözlemlerini de içermektedir.

Gönüllü koordinatörleri bu konuyu ele alırken gönüllüyü motive eden sebeplerle, gönüllülük sürecinin kazanımlarını iç içe geçiş şeklinde aktar-

mışlardır. Bu bağlamda gönüllülerin başlıca motivasyonlarını ve/ya kazanımlarını aşağıdaki şekilde aktarmak mümkündür:

Kendini gerçekleştirmek

Gönüllülerin bir kısmı kendini geliştirmek ve gerçekleştirmek için gönüllülük faaliyetinde bulunmaktadır, “yaşamın gerçekleriyle” karşılaşmak da bunun bir parçasıdır, çocuk alanında faaliyet gösteren iki STK koordinatörü aşağıdaki gibi dile getirmişlerdir.

“gönüllü aslında geldiğinde şey motivasyonu geliyor ben karşımdakine yardım edeceğim ya da destek vereceğim ama inanın orada çocuklardan öğrendiği o kadar çok şey oluyor ki bu kişilerin çok karşılıklı bir deneyim. Kişi kendini geliştiriyor sabretmeyi öğreniyor hayatın gerçekleriyle karşılaşılıyor bir kere.” (STK 14)

“Ve işte bu eğitimlerin onları çok güçlendirdiğime ve dair onlara çok katkı sağladığına dair çok fazla geri bildirim alıyoruz muhtemelen bu yüzden aslında bu kadar kocaman bir gönüllü ağıyla hâlâ devam edebiliyoruz.” (STK 5)

Gönüllülük farklı insanlarla karşılaşabilmenin ve onlardan öğrenmenin bir aracıdır:

“...bir şeyler yapmak daba doğrusu bu ülke için aktif vatandaşlık çatısı altında bir şeyler yapmak için geldiklerini söylüyorlar. Burada karşılaştıkları ortamda sonrasında tekrar gönüllü olmalarına sebep olan şeyler oluyor. Örneğin birbirinden farklı kültürlerden farklı illerden insanların gelip bir arada bir şeyler yapabiliyor oluşunun deneyimlemenin onlara büyük haz veriyor.” (STK 17)

“Buradaki yaşadıkları eğitim ortamındaki paylaşımlar ve iyilik için buraya gelen şeylerin bu topluluğun aynı fikir ve şeyde birleştiğinin farkına varıp bu toplulukla bir şey yapabileme farkındalığı onları mesela çok iyi hissettiriyor.” (STK 3)

Çalışma alanının etkisi

Koordinatörlerin bazıları gönüllüleri kurumun çalışma alanının cezbedtiğini söylemektedir, bu alanda yarattıkları değişimi gözleyebilmek önemli bir motivasyon kaynağıdır:

“Çünkü çevresinde ...de yarattığı değişimi gördüğü zaman insanların gözü parlıyor ya da çocuklardaki değişimi anlattığım zaman. Bizim anlatmamuz-

la olacak şey değil çok mobilize ediyorlar. Orada dolayısıyla gerçekten insanların eğitim programı yoluyla değişebileceğine inanmak görmek bence onları en çok motive eden şey. Bir de böyle bir kurumun parçası olmak istiyorlar aslında...” (STK 13)

“Şöyle çok doğrudan çocuklarla çalışma fırsatı buluyorlar özellikle motivasyonları bu yöndeyseniz. Bu çok önemli bir şey birçok gönüllü için doğrudan hani gözünün içine bakarak ve birinin adının şuyunu buyunu öğrenerek çalıştığı bir alan ve bu sürecin içinde aktif şeye katılımını sağlayabiliyor. İşte ben bunu böyle yapmayı çok güzel bulmadım bunu böyle değiştirebilir miyiz dediği hani bir çerçevesi olan tabii ki ama çerçevenin esneyen payının çok gönüllü elinde olduğu bir alan sunuyoruz gönüllüye.” (STK 19)

“Bir kısmı çocuklarla, özellikle çocuklarla çalışmak istediğini söylemişti ve hani çocuklarla çalışmayı düşünürken mülteci çocuklara bir şeyler yapmak istediğini söylemişti. Bu yüzden vakfı seçmişti. Bir kısmı ileride gelecekte sivil alanda çalışmak istiyor ve sivil alanda çalışmak istediği için, büyük bir vakıfta çalışmak istediğini, bu yüzden bizde gönüllülük yapmak istediğini söylemişti. Onun dışında sırf mültecilere yardımcı olmak yani Suriyelilere yardımcı olmak için bizim projeyi seçen var. Aslında kurum özelinde değil de hedef kitlesi özelinde bizim buradaki gönüllülük programına dâhil olmak isteyenler oldu. Genel olarak bu şekilde.” (STK 7)

“Genelde şey oluyor artık böyle STK’ların birçoğu aslında çocuklarla birebir çalışma yapmıyor, yapanlar da gönüllü kabul etmiyorlar. Yani gerçekten çocuklarla birebir çalışma yapan STK az bence. Hani mesela mülteci alanı şu an çok büyüdü ve işte orada çocuklarla çalışılıyor ama hep profesyonel çalışanlarla çalışıyorlar, gönüllü çok az kabul ediyorlar.” (STK 9)

“Galiba bizim toplumumuz veya insanımız şey yaptığı gönüllülüğü bir kendi hislerine dokunan bir çaba veya bir şeyle gerçekleşmesi bir hareketle onu görüyor veya onu gerçekten hissediyor olması ona daha çok şey katıyor ve daha iyi hissediyor ve çocuk önemli olan buradaki şey.” (STK 3)

“Evet çocuklarla çalışmak hem kendi bazen çoğu gönüllümüzün ileride tercih ettiği alanlarıyla ilgili bunu deneyimlemek hem de eğitimle ilgili çocukların geleceğe daha umutlu ve daha şey hazırlanabilmesinde katkısı olduğunu bilmesi gibi bir faydayla bize geliyorlar” (STK 3)

Kariyer fırsatları ve kişisel gelişim

Bazı koordinatörler, gönüllüleri kurumlarına çeken etkenlerin kariyer fırsatları ve kişisel gelişim olanakları olduğunu düşünmektedir.

“STK 13 öyle bir kurum ki aslında STK 13’de böyle ilerleme basamakları vardır. Bizim mesela ekipte çalışan bir çok insan eskiden bize gönüllü olarak gelen bu programları sahada uygulayan, sonrasında bize bir şekilde iş başvurusu yapan ya da bizim çok etkilenip ekibe dahil ettiğimiz kişiler ve bunu bilmek de insanları motive ediyor” (STK 13)

“Ama gönüllülüğün temelinde şöyle de bir şey var; kariyer hedefleri ile ilgili geliyor insanlar buraya. Yani herkes tamam sonsuz iyilik, sonsuz fayda sağlayayım değil birazcık da kendini de düşünerek çünkü burada sunum yapmayı öğreniyor, network kurmayı öğreniyor. Kendini anlatabilme becerisi kazanıyor. Belki de normal hayatında denk gelmeyeceği iş insanlarıyla veya devlet insanlarıyla devlet adamlarıyla görüşüyor, onlarla konuşuyor kendilerine bir fırsat kapı açma şansı buluyor.” (STK 4)

“Mesela sunum yeteneklerini geliştiriyorlar. Özgüvenleriyle ilgili çok şey fark ediyorlar... Bununla birlikte işe dönüşen kazanımlar da oluyor mesela gönüllülerimiz STK 3’ün şöyle bir şeyi var. Bir profesyonel şeyini seçecek gönüllülerden seçmeyi tercih ediyoruz. Sahada çalışma deneyimi veya buraya genel merkeze pozisyon desteği varsa ilk önce biz gönüllülerin başvurularını değerlendirmeyi hedefliyoruz.” (STK 3)

Daha önce de ele alındığı üzere gönüllülük özel sektörde çalışmaya alternatif bir kariyer fırsatı olarak da görülmektedir:

“Kendilerinde ben ileriki üniversite sonrasında çalışmak istediğimde nasıl bir yerde çalışabilirim bunu düşünebiliyorlar. Bir sivil toplum kuruluşu mu özel sektör mü? Öğrenci olmayan diğer kurumsal gönüllülerimizde de daha da çok kendi etrafında yayma eğilimi gerçekleştiriyor. Yani aslında bireysel olarak geldiği faaliyetleri ya da bulunduğu aktivitelerde daha sonrasında çevresine yayarak onlarla birlikte katılmak istiyor. Böyle bir gelişme oluyor bunlar benim gözlemlediklerim şimdiye kadar.” (STK 16)

Söz hakkı olması/Hiyerarşinin olmaması

Görüşülen STK koordinatörlerinin bazılarında göre kurumlarında hiyerarşinin olmaması, kararlara katılabilmeleri gönüllülerin kurumu seçme motivasyonları arasında yer almaktadır.

“Neden bizi tercih ediyorlar bence çok kolay bir şekilde kendilerini olayın merkezinde hissedebiliyorlar. Kendileri arayışlarına belki bir şey olabiliyor çünkü birçok sistemde STK da belli bir şey var, kemikleşmiş bir yapı var işte proje bazlı çalışıyorlar. Belki daha profesyonel çalışıyorlar ama burada gençlerin kendi oluşturduğu, kendi ürettiği ve bir yere doğru evrilen ve as-

İnında o evrilmeye sürecinde de bir şey katabilecekleri yani bizim aslında nereye gideceğimiz az çok belli değil ya onlar da belki bunun şekillenmesinde payları olabilir diye düşünüyor olabilirler.” (STK 22)

“Ya bizim hani sadece buradan değil ama genel olarak organizasyon yapısı ve örgütlenme biçimimiz o bahsettiğim yatay örgütlenmeye inandığımız ve böyle çalıştığımız için gönüllüleri zaten buranın böyle şey herhangi çalışmından farklı değil. Vazgeçilmez bir parçası olarak görüyoruz çünkü bahsettiğimiz bütün hakikaten atölyeler ve çalışmaların onların desteği sayesinde... Sanırım zaten bu algıyla çalışınca o dediğim aidiyet ve güvende hissetme hani bu alanda bizim de bir yerimiz sözümüz var’ı hissettikleri yer zaten sanırım işte birilerinin belki yöntem strateji dediği şey ama bizim çalışma şeklimiz dolayısıyla en büyük sebebi budur diye tahmin ediyorum.” (STK 5)

“STK 2’de hiyerarşi olmama hali. Yani kapıdan girdiği zaman biri bir şey emretmiyor, bir görev vermiyor ne ofis ne oradaki gönüllüler. Herkes şeye sahip burada birlikte üreteceğiz hoş geldin. Ben ne kadar söz sahibiysem, sen de bugün geldin ve o kadar söz sahibisin gibi bir şeyle karşılaşmıyorsunuz.” (STK 2)

Kurumsal tanınırlık

STK’ların kurumsal olarak tanınmıyor olması da gönüllüleri kuruma çeken etkenler arasında sayılmaktadır. Tanınırlık bir tür “kulaktan kulağa” tanıtım işlevi görmektedir. Ayrıca akademiden yönlendirmeler ya da tanınmış kurumların işbirliği de kurumun itibarına katkıda bulunan bir etken olarak algılanmaktadır.

“Şöyle aslında STK 13 aslında böyle nasıl diyeyim çok bilinen güvenilir kurumlardan bir tanesi Türkiye’deki en büyük STK’lardan biri. Biraz da kurumsal da bir yer ve gönüllüler biraz birbirlerinden duyarak geliyorlar aslında ve şeyleri de hakikaten değişim hikâyelerimiz aslında bence yani bizim ... eğitimi programımızda çalışan bir gönüllü ertesi 2-3 kişi getiriyor.” (STK 13)

“Biz doğrusu gönüllüleri çekmek için bir şey yapmıyoruz. Dediğim gibi bilinen bir örgüt olduğu için geliyor ama tabii ki gönüllülüğü devam ettirmek noktasında bizim önemli bir rolümüz olmalı. Yani çünkü gelen kişileri de yıldırılmamak lazım çok fazla iş yükleyerek de yıldırabilirsiniz ama gelip ilgilenmeyerek ve hiçbir iş vermeyerek de bir insanı yıldırabilirsiniz... Ama STK 1 tabii hem eski olmasından kaynaklanan hem de bence yani çok tutarlı ve istikrarlı bir şekilde ilkelerini koruyarak çalışmalarını sürdürüyor olmasından dolayı bilinen ve güvenilen bir yer...” (STK 1)

“İşte biraz bahsettiğim gibi STK 5 kurumsal olarak alanda hak temelli ve işte alanda hâlâ mücadele eden, iyi çalışan bir yer olarak görülüyor olması aslında işte üniversiteden hocaların çok fazla öneriyor olması türlü ilişkiler ve ağlar mevcut çünkü.” (STK 5)

“Öyle bir şey var ben senin dediğini doğru bulmakla beraber biraz eksik buluyorum. Görmüyorlar imkansız yani STK 4’ün son 3 senedir sosyal medyada inanılmaz işler servis ediliyor. Devlet adamı da katılsa toplana bir CEO da katılsa onu şak diye anında orada görme şansları var. İkincisi kulaktan kulağa reklam durumu söz konusu. STK 4’ün ... ilde gönüllüsü var. İnsanlar tanıştıkları insanlara neden STK 4’e gidiyorsun dediğinde bunları anlatabiliyorlar; böyle imkânlar var, buraya gelip bunu öğrendik, bu eğitimi aldık vesaire. Bu kulaktan kulağa reklam da bence en etkili reklam yöntemlerinden bir tanesi. Görünür olması aslında ve bu güçlü ortaklıklar güçlü iş birlikleri belki de burayı çekici kılan unsurlardan iki tanesi.” (STK 4)

“STK 16’nın son yıllarda görünürlüğüne artması bir tercih sebebi bence. Yani bir şekilde billboardda görüyor televizyonda da görüyor işte sosyal medyada görüyor ve hani o kurumla iletişim halinde ilişki kurmak istiyor bu olabilir.” (STK 16)

Önceki deneyimleri, yaşam tecrübeleri

Gönüllülerin kurumun çalıştığı alanda deneyim sahibi olması da kuruma çeken etkenler arasındadır. Bu deneyimlerde ayrımcılığa uğramak, yakın çevresinde mağduriyet yaşayan birisinin olması ya da kendisinin mağduriyet yaşamış olması gibi etkenlerin yanı sıra, olumlu bir deneyim de olabilmektedir.

“Ve aynı beni işte ... bir gönüllü çok etkilemişti onun sayesinde şunu yaptım bunu yaptım gibi ben de o insan gibi olacağım biraz da aslında şey yaparak yarışı gibi düşünebilirsiniz. O etkiyi yaratmak için geliyorlar burada gönüllü oluyorlar ve bu aslında gönüllülük bizim için iki taraflı bir şey.” (STK 18)

“...Genellikle bunun istisnaları var ama genellikle kendileri ... oluyor zaten gönüllüler. Çoğunluk yani büyük çoğunluğu öyle. Dolayısıyla bizim örgütlenmemiz bir özne örgütlenmesi ve yani insanlar bunu zaten hayatlarında çok hissediyorlar. Yaşanılan durumları dolayısıyla buna karşı bir şeyle yapmak ihtiyacı oluyor. Bu ihtiyaçla geliyorlar diye düşünüyorum. Ben de böyle yer alıyorum zaten.” (STK 11)

“Bazılarımız da bu dünyayı ülkeyi değiştirmek istiyor yani bu yaşadığı şeyleri ya da belki başka kendisi gibi olan başka ... bir araya gelmek istiyoruz.

Başka yani yaşayan kadımlarla birlikte güçlenebilmeyi umuyoruz. Belki o yüzden geliyor diye düşünüyorum.” (STK 1)

“O motivasyonu temel motivasyonu o aslında yani ben bir şey yapmak istiyorum atıyorum ben işte ... şehrinde doğdum büyüdüm ve orada hiçbir şey yoktu ama ben şimdi İstanbul'dayım benim gibi başkaları olmasın üzerinden bir motivasyon da çok fazla.” (STK 6)

“Bir şekilde ...den çevresi etkilenmiş insanların geldiği bir yer zaten. Yani işte kardeşim var kuzenim var ve ben bu alana ilgi duyuyorum bu alanda bir şey yapmak istiyorum diye gelen var.” (STK 16)

Maddi getiriler

Görüştüğümüz STK'larda çok az rastlanmakla birlikte gönüllülük hizmetinin maddi getirisi de motivasyon kaynağı olarak görülmektedir. Bu maddi getiri doğrudan bir ücret ödemesi olduğu gibi, kurumun etkinliklerinden ücretsiz istifade etmek de maddi getiri sayılabilir.

“Yalan yok ikincisi dediğim gibi 40 lira bir ödeme yapıyoruz. Bu ödmeden de biraz sonra bahsedeceğim. Bir miktar o ödeme için geliyor. Çok uzun durmuyorlar genel olarak ama bir ödeme için geliyorlar....” (STK 8)

“Her ay dört tane etkinlik yapılıyor; 2 tanesi sportif faaliyet iki tanesi kültürel. Gönüllüler bunlara da katılmak istiyorlar. Yani buraya gelen bir gönüllü burada gönüllülük yaptıktan sonra içeriği görünce kampa gelebiliyor, bizimle sinemaya gidebiliyor ki sinema aslında yapılanların en şeyi. Mesela geçen kişi boyunca her ay ... gidildi, işte ...'e gidildi. E gençler zaten böyle şeyleri biliyorlar ama nerede yapacaklarını bilmiyorlar istiyorlar.” (STK 21)

“Burası daha cazip bir şey ortam onlar da hem sahada olmak hem bu sektörün içinde olmak o kadar etkinlikleri izleyebilmek ya da kültür sanatta ilerisi için biraz kafasına koymuş biriye de bir başlangıç yani çok iyi bir okul.” (STK 12)

Son dönemde sayısı artmış sosyal sorumluluk dersi uygulamalarını da belki de bu başlık altında değerlendirmek gerekebilir. Ancak zorunlu bir dersin parçası olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin “gönüllülüğün” temel noktasıyla çeliştiği ortadadır. “Zorunlu gönüllülük” birbiriyle çelişen iki kavram olarak değerlendirilmelidir.

“Bir şeyin etkisi çok büyük oldu; işte bu üniversitelere gelen sosyal sorumluluk derslerinin aslında olması. Biz de tam o derslerin başladığı Eylül ayını-

da çağrımızı açıyoruz. O yüzden hani o çağrıyla dersler çakışınca da bize geliyorlar.” (STK 9)

“Kendi okulundan gelen bunu yapmak zorundasın işte haftanın şu kadar saatini bir kurumda geçirmek zorundasın olunca işin rengi zaten biraz değişiyor. Ama zaten STK 5’i tercih edenler de daha çok şey gibi bir şey oluyor zaten hani bir şekilde oraya gitmek istiyordum hadi fırsatım oldu yoksa çünkü çok daha böyle okulların anlaştığı kurumlar var oralarda yapıyorlar genelde. Ama onlar da dediğim gibi dersleri bitiyor mezun oluyorlar o dersten ama şey gelmeye devam ediyorlar falan genelde.” (STK 5)

Tecrübe kazanma, yaşam deneyimi

Gönüllülük süreci gönüllü için önemli bir deneyim kazanma fırsatı olarak görülmektedir. Bu deneyim sahada yaşananlardan dolayı elde edilen bir deneyim olduğu gibi, organizasyon yeteneği kazanmak gibi pratik deneyimler de olabilmektedir.

“Yani kendileri adına tabii birincisi proje yönetimi. Her ne kadar her şeyi-ni görmeseler de bir miktarını yani bir etkinlik olacağı zaman bir şeyin sürdürülebilirliği yani bir ... programı 10 hafta gidiyorsa onun başı sonu ortası ölçme değerlendirmesi nasıl yapılıyor; yani proje yönetimi. Aslında bakarsanız işte ne bileyim görünürlük her şeyi yani gibi küçükklü büyüklü iletişimi nasıl gibi.” (STK 9)

“Öyle eğer zaten çocuklarla çalışmak istedikleri gençlerle beraber çalışması gereken bir alansa bu buna dair çok güzel deneyim kazanıyorlar yani şeyi anlatmak bile başlı başına bari çok büyük bir giriş; çocuk deyince genç deyince aklına belli bir tip geliyorsa onu kırmak daha ilk mülakatlar esnasında bunu kırmaya çalışıyoruz.” (STK 19)

“Bence bir defa bir sivil toplum kuruluşu deneyimi ediniyorlar. Önemli bir deneyim bence. Yani birtakım işleri organize etmek, koordine etmek konusunda deneyim kazanıyorlar. İşte etkinlik düzenleme etkinlikleri modere etme hani moderatörlük yapıyoruz. Çünkü o sohbetlerde tabii dönüşümlü olarak görev alıyoruz biz. Diyelim ki ben moderatör olduğum zaman o akışı sağlayan koordine eden kişi ben oluyorum diyelim ya da işte başka bir hafta dönüşümlü olarak başka bir arkadaş oluyor.” (STK 11)

“Ben kendimden bile örnek verebilirim bu konuda. Çok konuşmıyordum yapamıyorduk yani direkt kitleye iletişim kurmak çok zordu. İletişim becerilerim bu kadar değildi. Kendimizi bu kadar rahat ifade edemiyorduk, gönüllülüğten profesyonel çalışana kadar geldim bu konuda. Kendimi bir örnek olarak gösterebileceğimi düşünüyorum.” (STK 4)

GÖNÜLLÜLERLE İLİŞKİLER

Derinlemesine görüşmelerde özellikle odaklanılan bir başka başlık da gönüllüler ile STK'lar arasındaki ilişkinin oluşma biçimidir. Bu ilişki gönüllünün STK'da gönüllü olmak için başvurusundan itibaren başlamaktadır.

Başvuru

Görüşmelerden öğrendiğimiz kadarıyla gönüllülerin en yaygın şekilde kullandıkları başvuru biçimi internet sitesinden başvurudur. Hemen hemen her kurumda gönüllü olmak isteyenler kurumun internet sitesindeki başvuru formunu doldurmaktadır, daha sonra bu kişiler birebir görüşmeye davet edilmektedir.

Üniversiteler de STK'lar için önemli bir gönüllü kaynağını oluşturmaktadır. STK'ların bazıları üniversitelere gidip sunumlar ve tanıtımlar yapmaktadır.

“Mesela üniversitelere gidip öncelikle eylül ekim aylarında yeni açıldığı zamanlarda işte tanıtım günlerinde gidip kendimizi anlatıyorduk, stant açıyoruz oralarda.” (STK 16)

“Süreçte ilk etaplar başladığında biz gidip mesela üniversitelerde tanıtım sunumları yapıyorduk. İnsanlar bizi öğrensin diye. Birçok üniversiteye gittik işte liselere de bazen farkındalık amaçlı gidiyorduk... son iki senedir... günleri oluyor belli başlı şehirlerde ve okullarda. Buraya arkadaşlarımız hem projeleri hem STK 4'ün sahada neler yaptığını neyi amaçladığını, gönüllülüğü anlatmak üzere gidiyorlar. Bunlar gönüllü arama yöntemi aslında bakarsanız, üniversitelerin kulüplerin yaptığı işte kendimizi anlatmak ama belli başlı fuarlarda belli başlı etkinliklerde stant açmak, tanıtım aklima gelen şey var.”(STK 4)

Bununla birlikte sosyal hizmet/sorumluluk dersleri de STK'ların üniversitelerle protokol imzalayıp öğrencilerin “gönüllü” olarak çalışmasını kolaylaştırmıştır, o kadar ki bazı kurumlar tanıtım yapmayı bırakmışlardır.

“Böyle düşünebiliriz İki tane üniversite ile protokolümüz var A Üniversitesi ile B Üniversitesi. Onlar zaten sürekli gönüllülüklerini yapıyorlar. İşte iki üniversitede de zorunlu şey var C Üniversitesi'nde de varmış onu bu sene öğrendik öğrenciler geliyorlar. Bir de D Üniversitesi'nde sosyal hizmetler dersleri. İşte onun için buraya geldikçe bizim de gönüllü sayımız artıyor.” (STK 21)

“Evet aynen öyle yani bazı bölümler çok öyle tercih ediyorlar PDR gibi Psikoloji gibi çocuk gelişimi sosyal hizmet bölümü öğrencileri onlardan çok fazla talep var o yüzden süreçte yani tanıtıma ihtiyaç duyacak bir noktada değiliz maalesef ki.” (STK 14)

“Ve şey de var üniversitelerle çalışmalarımız ortak çalışmalarımız da var yaptığımız. Üniversitelerde yoğunlukla bize de geliyorlar, ders kapsamında alınma gönüllülüğün yaygınlaşmasını sağlayan şeyler.” (STK 3)

Gönüllülük yapmakta olanların diğer kişileri de gönüllülüğe davet etmesi de önemli bir başvuru kaynağı oluşturmaktadır.

“Onun haricinde eski gönüllü gruplarımızı da aktif tutmaya çalışıyoruz ki gençler arkadaşlarınıza söyleyin hani bizim de tercihimiz birbirlerinin referansıyla gelen bir yandan da geleceği yere dair fikri olan gönüllünün gelmesi çok tercihimiz.” (STK 19)

“Ve hatta ilk etkinlik gelmek için örnek veriyorum ... bir filme geliyor ve hatta ... orada STK 12 ... tişörtünü giyen insanları görüyor onların çalıştıklarını anlıyor ve bir sonraki sene ben de orada olmalıyım deyip başvuranlar da çok fazla.” (STK 12)

“Kendilerinin ulaşımının yanında bir de şeyin de çok etkisini görüyoruz; devam eden gönüllülerin kulaktan kulağa yöntem var ya ben buraya gidiyorum gelsene burada çok güzel şeyler oluyor yöntemi de çok işe yarıyor. Dalga etkisi gibi bir taş atıyoruz halka şeklinde dağılıyor.” (STK 3)

Sosyal medya da STK'lara gönüllü kaynağı oluşturmaktadır.

“İşte sosyal medyanın etkisi oluyor, çok insanlar olmadığını düşünüyor ama hâlâ var sınıırım. Gerçekten bu gönüllü çağrısı, sosyal medyadan yapılmasının... Sosyal medya en çok sosyal medya, web sitesine koyuyoruz işte Instagram, Facebook'tan postlar çıkıyoruz.” (STK 5)

“Yoksa bu kadar başvuru alamayız bu kadar gönüllümüz olmaz, sosyal medyadan yapılan duyuruların çok etkisi oluyor ama kulaktan kulağa yöntemini de es geçmemek lazım çok önemli.” (STK 12)

Görüldüğü üzere STK koordinatörlerinin aktif olarak gönüllü aradıkları pek söylenemez. Kulaktan kulağa yaygınlaşma –ki kurumsal itibarın ve gönüllünün deneyiminin bir sonucudur– üniversitelerdeki sosyal hizmet/sorumluluk dersleri ve sosyal medya, STK koordinatörlerinin aktif bir gönüllü arayışına girmelerine gerek bırakmamıştır.

Eğitim/Oryantasyon

Gönüllü başvurularının genelde internet üzerinden olması ve STK'ların gönüllü toplamak daha sınırlı enerji harcamaları nedeniyle gönüllülük sürecinin başlangıcındaki eğitimler ve oryantasyon programları daha önemli hale gelmiştir. Gönüllüleri başvuru sürecinde eleyecek bir filtreleme sisteminin olmaması nedeniyle kurumun işleyiş biçimini ve kültürünü aktaracak bir eğitim şart hale gelmiştir. Görüştüğümüz kurumların hemen hepsinde bir oryantasyon programı bulunmaktadır.

Oryantasyon programında şu öğelerin yer aldığını söyleyebiliriz:

- Kurumun varoluş sebebi: “Bu dernek neden var?”
- Faaliyet alanıyla ilgili özel bilgiler: Çocuk hakları, insan hakları, kadın hakları, toplumsal cinsiyet vb.
- Davranış kuralları (*Code of conduct*).

Bunun haricinde özellikle hassas gruplarla örneğin mülteciler ya da çocuklarla çalışan STK'larda alana özel eğitimler de verilmektedir. Bu eğitimler genelde konunun uzmanları tarafından verilmektedir.

“ilk gün çocukla çalışmak sonra çocukla çalışmak çünkü orada yas süreci olabiliyor aileye nasıl yaklaşım önemli olabiliyor bu insanlar her şeyi bil-meliler yani. Ölüm de mesela bunun bir gerçeği olabilir çünkü, biz orada ölü-mü de anlatıyoruz. O gönüllü kendini hazır hissedebilsin diye. İkinci günde hem ... sürecini anlatıyoruz hem karşılaşabilecek vakalarla ilgili çalışmalar yapıyoruz. Hem de o oyuna dayalı süreçlerin pratiğini yapıyoruz. Geliş-ba-oradaki işte etkinliklerin uygulamasını gerçekleştiriyorlar.” (STK 14)

“...arkadaşlar seçildikten sonra yoğun böyle bir 2 günlük bir eğitime tabi tutuyorlar. Ve o eğitimin sonunda her ay düzenli olarak süpervizyon alı-yorlar. Yine alanında uzman bir arkadaşımızla beraber her ay belirli gün içerisinde iki ile üç saat süren bir süpervizyon görüşmesi gerçekleştiriyorlar. Ve özellikle danışma hattındaki arkadaşların aldığı telefonlar onlar çok da-ha farklılaşıyor ve değişebildiği için onlar da diledikleri zaman özellik-le burada görevdeyken diyeyim psikolojik danışmanımızdan direkt desteği alabiliyorlar.” (STK 6)

Görüştüğümüz STK'ların bazılarında gönüllülerin üç ya da dört farklı eğitimi almaları zorunlu oldukları görülmüştür. Bu kadar yoğun bir eğitim sürecinin muhtemel sebebi daha önce de vurgulandığı üzere başvurularda bir filtreleme mekanizmasının bulunmamasıdır.

“Bu durumda ne yapabiliriz nasıl iletişim kurabiliriz böyle bir eğitim vardı bu yıl bunu 4 bacağa çıkardık. İnsan hakları eğitimi alıyorlar çocuk hakları eğitimi alıyorlar ardından bu gönüllülük ve çocuklarla çalışmayı alıp şimdi de ..la birlikte tasarladığımız bizim ... ve ... eğitimi aslında alıp bu dört modeli de bitiriyorlar.” (STK 15)

“Gönüllüler temel olarak üç tane eğitim almadan gönüllülüğe başlayamıyorlar.” (STK 8)

“Şöyle üç tane STK 1... dediğimiz toplantı oluyor; bunlar biri ..., biri ..., biri de işte ... kazanımlar işte sorunlar mücadeleler gibi bir şey yasal haklarıyla ilgili bir oturum, bir şey buluşma. Bunlar birer günlük sonra da bunları tamamlayan arkadaşlar pardon bunları tamamladıktan sonra da iki günlük gönüllü atölyesi 2 tam günlük gönüllü atölyesine geliyorlar yaklaşık 25-30 kişi arası.” (STK 1)

“Aynen. 2 günlük ilk gün böyle biraz sivil toplum nedir, gönüllülük nedir?.. Derneği nasıl kurulmuştur. Ve STK olarak nerede duruyor, gönüllülüğe nasıl bakıyor bunları anlatıyoruz. politikamız var bir tane onu anlatıyoruz. İkinci günde biraz daha çocuklarla nasıl çalışılır kadımlarla gençlerle nasıl çalışılır, bizim sistemimiz nasıl? Nelere dikkat ediyoruz çalışırken, bunları konuşuyoruz.” (STK 9)

Bununla birlikte gönüllülere daha fazla hareket alanı sağladığını belirten bir STK'da oryantasyon süresi çok daha kısadır:

“Bu oryantasyonu ... gençler birbirlerine ya da STK 2 ofisinden bizim katılımımızla. Oryantasyon 2 saatlik basit bir eğitim gibi. İçeriği şu: Hoş geldin kişisel olarak güçlü yanların neler. Neleri yaparken çok keyif alıyorsun. Geliştirmek istediğin yanların neler. Neleri geliştirmek istersin? Burayı kapatıyoruz ve şeyi görüyorlar birbirlerinden öğrenebilecek çok şey var. Diyoruz ki sivil toplumun ruhu budur. Dayanışma içinde birbirlerinizden öğrenebilirsiniz. Sürekli başkası için bir şey yapmak ya da işte şey diye tanınıyorlar ya yardım etmek yardım ederken...”(STK 2)

Bazı STK'larda eğitimler sadece “mesleki bilgiler” ile sınırlıdır:

“Böyle çok büyük bir eğitim programımız yok bazı almaları gereken onların hem gelecek hayatlarını hem buradaki çalışma hayatlarını kolaylaştıracak birtakım oryantasyonlar eğitimleri alıyorlar. Birincisi bunun en önemlisi zaten mesleki eğitimler oluyor. Mesleki eğitimlerden kastımız şu: Bu işi nasıl yapacağıma dair ekip liderleri onlara öncesinde kısa bir eğitim veriyor, öncesinde biz onların güvenliklerini sağlamak için acil durum eğitimlerini

veriyoruz. Bu bazen bir evde başına gelebilecek bir acil durumla ilgili bazen sosyal hayatta karşılaşılabileceği bir acil durum yönetimi. Bazen de iş anlamında karşılaşılabileceği bir acil durumda nasıl tepki vermesi gerektiğine dair teorik bir eğitim. Onun akabinde engelli iletişim eğitimi, bazı arkadaşlarımıza verdiriyoruz bazı pozisyonlardaki arkadaşlarımıza bu noktada eksik olduğumuzu düşündüğümüz için.” (STK 12)

Öte yandan bu eğitimlere katılmak da zorunludur, ki koordinatör bu durumu “belli kuralları olmayan gönüllülük değil” diyerek vurgulamıştır.

“Yani belli disiplin de var. Diğer gönüllülük üzerine toplantı olup da katılmama gibi bir durum olursa örnek veriyorum o toplantılara katılması şartı diğer sivil toplum kuruluşları gibi bu gönüllülük çok da işte belli kuralları olmayan gönüllülük değil net kurallarımız da var.”(STK 12)

Oryantasyon toplantılarına katılım çoğu kurumda gönüllülüğün ön şartı olarak görülmektedir.

“Ve gönüllü olabilmek için oryantasyona katılma şartı var. Bu oryantasyon bir günlük bir oryantasyon yani STK 11’de yürüyen işleri anlatıyoruz. Bir takım ... STK 11’de nasıl gönüllü olacağına dair bir giriş yapıyoruz daha sonra toplantılara kadar devam ediyor.” (STK 11)

Oryantasyon toplantılarının yanı sıra gönüllülerin kapasitelerini geliştirmeleri için bir dizi eğitim de verilmektedir.

“Kapasite geliştirme atölyelerinin tam olarak bedefi bu bahsettiğiniz şey aslında kendilerinde eksik gördükleri geliştirmek istedikleri bir konuda bize ... yazarlar. Ve ... bu işe ya haiz olan ya da kendisinin deneyim kazanmak isteyen eğitimler eğitmenler yani oturup bir eğitim bir günlük bir eğitim programı çalışır ve onu gerçekleştirirler.” (STK 18)

“Burada kapasite geliştirici eğitimler, çeşitli atölyeler gerçekleştiriyoruz arkadaşlar için. Bunlar eğlenceli atölyeler de olabiliyor, onların zihnini, ufkunu açacak atölyeler de oluyor.” (STK 4)

“İnsan kaynakları uzmanı getirip onlara bir cv yazma eğitimi gibi gibi yani o ihtiyaca göre veya onların içerisinde bir gönüllü çıkıp benim şöyle bir uzman bir tanıdığım var, bize seminer verebilir işte yoga olabilir.” (STK 3)

“Temel olarak bu ama onun dışında eğer sahalardan şey gelirse işte iletişim eğitimi, liderlik eğitimi vesaire gibi bizim şöyle şöyle bir şeye ihtiyacımız var

derse o eğitimleri de veriyoruz ama onlar zorunlu eğitimler değiller. Genel olarak şöyle geliyor, istekleriyle beraber geliyor. Eğitime katılmak isterlerse uyguluyoruz.” (STK 8)

“Eğitim kısmı daha ziyade şu: Gönüllülük bir fikir projeye dönüşür, nasıl yazılır yerel kaynak nasıl geliştirilir, ekip çalışması ne demektir nasıl katkı sağlanır bir tam günde gençlerle konuşuyoruz. Bu arada bu eğitimleri de genç eğitimler yaygınlaştırıyorlar.” (STK 2)

Bu eğitimlerin haricinde gönüllüler STK'nın çalışmakta olduğu konuya dair teknik eğitimler de almaktadırlar.

“Bu sefer hangi programı vermek istiyor ise gönüllü az önce saydığım başlıkla temel başlıklar var matematik, fen sanat, okuma bilişim gibi İngilizce gibi bu alanlara ilişkin bir de program gönüllü eğitimlerine katılmalarını öneriyoruz. Bu eğitimin amacı da o programın uygulama yöntem şeklini öğrenmesi. Hatta o programın içerisine bir iki haftanın uygulanarak gösterilmesi onlarla birlikte yapılması birlikte ... çalışmasıyla koordine ediyorlar. Sonrasında da hem malzeme kullanımı çocuklarla karşılabilecekleri durumlar, örnek olaylar neler.” (STK 3)

“Onlara sonra o programların bir simülasyonunu yaptırıyoruz onlara grup ortamında. Bizim eğitimlerimiz 25 kişilik falan oluyor. 25 ya da 30 olsun maksimum ikinci hafta diyelim ki 30 kişiyi 3 gruba bölüyoruz. Herkese bir oturum veriyoruz.” (STK 13)

“İkinci günde hem ... sürecini anlatıyoruz hem karşılaşılabilecek vakalarla ilgili çalışmalar yapıyoruz. Hem de o oyuna dayalı süreçlerin pratiğini yapıyoruz. Gelip baya oradaki işte etkinliklerin uygulamasını gerçekleştiriyorlar. Mahalle kolajı yapıyorlar ya da işte resimler çiziyorlar ya da kuklalar yapıyorlar vesaire yani çocuklar ne yapacaksa onun demosu gibi bir süreç oluyor bu eğitimler” (STK 14)

Az sayıda kurumda da gönüllülere “mentorluk” ve “süpervizyon” desteği verilmektedir.

“Orada bir ilk denemesini yapıyor sonrasında bizim master eğitimcilerimiz, uzman eğitimcilerimiz bir süpervizyon eğitimleri yapıyor, oluşturuyor neler iyi gitti neler daha iyi olabilir vesaire bir saha çalışması yaptırıyoruz eğitim içinde biz.” (STK 13)

“Yine alanında uzman bir arkadaşımızla beraber her ay belirli gün içerisinde iki ile üç saat süren bir süpervizyon görüşmesi gerçekleştiriyorlar. Ve

özellikle danışma hattındaki arkadaşların aldığı telefonlar onlar çok daha farklılaşıyor ve değişebildiği için onlar da diledikleri zaman özellikle burada görevdeyken diyeyim psikolojik danışmanımızdan direkt desteği alabiliyorlar.” (STK 6)

STK’ların gönüllülere verdikleri oryantasyon ve eğitimleri bir tür disipline etme, ön kontrol olarak yorumlayabiliriz. Gönüllüler, STK’ların faaliyet alanlarına “yeterli” bir destek verebilmeleri için STK’nın vizyonu, sorunu tanımlaması/teşhisi ve uygulamaları konusunda bilgilendirilmektedir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere konuya dair bağlamsal bilgiler de verilerek gönüllünün STK’nın bakış açısını içselleştirmesi beklenmektedir. Özellikle kırılan gruplarla çalışan STK’larda süpervizyonla desteklenen teknik/mesleki eğitim de gönüllünün hizmetinin standardizasyonu anlamına gelmektedir. Bütün bu eğitimlerin çoğu kurumda tam olarak tanımlanmış olmasına karşılık, gönüllünün kendisini geliştireceği eğitimler esnek, yoğunlukla da gönüllünün talebine bırakılmıştır. Bu açıdan gönüllünün kurum bilgisini benimsemesi ve kurum perspektifi ile uyumlu gönüllülük yapması birincil öncelik iken, kişisel gelişimi ikinci planda kalabilmektedir.

Gönüllülerle iletişim ve bilgilendirme

STK koordinatörleriyle yapılan görüşmelerde STK’ların gönüllülerini faaliyetleri hakkında hangi yöntemleri kullanarak bilgilendirdiklerine dair de sorular yer almıştır. Aldığımız yanıtlar internetin STK’lar için gönüllüler ile iletişimlerinde büyük bir rol oynadığını göstermiştir.

Görüştüğümüz STK koordinatörlerinin çoğu gönüllülerini eposta ile bilgilendirmeyi tercih etmektedir. Bazı STK’lar eposta gruplarını düzenli olarak eposta yollayarak bilgilendirmeyi tercih ederken, bazılarıysa önemli etkinlikleri ya da gelişmeleri bildirme yoluna gitmektedir. Kurumsal bir elektronik bülten hazırlayıp bunu gönüllülerine ileten kurumların sayısı çok azdır. Eposta gruplarını katmanlayan ya da küçük grupların oluşmasını teşvik eden STK’lar da bulunmaktadır:

“Şöyle anlatayım aslında sistemi bir STK 1 buluşma diye geniş bir grubumuz var orada sanırım 4-5 bin kişi var. Onlar bize ilk elden ben gönüllü olmak istiyorum diye mail atan herkesi ... oraya ekliyoruz. Bir de STK 1 iletişim gurubumuz var o daha küçük bir grup oraya da atölyelerden çıktık-tan sonra burada da aktif olarak atölyeden çıkmış ama bir kere bile buraya gelmemiş bir arkadaşı da eklemiyoruz oraya. Yani atölyeden çıktıktan sonra da buraya bir gruba girmiş bir çalışma yapmaya başlamış arkadaşlar

iletişime ekleniyor. Orası daha bizim küçük daha aktif orası da 200 kişi kadar var diye biliyorum hani yanlış söylemeyeyim bakarım isterseniz çok sayılar önemliyse. Böyle bir işleyiş var. Bir her çalışma grubunun kendi mail grubu var 8-10 kişilik belki 10-15 kişilik hani çalışma grupları da kendi mail gruplarından kendi haberleşmelerini kendi toplantı organizasyonlarını yapıyorlar.” (STK 1)

Görüldüğü kadarıyla whatsapp grupları da gönüllülerle iletişim için aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak whatsapp gruplarının varlığı iletişimin karşılıklı olduğu anlamına gelmemektedir, bazı kurumlarda sadece koordinatörler bildirim yapmaktadır:

“Var evet yani özellikle whatsapp gruplarımızın iki tane şu anda aktif çok aktif kullanılan iletişim grubumuz var bu iki grup da aynı bu arada anda whatsapp’ın işte 250’nin üzerinde kişi şey alamıyoruz gruba mı yani bizim bütün duyurularımız oradan canlı yayın yapar gibi sadece koordinatörlerin kullanılabilir mesaj yazabiliyor.” (STK 18)

“Bu whatsapp gruplarında aslında onu da kategori kategori ayırdık. Bir sessiz duyuru var, orada bütün gönüllülerimiz var kimse bir şey yazamıyor sadece bilgilendirme yapıyoruz orada onun dışında sürekli gelen bizim gönüllüler diye bir whatsapp grubumuz var.” (STK 21)

Twitter, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya araçları da gönüllülerle iletişimde yoğun olarak kullanılmaktadır:

“Şöyle, sosyal medyaya zaten sürekli duyuyoruz bir de süpervizyonları yapacağımız zaman aslında o durumlara günlük karşı da şey pardon yıllık akışımızı da anlatıyoruz. İşte bazen aylık takvimler de yayınlıyoruz.” (STK 15)

Bazı kurumlar daha geleneksel yöntemleri, yıllık gönüllü toplantılarını ya da çalıştayları tercih etmektedir.

“Sosyal aktivite olarak aynen çünkü oradan mesela STK 13’ten haberleri yüz yüze veriyoruz. Şimdi gönüllü gününü mutlaka kutluyoruz bütün STK 13’ün programlarını çalışan gönüllülerini mutlaka yılda bir kez bir teşekkür töreni yapıyoruz onlara, bir araya getiriyoruz.” (STK 13)

“İki haftada bir yaptığımız koordinasyon toplantılarımız var, yani işleri koordine ettiğimiz. Dolayısıyla onlara katılmasını bekliyoruz hepimiz de katılıyor zaten bütün gönüllülerin bir araya geldiği bir toplantı bu ve zaten onlara katıldıkça işleyiş üzerine daha da fikir sahibi oluyoruz.” (STK 11)

“Bu gönüllü buluşmasının amacı bu etkiyi 500 gönüllünün aynı anda gerçekten neyi başardığını, en için çabaladığını ve büyük bir ailenin aslında bir parçası olduğunu hissettirecek buluşmalar gerçekleştiriyoruz. Bu buluşmalarda onların istekleri genel merkezden birileri olsun işte genel müdür gel-sin bir şeyler söylesin yönetim kurulu bazında da katılım oluyor. Oraya gidip onlarla Yönetim kurulunun buluşup sohbet etmesi genel müdürün gelişmelerden onarı haberdar etmeleri onların sayesinde neleri gerçekleştirdik gibi eğitim programları bilgilendirmesi. Zaman zaman belli bir kısmın da onların programlara yönelik geri bildirimlerini açık platformda aldığımız, söylemek istedikleri söyleyebildikleri diğer noktaların gönüllüleriyle konuştukları bir şey geçiriyorlar buluşma geçiriyorlar.” (STK 3)

Dışarıda motivasyon toplantıları yapıyoruz. Mesela her yıl mutlaka ... buluşmaları yapıyoruz orada bir araya geliyoruz kahve içmek olabiliyor bu bazen. Bu şey gelecek planlarımızda var aslında stratejik planımızda 5 Aralık dünya gönüllüler gününde mesela o günün özelinde daha büyük bir daha büyük bir çalışmak istiyoruz. Ki bir arada olmak çünkü inanılmaz bir motivasyon kaynağı onu sağlamak için bir de çok yeni bu yıl başlattığımız ... var.” (STK 14)

Görüldüğü üzere STK’larda gönüllülerle iletişim çoğu kurumda çok da sık olmayan aralıklarla yapılan enformel görüşmeler ve yüz yüze toplantılarla gerçekleştirilmektedir. Eposta aracılığıyla yapılan bilgilendirmelerin büyük kısmı “gereklikçe” yapılırken, düzenli olarak elektronik bülten gönderen kurum sayısı da sınırlıdır. Whatsapp gruplarında da sosyalleşme ve kurum faaliyetleri olarak bir ayrıma gidilmekte, faaliyetlerle ilgili gruplarda sadece tek taraflı bilgilendirme gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan gönüllülerin kurumun gidişatı hakkında bilgilenmesinin “müzakereci” bir ortamda olmadığı söylenebilir.

Sosyalleşme imkânları yaratmak, kurumsaldan daha az kurumsala farklılaşabilmektedir. “Bizim ofisimiz zaten ofis değil, burası gönüllülerin evi” şeklinde bir ifadenin yanı sıra yıllık buluşmalar, geri bildirimler, teşekkür töreni, değerlendirme toplantıları gibi bazı düzenli aktiviteleri olan daha kurumsal yapılar da aktarılmıştır. Bazı koordinatörler ise ziyaretlerin önemini vurgularken, özellikle farklı şehirlerde, farklı sahalarda yani Anadolu’ya gidildiğinde gönüllülerle beraber olmanın motivasyonu daha çok arttırdığını belirtmişlerdir.

Kararlara Katılım

Yapılan görüşmelerde özellikle sorgulanan konulardan biri de kurumlarda gönüllülerin kararlara katılımları başlığı idi. Bu konuda da kayda değer farklılıklar gözlemlenmiştir. Bazı STK’larda hiyerarşik yapılanma çok belirgin

iken bazılarında yatay örgütlenme gözlenmektedir. “Biz zaten beraber uzlaşa ile karar alıyoruz” ifadesi de belirtilirken, daha kurumsal daha büyük STK’larda gönüllülerin kararlara katılmaları kesinlikle söz konusu değildir. Özellikle hiyerarşik ya da merkezi yapılanmanın olduğu kurumlarda kararlar yönetim kurulunda alınmaktadır.

“Bakalım şimdi STK 13 tabii merkezi bir yapılanmaya sahip büyük bir yapı olduğu için. Dolayısıyla şey evet hani bir yönetim kurulu var. Sonrasında bir genel müdür, sonrasında da her birinin bir yöneticisi ya da direktörü. Dolayısıyla aslında kararlar daha şey yönetim düzeyinde alınır burada.” (STK 13)

“Şöyle yönetim kurulu organizasyon üstte de yapılan var onun altında yürütme kurulu ve STK 12 genel müdürlüğü diye bakarsak, aslında genel müdür mali ve idari işler başkanı iki en üst seviyedeki koordinatör dediğimiz zaman tüm sorumluluk ve yürütme yetkisi aslında onlara ait. Tamamen profesyonelce yürütüyor eğer sorunuz buysa tamamen profesyonelce yürütülüyor Yürütme kurulu ve yönetim kurulu çok temel şeyler de.” (STK 12)

“Yani aslında konudan konuya değişiyor yani bazı kararlar var ki yönetim kurulu kararı olmadan zaten yapılmıyor. Mesela bir projenin başlatılması yönetim kurulu kararıyla olan bir şey ama orada yani tabii projenin de olduğu nasıl başlayacağı önemli ama orada mesela projeler birimi olarak bizim bir önerimiz onu zaten genel müdürümüze iletiyoruz. Genel müdürümüz yönetim kurulu ile konuşuyor. Yönetim kurulu onay verirse sürece başlıyoruz gibi bir şey oluyor. Ben yine projeler aslında projeler bazında söylemeyeyim de birimler bazında inisiyatif aldığımız alanlar var tabii yani o proje onaylandıktan sonra artık onun uygulanma aşamasında ya da kaynak geliştirme o faaliyeti uygulama aşamasında kendi inisiyatifleri doğrultusunda o esneklikleri yapabiliyor veya orada inisiyatif alıp uyguluyorlar.” (STK 16)

“Şöyle diyebilirim bazı kararlara katılabiliyorlar. Mesela faaliyetler için onların şöyle bir esnekliği var, istedikleri faaliyetleri yürütebiliyorlar yani işte mesela bir faaliyet yapmak istiyorlarsa ya da bir etkinlik gerçekleştirmek istiyorlarsa çocuklarla ilgili projenin sınırları çerçevesinde bu etkinliği gerçekleştirebiliyorlar. Bu gibi kararlar almakta özgürler. Ancak daha üst düzey kararlar veya alanları dışındaki kararlarda çok şeyleri yok, yani etkileri yok.” (STK 7)

Özellikle projelere bağımlı olarak yürüyen STK’larda, gönüllünün proje yazım sürecine katılımı öngörülmemektedir, gönüllü STK’ya dahil olduğunda proje yazılmış olmaktadır. Bu açıdan gönüllü hızı yavaşlatan ya da durumu karmaşıklaştıran bir öge olarak gözükmemektedir.

“Şöyle projenin içeriği ve projenin yapısı zaten gönüllülere çağrı yapılmadan önce belli olmuş oluyor. Günü her şeyi belli olmuş oluyor. Çünkü biz bunu kurumla yapıyoruz. Şimdi gönüllü ağımda dediğim gibi çok geçişken olduğu için biz bunu gönüllü ağına da açsak bu sefer işin içinden çıkamayız.” (STK 22)

Gönüllülerin program içeriklerine müdahale etmesine, programın bilimsel olarak tasarlandığını söyleyerek karşı çıkan kurumlar bulunmaktadır. Bir açıdan burada bilgiye dayalı bir hiyerarşi bulunmaktadır.

“Ama gönüllülerin inisiyatif alma şeyine baktığımızda çok inisiyatif alınabilecek bir alan bırakmıyoruz onlara çünkü belirli bir program uyguluyorlar. O programın el kitabı var yani diyoruz ki sen bu kitabı uygulayacaksın. Şeyimiz biraz katı sınırlarımız belli o şeyde. Sen bunların dışında ... bir şey anlatmazsın.” (STK 13)

“Birincisi şu, o kadar demokratik değiliz. Alan bunu kaldırmayacağı için, yani ‘ben ..., ...larla çalışacağım’ dediğinde bunun aslında bir alanı yok. Çünkü bunun için bir uzmanlık gerekiyor, bunun için bir başka bir hikâye gerekiyor. Böyle bir şey gördüğünde kendi müdahalesini etmiyor olması lazım. Aslında çerçevesi çok sağlam orda, ne yapıp ne yapamayacağıma da-ir.” (STK 8)

Bazı kurumlarda kararlara katılım “çekirdek üye” adı verilen bir tür gönüllü grubuna verilen bir hak olarak anlatılmaktadır. Bu kişiler yönetimle doğrudan ilişkiye geçebilmektedir.

“Gönüllüler şöyle kararları onlara duyurduktan sonra katılmayanların direkt şeyleri var neden katılmadıklarını söyleyebilecekleri ve bu kararı neden benimsemediklerini söyleyebilecekleri fırsatlar yaratıyoruz bu gene anketler yoluyla oluyor. Eğer çekirdek gönüllüyse direkt zaten whatsapp'tan ve hani şöyle oluyor bilge bu nasıl işte ya da mesela ... başkan, başkan bu nasıl işmiş böyle direkt hani gayet geyiksel şekilde yazılabilir. Gönüllülerin bu konudaki şeyi varsa eleştiriler varsa ve bu eğer gerçekten bizim daha önce düşünmediğimiz bir şeyse gönüllü grubu onun gibi düşünen gönüllü grubunu derneğe çağırıyoruz.” (STK 21)

Birçok kurumda görüşülen profesyoneller gönüllülerin kendileri ya da geribildirim mekanizmaları aracılığıyla karar alma süreçlerine katıldıkları görüşündedir.

“Yani fikirleri biz değerlendiriyoruz yani benim de yapım öyle bütün YK yapısı da öyle birbirimizden öğrenmeye çok açığız. Yani biz şeyde de öyle soruyoruz. Mesela etkinlik değerlendirmelerinin sonunda da mutlaka bu etkinliğin bir sonrakinde ne olsun isterdiniz mutlaka.” (STK 20)

“Şöyle eğer fi... yapılandırılmış 6 haftalık bir periyotta bir içerikse orada zor biraz kararlara katılmak. Ama örneğin şey diyorlarsa bu grup çok kalabalık ve yeterince verim alamıyoruz burada diyorlarsa tabii ki o grubun bölünmesi gerekiyorsa ve buna lojistik olarak uygunsak gönüllünün geri bildirimini çok önemli nasıl bölebiliriz gönüllü zamanını ayarabilir iki farklı gruba yani başka gönüllülerin gelmesi lazım gibi gibi o zamanlarda tabii ki şeyi var.” (STK 19)

“Koordinasyon toplantılarında verdikleri geribildirimler biraz daha değiştirilebiliyor içerik olarak, işte uygulama olarak, eğitim uygulaması ve içeriği olarak değiştirebiliyor. Ya da onun dışında projenin genel yönetimiyle ilgili aldığımız bir geribildirim varsa biz onu iletiyoruz hani böyle bir şey var, yapılabilir mi? Ortak karar çıkarsa yapılabilir ya da yapılamıyor yapılamıyorsa neden yapamadığımızı açıklıyoruz onlara.” (STK 4)

“Ekip zaten onları da başlarındaki ekip liderleri de onlara yakın yaşta daha birbirlerini anlayabilecek yapıda oluyorlar. Zaten işe alım sürecinde onlarla da olmuş oluyor. Bizim her ekibin başında bir de süpervizörü diyeceğimiz koordinatörü diyeceğimiz biri oluyor.” (STK 12)

“Ama şeyi sorarsanız gönüllüyle yönetim kurulu bir araya geliyor mu? Hayır gelmiyor biz onların arasındaki daha köprü gibiyiz.” (STK 14)

“Direkt olmasa da dolaylı yoldan oluyor hani zaten alan koordinatörlerimiz de öyle bir artı tarafı var. Bizim konuştuğumuz şeyleri kendi ekipleriyle paylaşıyorlar ekiplerin fikirlerini de alıp bize iletiyorlar onlar da bizi etkiliyorlar ...” (STK 6)

“Buradaki kararlara ilgili süreçlerde de tamamen geribildirim formatını ona her zaman açık ve şey tutuyoruz bize her zaman ulaşabiliyorlar. Buradaki eğitim programlarının içeriğindeki zorluklar olsun, değişimi olsun, ihtiyacı olsun onların sesini mutlaka duyduğumuz ve onların geribildirimlerini sürece kattığımız yöntemler oluyor.” (STK 3)

Kurum kimliği, gönüllülerinin katılımını kısıtlayan bir yapı işlevi görmektedir.

“Gönüllüler kararlara etkinlik noktasının sürecinde ve etkinlik noktasının oradaki işleyişi ile ilgili süreçlerde etkili oluyor. Tabii ki ama tabii ki belir-

lenen çerçeve ve STK 3 vizyon misyon ve anlayışına, yaklaşımına uygun şeyler alınarak ilerleniyor. Bu çerçevede etki tabii ki o noktanın yönetim şeyindeki arkadaşım da ve yönlendirmesinde gerçekleşiyor tamamen bağımsız değiller.” (STK 3)

Öte yandan bazı kurumlarda gönüllüler karar alma süreçlerine doğrudan dahil edilmektedirler. Görece küçük STK’larda koordinatörlerin de gönüllü olması nedeniyle beraber çalışma olanağı bulunmaktadır.

“İşte yönetim kurulunda da olabiliyor. Yönetim kuruldakiler de gönüllü sabadaki işte en form dağıtan insan da gönüllü işte bakanlıkla görüşme yapan insan da gönüllü, işte bir kuruma gidip destek arayan insan da gönüllü.” (STK 18)

“Bir de yönetim kurulu ve denetleme kurulu var orada da gönüllü insanlar var. Aslında bunların adı yürütme, yönetim ve denetleme kurulu ama biz mesela ona ‘çekirdek ekip’ diyoruz. O çekirdek ekip yönetim faaliyet eskiden yönetim kuruluna hiç önem vermezdik biz. Ama son dönemde biraz kurumsallaşma adına da bir şeyler yapmaya başladıkça aslında o atılan imzaların ne kadar önemli olduğunu fark etmeye başladık. Biraz daha, hani siz yönetim kurulusunuz, bunu hani vurgulamaya başladık. Belki çoğu yerde yönetim kurulu gönüllü olarak anılmaz ama bizde biraz öyle çünkü değişim gibi bizim için asıl orası çekirdek ekip.” (STK 9)

Gönüllülerin yönetim kurulunda temsil edildiği kurumlar da bulunmaktadır. Bu kurumlarda gönüllüler de karar alma süreçlerine dahil olmaktadır.

“Bunun en üst karar alma organı da yani yapının yönetim kurulu. Her yıl 40-50 tane kadar genç yönetim kuruluna dâhil olmak üzere aday oluyor. Aday olmak üzere ortaya çıkıyorlar. Kendi kampanyalarını yürütüyorlar. youtube’a giriyorlar, videolara çekiyorlar. Telefonla arayıp oy istiyorlar falan filan.. Büyük bir lobi süreci. Finalde de her yıl ... ayında bu ... gençten ...gençten sıralanan ilk ... i vakfın yönetim kuruluna gençleri temsilen dâhil oluyor...” (STK 2)

“Onun dışında gönüllülerle de çok yapıyoruz yönetim kurulu toplantılarımız çoğu zaman. Eskiden daha düzenli olarak haber de veriyorduk aslında ama işte bu yeni yönetim kurulumuzu değiştirdi. Bir şeyler toparlamaya çalışıyor.” (STK 5)

Bazı kurumlarda ise gönüllüler yönetim kuruluna girmeseler dahi, kendi projelerini geliştirerek katılım gösterebilmektedir:

“Şöyle yani mutfağında olabiliyorlar işin bir fikrin kendi fikirleri olabiliyor ya da buradaki sürecin bir koordinasyon ekibinde yer alabiliyorlar.” (STK 18)

“Neden biz bunu yapmalıyız kısmında mesela oturup konuştuk ve aslında bizi çok ikna eden bir yerden anlattı öyle olunca hadi o zaman deneyelim. İş bölümünü yaptık. Eğer bu proje gerçekleşirse planımız nedir? Programımız nedir? Nasıl bir şey planlıyorsunuz diye. Çok güzel bir plan program ve harita çıkartıp geldiği için bunun sorumluluğunu alacaksan hadi o zaman girelim üzerinden bir şeye bir şey yaptık yani.” (STK 6)

“Hem ücretli çalışanlar hem de aktif gönüllülerden ... girmek isteyen ...lar her ... burada toplanıp toplantımızı yapıp görüşmelerimizi yapıp kararları hem işleyişe dair konuları hem de politik konuları burada tartışıyoruz. Tabii ki onun da bir mail grubu var, bazı konuları mail üzerinden de haberleşiyoruz.” (STK 1)

Gönüllülere verilen harcırah ve destekler

Görüşmelerde STK’ların gönüllülere verdiği destekler de ele alınmıştır. Nice-liksele saha çalışmasının sonuçlarını doğrular biçimde, görüştüğümüz STK’ların çoğunda gönüllülere yönelik destek bulunmamaktadır. Aşağıda detaylı olarak da gösterileceği üzere kurumun yapısı gönüllülere destek olup olmasını belirlemektedir. Bazı kurumlar zaten gönüllülerin desteği ile var olabilirken, sürdürülebilirlik sorunu olmayanlardan beklentiler de farklı olabilmektedir. Bu noktada koordinatörlerin de ifade ettiği “şeffaf”lık vurgusu ön plana çıkmaktadır. Hiç profesyonel çalışanın olmadığı iki kurumda ise tamamen gönüllüler kurumu ayakta tutmaktadır.

Gönüllülerine yol parası ya da yemek parası veren kurumların sayısı azdır. Aşağıda kısıtlar sebebi ile veremeyen kurumların açıklamaları yer almaktadır.

“Ama genelde maddi imkân kısıtlılığından dolayı böyle bizim için hani bir ücret ödemek gibi, yol karşılamak gibi bir şey yok fırsatlarımız olmuyor.” (STK 15)

“Yani projemizin içinde bir finansal ekstra bir bütçe olmadığı için yol yemek gibi şeyleri karşılayamıyoruz. Ancak ofiste bulunan, yani merkezde bulunan bilgisayar, projeksiyon cihazı veya işte ses sistemi benzeri, işte kirtasiye malzemelerini kullanmak isterlerse herhangi birini kullanabiliyorlar. Yani elimizde bulunan bütün malzemeleri kullanabiliyorlar. Onlara küçük bir ödeme ya da bir yemek ödemesi gibi bir şey yapamıyoruz.” (STK 7)

Hatta bir mülakatta yol masrafının karşılanmaması olumlu bir durum olarak aktarılmıştır:

“İşte şöyle gittiğimiz yerlerde zaten çok olmuyor. Bir simit arası peynir işte belediyeye gidersek bir sandviç vesaire belediye bize yardımcı oluyor kurumlar bize yardımcı oluyor ama yol masrafı zaten biz böyle şey değiliz yani servisler tutup giden bir ekip değiliz akbilini çatır çatır basıp işte Ümraniye’ye giden oradan kanaryaya geçen öyle bir ekibiz yani biz.” (STK 22)

Gönüllülere yemek olanağı sağlama konusunda STK’ların farklı uygulamaları vardır. Bazı kurumlar kendi mutfaklarında pişen yemeği gönüllülerle paylaşmaktadır.

“Hak olarak yani hak gibi bir yerden öyle bir şey yapmıyoruz ama şey bir senedir burada pişen yemek hep birlikte yeniyor. Hani özel olarak bir servis falan gibi halinde değil. Mutfakta yemek pişiyorsa eskiden zaten pişmiyordu da ve onu hepimiz hep birlikte yiyoruz. Onun dışında yol masrafı gibi şeyler olmuyor.” (STK 5)

Öte yandan bazı STK’lar gönüllülerine kanunla belirlenen yemek parasını ödeyebilmektedir.

“Biz vakıf olarak gönüllü çalışmalarımıza sadece yemek verebiliyoruz ayrıyeten. Bu ayın ücret doğrultusunda gönüllülerimiz için de geçerli sadece yemek ücreti verebiliyoruz o da günlük olarak değişiyor yani günlük belirlenen fiyatta...”

STK’lar yol ve yemek parasını karşılarken ya da kendi yemeklerini paylaşırken seçici davranabilmektedirler. Bu görev yapılan yer ya da zamana bağlı olduğu gibi, kişinin durumuna, örneğin öğrenci olup olmamasına bağlı olarak da değerlendirilebilmektedir.

“Ofis gönüllülerimizin yemeklerini karşılıyoruz onun dışında ...de veya başka şeyde ... sürecinde herhangi bir şey karşılamıyoruz iki saat orada olmasını bekliyoruz çünkü kendi şey yapıyor.” (STK 14)

“E yani şöyle mesela yoğun nasıl diyeyim bir şey seferinde değil ama yoğun kullanılan dönemde. Yani bir kereliğine gelmiş bir söyleşiye gelmiş ve destek olmuş gibi değil ama üç hafta boyunca her gün ofise gelinecekse gibi hani o yoğun dönemlerde akbil veriyoruz...” (STK 20)

“Şöyle yemek ve yol ücretini talep ederse karşılayabileceğimizi söylüyoruz. Yani bazı gönüllülerin hani maddi olarak böyle bir desteğe ihtiyacı olmayabiliyor onlar talep etmiyorlar ama özellikle öğrenci olan arkadaşlara bu şeyi sunuyoruz. Yani özellikle buraya geleceksen tam gün geleceksen bir gün zaten bir yemek karşılanıyor masrafı ihtiyacı varsa yol masrafını da karşılayabileceğimizi söylüyoruz hani karşılıklı bir güven ilişkisine göre.” (STK 1)

“Şöyle yani burada çalışma yapan farklı farklı gruplar oluyor ve bütçe el verdiğinde yemeklerini biz karşılamaya çalışıyoruz yani burada mesela geçen hafta gönüllülük ... oturumları vardı orda kolaylaştırıcı olarak yer alan bütün arkadaşlara toplantı öncesinde ve sonrasında işte yemeklerini ismarladık ama bu hani biraz da şey gibi de olabiliyor mesela sadece bir fikri tartışmak için gelen iki gönüllüyle birlikte onlara yemek ismarlamıyoruz” (STK 18)

“İşte gönüllülerimiz geldiğinde ve iletişimlerimiz iyiyse buraya gerçekten hani bu aslında ayrımcılık anlamında söylemiyorum ama artık gerçekten niyetinin gönüllülük olduğunu anladığımız ve iyi ilişkiler kurduğumuz kişiler olduğunda... Onlar birlikte yemek yiyorlar mesela kendileri yemek yiyecekken hadi birlikte yiyebileceğimiz bir şeyler söyleyelim işte tost yapalım mı senle pizza söyleyelim mi çünkü buradan ayrılmıyorlar 7-24 açık olduğu için. Sadece kişisel ilişkilere bağlı. Ne zaman çözülecek dersin gönüllülük politikası yazıldığı zaman çözülecek.” (STK 21)

Gönüllülere yol ve yemek gibi masraflarda destek olmak çoğunlukla gönüllüler bir proje çerçevesinde çalışıyorlarsa mümkün olmaktadır.

“Yani deniyoruz. Yani dernek yapıları daha çok şey oluyor ya hani proje üzerinden gelenin olduğu gibi çıkması üzerinden yani deniyoruz bir projemizde sağ olsun donörümüz buna çok okeydi dolayısıyla onu sağlayabildik şimdi o proje bitiyor. Birazcık böyle bir rotadayız nasıl devam ettirebiliriz diye.” (STK 6)

“Onun dışında da gerçekten bir yere ulaşmanın bir köye gitmek gerekiyorsa oraya otobüs kalkmıyorsa taksi parasını gönderiyoruz çocuklara. Veya o gün tüm gün sürecek bir etkinlikse öğen yemeği için desteği veriyoruz çünkü dediğim gibi çoğu öğrenci arkadaşlarımız o yüzden böyle desteklerimiz var.” (STK 4)

“Biraz projenin kapsamıyla alakalı şöyle; eğer proje kapsamında gönüllü eklemişsek onu bütçelendiriyoruz. Yani gönüllü eğer proje kapsamının olmazsalarındansa eğitimde bütçelendiriyoruz. İşte ulaşımında atölyelerini, o atölye tüm güne öğle yemeğini ikramlarını şuyunu buyunu. Eğer

atölye eğer bunun bütçesi yoksa STK 19 bunu kendi şeyinden karşılıyor kendi öz kaynaklarından karşılıyor.” (STK 19)

“Şöyle geldikleri zaman ulaşımlarını karşılayamıyoruz ama geldikleri zaman bizde yemek yiyebilirler çünkü yemeği belediyeden ona göre istiyoruz, çay kahve içebilirler, diledikleri gibi kütüphanemizi kullanabilirler.” (STK 15)

“Aynen o çok fiks bir şey ve çok cüzi bir şey ama yani hani onu vereceği-miz bile onu çünkü biz yeni çalışmaya başladığımız için gönüllülerle eskiden böyle bir şey yoktu. ...’in zaten görevlendirdiği kişiye para ödemiyor-sun, ödeyemezsin ama proje bazlı şeylerde gönüllülere ödenen bazı paralar oluyordu.”(STK 13)

Bununla beraber gönüllülerine az da olsa nakit ödeme yapan kurum-lar da bulunmaktadır.

“Hiçbir gönüllüye maddi şey sağlamıyoruz, çıkar sağlamıyoruz. ... lira bir ödememiz vardı geçen haftaya kadar. O da şu; gönüllü gönüllülük yaptığı sürece aslında birtakım işte seyahatler yapması lazım, yemek yemesi la-zım, ulaşım için harcama yapması lazım bu harcamaya karşılık her gönül-lü hizmeti başına ... lira para veriyoruz kendisine. Bir de şey, telefon kul-lanması gerekiyor iletişim bedeli için. Eline vermiyoruz, bir kartımız var. O ... kartına yüklüyoruz o parayı. ... ne yiyecek, yemek yiyecek pa-rası var mı, yolda yaşayacak parası var mı vesaire ... öyle bir ödeme yapı-yoruz.” (STK 8)

“Yol ücretini karşılamıyoruz eğer hani şehirlerarası bir yere ya da işte ha-vaalanına gitmiyorsa ama şeylerde mesela bütün projelerde ...’de de bu şe-kilde konaklamayla birlikte günlük işte onlara harcırab ayrılması yemekler içmeleri dışında dikkat ettiğimiz şeyler yani bir gönüllü motivasyonu aç-sından da hem de bizim gönüllüye yaklaşımımız olarak yani ücretsiz işgü-cü değil desteklenmesi gereken şeyler diyeyim.” (STK 18)

Yol ve yemek parasının haricinde hemen hemen bütün STK’lar gönül-lülerine bilgisayar ve benzeri altyapıyı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, gönüllüleri motive etmek amacıyla bazı maddi ödüllere başvuran STK’lar da bulunmaktadır.

“Evet. Bizden eğitim talebinde bulunabilirler. Dediğim gibi bizden malze-me talep edebilirler şuna şuna ihtiyacım var, eğitim talep edebilirler. Özel-likle bunu sıklıkla duyuruyoruz. Hani bakım işte ...’in alanları bunlar, ...’in

alanları bunlar; elimizde psikologlar var talep duyduğumuz bir eğitim var mı diye bir de şimdi onlar için onlara yönelik atölyeler açmaya başladık.” (STK 15)

“Ki bir arada olmak çünkü inanılmaz bir motivasyon kaynağı onu sağlamak için bir de çok yeni bu yıl başlattığımız ... var. Bu bir aidiyet ama aidiyetin dışında mesela kurumlarla görüştüğümüzde STK 14 gönüllüsü olan .. gösterip indirimli şeylerden yararlanmaya başlayacak. Çok yeni bir fotoğrafçılık kursuyla görüştüğümüzde mesela o % 25 indirim sağlayacak gönüllü olana ve öğrenciler için bence büyük bir şey.” (STK 14)

“Bununla birlikte STK 3 gönüllülerinin ‘motivasyon uygulamaları’ dediği bir uygulaması var. STK 3 gönüllülerinin gönüllülük yıllarına göre bazı gönüllülere teşekkür armağanları veriyor. Çok sembolik işte, tişörttü, şemsiyeydi, anahtarlıktı, not defteriydi gibi böyle kademe kademe artan onlara sembolik teşekkür hediyeleri, plaket gibi.” (STK 3)

GÖNÜLLÜLERDEN GERİBİLDİRİM SÜREÇLERİ

STK’ların gönüllülerle ilişkilerinde üzerinde durulan bir başka konu da geribildirim mekanizmalarıdır. Görüşülen koordinatörlere kurumlarında gönüllülerin geribildirim verebilecekleri bir yöntemin olup olmadığı sorulmuştur.

Görüştüğümüz STK’ların büyük bir kısmında geribildirim enformel yöntemlerle alınmaktadır, bu yöntemin hem kuruma hem de gönüllülük anlayışına daha uygun olduğu söylenmiştir.

“Gün sonu değerlendirme toplantıları yaparız biz. Her eğitimden her projeden sonra ve orda bütün çıplaklığıyla ve farklı farklı metotlarla araçlarla ya güldürerek insanları ya da işte postitlere yazarak açık feedback vererek insanlara, farklı farklı yöntemleri istiyoruz bütün o çalışmada neler yaşandı, neler yaşanmamalıydı, bir sonraki sene ne daha iyi yapılmalı. Zaten şey bizim non-formel eğitim anlayışımızda insanlara bir şey öğretmekten ziyade onların öğrenmesini kolaylaştırmak olduğu için aynı süreç burada da hani biz sen şunu kötü yaptın gibi değil de sen bunu daha iyi yapabilirsin. Yani hani kurum kültürü biraz böyle olduğu için hani o geribildirimini kendisi kendisine veriyor aslında böyle düşünebilirsiniz.” (STK 18)

“Yani açıkçası onun bir yöntemi yok belki olmalı yani hakikaten ama hani bu arkadaşlar zaten nasıl diyeyim çok dirsek temasında olduğumuz hani genellikle nasıl gidiyor ne yapıyorsunuz gibi hani kişisel sohbetlerimiz oluyor ama belki daha yapılandırılmış olmalı. Biz sadece hani onların dediği gibi iyi gidiyor mutluyum hani zaten katılmak istediklerinde aslında geri dönüş almış oluyoruz zaten.” (STK 20)

“Yılda bir kez gönüllülerle birlikte genel bir sadece değerlendirme üzerine bir toplantı yapıyoruz 2 yıldır bunu gerçekleştiriyoruz orada ... süreçleriyle ilgili tüm geribildirimleri toplayıp bir iyileştirmeler yapıyoruz mesela. Çok kıymetli toplantılar oluyor onlar da çünkü o süreci deneyimleyen sahada onlar aslında ve onlardan bilgi gelip biz onların uygulamasını yapıyoruz.” (STK 14)

Özellikle kırılğan gruplarla çalışan STK'larda gönüllülerle kurulan birebir ilişkilerin formel mekanizmaların yerini tuttuğu kanısı bulunmaktadır.

“Güzel bir soru biz deneyimlerimizi sözlü olarak aktarmaya çalışıyoruz ama çok düzenli hale getirmedik bunu açıkçası yani dediğiniz gibi bir sistem olsa daha iyi olur tabii ki. Yani bu deneyimleri düzenli olarak aktardığımız bir sistem.” (STK 11)

“Aslında öyle bir sistem kurmadık ama onu daha çok sözlü olarak yapılması şimdi bu bahsettiğimiz alan koordinatörü arkadaşlarla aslında paylaşıyoruz. Süpervizyonların bir kısmını da ona ayırıyorlar aslında bizden beklentileri var mı ya da işte özellikle danışma hattı için buraya gelen arkadaşlarla altı saat aslında beraber geçiriyoruz yani mesaimizin yarısından çoğu beraber geçiyor.” (STK 6)

“Ya öyle sistematik bir şekilde aldığımız yok bize geldi gitti üç ayda üç saatte geldi. Hadi şimdi bu formu doldur, bize gönder dediğimiz bir form yok aslında yapmadık yani biç bu zamana kadar. Geliştiriyor olacağız sadece sözlü olarak aldık.” (STK 16)

“Gönüllülük süreçleri bittikten sonra da onlarla böyle bir son gün oturum yapıyoruz yine birkaç saatlik ve hani sürecin nasıl geçtiğini, faydalandılar mı, faydalanmadılar mı veya işte daha iyi nasıl olabilirdi üzerine böyle bir saatlik bir geribildirimler oturumu yapıyoruz onlarla. Bu oturumda çok pozitif mesajlar alıyoruz. Birçoğu tekrar gelip kuruma faaliyetler yürütmek, tekrar bir şeyler yapmak istediklerini söylüyorlar.” (STK 7)

Gönüllülerle olan bireysel ilişkilerin en önemli geribildirim mekanizması olduğunu, karşılıklı güven ilişkisine dayandığına inanan koordinatörler de bulunmaktadır:

“Kesinlikle böyle birebir de zaten hani birebir de konuşabiliyoruz ya o şeyden herhalde çok böyle bir güven ortamı oluşuyor eğitimde 2 hafta beraber olmak, aynı dönemden olmak bütün gönüllülerimizi bir araya toplamaya çalışıyoruz. Hani dönem dönem ayırmıyoruz saha sorumlularını çok gerçekten iletişim halindedir. Şeylerle gönüllülerle e bizim merkez ekibi de öyle.

Dolayısıyla çok şey bir ilişkimiz var, yakın temas içindeyiz grup içi de söylüyor başka bir şeyi varsa bireysel de konuşabiliyor.” (STK 13)

“Hepsiyle tek tek konuşuyoruz, tek tek dinliyoruz, tek tek yaşadıkları sorunları anlamaya çalışıyoruz. Yine yaşadıkları herhangi bir sorun varsa bir sonraki sene ona odaklanıp o sorunu yaşamaması için birtakım çözümler oluşturuyoruz.” (STK 12)

Bununla birlikte düzenli olarak anketler, ön değerlendirme ve son değerlendirme çalışmalarıyla gönüllülerin nabzını sistematik olarak tutan bazı STK’lar da bulunmaktadır:

“Şöyle dediğim gibi bir form oluşturuyoruz onlarla ya da onların kulüp olarak belirledikleri şeyler var bize sürekli her atölye çıkışında yaşadıklarını aktarıyorlar öyle bir form oluşturduk.” (STK 15)

“Yani gönüllü eğitimleri sırasında pre-test post-test şeklinde giden bir sistemimiz var. Ama onun haricinde de günlük toplantılarımız var her günün sonunda gerçekleşen ya da bütün gün beraber değilsen gönüllüyle o günün nasıl geçtiğine dair gözlem formları, hem sınıfı anlatan hem bugünkü deneyimine dair bize geribildirim verebileceği gözlem formlarımız var. Onun haricinde her sabahın kapanışında da bir toplantı o toplantı üç buçuk saat de sürebiliyor o sahanın yoğunluğundan gönüllü sayısına göre ya da daha kısa da sürebiliyor aynı şekilde.” (STK 19)

“Şöyle aslında bizim ilk başta eğitmen olduklarında bir sistem var aslında bu çok parçalı bir sistem. Sürekli geri bildirim almaya çalışıyoruz. Eğitmen eğitimlerinde her gün biz gün sonu değerlendirme alırız. Eğitim olduğu gün eğitimin nasıl geçtiğine dair değerlendirme alırız. Koordinasyon toplantılarında koordinasyon değerlendirmeleri alınır. Etkinlik bazlı etkinliğe geldiklerinde yeni bir sistem oluşturdu arkadaşlarımız QR kodlu direkt o etkinliği değerlendirebildikleri bir sistemimiz var.” (STK 4)

Anketler ve benzeri formlar sadece geribildirim için değil, gönüllülerin faaliyetlerini kayıt altına almak için de kullanılmaktadır.

“Bir gönüllü seçimi yapıyoruz. O gönüllü seçimini gönüllü ile beraber çalışacak ekip yapıyor, biz değerlendirmiyoruz gönüllüyü ama işte proje ile, bu sadece bir projenin hikâyesi, o projeye göre çocuklarla iletişimi nasıl, kendisini ifade etmesi nasıl vesaire gibi birtakım kriterleri var. Bu kriterler üzerinden gönüllülerin bir puanlaması var... Böylelikle hangi gün nerede ne işi yaptı gibi vesaire takip edebiliyoruz. Bu şey gönüllü sorumlusunun tuttuğu, alt sorumlusunun tuttuğu, gönüllülerin ne yaptığı, nasıl çalıştığı, hangi so-

runlarla karşılaştığı ve hangi sorunlara hangi önlemleri aldı ve bunlar için bizden ne gibi merkezden ne gibi talepleri olduğu ya da kendisine bu sorunu çözmek için ne yapacağını ve bunun için bir zamanlamasını koyuyor.” (STK 8)

“Şöyle aslında bizim ilk başta eğitmen olduklarında bir sistem var aslında bu çok parçalı bir sistem. Sürekli geri bildirim almaya çalışıyoruz. Eğitmen eğitimlerinde her gün biz gün sonu değerlendirme alırız. Eğitim olduğu gün eğitimin nasıl geçtiğine dair değerlendirme alırız. Koordinasyon toplantılarında koordinasyon değerlendirmeleri almır. Etkinlik bazlı etkinliğe geldiklerinde yeni bir sistem oluşturdu arkadaşlarımız ...’le direkt o etkinliği değerlendirebildikleri bir sistemimiz var.” (STK 4)

Gönüllülerinin geribildirimlerini düzenli olarak alabilme de bir STK açısından bir kapasite oluşturmaktadır, bu kapasitenin kurumun daha önceki proje deneyimlerine bağlı olması çok muhtemeldir. Bununla beraber anket yöntemiyle alınan geribildirim pek de güvenilir bulunmamaktadır.

“Feedback alması da sıkıntılı gelen feedbackler de sıkıntılı. Ya bizim hani ölçme ve değerlendirme konusunda nasıl feedback almamız konusunda bir yardıma ihtiyacımız var ya da projenin niteliği kapsamı işte kısa süreli olması, ölçülemez olmasından kaynaklanan bir problem de var. Üçüncüsü de yorucu bir tempo oluyor. O iki günün sonunda gönüllüler böyle artık böyle kendilerini atmak istiyorlar çünkü çocuklarla uğraşmak bakımdan kolay olmuyor belli bir şey enerji harcatıyor insana yanlış bir şey yapmamak adına özellikle çok hassas bir grup olduğu için de. O yüzden bazen işte online da feedback topluyoruz işte bazen şey yapmaya çalışıyoruz gönüllüleri tutabilirsek hemen o an sıcaklığına bir toplantı almaya çalışıyoruz ama zaten şey bir şey oluyor gönüllülerimiz mesela birçok şeye katılan bir gönüllümüz var ama artık katılamıyor. Birkaç projeden sonra bizim o çekirdek kadroya dâhil olmak isteyen gönüllülerimiz oluyor. Biz de onlara açığuz zaten. Genelde bu şekilde genişliyoruz bu şekilde.”

Öte yandan gönüllülerin görüşlerini derlemek için çok işlevsel olabilecek anket türü geribildirim yöntemlerinin de daha çok izleme, kontrol mekanizmalarına dönüşmüş olması da dikkat çekici bir unsurdur. Çok az sayıda kurum bu anketleri gönüllü üzerinde yarattığı etkiyi ölçmek amacıyla kullanmaktadır.

“Çok güzel soru. Bu eğitimi ... için yapıyorduk ama önümüzdeki hafta başlayacak 3 tane eğitimiz olacak. Bunlardan bir tanesi aslında sosyal etkiyle ortaya çıktı. Ben işe girdikten sonra sosyal etki ölçümü istenmişti benden

fakat sosyal etki de şimdi buradaki kıyafetlerin üstünden çözemediğimiz aşikâr hani insanlara bir kıyafet vermenin nasıl bir sosyal etkisi olabilir, toplumsal olamaz.” (STK 21)

RİSKLER VE SİGORTA

Bu makalenin son bölümünde ise gönüllü faaliyetleri sırasında oluşabilecek riskler ele alınacak, bu risk algısına da bağlı olarak gönüllülerin sigortalanmasına dair gönüllü koordinatörlerinin görüşleri aktarılacaktır. Öncelikle belirtilmesi gereken koordinatörlerin birçoğu için “risk” sorununun onlara yönetilmesi ile konuyu düşünüp, çekincelerini dillendirmeleridir. Bu bağlamda da ilk olarak gönüllü faaliyetleri sırasında daha çok yolda, gidilen yerde ya da şehir dışına olan yolculuklar çerçevesinde olası kazaların ifade edildiği görülmektedir:

“Var tabii ben yıllar önce yaşamıştım hani sonuçta bizim eğitimimizi vermek için bir yerden bir yere giderken kaza geçirse bir şey olsa ben kendimi sorumlu hissederim çünkü STK 13 kimliği ile gidiyor o insan. O yüzden yani ve de var kurumlarda çalışıyorlar evet daha çok belediyelerle biz iş birliği yapıyoruz kurumda da bir şey olabilir. Kafasına bir şey düşer merdivenden yuvarlanır artık ne bileyim yani bir sürü şey olabilir.” (STK 13)

“Örnek vermek gerekirse bir gün otelde bir koordinasyon toplantısında otelden çıkan yemek yüzünden katılımcıların birçoğu zehirlendi. Biz de hepsini hastaneye götürüp tedavilerine yardımcı olduk. Bu olası kendi çalışanlarımız da zehirlendi veya baş ağrısı diş ağrısı tansiyon düşmesi eğitmen eğitimlerine gittiğimde yaşıyorum hemen orada bir araçla arkadaşlarımızı hastaneye götürüp gerekli, desteği sağlıyoruz onlara, onda da bir sıkıntımız yok takip ediyoruz süreci.” (STK 4)

“Biraz daha güvenlik alanında da çalışıyoruz son 6-7 aydır. Ama bilinemez bir şey yani hani özellikle alanda bir faydalanıcıyla çalışılan herhangi bir şeyde her zaman tehlikeye açık bir şey zaten yani bunun açıkçası hiçbirimizin öyle bir güvencesi yok biraz bu durumu olduğu gibi konuşuyoruz ve paylaşıyoruz aslında. Pardon. Ona dair evet bir şey güvencemiz yok. Nasıl bir güvence mümkün olabilir? Bazen çok bilmiyorum açıkçası.” (STK 5)

En son alıntıda belirtilen kurumda faydalanıcının da risk altında olmasına dair güvenlik planlarının yapılması, çocuklarla çalışan bir başka kurumdaki koordinatör tarafından da belirtilmiştir. Koordinatör, risk sorulduğunda sadece gönüller açısından değil, hizmet sundukları çocuklar açısından da risklerin onu endişelendirdiğini aşağıdaki sözlerle aktarmıştır:

“Hastaneye yönlendirdik, şey yaptık ama o an aklımdan geçen şeydi hani bu yarım saat önce olsa bizim dernekte olacaktı ve o durumda biz ne yapabilirirdik. Hani evet şu anda aynı durum var ama dernek içinde olduğunda ne yapabilirirdik diye. Bir iş güvenliği uzmanı ihtiyaç haritasından biz çağır mıştık yani baktı binanın güvenliğe ihtiyaç olabilecek şeyleri. Binanın kendi fiziksel yapısında sorun olunca zaten STK 15’i hızlı bir şekilde kapatıyoruz. Geçen yıl bir fay sorunu yaşadık mesela 6 ay boyunca çözülemedi biz binayı uzun bir süre kapatmak durumunda kaldık. Ya da işte binayı eskiden su basıyordu ya da elektrik kaçağı olabilir diye biz o durumlarda binayı kapatma kararı alıyorduk. Onun dışında zaten gönüllülere ağır işler konusunda şey yapmıyoruz işte su taşınacaksa o bizde malzeme geliyorsa onlar bizde... Onun dışında çünkü öğretmenlerin de çocukların da diğer ... balkonların hepsi kilitli, çıkmaları yasak sadece alt kattaki kış bahçesini kullanıyoruz birlikte. Onun dışında yaşanabilecek sorun gözüme şu an çarpmıyor ama dediğim gibi bir iş güvenlik uzmanı bizim iki binamızı da inceledi; işte çocuklar için sivri olan yerleri dönüştürdü işte masa ve sandalyelerin boyutlarına baktı. Merdivenler işte yapıstırıcı kaydırmaz ama şu an binadaki merdivenler taş olduğu için bunlara yapabileceğim bir şey yok dedi en olabilecek şey merdivenlerden düşmeleri.” (STK 15)

Son olarak risk başlığı altında hassas gruplarla çalışan, savunuculuk yapan bazı kurumların koordinatörlerin aktardıkları belirtilmelidir. Aşağıdaki alıntılarda farklı risklerin olduğu ortadadır. Ancak burada koordinatörlerin kendi tecrübelerinden kaynaklanan biçimde yaşanan olayları normalleştirerek aktarmasından bahsedilebilir. Kendi içinde oldukları şartlar sebebi ile aktardıkları durumları risk olarak algılama eşikleri oldukça yüksektir:

“Düşünüyorum olmadı yani hatırladığım çok yıllar evvel derneğe bir polis baskını olmuştu bir ihbar üzerine defterlere bakmışlardı ama hani böyle fiziksel durum olmadı. Ha ne zaman olabilir, ... eylemlerinde olabilir. Sokak eylemlerimiz pek olamıyor. Bir tane istisna ... eylemi oldu ...’de yaptık. İşte 50 küsur örgütle birlikte ortak bir metin okundu ve o bazı İstanbul’da olanlardan örgütlerden gelenler oldu ama onda da biz şaşırдық. Hani böyle gaz ve jop falan olabilir diye bekliyorduk olmadı ama polis vardı ama şeydiler kibardılar. Hani bir müdahale olmadı, okundu, sloganlar atıldı falan sonra dağıldık. Hani daha öncesinde yani işte ... oluyordu ... Artık biz düzenlemiyoruz eskiden ... düzenliyordu ... ekibi düzenliyor. Oralarda müdahale oluyor polisin müdahalesi gözaltılar olabiliyor öyle bir risk var. Biz de biz zaten daha önceki dönemlerde eylemleri yaparken müdahaleler olmuyordu çok hatırlamıyorum dolayısıyla çok bir risk olmadığını söyleyebilirim.” (STK 11)

“Yani bizim çalışmamız içinde bir iş kazası riski hani çok az yani evde yaşadığımız riskler kadar diye düşünüyorum. Hani burada tehlikeli bir iş yapılan bir ortam yok. Bir tek tabii ki şöyle bir bizim açımızdan tehlike olabilir bir risk ya da burası ... ilgili çalışan bir yer ve ... da destek olan bir yer olduğu için onları arayan kişiler buraya gelebilir. Yani tek bir risk bu olabilir nadiren olabilecek bir şey. Biz bunun için kendi hani güvenlik önlemlerimizi almaya çalışıyoruz. İşte aşağıda kamera var, kapıda kilit var gibi hani işte iki kişi akşamları tek başımıza kalmıyoruz iki kişi kalıyoruz gibi böyle önlemlerimiz var. Bir tek şu an risk olarak kendi çalışanları içinde bir risk olarak bu geliyor aklıma.” (STK 1)

“Geçen sene haziranın sonunda oldu şey akşam saat 9’da gönüllülerle beraber toplantı almıyordu işte böyle kurulması muhtemel bir birim üzerinden. 4 kişi ofise saldırdı. Ve tepki içerde 11 kişi var biç kimse aslında hepsi gönüllümüzdü hepsi gönüllülerimizden oluşuyordu içerde çalışan.” (STK 6)

Yukarıdaki alıntılarının da gösterdiği üzere risk konusu üzerinde detaylı düşünülmesi gereken bir başlıkken, gönüllülerin sigortasının olup olmadığı ve gönüllü faaliyetleri sırasında sigortanın olması çalışmada da değinilen bir başka konudur. Dört kurumda belli oranda sigorta, özellikle şehir dışı yolculuklar için olduğu belirtilmiştir. Olası bir sigortalılık düzenlemesi için yarıdan fazla koordinatör olumlu görüş ifade ederken, sekiz koordinatör kararsızlık içinde çekincelerini belirtmiştir. Bazı koordinatörler ise ilk kez düşündükleri “sigorta” konusunu değerlendireceklerini belirtmişlerdir. Özetle “hiç düşünmedik” diyenle halihazırda “sorumluluk bizde”, “adına sigorta demiyoruz ama taahhüt ediyoruz” diyenlerle sahada koordinatörler arasında da farklı değerlendirmeler aktarılmıştır.

İlk olarak koordinatörlere gönüllülerin genel olarak sigortalarının olup olmadığı bilgisine sahip olup olmadıkları sorusu iletilmiştir. Bu soru aşağıdaki iki alıntıda da görüleceği üzere birçok koordinatörün kolay yanıtlayamadığı bir soru olmuştur.

“Bu bilgiyi hiç almıyoruz biliyor musunuz ya. Bu benim çok düşündüğüm bir şey yani benim derken hepimizin çünkü aslında yaptırmamız gerekiyor yani onlara bir şey ödememiz gerekiyor, bir şey yatırmamız gerekiyor. Çünkü bu mesela Avrupa Birliği projelerinde çok büyük bir sorun yani sigortasız kimseyi çalıştıramazsın direkt parayı geri alıyorlar. Hiç acımıyorlar yani. Bir sürü örneği var sahada gördüğümüz o yüzden şey bir dönem çok konuşuyorduk ama projesi olmayan işlerde özellikle diyeyim sormuyorum sigortan var mı yok mu diye.” (STK 13)

“... emin değilim öğrenci oldukları için belki birtakım sigortaları olabilir ama biz hani yurtdışı proje yürütmüyorsak ya da hani Türkiye içinde ya da mesela ... projesinde gönüllülük sağlayacak öğrenciler veya gönüllüler var bunlara sağlık sigortası yapıyoruz ya da yurtdışına gidecekleri zaman işte mesela sağlık sigortası yapıyoruz ama burada ofis çalışmasına katıldıklarında öyle bir imkân sunamıyoruz maalesef o şekilde...” (STK 18)

Kurumlar sigorta yapmak istediklerinde bile bu alanın nasıl düzenleneceğinin belli olmaması ve kaynak açısından sınırlılıklar sorun olarak aktarılmıştır:

“Şöyle zaten 18 yaş altında gelen gönüllüler için böyle bir şey çok mümkün olmuyor. Bunu yönetim kurulu ile konuştuğumuzda şöyle konuşmuştuk. Gelen buraya gelen gönüllüler 3 saat veya 4 saat kalacakları için sigorta şirketleri çok yanaşmadılar sigortalamaya bunu. Daha tanıdığımız sigorta şirketlerinden böyle fiyat almaya daha nasıl yapabileceğimizi söylemeye çalıştık onlar da dediler ki en az 1 aylık bir süreç olması lazım ki size böyle bir şey yapalım. Dolayısıyla biz de şu an bunu düşünüyoruz bu gönüllülük politikası içerisinde sağlık sigortasını nasıl sağlayabiliriz ya da iş güvenliği konusunu şimdilik yapabileceğimiz en kolay şeyin ve hani yapabileceğimiz adım aslında çünkü tek günlük sigortayı şu an sağlayamıyoruz. Sabaha çıkacak gönüllüler için seyahat sigortası ve onların sağlık sigortası çünkü bazen malzeme götürürken buradan işte ...'taki veya ...'daki okula giderken sabaha inelim diye gönüllülere de çıkıyoruz hani kim gelmek ister işte. O sabaha çıkacak gönüllüler için seyahat sigortası yapmaya karar verdik daha önce gerçi üç kere gönüllüyle sabaha çıkmıştık hep biz kendimiz gidiyoruz bunu söyleyebilirim hukuksal olarak tek günlük sigorta sağlayamadığımız için malzeme değerlendirme merkezi projesi üzerinde sigorta sağlayamıyoruz.” (STK 21)

“Bir yandan da altını çizmek isterim bunun bütçelendirmesi nasıl olur diye düşünüyorum bir proje geliştirmecisi olarak. İdari kalem yani öz kaynakta o zaten cepte bir şekilde durur ama öz kaynaktan karşılamadan karşılanabilir mi acaba diyerek hani vakfın çalışanları zaten proje çalışanıysa sigortası dâhil biçimde bütçeleniyor ama gönüllü için bu gönüllü sigortası çok güzel bir fonlayıcıyla pazarlık hali çok yapmak isteyeceğim bir pazarlık yani ilginç olabilir.” (STK 19)

“Evet, kurumlar şey maddi bir şeyi var. Yani ve işte şey yani öyle donörlerle çalışıyorsunuz ki bazen insan kaynağına para vermiyor. Hani baya çalıştırdığımız insanın parasını bile o projeden alamıyorken böyle bir birazcık gönüllülük hukukuna bir şeyi var mı birazcık düşünmeye ihtiyaç duydum aslında. Yani hani kurumun böyle bir şeyin sorumluluk alması gerektiğini

kesinlikle tabii ki düşünüyorum ama bir böyle birkaç kafamı kurcaladı stajyerlerin zaten oluyor. Mesela stajyerlerle gönüllüler arasındaki fark ne oluyor o zaman falan gibi böyle birtakım sorular geldi aklıma?” (STK 5)

Sigortanın gerekliliğine inanan koordinatörler dahi uygulamanın zor olduğunu ve hukuki çerçeve ihtiyacını belirtmişlerdir.

“Ben sigorta yapılmasının gerekliliğine inanmıyorum. Seyahat sigortası belki olur neden çünkü biz insanları ...’ya getiriyoruz o bizim sorumluluğumuz olan şey.” (STK 4)

“Bizim yapmamız bizim açımızdan da gerçekçi değil ama olması gerekiyor sadece mesela hukuki anlama girdikten sonra mevzuata gönüllüğün artık böyle bir şey noktasına kölelik gibi noktaya gittiği şeyler de olabiliyor çünkü bazı kurumlar sonuçta gönüllü bir emek var burada onu kullanıma dönüştürebiliyorlar yani her şeyde aslında çalışan gibi çalıştırıp hiç ücret almadığı noktalar da gidebiliyor bu süreç o iki ucu da çok keskin bence onun dengesini bulmak önemli.” (STK 14)

Özellikle operasyonel sorunlar vurgulanarak, “ferdi kaza sigortası” gibi çözümler dillendirilmiştir.

“Çünkü hani hepsine yapamayacaksınız sadece buraya gelenlere mesela olacak ama işte ya da sabit bir yere giden olacak ama hani o gün toplantıya gelen herkese de sigorta yapacak halimiz de yok mesela. Bu da çok mantıksız da geliyor. Yani biz şimdi ... kurultay için akşam buraya iki saat bulmuşuz. Hani ... hani şey olarak biraz zor geldi operasyonel olarak, uygulama açısından çünkü onay almadan yapamazsın. Buraya toplantıya gelen herkesi o kapsama mı sokacağız yani biraz böyle gönüllü sınırının belirsizliğinden dolayı biraz zor hem uygulaması zor olabilir, hem de bazı işte haksızlıklara yol açabilir gibi. Ve biraz bürokrasiye de yol açabilir gibi geldi çünkü yani o kişiden de onay almak gerekebilir muhtemelen bir sözleşme ya da imza gibi ama hani o kadar çok gönüllümüz varken ve bu kadar dağınık bir sürü iş yapıyorken bunu böyle rutin bir uygulamaya dönüştürmek biraz zor olur gibi.” (STK 1)

“Gönüllülük zaten herhangi bir iş olmadığı için olası bir kaza iş kazası olarak değerlendirilmemeli. Ferdi kaza olarak yani kişinin şahsının üzerinden geçirdiği bir kaza olarak değerlendirilmeli. Çünkü ortada emek söz konusu değil emek söz konusu olmadığı için de biz çalışma arkadaşlarımıza ferdi kaza sigortası yapıyoruz çalıştıkları dönem içerisinde başlarına bir iş gelme ihtimaline karşı.” (STK 12)

“Bunu iki türlü değerlendirmek istiyorum ben. Ya birincisi gönüllülüğün aslında daha böyle profesyonelleşmesi adına çok iyi bir şey olacağını düşünüyorum. Yani gönüllülük sürelerinin uzayacağını ve kişilerin daha fazla aidiyet hissedebileceklerini düşünüyorum bir taraftan. Bir taraftan da fonlarla alakalı sıkıntılar yaşayan bir kurum olduğumuz için bu bizim giderlerimizi otomatikman arttıracak bir yerde. Oradan bir çekincem olur ama kişilerin sigortalarının yapılması aslında şunu da beraberinde getirir yani sivil toplum derneklerindeki sirkülasyonlar zaten çok hızlı kişi burada bahsettiğim gibi az önce 2 buçuk yıldır gönüllülük yapan biri gidiyor mesela bani farklı şebre taşındı iş buldu gitti ama o dönemde birlikte çalıştık ama ikimiz de gittik sonra kişi mesela geri gelmek de istiyor.” (STK 6)

Bazı koordinatörler ise gönüllülerin kimlik bilgilerini gizli tuttuklarını belirterek, sigorta açısından bu bilgiyi paylaşma konusunda çekincelerini belirtmişlerdir.

“Bence çok güzel bir şey düşününce ama uygulanabilirliğini düşünüyorum. Herkesi tek tek bildirmek mesela gönüllülerin bilgisine her zaman dışarı kapalı tutuyoruz, onların isteği olmadığı sürece hiçbir şekilde bilgi paylaşmıyoruz. Bence bu onların kişisel özel bilgilerin korunması anlamında çok kıymetli bir şey. Bunu mesela engeller o açıdan düşününce biraz ... çatışması var gibi. Diğer yandan bu kişilerin sigortalarının olup olmadığına baksak olmayanlar açısından böyle bir şey düşünsek ... Bence fikir olarak çok güzel ama uygulanabilirliğinin ayrı bir çalışma gerektiğini düşünüyorum. Bir gizliliğini eğer zedeleyecekse bizim önceliğimiz veri korumak olur çünkü biraz şöyle çekincelerle başvurular da oluyor. Biz aslında siyasi bir iş yapmıyoruz ama sanki burası bir siyasi partiyi mişçesine bilgilerim kimseye gitmeyecek değil mi işte bu kaygılarla başlıyor biz de tabii ki bizde kalıyor ve ... sonunda bütün bilgilerimizi imba ediyoruz merak etmeyin anonimleştiriyoruz bütün verileri saklarken de diye söylüyoruz. Bu onların üzerine çok bunun olmasını bu anlamda çelişki yaratacaktır. Bu büyük bir güvence birçok insan bunu bilmeseydi olmaz bize, ona eminim yakından biliyoruz onu o yüzden onu tercih ederiz diye düşünüyorum.” (STK 17)

Halihazırda bir tür kapsayıcı sigortayı da içerir bir biçimde gönüllülerle sözleşme yapan ve örneği olan kurumlar da kendi uygulamalarını aktardılar.

“Evet şöyle ilerliyoruz; biz adım adım gönüllülük sürecini yaparken tabii ki bu çerçevede yine karşılıklı imzalarımız gönüllü taahhütnamesi onlardan bu iş sürecinin başlangıcında kişisel verilerin korunması kapsamında bir taahhütname, bununla birlikte ... dediğimiz adımları tamamlıyoruz. Bu sü-

reçleri tamamlamadan gönüllülükle ilgili süreci başlatamıyoruz maalesef. Bunlarla birlikte STK 3 kayıt sistemine giren ve aktif gönüllülerin teminatı olduğu bir sigorta yapıyoruz onlara. Diyoruz ki sigorta şirketine ... bin gönüllüyle çalışıyoruz ve dönem olarak da zaman zaman...

...

Tamamen burada sağlık sigortası gibi değil. STK 3 de geçirdiği sürede onun başına gelebilecek herhangi bir durumda iş kazası ve sağlık sigortası genelinde işte bir duruma gelmesi durumunda STK 3 de onu koruyacak bir sigorta. Bu kapsamda onların koruyuculuğunu desteklemek için sistemde kayıtlı olduğu ve gönüllü aktif olduğu dönemde onu koruyacak bir sigorta yapıyor.” (STK 3)

“Var tüm etkinlikler için tüm etkinlikler diyorum da yerelde hayır. Şöyle hareket ettikleri tüm etkinlikler için yani biri bir yerden birer gidiyorsa, bir ortak buluşma varsa istisnasız tüm gönüllülükler için şey yapıyoruz sigorta yapıyoruz.” (STK 2)

Kendi deneyimleri üzerinden kurumsal gönüllülük ise bir koordinatör tarafından kısmi bir çözüm önerisi olarak aktarılmıştır.

“Ya aslında biz bizim kurum olarak biraz da bu yüzden kurumsal gönüllülükten yana oluyoruz. Çünkü bu gibi konularla ilgili kurumlar arası bir görüşme oluyor. Gelen öğrenciler okulla ilgili bir sigortalama çalışmaları oluyor. Yani eğer ... ile yapılıyorsa üniversite veya işte yüksek eğitim programı neyse onların kendi bir sağlık sigortası, bir emeklilik programı oluyor muhtemelen. Aynı şekilde başka yaptığımız yani kurumsal şeylerde veya protokollerde kurumsal gönüllülük programlarında gelen gönüllü, o kurum gelen gönüllünün sigortasından veya işte emeklilikle ilgili bir süreci varsa, ondan sorumlu oluyor. Ama bizim doğrudan takip ettiğimiz bu konuda bir süreç yok ne yazık ki. Kurumla yapılan iş birliği kapsamında, iş birliği yaptığımız kurum bu süreçleri takip ediyor.” (STK 7)

Yine koordinatörler, özellikle kısıtlı kaynaklarla çalışan STK’lar için birtakım destekleyici, kolaylaştırıcı mekanizmaların sağlanmasının katkı sunacağını belirtmişlerdir.

“Mutlaka olmalı, mutlaka sağlanmalı. Hatta bu konuda karar vericiler de imkânlar sağlanabilir bunlarla ilgili çünkü yani hafta sonu şeyde de konuştuk bu ulusal gönüllülük komitesinde STK’ların maruz kaldıkları vergi yükü de çok yüksek. Yani STK2’nin vergi muafiyeti var demek STK 2’nin vergi ödemediği anlamına gelmiyor. Buraya bağlı yapılanlar vergiden avantaj

sağlıyorlar. Vakıf tüm vergilerini çok şeffaf biçimde ödüyor. Dolayısıyla vergi avantajı, bu tip sigortalarda sağlanabilecek çeşitli avantajlar çok güzel olur. Biz şu an bir kurumla çalışıyoruz ya ... ya ... emin değilim. Orada gönüllüler için çeşitli iyi fırsatlar sağlandığı için buna gücümüz yetiyor ve imkânımız yetiyor ama eğer bu konuda mutlaka bir şey yapılmalı, el kaldırıyorum. Mutlaka hareket edilmeli sigorta olmalı ama eğer kamu kurumları da bununla ilgili karar verici imkân sağlarsa bu daha hızlı ve pratik olabilir.” (STK 2)

Gönüllülük süreci farklı riskleri içerebilir ve gönüllü faaliyet sırasında olası her tür riske karşı sigorta düzenlenmesinin olması gönüllüler ve kurumlar açısından yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere çok önemli bir ihtiyaçtır. Ancak başta kaynak sıkıntısı olmak üzere sivil toplumun farklılıklara alan açan, muhalif seslerin duyulmasına imkân veren doğasını koruyabilecek farklı biçimlerde gönüllülüğü ve bu biçimlerin de getirdiği zenginliği zedelemeyen sigorta da dahil olmak üzere ne tür düzenlemelerin yapılması gerektiği tartışılmalıdır.

SONUÇ

Bu makalede alanda aktif gönüllerle çalışan 22 farklı kurumun gönüllü sorumluları/koordinatörleri ile görüşülmüş ve onların perspektifinden gönüllülük sürecinin farklı yönleriyle nasıl ele alındığı aktarılmıştır. Yarıdan fazla koordinatörün kendi geçmişlerinde de gönüllülük deneyimi vardır. Görüşülen iki koordinatör ise bu işi “gönüllü” olarak yapmaktadır. Bunun da ötesinde profesyonel olarak çalışanların da aslında çoğu STK’da gönüllü gibi çalıştıkları ifadesi üzerinde düşünülmalıdır. Mesai saati sınırlarını aşarak, neredeyse 24 saat çalışıyor olmak “çalışan da aslında gönüllü” ifadesi ile özetlenebilir. Bu noktada bir yandan gönüllülerin “profesyonel gibi” kurumun genel prensiplerine uyan, sorumluluklarını hiç aksatmadan “çalışması” beklenirken, profesyonellerin de aslında “gönüllü gibi çalışması” dillendirilmiştir.

Birçok STK’da ikincil travmalar, yılgınlık, STK çalışanlarının hızlı sirkülasyonu dahil olmak üzere bu alandaki kurumların hem kurum-gönüllü; hem de kurum-çalışan açısından bu bulguları düşünmesi, tartışması yararlı olabilir. Özellikle kararlara katılım ve geribildirim mekanizmaları açısından gönüllüyü de kapsayan bir yatay örgütlenme sivil toplumun doğası ve aktif yurttaşlık fikriyle de daha uyumlu bir perspektif sunabilir.

Son olarak, ilk makalede de belirtildiği üzere gönüllülüğün sürdürülebilirliğinin gönüllünün kurumdan beklentisini şekillendirdiğini yinelemek ge-

reklidir. Özetle “desteklemekle” “desteklenmek” arasında gidip gelen bir sarkaç düşünülebilir. Kurum, gönüllüler tarafından oluşturmuş, onların desteği ile ayakta kalıyor ise gönüllüler kurumun asli unsurları olarak kurumu destekler haldedir. Oysa kurumlar iyi durumdaysa, sürdürülebilirlik kurumlar için sorun değil ise gönüllülere destek olması, en azından gönüllülük süresince oluşan giderleri karşılaması, böyle bir destek sağlaması beklenmektedir. Burada yine gönüllünün yaş, iş gibi farklı özellikleri ve ihtiyaçları da bu beklentiyi şekillendirmektedir. Ama kurumsallaşma arttıkça hem gönüllüyü hem kurumu hem de faydalanıcıları korumak için düzenlemelerin netleşmesi ve bu destek mekanizmalarının çeşitliliği de içerebilecek şekilde kurgulanması Türkiye’de sınırlı olan gönüllülüğün yaygınlaşmasına katkı sağlayabilir.

Gençlik, Gönüllülük ve Katılım

LADEN YURTTAGÜLER

Sivil toplum örgütleri ve gönüllülük ilişkisini çevreleyen tartışmalar, literatürde, özellikle son 20 yılda pek çok farklı konuya değindi. Tartışmaların bir kısmı, gönüllülerin toplumsal katılım açısından katkısını ve etkisini ele almaya odaklandı. Bir kısmı ise, genelinde sivil toplumu, özelinde ise bireylerin sivil toplum içinde yer alma hallerinden biri olan gönüllülüğü, temsili demokrasinin yeterli olmadığı ve/ya öznelerin seslerinin duyurulması için yeterince alan sağlamadığı durumda politik katılım için öne çıkan araçlardan biri olarak tanımladı. Özellikle, kısıtlı imkânlarla sahip olan gruplar için, temsili demokrasi içinde yer bulamama durumunda, gönüllü faaliyetler, hem toplumsal katılım, diğer bir deyişle, beraber yaşamın bir parçası olabilmek için bir araç ve alan olarak tanımlandı. Hem de ilgili grupların ihtiyaçlarını ve taleplerini dile getirebilmelerine alan sağlayan, diğer bir deyişle, nasıl bir beraber yaşam kurulabileceği konusunda, politik değişim taleplerini dile getirebilecekleri süreçler olarak tahayyül edildiler. Bu bağlamda gönüllülük, kısıtlı imkânlarla sahip olan gençler için özellikle öne çıkan bir imkân ve alan oldu.¹

1 Temsili demokrasinin, farklı yurttaşların temsiliyetleri ve seslerinin duyurulması açısından yapısal sorunları ilgili yazında detaylı olarak tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında eleştirel bir çalışma için bkz. Phillips, 1995. Sivil toplum örgütleri, savunuculuk faaliyetleri aracılığıyla, temsili demokrasi mekanizmaları içinde daha az görünür olan konular hakkında farkındalık geliştirmeye, yurttaşların ihtiyaçlarını ve taleplerini dile getirmeye katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla da, karar verme ve politika yapma süreçlerine etki etmektedirler. Yukarıda kullanılan “politik katılım” ve “politik değişim” kavramları, STÖ’lerin, karar verme ve politika yapma süreçlerini etkileme çalışmalarına referansla kullanılmıştır.

Gençlerin hem toplumsal katılım, hem de siyasal katılım bağlamında kısıtlarının aşılmasında gönüllülük sürecinin önemli bir araç, aynı zamanda da bir alan olduğu düşünüldü. Gönüllülük, farklı gençlik gruplarına ulaşmak ya da farklı gençlik gruplarının toplumsal hayatta yer alabilmesini sağlamak için gençlik çalışmasının bir parçası –aracı– olarak kurgulandı (Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi, 2017). Öte yandan, konvansiyonel siyasal katılım süreçlerinde özne olarak yer alamayan gençlerin, taleplerini sivil toplum örgütlenmeleri aracılığıyla dile getirebilmeleri için alan sağlayan bir süreç olarak düşünüldü (LSE Enterprise, 2013).

Bu çalışma, gönüllülük araştırmasına katılan gençlerin, gönüllülük pratiğini nasıl gerçekleştirdiklerini, “gönüllülüğe” yükledikleri anlam(ları) ve katılım-gönüllülük arasında kurdukları ilişkiyi tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.² İlgili tartışma 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, gençlik ve gönüllülük arasındaki ilişkiyi, toplumsal ve siyasal katılım bağlamında ele almaktadır. Gençlerin gönüllülüğü, beraber yaşama katılım bağlamında nasıl bir araç ve alan olarak gördüğünü tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. İkinci bölüm ise, gençlerin gönüllülük faaliyetini gerçekleştirdikleri sivil örgütlenmeler içindeki karar süreçlerine katılım olanaklarına ve kısıtlarına değinmektedir. Diğer bir deyişle, gençlerin katılımlarına aracı olan yapıların, gençlerin seslerini duymaya ve/ya sözlerini söylemelerine ne kadar açık oldukları, gençlerin gözünden yapılan değerlendirmeler ile tartışmaya açılacaktır. Son olarak ise, gençlerin gönüllülük sürecinden ne gibi kazanımlar elde ettikleri, yine gençlerin kendi değerlendirmeleri bağlamında tartışılacaktır. Gönüllülüğün, gençler açısından bir güçlendirme (*empowerment*) süreci olarak kurulup kurulmadığı ve yurttaşlık becerilerinin (*citizenship competences*) gelişimine ne ölçüde katkıda bulunduğu ise bu bölümde ele alınacaktır.

KATILIM VE GÖNÜLLÜLÜK

Gönüllülük kavramı ve tanımı, ilgili yazında ve ilgili kurumların belgelerinde farklı özellikleri öne çıkarılarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla da tek bir gönüllülük tanımına varmak oldukça zordur. Gönüllülük kavramı, ilgili tanımı yapan kurumun perspektifi, içinde bulunduğu refah rejimiyle ilişkisi, bireysel ya da belli bir örgütlenme içinden yapıp yapılmadığı ya da uzmanlık seviyesi gi-

2 Bu tartışma için, öncelikle, ilgili çalışma için gerçekleştirilen araştırma, gönüllüler ile yapılan odak gruplar ve sivil toplum örgütlerinde çalışanlarla yapılan görüşmeler ana veri seti olarak kullanıldı. Gönüllü araştırmasının verilerinin yanı sıra, son 10 yıl içinde hem Türkiye’de, hem de Avrupa’da gerçekleştirilmiş, gençler ve katılım konulu çalışmalar da destekleyici tartışmalar olarak ele alındı ve tartışmaya eklendi.

bi konuları öne çıkararak ya da göz ardı ederek farklı tarif edilmiştir. Gönüllülük tanımının hem ilgili yazında, hem de politika belgelerinde altı çizilen ortak özelliği ise, toplumsal hayata katkıda bulunmayı sağlayan bir faaliyet olarak tanımlanmasıdır.³

Toplumsal hayata katkı noktasından yola çıkarak, gönüllülük faaliyetinin yaygınlaşması ve teşvik edilmesi konusunda, son 20 yılda, hem Avrupa çapında, hem de Birleşmiş Milletler aracılığıyla pek çok farklı girişimde bulunulmuştur. Özellikle gençlerin gönüllülüğünün artmasını ve yaygınlaşmasını teşvik etmek için, Avrupa bağlamında 2011 yılının Avrupa Gönüllülük Yılı ilan edilmesinden, Avrupa Gönüllü Hizmeti'ne kadar farklı alanları ve faaliyetleri kapsayan bir dizi program uygulanmıştır.⁴

Bu çalışmalara paralel olarak, Avrupa'da gençlerin gönüllülüğe katılımını anlamak amacıyla 2011 yılında Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğü tarafından "Hareket Halinde Gençlik" başlıklı Eurobarometer çalışması yaptırılmıştır. Eurobarometer araştırmasına göre, genç Avrupalıların % 24'ü gönüllü faaliyetlerde bulunmaktadır (DGC, 2011). Ancak bu oranın Avrupa Birliği ülkelerin ortalaması olduğunu akıl tutmak gerekir. 2007 yılında yapılan başka bir araştırmada, Hollanda, Danimarka, Avusturya, Belçika ve Finlandiya'da gençlerin gönüllü faaliyette bulunmaları % 24 ve üzeriyken, İsveç, İspanya, Polonya, Bulgaristan ve Romanya'da bu oran % 10 ve altıdır (EACEA, 2007).

Avrupa Birliği içerisinde gerçekleştirilen programların bir kısmından Türkiye'deki gençler de faydalanmaktadır. Türkiye'de gençlerin sivil toplum faaliyetlerine katılımları ise % 10 civarındadır ki AB ortalamasının hayli altında kalmaktadır (KONDA-STÇM, 2014).⁵ Ancak, bu oranın, Türkiye'de tüm yaş grupları için sivil alana katılım ile birbirine çok yakın olduğunu belirtmek gerekir. Diğer bir deyişle, katılımın % 10 civarında kalması, gençlerle sınırlı kalan bir durum değil, daha ziyade toplumsal olarak sivil toplum örgütlerine üye ya da gönüllü olmanın tüm yaş gruplarında sınırlılığdır.⁶

3 Bu konudaki tartışmalar için bkz. European Youth Forum (2012) ve DGEAC (2010). Gönüllülük kavramı için alternatif bir isimlendirme için bkz. Adler, R. P., ve Goggin, J. (2005).

4 Avrupa Gönüllülük Yılı ile ilgili resmi dokümanlar için bkz. https://ec.europa.eu/citizenship/european-year-of-volunteering/european-year-of-volunteering-2011-documents/index_en.htm Avrupa Gönüllü Hizmeti erken tartışmalarını içeren doküman için bkz. Forsi, S. (1997).

5 Türkiye'de gençlerin katılımı ile ilgili tartışmalar için bkz. KONDA, 2014; Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P., 2017; gönüllülüğün gençlere etkisi hakkında iki araştırma için bkz. Erdoğan, E. 2012 ve Erdoğan, E., 2017.

6 Türkiye'de dernek ve vakıf üyelikleri için bkz. SGB, 2018.

Dolayısıyla, bundan sonrasında araştırma ile ilgili yapılacak tartışmada, katkıda bulunanların, Türkiye genelinde % 10 civarına denk gelen gençlerin düşüncelerinin bir kısmının temsili olarak yansıtılacağını akılda tutmak gerekir. Çalışma içinde gerçekleştirilen araştırmaya, 1.016 kişi katılmış ve internet tabanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu tartışmada, 28 yaş altı genç olarak değerlendirilmiş ve ele alınmıştır. Araştırmaya katılanların yaşlarına göre dağılımına bakıldığında, % 33'ü 15-24 yaş, % 12'si ise 25-29 yaş aralığıdır. Araştırmaya katılanların % 45'i 28 yaş ve altı gençlerden oluşmaktadır.

Öncelikle gençlerin gönüllülük kavramının altını nasıl doldurduklarını ve ilgili anlayışlarına bağlantılı olarak neden gönüllü oldukları sorulmuştur. Diğer bir deyişle, gençlerin “beraber yaşam”a katkıda bulunmak istedikleri alan ve katkıda bulunma amaçları anlaşılmaya çalışılmıştır. Gençlerin gönüllü olma nedenlerini, aynı zamanda nasıl bir gönüllülük tahayyül ettiklerinin sınırlarını da çizmektedir.

Gençlerle yapılan odak grupta, gönüllülükle olan ilişkilerinin hikâyesini paylaşımları istenmiştir. Odak grup katılımcılarının ortaklaştığı cevap “*Bir şey yapmak istedim*” olmuştur. Temelde işaret ettikleri ise, toplumsal yaşama ihtiyaçlarından gönüllü olmayı istedikleridir. Odak grubu destekler nitelikte bir başka görüş ise, gönüllülerle yapılan saha araştırmasından gelmiştir. Gönüllülere bir grup ifade sunulmuş ve kazanım olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. “Kendini işe yarar hissetmek” ifadesini, gönüllülerin % 88,1'i, gençlerin ise % 92,9'u kazanım olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Gençler tarafından, gönüllülüğün toplumsal katkı ile ilişkilendirildiğini gösteren bir başka işaret ise, “Kamu kaynaklarının yetişmediği yerde yardımcı olmak için gönüllü çalışmayı isterim” ifadesidir. Anketin katılımcılarına, ilgili ifadeye katılıp katılmadıkları sorulduğunda, gençlerin % 72,2'si katılıyorum (katılıyorum ve tamamen katılıyorum) cevabını verirken, % 9,9'u katılmıyorum (katılmıyorum ve hiç katılmıyorum) cevabını vermişlerdir. İlgili cevaba tüm yaş gruplarında katılma oranı % 69,2 ve katılmama oranı ise % 11,5'tir. Diğer bir deyişle, kamu kaynaklarının yetişmediği yerde, katkıda bulunmak için gönüllü olma, gençler için diğer yaş gruplarında daha fazla kabul gören bir anlayıştır (Tablo 1).

TABLO 1
Aşağıdaki görüşlerin her birine ne derece katıldığınızı belirtir misiniz?
- Kamu kaynaklarının yetmediği yerde yardımcı olmak için gönüllü çalışmayı isterim.

	59 yaş ve üzeri	58 - 44 yaş	43 - 29 yaş	28 yaş ve altı	Cevap Yok	Toplam
Hiç katılmıyorum	% 9,2	% 5,4	% 3,3	% 4,3	% 8,7	% 5,3
2	% 8,3	% 6,9	% 7,2	% 5,6	% 2,9	% 6,2
3	% 10,1	% 14,4	% 14,8	% 15,8	% 8,7	% 14,0
4	% 22,9	% 25,2	% 24,4	% 24,5	% 21,2	% 24,1
Tamamen katılıyorum	% 35,8	% 41,6	% 44,0	% 47,7	% 53,8	% 45,1
Cevap Yok	% 13,8	% 6,4	% 6,2	% 2,0	% 4,8	% 5,3
Toplam %, N	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0
	109	202	209	392	104	1.016

Ancak aynı zamanda, “gönüllülük ihtiyacı olana yardımdan ibarettir” ifadesine gençlerin % 43,9’u hiç katılmıyorum cevabı verirken, tüm yaş gruplarının ortalamasında bu cevap % 39,6’dır. Katılıyorum diyen gençlerin oranı ise % 23,7 iken; tüm yaş gruplarında katılıyorum yanıtlarının ortalaması % 25,9’dur (Tablo 2). İlgili ifadeye verilen cevaplar, gençlerin, gönüllülüğe sadece yardım faaliyetinde bulunma veya hizmet sağlamaktan öte bir anlam yüklediklerini de göstermektedir. Kaldı ki, tüm yaş gruplarının ortalamasından farklılaşmaları, gönüllülüğten kişisel ve toplumsal bağlamda beklediklerinin de farklılaştığına ilişkin bir ipucu olarak ele alınabilir.

TABLO 2
Aşağıdaki görüşlerin her birine ne derece katıldığınızı belirtir misiniz?
- Gönüllülük ihtiyacı olana yardımdan ibarettir.

	59 yaş ve üzeri	58 - 44 yaş	43 - 29 yaş	28 yaş ve altı	Cevap Yok	Toplam
Hiç katılmıyorum	% 22,9	% 17,8	% 24,9	% 26,8	% 26,9	% 24,2
2	% 12,8	% 13,9	% 13,4	% 17,1	% 18,3	% 15,4
3	% 11,9	% 24,8	% 18,7	% 20,2	% 14,4	% 19,3
4	% 13,8	% 12,4	% 11,5	% 11,7	% 11,5	% 12,0
Tamamen katılıyorum	% 13,8	% 16,8	% 13,9	% 12,0	% 15,4	% 13,9
Cevap Yok	% 24,8	% 14,4	% 17,7	% 12,2	% 13,5	% 15,3
Toplam %, N	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0
	109	202	209	392	104	1.016

Beraber yaşama katkıda bulunmak için gönüllü olmak, gönüllüler açısından yardım etmek ya da hizmet sağlamak ile sınırlı değildir. Gençler gönüllülüğü, kendi “tahayyül”leri içindeki “iyi toplum” a katkıda bulunmak olarak tanımlamışlardır.

“...Gönüllülük senin için ne ifade ediyor dendiği zaman, bence aslında gönüllülük hani insanın hayatında dert edindiği bir şey için harekete geçiyor olma durumu, ya da değişimi yaratmak için aslında bu alanda evet ben bir eksiklik görüyorum ve bu alanda ben bir şeyleri değiştirebilirim inancıyla yola çıktığı bir serüven aslında bence...”

Bu katkı, “bir şey yapmak istedim”, “elimden ne geliyorsa yapmak istedim”, “kendi sözümü söylemek istedim” gibi pek çok farklı ifade ile tanımlanmıştır. Yaptığı katkıyı, ilgi duyduğu alana ya da kendisi, ilgilendikleri ve ya toplumsal bir konuda katkıda bulunma olarak tanımlayabilir. “Kendi sözünü söyleme” ise dikkat çeken başka bir ifadedir. Odak gruba katılan gençlerin, gönüllü oldukları alanı ya da örgütü seçmelerindeki en büyük etkenlerden biri “kendini ifade etme alanı” sağlayıp sağlamamasıdır. “Kendini ifade etmeyi” ise, kendi ilgili alanı, kendi kaygıları ya da kendi gündemi için çalışma olarak tanımlayabilir. Kendi sözünü söyleme, ister o konuyla ilgili çalışan tek bir sivil toplum örgütünde faaliyetler sürdürme; isterse de farklı sivil örgütlenmelerde ilgili konu hakkında çalışmak olabilir. Kendini ifade etme, diğer bir deyişle, ihtiyaç ve taleplerini kamusal alanda paylaşma, yapısal bir değişim amacıyla olabildiği gibi, kamusal alanda tanınma arayışı ile ilgili de olabilir. Neden gönüllü oldunuz sorusuna katılımcılardan biri:

“Ben parçası olduğum topluluğun haklarını savunmak için diyebilirim böyle en öncelikle, hani kendimden gelen bir sebep olarak ama bunun dışında, o, kendinden başlıyorsun ama ondan sonra doğrudan parçası olmadığın gruplara doğru da ilerliyor.”

İlginç olan, gönüllülerin bir yandan değişim için müdahale ve mücadele etme çabaları sürerken, diğer yandan bir kısmının, gönüllülüğü politikadan azade bir alan olarak tahayyül etmesidir. Araştırmaya katılan gönüllülerin % 38,1’i tarafından, genç gönüllülerin ise % 34’ü tarafından politik olarak tanımlanmıştır. Ancak, gençlerin % 42,6’sı ve tüm yaş gruplarının ortalama % 35,9’u ise “Gönüllülük politik bir duruştur” ifadesine katılmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 3). Bu anlayışın bir değişim talebi taşıyıp taşımadığı ya da

gönüllülüğün sadece hayırseverlik mi olarak algılandığı ayrıca araştırılması ve tartışılması gereken konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

TABLO 3
Aşağıdaki görüşlerin her birine ne derece katıldığınızı belirtir misiniz?
- Gönüllülük politik bir duruştur.

	59 yaş ve üzeri	58 - 44 yaş	43 - 29 yaş	28 yaş ve altı	Cevap Yok	Toplam
Hiç katılmıyorum	% 18,3	% 19,3	% 19,1	% 28,8	% 27,9	% 23,7
2	% 10,1	% 13,9	% 11,0	% 13,8	% 7,7	% 12,2
3	% 12,8	% 14,4	% 15,3	% 15,3	% 11,5	% 14,5
4	% 11,0	% 15,8	% 19,1	% 13,8	% 10,6	% 14,7
Tamamen katılıyorum	% 26,6	% 21,3	% 28,2	% 20,2	% 26,9	% 23,4
Cevap Yok	% 21,1	% 15,3	% 7,2	% 8,2	% 15,4	% 11,5
Toplam %, N	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0
	109	202	209	392	104	1.016

Gönüllülük araştırmasında, odak gruplarda ve yapılan görüşmelerde öne çıkanlardan biri de, genelinde araştırmaya katılan gönüllüler arasındaki kadın-erkek oranıdır. Araştırmaya katılan tüm gönüllülerin % 68,4'ü kadınlar, % 30,4'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan gençlerin ise % 71,9'u kadınlardan, % 26,8'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Gönüllülük yaptıkları kurumlar açısından bakıldığında ise, kadınların daha çok tercih ettiği alanlar, çocuk, eğitim, toplumsal cinsiyet (kadın) ve gençlik olurken; erkeklerinki eğitim, çevre, gençlik ve çocuktur. Ek olarak belirtmek gerekir ki, erkekler insan hakları ve siyasetle ilgili konularda, kadınlardan daha fazla gönüllülük yapmaktadırlar. Yardım ve hizmet sağlama faaliyetlerinin, genelde, kadın gönüllüler tarafından gerçekleştirilmesinin bu araştırmaya özgü bir durum olduğunu düşünmek yerinde bir değerlendirme olmayacaktır. Hem bu coğrafyada, hem de dünyada, tarihsel olarak, hayırseverlik, kadınlar için tahayyül edilen ve biçilen bir rol olarak öne çıkmaktadır.⁷ Hayırseverlik ve kadına biçilen rol ilişkisi, bir yandan bakım işlerinin kadınların görevi olduğu anlatısı ile ilgilidir. Diğer yandan ise, politik olan alanın, siyasetin, yapay bir şekilde ayrılması, hem kamusal olan, hem de erkek ile ilişkilendirilmesidir.⁸

⁷ Tarihsel bir tartışma için bkz. Cavallo, S., (1995); Türkiye üzerine bir tartışma için bkz. Zihnioglu, Y., 2003.

⁸ Bu konuda bkz. Pateman, C., 1989 ve Fraser, N., 1992.

Dolayısıyla yardım ve hizmet, “özel alan” içinde ve bakımla ilişkili tahayyül edilen ve dolayısıyla kadına biçilen bir rol olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda da sivil alana ilişkin anlatının, “siyasal olan”ın dışında kurgulanmasına neden olmuştur. Gönüllülük politik bir duruştur ifadesine, hem gençlerin, hem de diğer grupların katılmaması, sivil alanın tarihsel olarak kurgusuna ilişkin olabilir. Gönüllüğün apolitik olarak tahayyül edilmesinin arkasında, politik olanın dışında tutulması ve hayırseverlikle ilişkilendirilmesi olabilir.⁹

Gönüllülük ister hizmet sağlayarak, isterse de ihtiyacını veya değişim talebini kamusal alanda söze dökerek olsun, gönüllülük süreci, öznenin kendisine “*dert edindiği*” bir alana katkı sunma çabasıdır. Dolayısıyla, gönüllüğün, “iyi toplum” tahayyülüne ulaşmak için toplumsal katkı sağlanması amaçlanan bir alan veya araç olduğu söylenebilir. Özellikle, Türkiye’de ve dünyada, temsili demokrasinin işlevi ve temsiliyet gücünün sorgulandığı son 30 yıllık dönemde, sivil toplum ve gönüllülük, öznelerin toplumsal olana ve beraber yaşama katkıda bulunabilecekleri bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle de gençlerin temsili demokrasi içinde, eyleyen özneler olmadıkları düşünülürse, sivil toplum örgütlenmeleri ve gönüllülük, kendilerini var edebilecekleri ender yerlerden biridir.

Her ne kadar gençlerin aktif katılım gösterdikleri ve hareket ettikleri yer sivil toplum olsa da, temsili demokrasi içinde, en azından mevcut kısıtlar el verdiğince katıldıklarını söylemek gerekir. En azından bu araştırmaya katılan gönüllü gençlerin, temsili demokrasi içinde kullanılan pek çok aracı kullanmaya eğilimi olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, aşağıdaki verilerde de görüleceği üzere diğer yaş grupları ve gençler arasında bazı farklar bulunmaktadır.

Gönüllülere, oy kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda, oy kullananların ortalaması % 90,6’dır. Gönüllü olan gençlerin oy kullanması ise % 89’dur. Soru içinde “hayır fırsatım olmadı” ve “hayır istemedim” cevapları da mevcuttur. Gençlerin % 4,3’ü, hayır istemedim cevabını vermiştir ve tüm yaş grupları arasında en yüksek “istemeyenler” gençlerdir.

Temsili demokrasinin bir parçası olan “siyasi partiye üye olmak”, tüm yaş ortalamalarında % 16,7’dir. 59 yaş ve üzerinde % 38,5 olan üyelik oranı, gençlerde % 7,9’dur. “Hayır istemedim” diyen gençler ise % 83,9’dur. Oy verme ve sandığa gitme konusunda hareketli olan gençler, oyu isteyen siyasi partiye üye olma konusuna ise, son derece sakınarak yaklaşmaktadırlar.

9 Tarihsel olarak, sivil alanın nasıl kurulduğu, faaliyetlerin nitelikleri ve kadınlık rolleri ile birlikte düşünülmesi yeni tartışmaların açılmasında faydalı olabilir.

Siyasi partiye üye olunmayabilir, ancak bir siyasi partinin veya adayın seçim kampanyasında aktif olarak, o dönemlik çalışılabilir. Araştırmaya katılan gönüllülere, “Bir siyasi partinin veya adayın seçim kampanyasında aktif olarak çalıştın mı?” sorusu sorulduğunda, evet diyenler, % 21,2’sini oluşturmaktadır. Gençlerin % 10,7’si, 59 yaş ve üzerinin ise % 42,2’si bir siyasi parti ya da aday için seçim kampanyasında çalışmışlardır. “Hayır istemedim” diyenlerin ortalaması % 64,7’dir. Gençlerin % 77,6’sı, 59 yaş ve üstünün ise % 33,9’u siyasi bir parti ya da adayın kampanyasında çalışmak istememişlerdir. Araştırmaya cevap verenlerin halihazırda gönüllülük yapan özneler oldukları düşünülürse, bir kampanyada gönüllü olarak çalışmaya uzak ya da yabancı değillerdir. Ona rağmen, hiçbir siyasi partinin ya da adayın kampanyasında çalışmamış olmaları, özellikle dikkat çekicidir. Hatta rakamlardan da görüleceği üzere, gençler özel olarak uzak durmuşlardır. Özellikle, Obama’nın kampanyasından sonra, siyasi parti ya da aday kampanyalarının, gönüllüler ile iyileşebileceği üzerine önemli tartışmalar gerçekleştirilmiştir (Mckenna, E. ve Han, H., 2014). Buna rağmen, hiçbir parti ya da adayın onlara ulaşmamış ya da ilgilerini çekememiş olması, gençlerin kurumsallaşmış siyasete yaklaşımları üzerinden yeniden tartışmaya açılabilir.

Parti mitingine, üye olmak ya da ilgili parti/aday için çalışmaktan daha dışarıda bir roldür. Tüm yaş grupları içinde ortalaması % 39,6, gençler arasında ise % 29,1, 59 yaş ve üzeri ise % 59,6’dır. Gençlerde “hayır istemedim” diyenler ise % 59,2’dir. Üyelik ve aday için çalışmaktan daha fazla katılım gösterilen mitingler bile, gençler açısından, diğer yaş grupları ile karşılaştırıldığında son derece düşük kalmaktadır.

Gençlerin, siyasi partilere ve temsili demokrasiye, 59 yaş üzerine göre daha uzak olmalarının sebebi, bu araştırmada özel olarak sorulmamıştır. Ancak, Türkiye ve Avrupa bağlamını inceleyen başka araştırmalar, gençlerin siyasi partilere uzak durmalarının sebepleri olarak birkaç ana noktaya işaret etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı, siyasi partilerin iç işleyişi, bir kısmı ise siyasi partilerin talepleri ile ilgilidir (Mycock, A. ve Tonge, J., 2012).

Siyasi partilerin iç işleyişine ilişkin, gençlerin getirdiği en yaygın eleştiri, partilerin içindeki bürokrasi ve gençlerin söz hakkının olmaması ya da sınırlı olmasıdır. Diğer bir deyişle, gençler parti içinde görece görünmez oldukları ve sesleri duyulmadıkları için, siyasi partilere uzak durmaktadırlar (Kimberlee, R., 2002).¹⁰ Gençlerin yönelttiği bir diğer eleştiri, genel olarak temsili demokrasi kurumları ve süreçleri içindir ve siyasi partileri de kapsamaktadır.

¹⁰ Türkiye’de gençlerin siyasi partilere katılımı hakkında bir tartışma için bkz. Erdoğan, 2009.

Temsili demokrasinin kurumlarına ve içinde siyasi partilere de, gençlerin duyduğu güven son derece azalmıştır. Gençler, hem iç işleyişi kuran mekanizmaların bürokratik ve işlevsiz, hem de değişim yaratma kapasitelerinin yetersiz olduklarını düşünmektedirler (Mycock, A. ve Tonge, J., 2012). Dahası, siyasi partiler tarafından üretilen söylemi değiştirme ya da etki etme imkânlarının kısıtlı olması, hem söylemi sahiplenmelerinin, hem de ilgili söylem ya da amaç etrafında örgütlenmelerini de güçleştirmektedir (Sloam, J., 2007).

Gönüllüler, “Yaşadığınız şehir veya mahalledeki herhangi bir sorunla ilgili yetkili belediye veya benzeri mercilere dilekçe yazdınız mı?” sorusuna, ortalama % 58,5 evet demişlerdir. Yerel yönetime dilekçe yazan gençlerin oranı % 40,6, 59 yaş ve üzeri oranı ise % 78,9’dur.

“Sizi doğrudan ilgilendiren bir sorunla ilgili yetkili belediye veya benzeri mercilere dilekçe yazdınız mı?” sorusuna evet cevabını verenlerin ortalaması % 60,4’tür. Kendini ilgilendiren bir konuda dilekçe yazan gençlerin oranı % 46,4, 59 yaş ve üzerinin oranı ise % 81,7’dir.

Oranlardan da görüldüğü üzere, yine olgun yurttaşlar, gençlerden daha fazla oranda dilekçe yazma aracına başvurmuşlardır. Ancak, ona rağmen, gönüllü gençlerin, yerel yönetime ulaşma çabaları, merkezi yönetim ve merkezi yönetim araçları ile kullandıkları ilişkiden daha fazladır. Bunun önemli sebeplerinden biri, gençlerin kendi yaşadıkları alan ve kendi deneyimleri bağlamında, yerel yönetime başvurduklarında değişim yaratabilme ihtimalleridir (Gretschel A. vd., 2014). Kaldı ki, bu durum, kendi ile ilgili dilekçe yazma durumunda artan yüzdeden de izlenebilir.

“Yaşadığınız şehir veya mahalledeki herhangi bir sorunla ilgili yetkili belediye veya benzeri mercilere dilekçe yazdınız mı?” sorusunda, “hayır, fırsatım olmadı” diyen gençler % 33,2 ile hem “hayır istemedim” diyen gençlerden, hem de fırsatı olmayan diğer tüm yaş gruplarından daha fazla orandadır. Benzer bir durum “Sizi doğrudan ilgilendiren bir sorunla ilgili yetkili belediye veya benzeri mercilere dilekçe yazdınız mı?” sorusuna verilen cevapta da görülebilir. “Hayır fırsatım olmadı” diyen gençler % 29,1’dir. Elbette, pek çok sebepten gençlerin fırsatı olmamış olabilir, ancak bir nedenin de, gençlerin dilekçe yazma ve dilekçeyi sürece iletme (ilgili mekanizma ve aktörler) konusunda bilgilerinin az ya da yetersiz olmasıdır. Dolayısıyla, isteseler bile, yazma ya da iletme konusunda bilgi ve becerileri yetersiz olabilir. Merkezi yönetime daha mesafeli olan gençlerin, kendi yaşam ve deneyimlerine daha yakın ve ulaşılabilir olan yerel yönetim konusunda katılmaya daha yakın oldukları görülmektedir.

Son olarak gönüllülere kamusal ve çevrimiçi alanlardaki eylemlilik halleri sorulmuştur. İlk soru “Herhangi bir toplu yürüyüş eylemine katıldınız mı?” sorusudur. Gönüllüler arasında evet diyenlerin ortalaması % 57,2’dir. Burada ilginç olan, 59 yaş üzeri evet diyenler en yüksek oranda % 73,4, gençler ise % 45,4’tür. Özellikle son dönemde, kamusal alanda eylemlilik halinin son derece zor ve kısıtlanan bir durum olduğu düşünülürse, belki oranlar arasındaki fark anlamlandırılabilir. Ancak, gençler arasında, “hayır fırsatım olmadı” diyenler % 15,1 iken, “hayır istemedim” diyenler % 38,8’dir. Bu verilere göre, araştırmaya katılan gençlerin yaklaşık üçte birinden fazlası, toplu yürüyüş eylemine ya da eylemlerine katılmamayı tercih etmişlerdir. Araştırmaya katılanların gönüllü oldukları alanlar içinde, kadından insan haklarına kadar çalışan ve toplu yürüyüşü bir eylemlilik hali olarak kullanan örgütlenme olduğu düşünülürse bu bilgi oldukça ilginçtir. Kaldı ki, gençler, ilgili örgütlerde gönüllülük yaptıklarını da belirtmişlerdir (TGA 2019’da yer alan tüm oranlara dair detaylar için Erdoğan ve Uyan-Semerci tarafından kaleme alınan kitabın ilk makalesine bakılabilir). Bir başka konu ise, gönüllü olarak eylemlilik sergileyen bu gençlerin, kamusal alandaki performatif başka bir eylemlilik halini tercih etmemeleridir. Bu durumla bağlantılı olarak, gönüllülüğe gençlerin yükledikleri anlamları daha derinlikli konuşmak ve incelemek faydalı olabilir.

Gönüllülerin % 58,3’ü “İnternet üzerinde gerçekleştirilen bir protesto eylemine katıldınız mı?” sorusuna, evet cevabı vermişlerdir. Gençlerin % 48,2’si olumlu yanıt vermişken, 59 yaş ve üzerinde ise bu durum % 72,5’tir. Sayılardan da görüleceği üzere, kamusal alanda fiziksel protesto eylemi ve çevrimiçi alanda yapılan protesto eylemi yaklaşık aynı katılım oranında kalmıştır. Oysa, “Sosyal medyada haber paylaştınız mı?” sorusuna, gönüllülerin % 73,6’sı, gençlerin % 64’ü, 59 yaş ve üzerinin ise % 84,4’ü evet cevabını vermiştir. Kamusal alanda fiziksel olarak veya çevrimiçinde dijital olarak yapılan eylemlilik halinin sınırlı olması, elbette Türkiye’de son yıllarda artan adli süreçlerle ilgili olabilir. Ancak, haber paylaşmanın da benzer süreçlerle karşılaştığı düşünülürse, hem genel olarak tüm gönüllülerin, hem de özelinde gençlerin neden haber paylaşıp, çevrimiçi protestolara katılmadığını açıklamaz. Dahası, paylaşılan haberlerle, ilgili protestoda üretilen söylemi destekliyor ya da karşı çıkıyor olabilir. Bu tartışmayı ilerletmek için daha fazla araştırmaya gerek duyulmaktadır. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, sivil toplum ve gönüllülük, temsili demokrasiye alternatif olarak ortaya çıkmamaktadır. Temsili demokrasi içinde, kendi deneyimleri, akılları ve tercihleri ile var olabildikleri alanlarda, gençler katılmaktadırlar. Bu araştırmaya katılan gö-

nüllü olan gençler, hem katılımcı demokrasinin, hem de temsili demokrasinin açık olan kanallarını kullanma eğilimindedir. Ancak, süreç içinde özne olarak var olmadıkları durumda mesafeli durmaktadırlar. Diğer bir deyişle, sözlerini ve katkılarını değerli kılacak ve güvenli olarak ifade edebilecekleri katılım alanlarına daha fazla eğilim göstermektedirler.

Gönüllülük ve katılım ilişkisinde tartışmaya ihtiyaç duyulan bir başka konu ise, gönüllülerin hangi örgütlerde, alanlarda ve hangi gruplarla beraber gönüllü faaliyet yapmayı tercih ettiği üzerinedir. Tüm alanlar içerisinde en çok işaretlenen alan, % 64,8 ile eğitim alanıdır. Eğitim alanını işaretleyenlerin yaş ortalamasına göre dağılımında, eğitim alanında çalıştığını söyleyen gençler % 69,9'dur. Çocuk, ikinci alan olarak gelmektedir. Çocuk alanında çalıştığını söyleyenlerin ortalaması % 48,4'tür. Gençler arasında çocuk alanını seçenler ise % 56,6'dır. Üçüncü, gençlik alanının ortalaması % 29'dur. Gençler arasında, gençlik alanında gönüllülük yaptığını söyleyenlerin oranı ise % 34,4'tür. Takip eden üç alan ise tüm ortalamalara göre sırasıyla, % 25,2 ile insan hakları alanı, gençler arasında % 26,5; çevre alanı % 21,3, gençler arasında % 19,4 ve kadın % 20,8, gençler arasında ise % 15,1'dir.

Oranlardan da görüleceği üzere, gençlerin en çok gönüllü olmayı seçtiği ilk 3 alan eğitim, çocuk ve gençliktir. "En sık gönüllülük yaptığınız kurumu neden seçtiğinizi açıklar mısınız? Aşağıdakilerden hangileri nedeninizi en iyi tanımlamaktadır?" sorusuna, gönüllülerin % 51,5'i ve gençlerin de yine % 51,5'i çalışma alanı cevabını vermişlerdir. Hem tüm gönüllüler, hem de gençler için, ilgili örgütün çalışma alanı seçimlerinde önemli bir yer oynamıştır. Bu üç alanın da birbirine yakın ve ilişkili olmasının yanı sıra, hedef grup bağlamında çocuk ve gençlik ayrılabilir. Eğitim ise, hem okullaşmanın yaygınlığı, hem Türkiye'de eğitim alanında çalışan örgütlerin profili, hem de yapılan faaliyetler düşünüldüğünde, 18 yaş altı öznelere odağında faaliyetler düzenlemek olarak düşünülebilir. Kaldı ki, yukarıdaki sorunun cevaplarından biri olan "hedef kitlesi"ne verilen cevaplar da, eğitim ve çocuk ilişkisini kurmamızı kolaylaştırmaktadır. Ortalamanın % 56,7'si, gençlerin ise % 63,5'i ilgili örgütü hedef kitlesi üzerinden tercih etmişlerdir. Gençlerin oranı, diğer tüm grupların oranından ve çalışma alanından daha yüksektir. Dolayısıyla gençlerin, çocuklarla çalışmayı tercih ettikleri söylenebilir. Bu soru için sıralanan diğer cevaplardan ikisi "güvenilir olması" ve "toplumda tanınır" olmasıdır. Güvenilir olması cevabını işaretleyenlerin ortalaması % 38,7'dir. Gençlerin % 39,5'i, 59 yaş ve üzeri ise % 27,5 ile en düşük cevabı vermektedir. Toplumda tanınır olmak ise, ortalamadan % 15 alırken, gençlerin ise %

18,6'sı işaretlemiştir. Gençlerin bu iki şık için ortalamanın üzerinde olmaları, çocuğa ve eğitime Türkiye içinde yüklenen anlamlar düşünüldüğünde önemli göstergelere dönüşmektedir. Çocuklarla, özellikle de eğitim alanında çalışmak hem genel kabul gören, hem de desteklenen konulardır. Dahası, eğitim alanında çalışan örgütler, hem faaliyet gösterdikleri alan, hem de yaygınlıkları yüzünden daha güvenilir ve tanınır görülmektedirler. Sivil alanda hareket etmenin, mevcut siyasi konjonktür nedeniyle, göreceli tehlikeli ya da sakınılması gereken bir durum olarak değerlendirildiği düşünülürse, meşruiyeti kamusal alanda görece kabul edilmiş bir örgütte gönüllülük yapmak, gençler için daha tercih edilmiş olabilir. Son olarak, eğitim ve çocuk alanının, diğer alanlara göre, sivil toplumda daha fazla yer kapladığı da belirtmek gerekir. Ayrıca her iki alanda faaliyet gösteren örgütlerin çoğunluğu, hizmet üretimine odaklıdır. Diğer bir deyişle, yapısal değişim talep etmekten öte, ihtiyacı olanlar hizmet sunmak üzerine kurulan örgütlenmelerdir.

Gençlerin, gönüllülük yapması ve beraber yaşama katkıda bulunmak için harekete geçmesi, kendi başına değerlidir. İçinde yaşadıkları toplumun bir üyesi olarak, sunabilecekleri katkıyı sağlamak, hem gençlere çeşitli kazanımlar getirmektedir, hem de tanınırlık (*recognition*) sağlamaktadır. Dahası gençlerin, sivil alanda gönüllülük yapmaları, gençlik çalışmasında kullanılan önemli yöntemlerden biridir. Gönüllülüğün, süreç içinde, gençlere önemli katkılar sundukları ve önemli kazanımlar sağladığı ilgili yazında detaylı olarak tartışılmaktadır.¹¹ Kazanımlar konusu ileride detaylı tartışılacaktır. Ancak burada ek olarak belirtilmesi gereken, gençlerin “diğer” için gönüllülük yapmasının, başka bir deyişle, kendisi için gönüllülük yapmamasının ne gibi sonuçları olabileceğidir.

Kendisi için gönüllülük yapması ile kastedilen, gençlerin, yine gençler için gönüllü faaliyetlere katılmasıdır. Bu bağlamda bakıldığında gençlerin gönüllülük pratiklerini ve katılımlarını ikiye ayırmak mümkündür. Biri gençlerin, “diğer özneler” için gönüllü faaliyetlere katılmasıyken, diğeri gençlerin kendileri için gönüllülük yapmalarıdır.

Gönüllülere hangi alanda çalıştıkları sorulduğunda, gençlerin sadece % 29'u gençlik alanında çalıştığını söylemiştir. Diğer bir deyişle, gençlerin 2/3'ü başkaları için gönüllülük yapmaktadır. Dolayısıyla gençlerin güçlendirilmesi, talepleri, istekleri ve ihtiyaçları hakkında söz söyleyen ve değişim isteyen özne-

¹¹ Gönüllülük, gençlik ve gençlik çalışması tartışmaları için bkz. History of Youth Work series, <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/the-history-of-youth-work-volume-7>. Ayrıca uluslararası genç gönüllülüğü tartışmaları için bkz. Williamson, H. ve Basarab, T., 2019.

lerin sadece 1/3'ü gençtir. Gençlik alanında çalışan ve gençler adına talep eden diğer özneler genç değildir. Bunun bir başka sebebi, gençlerin içinde var olabilecekleri gençlik örgütlenmelerinin sınırlılığı olabilir. Bir diğer sebebi ise, gençlerin kendi örgütlenmelerini kurmak için gerekli kaynaklardan, imkânlardan ve enformatikten yoksunluklarıdır. Gençlerin, temsili demokrasi içinde katılım imkânlarının düşüklüğü akılda tutulduğunda, sivil alanda da sözlerini söylemek için sınırlı bir alanda kalmaları, gençlerin seslerinin oldukça kısılmasına neden olmaktadır. Dahası, gençler için birtakım “doğrular” benimsenmesi, onların dolaşıma girmesi ve yaygınlaşması sıradan ve kabul edilir hale gelmektedir. Bu durumun tamamı, hem gencin kamusal alanda, kendi ihtiyaçları için sözünün duyulması ve sesinin yükselmesinin; hem de toplumsal alana, tercihleri ile katılımının önünde engel oluşturmaktadır.

Eğitim ve çocuklarla çalışma da dahil olmak üzere, yardım ve hizmet sağlama alanı, ankette fark edilir ölçüde öne çıkmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren derneklerin sayısı 112.000 civarındadır. Bu derneklerin içinde kendini hak ve savunuculuk odaklı çalışan dernek olarak tanımlayanların sayısı sadece 1.498’dir (% 1’den biraz fazla) (SGB, 2018: 30). Hem Türkiye’de, hem de dünyada, sivil alandaki örgütlerin büyük bir yüzdesi yardım ve hizmet sağlamak üzere çalışmaktadır. Dolayısıyla da, gönüllülük yoğun olarak hizmet ve yardım sağlama alanında gerçekleşmektedir. Bu alandaki yoğunluğun önemli yapısal sebeplerinden biri, sosyal refah devletinin daralmasının ve hizmet sağlama alanının sivil toplum örgütlenmeleri tarafından devir alınmasıdır.

Bir diğer neden, gönüllüye biçilen rol ile ilgilidir. Sivil toplum örgütleri, özellikle hizmet ve yardım sağlarken, önemli insan gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı, piyasadan satın almak yerine, gönüllüler üzerinden karşılama ise küresel olarak karşılaşılan bir durumdur.

Diğer bir deyişle, gönüllülük, zaman zaman, örgütlenmeler içinde, karar mekanizmalarına dahil edilmeden, faaliyetler için organize edilen katkı olarak düşünülmektedir.

Ancak gönüllülerin beraber yaşama katkıları ile yaptıkları etkileri, mikro seviyenin, diğer bir deyişle, özne bağlamının ötesinde ve toplumsal bağlamda görebilmeleri için, içinde buldukları örgütlenmenin yarattığı değişim konusunda farkındalık ve söz sahibi olmaları önemlidir. Gönüllülük yaptıkları örgütlenmenin hangi alanda çalışacağından, hangi grupla çalışacağına, nasıl bir tutum belirleyeceğinden, kimlerden kaynak sağlayacağına kadar pek çok konu, içinde buldukları yapının değerlerini ve önceliklerini oluşturur. Bu değerler ve öncelikler, ilgili örgütün ve gönüllülerin hangi alan-

da, nasıl bir değişim yaratabileceğini de belirler. Dolayısıyla, gönüllülerin ilgili örgütlenme hakkında ne ölçüde söz sahibi oldukları, aynı zamanda, toplumsal değişime de hangi nitelikte katkı sağlayacaklarını belirleyecektir.

Bir sonraki bölümde, gönüllülerin, özelinde ise genç gönüllülerin içinde buldukları örgütlenme bağlamında karar mekanizmalarına katılımları tartışmaya açılacaktır.

ÖRGÜT İÇİ KATILIM

Öznelerin, gönüllülük yaparak bir amaç ya da değişime katkıda bulunmayı amaçlamaları, “yurttaş katılımı” olarak değerlendirilebilir. Gönüllüler, içinde buldukları örgütlenme ve ilgili örgütlenmenin yarattığı etki ile belli bir alan ya da konuda kısa ya da uzun dönemli değişimlere katkıda bulunmaktadır. Ek olarak, gönüllülük süreci, gönüllülerin, pek çok farklı özne ile karşılaşmalarını ve ilişki geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu durum, hem genel anlamda toplumsal katılımı güçlendirmekte, hem de bir diyalog alanı sunmaktadır. Dolayısıyla, gönüllülük, bir yandan katılım için önemli bir süreç olarak öne çıkmakta, bir yandan da bir güçlendirme alanı sunmaktadır. Gönüllülerin, süreci güçlenmek (*iktidarlanmak*) için nasıl kullanabileceğine ilişkin tartışma bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Bu bölümde ise, gönüllülerin “yapabilir” özneler olarak, örgütlü yapılar içinde ne ölçüde var olabildikleri tartışmaya açılacaktır.

Gönüllülük, öznelerin belli bir konu veya belli bir örgüt içinde, beraber yaşama ve toplumsal alana katkıda bulunmak için harekete geçmeleri olarak tanımlanabilir. Bu süreçte, gönüllüler, zamanlarından, deneyimlerine kadar farklı kaynaklarını ilgi duydukları alana yönlendirirler. Gönüllüğün, içeriğinin nasıl yapılanacağı ise, öznenin gönüllülük yaptığı alan ve örgütlenme ile ilişkisi üzerinden belirlenir. Diğer bir deyişle, gönüllünün kaynaklarını paylaşırken, hangi koşullar altında katılacağı, her bir özne, alan ve örgütlenme üzerinden ayrı ayrı biçimlenir. Gönüllü, zamanından, deneyimine, ilişkilerinden, ekonomik birikimine kadar farklı kaynaklarını nasıl kullanacağını belirleyenlerden biridir. Bir diğeri, gönüllülük yaptığı alanın gerekleridir. Örneğin, afet alanında gönüllülük yapan birinin, belli güvenlik kısıtları içinde katkıda bulunması beklenirken, kültür-sanat alanı gönüllünün sesinin duyulmasına daha fazla olanak tanımaktadır. Örgütlenmeler ise gerek yönetim biçimleri ve işleyişleri, gerekse de değerleri bağlamında, gönüllü katılımının niteliğini ve derinliğini belirleyen bir diğer unsurdur. Gönüllülerin, içinde buldukları örgütlenmeye katkıda bulunarak, bir değişim yaratmayı amaçla-

dıkları düşünülürse, örgütlenmenin genel amacı, stratejisi, kaynak kullanımı, faaliyetleri ve işleyişi hakkında ne kadar bilgi ve inisiyatif sahibi olurlarsa, o denli anonim katkıda bulunmaktan öte, söz sahibi özneler (*agent*) olabilirler. Daha açık söylemek gerekirse, gönüllülerin, yapabilir özneler olarak katılımlarının belirleyicilerinden biri, ilgili örgütlenme içinde ne kadar söz sahibi oldukları ile yakından ilgilidir.

Araştırma içinde gerçekleştirilen odak gruplarda, neden gönüllü oldukları sorulduğunda, gönüllülerin verdikleri cevaplardan biri “bir şeyler yaparak” katkıda bulunmaktadır.

Gönüllünün “bir şeyler yaparak” diye genellediği, gönüllü faaliyetin belirlenmesinde ne kadar söz sahibi olduğu, araştırma sorularından biridir. Bu soru ile amaçlanan, gönüllülerin yaptıkları faaliyetlerin, başkaları tarafından mı, yoksa, gönüllünün kendisi ya da gönüllü ile birlikte mi belirlendiğinin anlaşılmasına çalışılmasıdır. Ayrıca, gönüllülerin, içinde buldukları örgütlenme içinde ne denli söz sahibi olduklarını anlamak açısından da önemli bir göstergedir.

Gönüllüye, yapacağı faaliyetin, tanımlı olarak bildirilmesi durumunda, gönüllü açısından yapabileceği tek seçim, faaliyete katkı sunmak ya da sunmamaktır. Oysa, faaliyetin birlikte tanımlanması durumunda, öncelikle gönüllüye büyük resim hakkında bilgi vermek ve bu resimde hangi alanların katkıya ihtiyacı olduğunu anlatmak gerekecek. Bir sonraki adım ise, gönüllünün kendi becerileri, deneyimleri ve kaynakları ölçüsünde, katkıda bulunmayı tercih ettiği ya da önceliklendirdiği konuda öneri getirmesidir. Bu durumda hem yapmayı tercih ettiği işi seçebilir, hem de yapmayı tercih ettiği faaliyeti oluşturabilir.

STÖ'ler genellikle, faaliyetlerinin (*iş tanımlarının*) tanımlı olmasını, örgüt kapasitesinin yüksek olduğunun göstergesi olarak değerlendirmektedirler. Faaliyetleri tanımlayabiliyor ve planlayabiliyor olmak, gönüllüleri koordine edebilmek ve “verimli” bir biçimde katkılarını almak, işletme (*iş iradesi*) yazının da (ve aklında) ciddi bir örgüt kapasitesi gelişmişliği olarak değerlendirilmektedir. Ancak STÖ'lerin sadece piyasa koşulları ile değerlendirilebilecek yapılar olmadıkları ve tek işlerinin de, kâr etmek olmadığını akılda tutmak gerekir. Piyasa kuralları üzerinden tanımlanan verimlilik ve kapasite gelişmişliği, sivil alana ve STÖ'lere ilişkin bakış açısını daraltmaktadır. STÖ'lerin amacının, kabaca, belli bir konuda etki yaratmak olduğu söylenebilir. Etki yaratma sürecinde, iki konuda değişim amaçlamaktadırlar. İlki, çalıştıkları alanda, örgütün hedefine ulaşma çabasıdır. Örneğin, çocuk hakları ihlalle-

ri konusunda çalışan bir örgüt, ilgili yasaların çıkmasını, iyi hali gözeten politikaların uygulanmasını amaçlıyor olabilir. İkincisi ise, gönüllü (ve/ya üyeler) ile ilgili bir değişim amaçlamaktadırlar. İş iradesi (işletme) yazını ile sivil alan ve STÖ'ler değerlendirildiğinde, öznelerdeki değişim ihmal edilmektedir. Ancak STÖ'lerin, sivil bir örgütlenme olmaktan kaynaklanan ana amaçlarından biri, yurttaşların beraber yaşam konusunda söz sahibi olmaları ve katkıda bulunabilmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda, gönüllülerin güçlenebilmeleri, sözlerini duyurabilmeleri ve katkılarını verebilmeleri de STÖ'lerin etki olarak göz önünde bulundurmaları gereken bir konu olmaktadır. Kaldı ki, eşit ve yapabilir yurttaşlar olarak hayata katılımları yapısal ve kültürel sebeplerden kısıtlanan gençler için STÖ'ler içinde araçsallaştırılmadan katkıda bulunabilmeleri daha da önemli hale gelmektedir.

Araştırmada, gönüllülere “Şu anda yaptığımızın gönüllü faaliyetin önceden yapılmış bir tanımı var mı?” sorusu sorulmuştur. Araştırmaya katılanların % 78,9'u, gençlerin ise % 84,7'si bu soruya evet cevabını vermişlerdir.

Koordinatörlerle yapılan görüşmelerde, iş tanımının hazır olması, örgütlerin hazırlıklı ve kapasitelerinin gelişmiş olmasına ilişkin bir gösterge olarak görülmüştür. İş tanımları, bir yandan STÖ'nün kendi faaliyetlerini planlaması, diğer yandan ise “gönüllüleri yönetmek” için ilk adım olarak ele alınmıştır. Gönüllülük yapmak için başvuran kişiye tanımlı bir faaliyet verebilmek, kişinin yönlendirilmesini ve yönetilmesini elbette kolaylaştırmaktadır. Ancak işin değiştirilemeyecek ya da alternatifi sunulamayacak şekilde tanımlı olmasının, gönüllünün katkısını kısıtlı sunmasına neden olabileceğini akıldan tutmak gerekmektedir.

Gönüllülere, yaptıkları faaliyetlerin tanımlanmasında, diğer bir deyişle çerçevesinin ve içeriğinin belirlenmesinde, katkıda bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Soruya evet (% 48,5) ve hayır (% 49,9) diyenler yaklaşık olarak yarı yarıyadır. Oysa, yaşlara göre gruplandığında, arada önemli farklar görülmektedir. Bu soruya olumlu cevap verenlerin yaş gruplarına göre oranları sırasıyla, 59 yaş ve üzeri % 67, 58-44 yaş % 54,5, 43-29 yaş % 55 ve 28 yaş ve altı % 36,7'dir. Oranlardan da görüleceği üzere, iş tanımına en az katkıda bulunanlar 28 yaş altı grubudur (Tablo 4). 28 yaş ve üzeri grubunun, daha fazla deneyim sahibi olmaları, iş tanımı geliştirmeye ilişkin katkılarının yüksekliğini açıklayıcı olabilir. Gençlerin, farklı alanlarda faaliyet gerçekleştirmede sınırlı deneyim sahibi olmaları, elbette, katılımları önünde kısıtlayıcı bir durum olarak düşünülebilir. Ancak, yukarıda da değinildiği üzere, gençlere alan sağlandığı ve ihtiyaç duydukları bilgi verildiği durumunda, hem içe-

rik olarak sunmak istedikleri katkı, hem de nasıl sunmak istedikleri konusunda öneri getiremeyeceklerini düşünmek farklı oluşların ve deneyimlerin değerini görmemek olarak değerlendirilmelidir.

TABLO 4
Bu gönüllü olarak yaptığınız işin tanımının yapılmasına siz katkıda buldunuz mu?

	59 yaş ve üzeri	58 - 44 yaş	43 - 29 yaş	28 yaş ve altı	Cevap Yok	Toplam
Evet	% 67,0	% 54,5	% 55,0	% 36,7	% 49,0	% 48,5
Hayır	% 31,2	% 43,1	% 44,5	% 61,7	% 49,0	% 49,9
Cevap Yok	% 1,8	% 2,5	% 0,5	% 1,5	% 1,9	% 1,6
Toplam %	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0
Toplam (sayı)	109	202	209	392	104	1.016

Yukarıda da belirtildiği üzere, en çok gönüllülük yapılan faaliyet, tüm yaş gruplarına ortalaması % 56 ile eğitim vermektir. Eğitim vermek, STÖ'nün çalıştığı konu ile ilgili olduğu için herhangi bir alanda olabilir. Zaten araştırmanın geneline bakıldığında, eğitim, çocuk ve gençlik alanında gönüllülük yapmak yaygındır. Haliyle gönüllülerin, formel eğitimi destekleyen ya da çocukların ve gençlerin kendilerini gerçekleştirmeleri için güçlendirici eğitim verdikleri ilişkisi kurulabilir. Genç gönüllüler arasında “eğitim vermek” faaliyeti ise % 61,7 ile ortalamanın hayli üzerindedir. Gençler halihazırda eğitim sistemi içinde oldukları için, çocukların yaşına yakın ya da akranları ile eğitim yaptıkları için, “eğitim vermek” faaliyetini daha fazla tercih etmiş ya da STÖ tarafından tercih edilmiş olabilirler. Kaldı ki, bu hem hedef grup, hem gönüllüler, hem de STÖ tarafından bakıldığında, deneyim sahibi öznelere ilgili işi yapmaları açısından oldukça yerinde bir seçimdir. Ayrıca “eğitim vermek”, pek çok STÖ'nün temel faaliyeti ve uzun zaman alan ve süreklilik isteyen bir faaliyettir. Dolayısıyla da gönüllülere en çok ihtiyaç duyulan alanlardan biridir. Burada değinilmesi gereken, eğitim veren öznelere, hem yaptıkları faaliyetin içeriği ve metodu; hem de içinde buldukları proje ya da programın işleyişi hakkında ne denli bilgi sahibi olduklarıdır. Çoğu zaman, STÖ'ler, uzmanlar tarafından hazırlanmış eğitim içeriklerinin yaygınlaşması için gönüllülerin katkısına ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak bu durumda gönüllüler, ilgili eğitimin içeriği ve metoduna son derece sınırlı katkı sunabilmektedirler. Ayrıca, içinde buldukları örgütlenmenin ilgili eğitimle nasıl bir etki yaratmak istediği konusunda da sınırlı bilgi sahibi olabilmektedirler.

STÖ'lerde, gönüllülerin yaptıkları diğer faaliyetlere bakıldığında, emek yoğun işlerin çoğu zaman gençler tarafından yapıldığı görülmüştür. Eğitim yanı sıra, ofis işleri ya da tercüme yapmak örnek olarak verilebilir. Lobi yapmak, danışmanlık yapmak ya da diğer kurumlarla (belediye gibi) ilişki kurmak ise, 28 yaş ve üzerinin üstlendiği görevler olarak görülmektedir. Bu işlerin belli bir ilişki ağı içinde olması gerektiği tahmin edilebilir. Ancak, aynı zamanda, ilgili işlerin, genç olmayan öznelere tarafından üstlenilmesinde, mevcut güç ilişkilerinin ve hiyerarşinin nasıl algılandığının da önemi bulunmaktadır. Nitekim bu durum, odak grup katılımcılarından biri tarafından da dile getirilmiştir. Katılımcı, içinde bulunduğu STÖ'de farklı faaliyetleri üstlenbilmesini farklı bir örgütlenme olmalarına bağlamıştır.

“... Derneği'ne ne iş olsa ben yaparım diye genelde gidiyorum ama şey, bizde şöyle bir şey var, yatay bir örgütlenme olduğu için feminist kadınların oluşturduğu bir sivil toplum kuruluşu olduğu için, bu hem bana biraz güven veriyor hem güvensizlik, hem de hiçbir şekilde ast üst ilişkisi yok. Mesela bana bir anda hadi Birleşmiş Milletler toplantısına git diye-biliyorlar...”

Bilindiği üzere, pek çok STÖ'de, yönetim kurulları da gönüllüler arasından seçilen ve gönüllü bireylerden oluşan yapılardır. Hatta bazı STÖ'lerde, yönetim kurulunun gönüllülerden oluşması zorunludur. Araştırmada, “yönetim kurulunda görev alıyor musunuz” sorusuna, ortalama evet diyenlerin oranı % 31,1'dir. Yaşlara göre bakıldığında ise, bu soruya evet cevabı veren 28 yaş ve altının oranı % 15,1 iken, 59 yaş ve üzerinde % 55'tir. Oranlardan da görüleceği üzere, araştırmaya katılan yaklaşık her altı gençten biri yönetim kurulunda yer alırken, 59 yaş ve üzerinde, her iki kişiden biri yönetim kurulunda yer almaktadır. Yönetim kurulunda yer almanın önemi, STÖ'yü ilgilendiren konularda yasa ile belirlenen ana karar verici merci olmasıdır. Ancak, gönüllülerin STÖ'deki kararlara katılması için, yönetim kurulunda yer almaları tek yöntem değildir. Bu bağlamda, gönüllülerin, içinde buldukları STÖ'lerde katılımını anlamak için “genel olarak düşündüğünüzde, gönüllülük yaptığımız STK'da, kararlara katılıyor musunuz?” sorusu sorulmuştur. 59 yaş ve üzeri grubun % 49,5'i “bütün önemli kararlarda fikrim sorulur” cevabını verirken, 28 yaş altının % 21,4'ü aynı cevabı vermektedir (Tablo 5). Kaldı ki, dahil oldukları cevabı veren gençlerin, büyük bir kısmının halihazırda bir gençlik örgütünde gönüllülük yaptığını da akılda tutmak gerekir. Diğer bir deyişle, zaten gençlerin kurduğu ve gençlerin faali-

yetleri, yine gençler için gerçekleştirdiği örgütlenmeler içinde gönüllülük yapmaktadırlar. Gençlerin dahil olması ile ilgili esas kısıtlar, 28 yaş üzeri ile birlikte örgütlendikleri durumda ortaya çıkmaktadır. Yetişkinlerle gönüllü oldukları durumda, gençlerin karar süreçlerine dahil olmaları da azalmaktadır. Hatta gençlerin, gençler için değil de, başkaları için gönüllülük yapıp, aynı zamanda karar mekanizmalarına da katılamadıkları durumda, “işgücü” olarak araçsallaştırıldıkları bile söylenebilir.¹² Bunun sonucunda da, gençler arasında kararlara katıldıklarını düşünenler, 28 yaş üzeri ile kıyaslandığında çok daha düşüktür.¹³

TABLO 5

Genel olarak düşündüğünüzde, gönüllülük yaptığınız STK'da, kararlara katılıyor musunuz?

	59 yaş ve üzeri	58 - 44 yaş	43 - 29 yaş	28 yaş ve altı	Cevap Yok	Toplam
Hiçbir önemli kararın alınmasına katılmam	% 8,3	% 6,9	% 8,6	% 8,9	% 10,6	% 8,6
2	% 8,3	% 8,9	% 7,7	% 13,3	% 9,6	% 10,3
3	% 13,8	% 22,8	% 18,2	% 28,6	% 19,2	% 22,7
4	% 20,2	% 26,2	% 30,6	% 27,6	% 29,8	% 27,4
Bütün önemli kararlarda fikrim sorulur	% 49,5	% 33,7	% 34,4	% 21,4	% 29,8	% 30,4
Cevap Yok	% 0,0	% 1,5	% 0,5	% 0,3	% 1,0	% 0,6
Toplam %, N	% 100,0 109	% 100,0 202	% 100,0 209	% 100,0 392	% 100,0 104	% 100,0 1.016

12 Öznenin kendisi için gönüllü olması ile başkası için gönüllü olması konusunda yeni tartışmalar açmak için, bkz. Beyazova ve Durmuş, Kitabın 4. makalesi.

13 Yukarıda da açıkça görüldüğü üzere, gönüllülerin örgüt içi işleyişlere katılımları, özne olarak iradesini ve tercihlerini ifade edebilmesinin yollarından biridir. Dolayısıyla, örgüt içinde de sözünü söylemeyi talep eden gönüllüler için bir alan sağlamanın öneminin altı çizilmelidir. Ancak, belirtmek gerekir ki, bu konuda jenerik bir öneri getirmek örgütlerin amaçları, yapısı, kapasiteleri ve büyüklükleri göz önüne alındığında oldukça zordur. Araştırma içinde görüşülen gönüllü koordinatörlerinin bir kısmı 800.000 (STK 10) civarı gönüllü ile birlikte faaliyet yaptıklarından bahsederken, bazıları ise 600-700 civarı (STK 18) gönüllü ile faaliyet gerçekleştirdiklerinden bahsetmişlerdir. Gönüllülerin organizasyonu ile ilgilenen koordinatörler, görüşmelerde, gönüllü sayısı arttıkça, kişisel ilişki kurmanın ve sürdürmenin zorluklarından bahsetmişlerdir. Sayılara bakarak da anlaşılacağı üzere, gönüllü sayısı arttıkça, hem gönüllülerin katılabileceği mekanizmaları yaratmak, hem de amaçlardan, faaliyetlere kadar uzlaşmaya varmak zorlaşmaktadır. Yüksek gönüllü sayısına sahip örgütlerde, gönüllülerin katkı sunmasını ve katılmalarını sağlayacak mekanizmaların ayrıca tartışılmaya ihtiyacı vardır.

Gençlerin, gönüllü olmadaki öne çıkan motivasyonlarından biri, beraber yaşama katkı sağlamak ve kendi seslerini ve sözlerini duyurabilmektir. Elbette içinde bulunulan STÖ'de, daha önce tanımlanan faaliyetleri gerçekleştirmek önemli bir katkı sağlamaktadır. Ancak, seslerini ve sözlerini duyuramadıkları durumda, katkıları da sınırlı kalmaktadır. Kaldı ki, temsili demokrasi, halihazırda, gençlerin seslerinin duyulmasına imkân vermemekle eleştirilmektedir (Anderson, B. vd., 2016). Temsili demokrasi içinde, gençler, vekil (temsilci) olarak seçilememekte ve sözlerini söyleyebilecekleri alanlar bulamamaktadır. STÖ'ler gençler (ve temsiliyetinde sorun olan diğer gruplar) için, katılımlarına olanak sağlayacak alternatif bir yol olarak görülmektedir. Ancak, gönüllülere daha yakından bakıldığında, STÖ içinde katkıda bulunacakları alandan, STÖ'nün bırakacağı etkiye kadar sınırlı katkıları olduğu görülmektedir (Garner, J.T. ve Garner, L.T., 2010).

GÜÇLENDİRME (EMPOWERMENT), KATILIM VE GENÇLER

Gönüllülük, gençler tarafından, hem beraber yaşama katkı, hem de örgüt içi süreçlere katılım bağlamında kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Gönüllülük süreci, öznelere toplumsal hayata katılımlarını mümkün kılabilirdiği gibi, toplumsal hayata katılımlarını sağlayabilecek veya kolaylaştırabilecek becerileri ve yetkinlikleri edinimleri için de imkânlar ve destekler sunmaktadır (Helve ve Wallace, 2018).

Öznelere, kendi hayatlarına ilişkin karar alabilmelerini mümkün kılacak becerileri ve yetkinlikleri edinmeleri ve deneyimlemelerini sağlaması ilgili yazında güçlendirme kavramı ile tartışılmıştır (Elisheva, S., 2004). Güçlendirme (*empowerment*), öznenin kendi hayatı hakkında karar verebilir otonomiye sahip olması ve bunu kullanabilmesi olarak tanımlanabilir (Bandura, A., 1989). Güçlendirme, bir yandan öznenin deneyimleyeceği bir süreç, bir yandan da öznenin kazanımları olan çıktılar olarak düşünülebilir (Staples, L. H., 1990). Gönüllülük, öznelere, farklı beceriler, yetkinlikler ve deneyimler kazandırabilecek bir süreç olarak kurgulanabilir. Dolayısıyla, öznelere güçlenmesine katkıda bulunabilir. Gençlerin, özellikle de genç olmaktan kaynaklanan sosyo-ekonomik ve politik kısıtlı imkânları göz önüne alındığında, gönüllülük, gençler için otonomilerini kazanmalarına katkıda bulunacak beceri ve yetkinlikleri deneyimlerini sağlayabilir.

Gönüllülük araştırmasında, gençlerin, gönüllülük süreci içinde, güçlenmelerini sağlayabilecek hangi kazanımları elde edebilecekleri hem odak grup, hem de anket çalışması içinde sorulmuştur. Araştırmada, katılımcılara,

“İnsanların gönüllü faaliyetler sonucu edinebilecekleri bazı kazanımları aşağıda listeledik. Sizce bunların hangileri gönüllülüğün kazanımları arasındadır?” sorusu sorulmuş ve sıralanan ifadelere ne ölçüde katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. İfadelere geçmeden önce belirtmek gerekir ki, gençler, tüm ifadelerde, tüm yaş grupları içinde en yüksek oranda “kesinlikle kazanım” cevabını verenlerdir. Diğer bir deyişle, diğer yaş grupları ile karşılaştırıldığı, gençler, gönüllülük sürecinin yeni ilişkiler geliştirmek, toplumsal katkıda bulunmak, aile ve toplumsal hayatta söz sahibi olmak, saygı görmek, bilgi ve beceri kazanmak gibi konularda güçlenmelerine olan katkısını daha fazla önemsemişlerdir. Benzer bir sonuç, odak grup tartışmalarında da ortaya çıkmıştır. Gençler, gönüllülük süreci boyunca edindikleri kazanımları, sürece devam etmeleri için önemli bir sebep olarak ortaya koymuşlardır. Gençlerin kazanım olarak gördükleri başlıklara geçmeden önce hatırlatmak gerekir ki, “*kişisel*” kazanım olarak görülen başlıkların gönüllülüğe yüklenen anlamlar (gencin kendini gerçekleştirmesine alan açma gibi) ve toplumsal hayatta ilişkilendirildiği konu ve “ *Fayda*”lar (işgücüne katılımı kolaylaştırması gibi) ile doğrudan bağı vardır. Dolayısıyla da, kazanım olarak görülen her bir ifadenin, gençlere sağladığı olumlu katkının yanı sıra, mevcut gönüllülük kavramının inşa edilmesindeki etkisinin akılda tutulması faydalı olabilir.

Gençlerin, gönüllülük süreci boyunca edindikleri ve güçlenmelerine katkıda bulunan öğrenmeleri birkaç başlık altında toplanabilir. Bunlardan öncelikle ve sıklıkla akla geleni, gönüllünün iş hayatına ilişkin kazanımlarıdır. “İş hayatında olumlu etkilerini görmek” ifadesine katılanların (kısmen kazanım ve kesinlikle kazanım diyenler) tüm yaşlara göre ortalaması % 57,6 iken, gençler arasında % 69,9’dur. İlgili ifade, diğer ifadelerle karşılaştırıldığında, gençlerden ortalamasının en üzerinde “kazanım” cevabını alandır.

İlgili kazanım, odak grup katılımcıları tarafından, gençlerin gönüllü olmadaki motivasyonlarından biri olarak da tanımlanmıştır. Gönüllülüğün, gençleri güçlendirme sürecinin bir parçası olduğu düşünüldüğünde, gençlerin en büyük kaygı kaynaklarından biri olan işgücüne katılım konusunda katkı sağlaması ve gençler tarafından katkı sağladığının düşünülmesi, sevinişi ve önemli bir durumdur. Ancak, gönüllülüğün toplumsal ve özelinde de siyasal katılım ile birlikte değerlendirilmesi yerine, iş hayatına katkı sağlamakla sınırlı olan bir durum olarak düşünülmesi, gençlerin katılımı açısından sorun yaratabilir. Diğer bir deyişle, gençlerin, gönüllüler olarak hem içinde buldukları STÖ’lerde (ve sivil örgütlenmelerde), hem de toplumsal kararlara katılımı teşvik edilmeden ve olanaklı kılınmadan, “işgücü” ile ilişkilendirilmele-

ri, gençlerin katılımları konusunda engeller yaratabilir. Öncelikle, gönüllülüğün iş hayatı ve işgücü olma ile sınırlı tutulması, gençlerin “karar verebilir” özneler olarak toplumsal hayatın bir parçası olmasına katkıda bulunmamaktadır.

İkincisi ise, gönüllülüğün toplumsal hayata katkı sağlayacak ya da gönüllülüğü yapanın güçlenmesine katkıda bulunması yerine, “ucuz” ve/ya bedava işgücü olarak görülmesine neden olabilir. Gençler, iş hayatına katılım konusunda hem dezavantajlı, hem de sorunlar yaşayan bir gruptur. Öncelikle, Türkiye’de ve dünyada, gençlerin işgücüne katılımı, çalışabilir nüfusa oranlandığında daha düşüktür.¹⁴ Dahası, gençler, iş hayatına ilk adım attıklarında, deneyimsiz olarak görüldükleri için, hızlıca gözden çıkarılabilir işgücü olarak görülmektedirler. Dolayısıyla da, düşük ücretlerle, güvencesiz işlerde, ilk ve hızlıca değiştirilebilir işçiler olarak değerlendirilmektedirler. Hatta zaman zaman, yeterli bir özgeçmiş oluşturabilmek için, stajyer olarak asgari ücretin altında ya da ücretsiz olarak çalışmaya devam etmektedirler. Kısaca, gençlerin piyasa ile olan ilişkisi sömürülmeye son derece açıktır.

Gönüllülük, özgeçmişte ya da iş hayatında kullanılabilecek bir değere dönüştüğünde, gençlerin uzun süreler boyunca karşılıksız üretmeleri olağan karşılanabilir (Handy, F. vd., 2010). Gönüllülüğün de piyasa üzerinden tanımlandığı düşünülürse (diğer bir deyişle adam/saat karşılığı ücret almamak), gönüllü gençlerin emekleri karşılığında, ücret almamaları norm dışı olarak değerlendirilmeyecektir. Oysa sorun, gönüllülük yapan öznenin emeği karşılığı ücret almaması değil, ilgili bireyin, katkıda bulunduğu sivil örgütlenme ya da STÖ’nün süreçlerine ve kararlarına müdahale edememesidir. Diğer bir deyişle, sorun, süreçlere ve kararlara dahil olamayan ya da edilmeyen gençlerin, sadece işgücü olarak katılım sağlamanın beklenmesi ve bunun normalleşmesidir.

Diğer grup ise, gönüllünün kişisel kazanımları olarak tanımlanabilir. Gönüllünün kişisel kazanımlarından biri, kendisine ilişkin algısına yöneliktir. Diğerisi ise, gönüllünün çevresi ile kurduğu ilişki ile ilgilidir. Kişisel kazanıma ilişkin göstergelerden biri öğrenme ile ilgilidir. “Sürekli yeni şeyler öğrenmek” gönüllülerin % 82’si tarafından, gençlerin % 87,2’si tarafından kazanım olarak görülmüştür. Çevre ile kurulan ilişkiler bağlamında gönüllülere sorulan ifadelerden biri, “yeni insanlarla tanışmak”tır. Tüm yaş gruplarının % 88,3’ü, gençlerin ise % 95,4’ü, gönüllülüğü yeni ilişkiler geliştirmek ve ilişki ağını genişletmek için bir olanak olarak görmüş ve kazanım olarak tanımlamıştır.

¹⁴ Karşılaştırma için bkz. OECD Genç İşsizliği verileri
<https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm>

Hem araştırmadan, hem de odak gruplardan çıkan cevaplara bakıldığında, gönüllülüğün, farklı insanlarla karşılaşmalar yarattığı, hatta bu karşılaşmaların zaman zaman daha derinlikli ilişkilere evrildiği düşüncesi gözlemlenebilir. Bu karşılaşmalar, gönüllünün kendinden farklı gördüğü ve tanımaksızın haklarında belli yargıları olan özneler ile tanışmasını sağlayabilir. Bu tanışma hali, birbirleri hakkında üretilmiş önyargıları gözden geçirmek ve yapıbozumuna uğratmak için önemli bir olanak sağlar (Uyan-Semerci, P., Erdoğan, E. ve Sandal-Önal, E., 2017). Yeni insanlarla tanışmak bir yandan, gönüllünün sosyal çevresinin genişlemesine katkıda bulunabilir. Diğer yandan ise, yeni insanlarla tanışmanın, gönüllünün iş imkânlarına ulaşımını kolaylaştırabilecek ilişkiler ağıyla bağlanması anlamına da gelebilir. Gençler özelinde, toplumsal ilişkiler kurması, hem kendilerine güvenleri arttırabilecek, hem de yeni dayanışma mekanizmalarına dahil olabilecekleri alanlar sağlarlar (Düzen, E., 2018).

Yeni ilişkiler, gönüllü emek piyasasına girişini sağlayabilir ya da kolaylaştırabilir. Daha önce gençlikle ilgili yapılan araştırmalar, gençlerin iş bulurken, kamusal alana yapılan duyurulara da başvurduklarını göstermiştir. Ancak aynı gençler, “nasıl iş buldun” soruna, % 51 ile ailem, akrabalarım veya içinde bulunduğum topluluk aracılığıyla cevabını vermişlerdir (KONDA-STÇM, 2014). Diğer bir deyişle, gençlerin, yeni insanlarla tanışmaları, iş aramaları sırasında da önemli bir katkı sağlayabilir.

Gönüllülüğün, öznenin ailesi, çevresi ve toplumsal ilişkileri bağlamında etkisi olup olmadığı ve kazanım olarak görülüp görülmediği ise ayrı ayrı sorulmuştur. Gönüllülerin % 65,5'i, gençlerin ise % 71,4'ü, gönüllülük yapıları sonucu “toplumda saygı görmeyi” kazanım olarak tanımlamışlardır. “Çevresi tarafından takdir edilmek” ifadesini ise, gönüllülerin % 61,4'ü, gençlerin ise % 66,8'i kazanım olarak tanımlamışlardır. Bu ifadeyi, yaş grupları arasında en düşük yüzde % 46,8 ile 59 yaş ve üzeri kazanım olarak tanımlamıştır. Gençler ve 59 yaş üzeri gönüllüler arasındaki % 20 fark, gençlerin gönüllülüğe yükledikleri anlamları ve gönüllülüğün güçlenmelerine sağladığı alanı anlamada yardımcı olabilir. Toplumsal olarak ya da çevresinde saygı uyandırmak ve takdir görmek, görüldüğü üzere, gençler için belirtilmesine ihtiyaç duydukları bir kazanım olarak ortaya çıkmıştır.

Gençlerin “toplumsal saygı” arayışındaki bir sebep, genel geçer üretilen gençlik söylemi ile ilgili olabilir. Gençlerin, hem toplumsal, hem de politik gelişmelere ilgisiz olduğunu iddia eden hâkim söylem, hem popüler kültürde, hem de akademik yazında sıklıkla dile gelmektedir (Cammaerts vd.,

2014). Gençlerin, temsili demokrasi içinde, sandığa gitmemelerini, gençlerin politik ve dolayısıyla da toplumsal gelişmelere “ilgisizlikleri” olarak yorumlamış bir yazın mevcuttur. Özellikle son 20 yıl içinde, ilgili yazına alternatif olarak, gençlerin temsili demokrasi içinde özne (*agency*) olarak var olamadıkları için katılmadıklarını ortaya koyan bir tartışma, hem gençler, hem akademi, hem de sahada gençlerle çalışan aktörler tarafından üretilmiştir. Her ne kadar, ilgili söylemi sorgulayan ve eleştiren yeni tartışmalar geliştirilse de, “gençlerin toplumsal ve siyasal olaylara ilgisizlikleri, sorumsuzlukları, bencilikleri ya da umarsızlıkları” anlatısı kamusal alanda da halen üretilen ve süregiden bir söylemdir.

Öte yanda ise, gençlerin talep etme hallerini kriminalize eden ve gençlerin siyasi katılım için tercih ettiği yolları gayrimeşru olarak etiketleyen başka bir söylem daha üretilmektedir. Temsili demokrasi içinde talep eden ve karar veren eylemliliğinde oldukça sınırlı yer bulabilen gençler için, kamusal ve sivil alanda taleplerini dile getirmek görünürlük ve ses kazandıkları tek alan olmaktadır. Ancak, kamusal alandaki eylemliliklerinin de yeterince ıslah edilmiş olduğu durumda kabul görmekte, öbür türlü “gençlik olayları” ya da “gençliğin kandırılması” gibi yorumlanabilmektedir (Lüküslü, 2009).

Dolayısıyla da gençler sandığa gitmedikleri durumda “ilgisiz”, talep ettikleri durumda ise “tehlikeli” olarak nitelendirildikleri ikili bir söylem aralığı arasında hareket etmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda da, beraber yaşama katkıda bulunabilmek için gönüllülük yapmaları ve bu yaptıklarının saygı ve takdir görmesi, hem gençler açısından, hem de toplumsal olarak önemli bir kırılma olabilir.

Dahası gönüllülük süreci, gençlere, “genç olma” halleriyle tanınırlık kazandıran durumlardan biri haline de gelebilir. Gençlerin, gönüllülük yaparken toplumsal hayata katkı sağlamaları, yapabilir ve yetkin bireyler olduklarının kabul edilmesini, tanınmasını ve teslim edilmesini de yanında getirmektedir. Elbette gençlerin toplumsal hayatta tek var ve görünür oldukları alan sivil toplum örgütlenmeleri ve gönüllülük faaliyetleri değildir. Ancak, diğer alanlarda genç hiyerarşinin en altında, dahası görmezden gelinen ve dinlenmeyen özne muamelesi görmektedir. Örneğin, sosyal refah devletinin bile aile üzerinden kurgulandığı Türkiye’de (ve benzeri ülkelerde), gençler, çoğu zaman, “kendi iyilikleri” için haklarında karar verilen üyelere dönüşmektedir. Gençler denilen grup homojen olmamasına rağmen, farklı genç gruplarının, içinde buldukları aile ve sosyal çevreye göre değişen değer yargıları olmak üzere, ortak sorunu, birey olarak değil, ailenin uzantısı olarak ele alınmalarıdır

(Yurttagüler, L., 2014). Diğer bir deyişle, nasıl yaşayacağından, ne giyeceğine, hangi okulda okuyacağından, hatta kiminle sevgili olacağına/evleneceğine kadar ailenin kararlarının egemen ya da bağlayıcı olduğu deneyimler yaşamaktadırlar. Aile ile ilgili tartışma bir sonraki bölümde derinleştirilecektir. Ancak, bu kısa girişten de anlaşılacağı üzere, genç ailede hem iktidar sahibi olmayan, hem de sözü dinlenmeyen öznedir. İş yerinde ise, gençler, büyük çoğunlukla çalışma alanındaki hiyerarşinin alt katlarından başlamaktadır. Gençler, staj sürecinden başlayarak, yaptıkları iş görmezden gelinen, en düşük maaşlarla çalışan, işleri güvencesiz ve, hatta, bazı işyerlerinde kötü muamele bile görmektedirler. Gençlerin, iş yerlerinde, hem inisiyatif alma ihtimalleri, hem görünürlükleri, hem de söz hakları son derece sınırlı kalmaktadır.

Oysa gönüllülük sürecinde, ister gönüllünün farklı aşamalarda fikri sorulsun ve karar mekanizmalarına doğrudan katılsın; isterse de sadece ondan istenen işi yapsın, aile ve çalışma hayatındaki konumlandırılmadan farklı seyrediyor. Öncelikle yukarıda da belirtildiği üzere, gönüllülük takdir ediliyor ve toplumsal olarak tanınmıyor. Hem odak gruplarda katılımcılar, hem de STÖ'lerle görüşmelerdeki anlatılar, gönüllülere "iyi ve özenli" davranmanın öneminden bahsediyorlar. Yine aynı görüşmelerde (ve genç gönüllülerin anlatılarında), gönüllülere yaptıkları işin katkısı ve önemi altı çizilerek teşekkür ediliyor. Kısaca, gönüllülük hali, gençlerin hem kendilerini var edebildikleri, hem de tanındıkları bir alana dönüşüyor.

Son olarak gönüllülerin, süreç içindeki kazanımlarından bahsetmek iyi olabilir. Gönüllü odak grubunda ve görüşmelerde, katılanlara kendi gönüllülük deneyimlerinden bahsetmeleri rica edilmiştir. Katılımcılar hem kendi süreçlerinden bahsetmişler, hem de bu sürece ek olarak, içinde oldukları örgütlenmeye yeni gönüllüler kazandırma çabalarına değinmişlerdir. Çabalara yakından bakıldığında, gençlerin, hem toplumsal, hem de siyasal katılım için stratejiler geliştirdikleri ve kullandıkları gözlemlenebilir. Strateji geliştirmenin takip edilebileceği süreçlerden biri, gönüllü kazandırma çabalarıdır. Bu süreçte, gönüllülüğü hedeflenen grubun ilgisini çekebilmek için ilgili örgütlenmenin imkân ve özellikleri, çalışılan alan (eğitim ya da hafıza gibi) ve birlikte çalışılan özneler (çocuk, kadın, mülteciler ya da LGBTİ+ bireyler gibi) kadar pek çok farklı konu kullanılmıştır. Örneğin, bir gönüllü, yeni birini katmak için, içinde bulunduğu örgütlenmenin etkinliğine götürmüştür. Bir diğeri ise:

"İlk başta STK'lara alışmaları için her doğum günlerinde onlara STK'lara başış kartı (gölüşmeler) göndermekle başlıyorum, ..."

Karşımsındaki kişinin motivasyonuna göre öncelik ve alan belirlemek de bir diğer strateji olarak ortaya çıkıyor.

“...insanların değerleri, eğer tanıyorsan karşıdaki kişiyi, onun o değerleri üzerinden bir şeyi değiştirebileceğini, bir şeyin üzerinde etki yaratabileceğini anlatmaya çalışırım. Bak sen de bunu yapabilirsin aslında, sen bunu yaparak, şunun çıktılarını bu şekilde görebilirsin anlatmaya çalışırım. Atıyorum, bir karşıdaki kişi homofobik bir bireyse ben ona gidip eşcinsel bireylerle çalış diyemem, ama atıyorum karşıdaki kişi çocuklar çalışmayı seviyorsa, ben ona bak böyle böyle şeyler yapabilirsin diyerek onun biraz da damarına basarak, hani gönüllülüğe teşvik edebilirim diye düşünüyorum... Ya da atıyorum sen, ... Sivil toplum kuruluşlarında bir şey yapmak istemiyor olabilirsin, bir adım altında bir şeyler yapmak istemiyor olabilirsin. O zaman kendi projeni yaratabilirsin. İşte kendi, atıyorum down sendromlu bireylerle yapılan projeleri çok yeterli görmüyor olabilirsin ama sen o zaman bir şeyler yapabilirsin.”

Gönüllüler tarafından kullanılan ayırt edici bir başka yöntem ise, deneyim ortaklaşmasıdır.

“Burada da şunu kullanıyorum ben, hani kadımız hepimiz, işte çocuklarımız var ya da bizim ilerde çocuğumuz olacak, böyle böyle şeyler yaşıyor insanlar, ve aslında bizim görmediğimiz bu tip şeyler de var... böyle örnekler verince insanların kafasında bir şeyler canlanıyor, ama benim şu aralar en çok kullandığım şey, kadınlıktan girmek, hani kız kardeşlikten giriyorum şu aralar daha çok (gülüşmeler).”

Yukarıda da görüleceği üzere, gönüllülük sürecinde, özneler pek çok farklı yetkinliklerini geliştirmekte ve kullanmaktadırlar. Son 10 yılda, yetkinlikler, gençlik ve gönüllülük üzerine hatırı sayılır değerde bir yazın gelişmiştir.¹⁵ Avrupa Birliği (Bakanlar) Konseyi, 2018 yılında, hayat boyu öğrenmeyi destekleyen önerilerini (*recommendations*) yayınlamıştır. Konsey, bireylerin geliştirilmesi önerilen yetkinlikleri 8 başlıkta sıralamıştır. Hem gönüllülüğün kazandırdıkları, hem katılım, hem de gençlik bağlamında 3 tanesini anmak yararlı olabilir. “Bireysel, toplumsal ve öğrenmeyi öğrenme yetkinliği” (*personal, social and learning to learn competence*), bireyin kendi öğrenme sürecini kurgulayabilmesi, bunun için kaynakları ve zamanı doğru yönetebilmesi, diğer insanlar ile yapıcı bir şekilde çalışabilmesidir. Belirsizlik ve karmaşık

¹⁵ Yetkinliklerle ilgili toparlayıcı ve genç dostu bir çalışma için bkz. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi (2017).

durumlarla başa çıkma, başkalarının duygusal ve fiziksel iyi hallerini destekleme ve çatışmayı içermeci ve destekleyici bir şekilde yönetebilmesi bu yetkinlik altında sıralanmıştır. Bir diğel yetkinlik, yurttaşlık üzerinedir. Yurttaşlık yetkinliğı (*citizenship competence*), sivil ve toplumsal hayata tam katılım sağlamak, sorumlu yurttaşlar olarak hareket etmek, içinde bulunduğumuz ve inşa ettiğim “sosyal, ekonomik, yasal, politik” kavramları ve yapıları anlamaktır. Tahmin edilebileceğı üzere, bu yetkinliğın ana keseni katılımdır. Bu “katılım” hali, temsili demokrasi üzerinden de olabilir, gönüllülük olarak sivil toplum örgütleri üzerinden de gerçekleşebilir. Üçüncü katılımıla doğrudan ilişkilendirilebilecek yetkinlik ise “kültürel farkındalık ve ifade yetkinliğı”dir (*cultural awareness and expression competence*). Bu yetkinlik, düşüncelerin ve anlamların, farklı kültürlerde farklı şekillerde ifade edilebileceğinin farkındalığının kazanılmasıyla ilgilidir. İlgili yetkinlik bir yandan, öznelerin farklı kültürlerle yaşama ve onlara saygı duymasını desteklemektedir. Öte yandan, kavramların, farklı biçimlerde (sanat aracılığıyla özellikle) ifade edilmesini önermektedir.¹⁶ İlgili yetkinliklerin tek tek kullanıldığını düşünmek yerinde olmaz, aksine çoklu olarak kullanıldıkları ve birlikte geliştikleri gözlemlenmiştir (Kiilakoski, T., 2014).

Araştırmaya gelen cevapları, yetkinlikler üzerinden de değerlendirmek, gönüllülüğün gençlere getirdiğı ya da getirebileceğı kazanımlarını daha derinlikli tartışmamızı sağlayabilir. Öncelikle yukarıda da anlatıldığı üzere, gönüllülük, kendisinden farklı olanla karşılaşması için önemli bir alan sunmaktadır. Kültürel farkındalık ve öğrenmeyi öğrenme yetkinliklerinde de amaçlanan, öznenin, kendisinden farklı olanla birlikte yaşamı ve bu süreçte çıkabilecek olası anlaşmazlık ya da çatışmaları, içermeci yöntemlerle yönetmesidir. Gönüllüler gerek sahada “hedef grup” ile faaliyetler yaparken, gerekse de ilgili örgütlenmede diğel gönüllülerle birlikteyken, hem kendisinden farklı olanlarla yan yana gelmeyi, hem bu yan yanalığı belli değerleri koruyarak devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Odak grup katılımcıları, gönüllü faaliyetler gerçekleştirdikleri farklı alanlardan örnekler vererek, öteki olanla karşılaşmalarından bahsetmişlerdir. Birlikte çalışılan hedef grupların farklılıkları ve hatta kendilerinden farklı deneyimlerden gelen gençlerle yan yana gelmenin onlarda bıraktığı etki ve değişimden bahsetmişlerdir. Göçmenlerden, yaşlılara, farklı coğrafya ve sosyo-ekonomik arka plandan gelen gençlerden,

¹⁶ Bkz. Avrupa Birliğı Konseyi Recommendations, 22 Mayıs 2018, “Key Competences on Life Long Learning”, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

çocuklara kadar değişen öznelerle birlikte çalışma ve yaşama konusunda deneyim ve beceri geliştirdiklerini ifade etmişlerdir.

“Hani ben ancak, kendim dışındaki birisinin canının da benim kadar aziz olduğunu anladığım zaman, yani kendim dışındakini algıladığım zaman, kendim olabileceğim gibi bir çıkarımda bulundum.”

Öteki ile karşılaştıkları, aradaki (varsa) gerilimi yönettikleri ve hem yaşadıkları alanı, hem de kendilerini dönüştürdüğü bu süreç, gençlerin (ve yurttaşların) birlikte yaşam konusunda geliştirebilecekleri ve kullanabilecekleri önemli yetkinliklerden biri olabilir (Lister, R., Middleton, S. ve Smith, N., 2002).

Dahası, gönüllü faaliyetler, gençlik çalışmasında sıklıkla adı geçen ve öneminin altı çizilen bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Sürecin, gençlere, yukarıda da sayılan piyasa ile olan ilişkilerden, kararlara katılmaya kadar gençlerin güçlenmesine katkıda bulunacağı, farklı alanlarda deneyim ve yetkinlik kazandıracağı düşüncesi, yerelden, Avrupa çapına kadar gençlik politikası içinde ana konulardan biri olarak tutulmasını desteklemektedir. Gençlik çalışmasında, gönüllülüğe yapılan vurgu, yukarıda da bahsedildiği gibi farklı kültürler, anlayışlar, oluşlar ile tanışma olabilir. Yine yukarıda bahsedildiği üzere, gönüllülük sürecinde gençlerin kazandıkları yetkinliklerin, iş bulma konusunda ve kendilerini geliştirme konusundaki katkıları olabilir. Kaldı ki, özellikle bu konuda, gençlerin gönüllülük sürecinde edindikleri ya da geliştirdikleri beceri, bilgi ya da tutuma ilişkin bir sertifikalandırma yönteminin olup olmadığı, oluyorsa nasıl bir süreç içinde yapılandırılması gerektiği halen tartışılan bir konudur (Gaylor, C. vd., 2015).

Bir diğer kazanım ise, yurttaşlık yetkinlikleri ile doğrudan örtüşen, karar verme süreçlerine katılımıdır. Gençlik çalışması, karar verme süreçlerine katılımı, gönüllülük ve sivil örgütlenmeler aracılığıyla farklı mecralarda ve farklı seviyelerde desteklenebilir. Bir yandan, gençlerin temsili demokrasi içinde, yerel yönetimden başlayarak farklı seviyelerde katılımını güçlendirecek ve/ya kolaylaştıracak destekler sunabilir. Diğer yandan, gençlerin kendi ilgilendikleri konularda örgütlenmeleri ya da sivil örgütlenmelerde karar verme süreçlerine katılım göstermeleri hem seslerinin duyurulmasını, hem de sosyal dışlanma ile başa çıkmayı sağlayabilir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, gençleri gönüllü olmaya iten sebeplerden biri, toplumsal yaşama katkıda bulunmak iken, diğeri sesini duyurma ve talebini kamusal alanda dillendirme çabasıdır.

Gönüllülük bir yandan gençlerin yetkinliklerinin gelişmesine ve güçlenmelerine katkıda bulunur. Bir yandan da aile ya da iş yerinden farklı olarak, seslerini duyurabildikleri ve kendilerini ifade edebildikleri bir alan olarak kurgulanabilir.

Gönüllülüğün süreç olarak, gençlerin güçlenmesinde hem sağladığı imkânlar ve yetkinlikler, hem de ilişkiler ağı açısından önemli bir deneyim olduğu söylenebilir. Bununla beraber, gençlerin homojen bir grup olmadığını akıldan tutmak gerekir. Araştırma özelinde (ve genel olarak bakıldığında), hangi gençlerin gönüllülük yaptığı ya da yapabildiği, aynı zamanda, hangi gençlerin gönüllülük süreci sırasında güçlenmesi için “alan” kaldığına ilişkin ipuçlarını verecektir. Bu bağlamda, gençlerin demografik özelliklerini ve gönüllülük yaparken ellerinde bulunan ya da yoksun oldukları araçları (gerekli maddi kaynaklardan, zamana kadar) değerlendirmek yararlı olabilir.

“Şu anda bir okula/üniversiteye kayıtlı mısınız?” sorusuna, gençlerin, % 94,4’ü evet cevabını vermişlerdir. Gençler arasında (28 yaş altı), lise ve üzeri okullardan (yüksek okul, üniversite, yüksek lisans ve doktora derecesi) mezuniyet ise % 97,2’dir. TÜİK verilerine göre, ortaöğretim okullaşma oranı % 84,2 ve yükseköğretim okullaşma oranı % 44,1’dir.¹⁷

Görüleceği üzere, gönüllülük araştırmasına katılan gençlerin, eğitim düzeyi, Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir.¹⁸ Araştırma verilerine ek olarak, odak gruptaki gençlere kendilerini tanıtmaları ve nasıl gönüllü oldukları sorulmuştur. Odak gruptaki gençlerin hepsi, gönüllülük hikâyelerini anlatırken, okudukları okulların (mezun oldukları lise ya da üniversite) rolüne değinmişlerdir. STÖ’ler ile yapılan görüşmelerde ise, hem STÖ’de çalışan görüşmeci kendi hikâyesinden,¹⁹ hem de STÖ’ye gönüllü olan öznelere bahsederken lise ve üniversite aracılığıyla ilişkilenebilir. Hatta bazı STÖ’lerin, gönüllülerle koordinasyon sağlayan ekipler içinde özel olarak lise ve üniversiteler ile ilgilenen kişiler bulunmaktadır (STK 10).

Hem genç gönüllülerin üniversitelerden gelmeleri, hem de STÖ’lerin, örgütlenme için üniversite öğrencilerini hedeflemeleri, genelinde okullaşmış,

¹⁷ Türkiye İstatistikleri 2019, Öğretim Seviyesine Göre Okullaşma Oranı: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018

¹⁸ Kitabın birinci makalesinde de Erdoğan ve Uyan-Semerci tarafından değinildiği üzere, gönüllülük araştırmasına katılanların tamamının eğitim düzeyi Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir.

¹⁹ STK 13 koordinatörü, kendisi STK 13’e daha önce gönüllü olmuş; STK 18, hem farklı STÖ’lere gönüllülük yapmış, hem de dernek kurmuş; STK 2 koordinatörü üniversitede gönüllülük yapmış.

²⁰ Az da olsa, ilkokuldan itibaren gönüllü kazanmaya çalışan ve çocuklarla ilişkilenen STÖ’ler bulunmaktadır. Ancak, görüşmelerden çıkan sonuca göre, STÖ’lerin genel eğilimi, özellikle üniversite öğrencilerini gönüllü faaliyetlerine katma eğilimidir.

özelinde ise üniversite öğrencisi (ve mezunu) gençlerin, çalışan ya da hem çalışmayıp, hem de okulda olmayan gençlerden daha fazla gönüllü faaliyette bulunmasını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, gençlerin gönüllülüğünün imkânlarla sınırlılığına işaret etmektedir. İmkânlar, birkaç başlık altında tartışılabilir.

Bunlardan ilki, gençlerin, gönüllü olmakla ilgilendikleri durumda, gönüllülük yapabilecekleri STÖ'lere veya gönüllü örgütlenmelere erişimleri ile ilgilidir. Hatta, belli bir konuda sivil inisiyatiflerini ya da STÖ'lerini kurup beraber yaşama katkı sunmak, dayanışmak ya da kendi sözlerini söylemek istediklerinde süreci nasıl yapılandıracaklarına ilişkin gerekli donanıma sahip olup olmamaları (örneğin üniversite kulüpleri), gençlerin katılımları için belirleyici etkenlerden biridir. Eğitim süreci içerisindeki gençlerin hem beceri, hem de bilgi bağlamında, ilgili donanıma erişimleri diğer gençlere (çalışan ya da hem çalışmayıp, hem de okulda olmayan gençler) göre daha fazla bulunmaktadır. STÖ'lerle yapılan görüşmelerin de gösterdiği üzere, STÖ'lerin gönüllü örgütlenmelerini geliştirme stratejilerinden biri, üniversitelerde kendi konuları ile ilgili sunumlar yapmak ve hem gençlerin farkındalığını yükseltmek, hem de STÖ'ye desteklerini kazanmaktır. Bilgi ve becerinin bir parçası ise, gençlerin gönüllü olabilecekleri örgütlere ve örgütlerdeki ilişki ağlarına erişimleridir. İlişki ağlarının gönüllü olmadaki etkisinin önemli göstergelerinden biri, gençlerin nasıl gönüllü oldun sorusuna verdikleri cevaplardır.

“Şu anda en yoğun vakit ayırmakta olduğunuz STK'ya nasıl gönüllü olduğunuzu aşağıdakilerden hangisi en iyi şekilde tanımlamaktadır?” sorusuna, tüm yaş grupları % 34,4 ile “Arkadaşım/Tanıdığım/Akrabam aracılığı ile ulaştım” cevabını vermişlerdir. Yaş grupları arasında bakıldığında ise, gençler % 41,3 ile en yüksek arkadaş/tanıdık/akraba aracılığıyla gönüllü olma cevabını verenlerdir (Tablo 6).²¹

Odak gruba katılan gençlerin bir kısmı kendi gönüllülüğe başlangıçlarını anlatırken, arkadaşı aracılığıyla katıldıklarını belirtmişlerdir. Kendileri de içinde buldukları örgütlenmelere yeni insanlar kazandırmaya çalışmışlar ve bu sırada arkadaşlarını ilgili örgütlenme ile tanıştırmak için farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Ayrıca, yukarıda da kısaca tartışıldığı üzere, kendileri de arkadaşlarını ilgili örgütlenmeyle tanıştırmak için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Stratejilerden bir kısmı, karşıdaki öznenin ihtiyaç, ilgi ve önceliklerle-

21 Tablo 6'da göze çarpan bir diğer konu ise, gençlerin bir sonraki 29-43 yaş arası kuşağın, gönüllü olmada interneti bir araç olarak kullanırken, daha büyük yaşların interneti kullanmamasıdır. İnternet cevabını verenlerin, ilgili STÖ'lere hangi mecralar üzerinden ulaştığı bilinmediğinden, bu konu, ayrıca üzerine çalışılması gereken bir konu olacaktır.

rine göre gönüllü süreci ve alanı sunmak olmuştur. Gençler, gönüllü olurken, en azından başlangıçta, tanıdıkları biri aracılığıyla gönüllü olmayı tercih etmektedirler. Belli bir ilişki ağı üzerinden gönüllü olma tercihi ve çabasının önemli sebeplerinden biri “güven” sorunu olabilir. Diğer bir deyişle, potansiyel gönüllüler süreçle ilişkilenecek için, öncelikle bir referansa ihtiyaç duymakta ve bu referansı kendi ilişki ağı içinde bulunan öznelere arasından olmasını tercih etmektedirler. Elbette, güven arayışının pek çok sebebi olabilir, ancak önemli bir sebebi hem Türkiye’de, hem de dünyada süregelen politik iklimdir. Bir yandan hakikat-ötesi söylemlerin üretildiği, diğer yandan ise iktidarlar tarafından sivil örgütlenmelerin politik olarak *tehdit* olarak kabul edildiği günümüz politik ikliminde, gençler toplumsal katılım bağlamında da kişisel deneyimlerine ve ilişkilerine dayanarak hareket etmeyi tercih etmektedirler.

TABLO 6
Şu anda en yoğun vakit ayırmakta olduğunuz STK’ya nasıl gönüllü olduğunuzu
aşağıdakilerden hangisi en iyi şekilde tanımlamaktadır?

	59 yaş ve üzeri	58 - 44 yaş	43 - 29 yaş	28 yaş ve altı	Cevap Yok	Total
STK’da gönüllü ya da ücretli olarak çalışan biri teklif etti	% 4,6	% 9,4	% 11,0	% 7,7	% 7,7	% 8,4
Arkadaşım/Tanıdığım/Akrabam aracılığı ile ulaştım	% 25,7	% 32,7	% 24,9	% 41,3	% 39,4	% 34,4
İşyerimden önerildi	% 0,9	% 1,0	% 1,9	% 0,3	% 0,0	% 0,8
Görsel ve yazılı medya aracılığı ile STK’nın yaptığı çağrıya cevap verdim	% 9,2	% 7,9	% 10,0	% 10,7	% 13,5	% 10,1
İnternet aracılığı ile STK’ya gönüllü oldum	% 5,5	% 7,4	% 19,1	% 20,9	% 13,5	% 15,5
STK’ya üyeydim	% 19,3	% 11,4	% 6,7	% 4,3	% 4,8	% 7,9
STK’yı kuranlardan biri benim	% 25,7	% 17,3	% 17,7	% 3,8	% 15,4	% 12,9
Diğer	% 9,2	% 10,4	% 6,7	% 10,2	% 4,8	% 8,9
Cevap Yok	% 0,0	% 2,5	% 1,9	% 0,8	% 1,0	% 1,3
Genel %, N	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0
	109	202	209	392	104	1.016

Tablo 6'da bir başka dikkat çeken konu ise, "STK'yı kuranlardan biri benim" cevabında, gençler ve diğer yaş grupları arasındaki gözle görülür farktır. Gençlerin sadece % 3,8'i gönüllülük yaptıkları STÖ'nün kurucuları arasında yer alırken, diğer yaş grupları % 17 ve üzeri cevaplar vermişlerdir. STÖ'yü, özellikle de tüzel kişiliği olan bir yapıyı kurmak, hem maddi kaynak, hem de beceri gerektirmektedir. Ayrıca, sivil bir örgütlenmenin, kurulabilirliğinin hayal edilmesi bile, belli bir farkındalık sonrası mümkün olabilir. İlgili donanımına sahip olmayan gençler, örgütlenme konusunda mevcut yapılara bağımlı kalırken, diğer yaş grupları STÖ'leri kurma konusunda daha atılgan davranabilmişlerdir.

İmkânlar başlığı altında belirtilmesi gereken bir diğer konu ise, bir önceki paragrafta değinilen mevcut politik kültür ve yasal yapıdır. Mevcut politik kültür, gençlerin ancak belli işleri yapan ya da belli gündemlere sahip sivil örgütlenmelere katılımlarını olumlamaktadır. Dahası, gençlerin gerek üniversite kulüplerinde, gerekse de sivil alanda örgütlenmeleri mevcut yasal yapı tarafından engellenmekte ya da zorlaştırılmaktadır.

İmkânlar konusunda bir diğer konu ise, gençlerin ekonomik olarak yeterlilikleri ile ilgilidir. Tahmin edileceği üzere, üniversite öğrencisi olan gençler, diğer gençlere oranla daha iyi ekonomik koşullara sahiplerdir.²² En azından, aileleri tarafından ilgili ekonomik koşullar gençlere sağlanmaktadır. Dolayısıyla, gönüllülük yapma imkânları hem ekonomik gereklilikler, hem de mesai saatleri dışı ile sınırlı değildir. Zamanlarını para kazanmaya ayırmak yerine, gönüllü faaliyet yapmaya ayırabilmektedirler. Ancak belirtmek gerekir ki, bu durum araştırmaya katılan tüm yaş grupları için geçerlidir. Diğer bir deyişle, dikkat çeken, gönüllü faaliyet yapmayı tercih edenlerin, ekonomik olarak belli bir yeterlilikte olmasıdır. Ancak burada, düşünülmesi gereken konulardan biri, gençlerin, özellikle de öğrenci olan gençlerin ekonomik yeterliliklerinin nasıl sağlandığıdır. Araştırmaya katılan tüm gençlere, "Herhangi bir sosyal güvenceye sahip misiniz?" sorusu sorulduğunda, % 61'i aileden, % 13'ü çalıştığım yerden, % 12,2'si üniversiteden ve kamudan cevabını vermiştir. Diğer yaş gruplarında ise, çalıştıkları yerden sosyal güvenceye sahip olma oranı ise, % 64 ve üzerinde ve aileden sosyal güvenceye sahip olma ise % 13 ve altındadır. Gençler ve diğer yaş grupları arasında sosyal güvence,

²² Üniversite öğrencisi gençler, homojen bir grup değildir. TOG Etki Araştırması, birlikte çalıştığı üniversiteli genç grubuna ilişkin yaptığı araştırmada, farklı sosyo-ekonomik gruplardan gençlerin TOG'da gönüllülük yaptığını göstermiştir (Düzen, E., 2018). Dolayısıyla, üniversite öğrencisi gençler arasında da, kısıtlı imkânlarla sahip olan gençler bulunmaktadır. Ancak bu durum, diğer tüm genç gruplarına oranla daha düşüktür.

ters simetri olarak seyretmiştir. Aynı araştırmada, çalışmayanlara, sosyal güvencelerinin nereden olduğu sorulduğunda, tam zamanlı öğrenciler, üniversiteye ya da KPSS'ye hazırlananlar ve iş arayanlar yüksek oranda sosyal güvencelerinin aileleri tarafından karşılandığını belirtmişlerdir. Bu durum % 70,5 ile üniversite öğrencilerinde en yüksektir (Tablo 7).

Sosyal refah devletinin gençlere ihtiyaç duydukları hizmetleri sağlamadığı durumda, gençler eğer iş bulabilirse çalışmaya başlamaktadırlar. Ancak zaman zaman, çalışsalar bile, düşük ücretler, güvencesiz işler gibi çalışma şartları yüzünden “çalışan yoksul”lar haline dönüşmektedirler. Diğer bir durum ise, gençlerin öğrencilikleri, iş arama süreci ve hatta erken çalışma yıllarında da ailelerinin sağladıkları kaynaklarla hayatlarını sürdürmeleridir.

Bu durum gençlerin sivil alana katılımları konusunda farklı katmanlardan oluşan sorunlar yaratmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik yetersizlikler yüzünden sivil örgütlenmelerde yer alamamalarıdır. Bu konuya ilişkin katkıda bulunmak için, özellikle gençlerin güçlenmesi için çalışan STÖ'lerin gençlerin gönüllülükleri süresince temel masraflarını karşılama yoluna gittikleri gözlemlenmiştir.

Bu görüşmelere ek olarak, araştırmada sosyal güvencesi olmayan gönüllülere “Gönüllülük yaparken yaptığımız ulaşım, yiyecek ve iletişim masrafları gibi harcamalarını genellikle kim karşılıyor?” sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin % 28,3'ü, iş arayanların % 17,7'si ve üniversite ya da KPSS'ye hazırlananların % 26,5'i “çoğunlukla çalıştığım STK” cevabını vermişlerdir. Çoğunlukla gençlerden oluşan bu grupların hayatlarını sürdürebilmek için ve gönüllülük yapabilmek için ailelerinin kaynaklarına ve ilgili örgütlenmenin desteğine ihtiyaç duydukları görülmektedir. Kaldı ki, bu gençlerin, Türkiye ortalamasına göre eğitim düzeyi daha yüksek ve ekonomik olarak daha yeterli bir gruptan geldiği anket sonuçlarından da anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere, bazı STÖ'ler, gönüllülerin temel ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir. Gençlerin gönüllülüğünün artması için, gönüllülük sırasında temel ihtiyaçları karşılamak gönüllülük imkânlarını arttırmak için iyi bir yol olabilir. Öte yandan, gençlerin gönüllülüğünün ve katılımını arttırmanın tek belirleyicisinin STÖ desteği olduğunu varsaymak doğru olmayacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere, gençler, çalışsalar bile hayatlarını sürdürebilmek için aile desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla, hayatlarına ilişkin karar almada ve tercihlerini belirlemede, ailelerinin yönelimleri, önemli bir yer tutmaktadır. Eğer gencin hayatını sürdürmesini sağlayan kaynak, ki

bu durumda aile, gencin gönüllülük yapmasını onaylamazsa ya da belli STÖ'lerde gönüllülük yapmasına izin verirse, gencin tercihi ya da talebi arka planda kalabilir.

Hatırlatmak gerekirse, araştırmada, gençlere gönüllülük sayesinde kazanımları sorulduğunda, toplumda ve çevrelerinde tanınırlık kazanmak, saygı ve takdir görmek ifadelerine yaklaşık % 70 oranında katıldıkları aktarılmıştı. Bu ifadelerin ardından, “aileyle ilişkilerinin değiştiğini görmek” ifadesi sorulmuştur. Tüm gönüllülerin % 38,4'ü, gençlerin ise % 43,6'sı kazanım olarak değerlendirmiştir. Öncelikle gençlerin kazanım olarak değerlendirdikleri ifadeler arasında en düşük yüzdeyi bu ifadenin aldığını belirtmek gerekir. Gençlerin gönüllülük yaparak toplumsal ya da çevrelerinde elde ettiklerini düşündükleri tanınma, saygı ve kazanım; ailelerine geldiği en düşük seviyededir. Gençlere, odak grupta, ailelerinin gönüllülük yapmalarını nasıl karşıladığı sorulduğunda ise, çoğu doğrudan karşı çıkmasalar da, aileleri tarafından anlaşılmadıklarını ifade etmişlerdir. Anlaşılmama sebeplerinden bir tanesi, ailelerin STÖ'leri tanımaması olarak belirtilmiştir. En sık karşılaştıkları sorulardan bir tanesi “gönüllü olup ne yapıyorsun?” ve neden yapıyorsun?”dur.

“[anne ve babasının] ...yaa, sen nıpryon şimdi modunda, (gülüşmeler) takılıyorlar...”

Ailelerinin sosyo-ekonomik durumdan bağımsız olarak, anlaşmakta güçlük çektiklerinden bahsetmişlerdir.

“Benim ailemin, yani, çalıştığım kurumlara alışması uzun zaman aldı, ki ailem kapalı, böyle konservatif bir aile de değil.”

Odak gruba katılan gençlerden bir tanesi, ailesi, gönüllü faaliyetler yapmasını desteklediğini söyleyip, kendini avantajlı olarak tanımlamıştır.

“Ben avantajlı kısımdayım herhalde burada. Ailem genelde beni hep böyle destekleyici yönde oldu, hatta böyle mesela atıyor lise hayatında sınav döneminde filan, babam şey diyordu hani, boş ver çalışma ya sınav ya sen işte gitmeyecek misin bir yere falan diyordu (gülüşmeler) hani uzun zamandır gitmiyorsun, git falan oluyordu. Bu yüzden ben sanırsam bu anlamda avantajlıyım.”

Gençler gönüllü faaliyet yapmalarını gerekçelendirebilmek için çeşitli stratejiler geliştirmişler ve ailelerinin değerlerine uygun olarak anlatmaya ça-

lıışmışlardır. Ancak bu durumda da, seçimlerinin sorgulandığından bahsetmişlerdir.

“...aile, çevre dışında, dışarıdaki insanlar da hem kendi bir şey yapmıyor, hem de yaptığım işi ona beğendiremiyorsun. Çünkü onun için değmez mesela (hmm) onu yapacağına şunlar var hani niye onlara yardım etmiyorsunuz siz falan tepkisi beni birazcık geriyor. Bana göre zaten küçük iş yok, yani her alanda ihtiyaç var, ben birini yapayım, sen birini yap, işte diğeri başka birini yapım...”

Bunlardan bir tanesi, mesleki kariyerine katkı sunabileceği ve para kazanabileceği (ya da kazandığı) konusundaki argümanlarıdır. Özellikle de ailesinin arkadaşlarının çocukları uzmanlaşmaya çalışırken ya da iş ararken, belli konularda uzmanlaşabilmelerini ya da para kazanabilmelerini aileleri ile pazarlıkta koz olarak kullanmışlardır. Ancak para kazandıkları durumda bile, yaptıklarını anlatmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Bir diğere yol ise, olağan hayatında ulaşamayacağı ilişkilere ve deneyimlere erişmesini gönüllülüğün getirdiği bir imkan olarak sunmasıdır.

“Yani dedim ki ne, neye ihtiyacımız var o zaman? Hani beni tanımanız için bir gönüllü olarak ya da bir STK kurumunda hani bir STK’yı tanımanız için, ... yani neye ihtiyacımız var, para da kazandım. Ya geçen sene ... İsviçre’ye gittim mesela, Birleşmiş Milletler’in toplantısına katıldım, ... mesela onu da tanımıyorlar, yani ben gerçekten anlamadım, herhalde şey yani, belediyeye girsem yani (gülüşmeler) böyle normal bir iş yapsam daha çok şey olacak.”

Gençlerin büyük kısmı başlangıçta, ailesine neden gönüllü olduğunu ve ne yaptığını açıklamaya çalışmış, ancak anlaşılmadığını düşündükleri için bir süre sonra vazgeçmişlerdir. Bu durumda, ya tamamen neden gönüllü olduklarını anlatmama yolunu tercih etmektir ya da yaptığı işi kabaca tanımlayıp, içerik sağlamamaktır.

“...eğitim yapıyoruz ya işte filan deyip geçiştiriyordum hani. Ya işte gönüllülük eğitimleri filan işte, proje yazıyoruz filan feşmekân falan diyodum ama işte hiçbir zaman içeriğini vermedim.”

“O geçiştirme mevzusu bende de var ama ben de işe başlayınca da söylemedim. ... Artık söylememeye başladım hiçbir şeyi, hiçbir gönüllülüğü söyle-

miyorum. İşte 7 ay boyunca ... yaparken şey diyorlar, sen napıyorsun bilgisayarın başında, ya işte cinayet bakıyorum (güleşmeler uzunca) ama işte esas şeyi söylemiyorum yani, hangi tür haberler, çünkü söyleyince anlamıyorlar ..., hani bu yine bu tarz şeylere mi katıldı. Yani direkt ne yaptığıma dair pek bir şeyi sormuyorlar.”

Gençlerin aileleri ile kurdukları bağımlılık ilişkisi, gönüllülük yapımlarından, hangi konuda veya hangi örgütlenmede yapacaklarına kadar pek çok konuda aileleriyle uzlaşma çabasına girme ya da en azından mücadele etmelerine neden olmaktadır. Gençler bu mücadele sürecinde, kendi açıklamak, doğrulamak ya da karışılmamasını sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Zaman zaman aileyi ikna edebilmeyi başarmakta, zaman zaman aile ile ortak önemli gördükleri konularda uzlaşmakta ve bazı isteklerin, ihtiyaçlarından ya da önceliklerinden vazgeçmekte, zaman zamansa tamamen geri çekilmektedirler.

“...Benim ailem de çok desteklemiyor ama galiba onları yavaş yavaş eğitirim diye düşünüyorum yani tepkilerine böyle direne direne direne, uzun bir süreç sonunda, artık annem böyle uslanmaz bir mülteci hakları savunucusu (güleşmeler uzunca) ...Ya ama hâlâ arada yani duyuyorum böyle birazcık geç kalınca ve işte canları sıkılınca, işte bizi sevmiyorsun şu Suriyeliler kadar filan (güleşmeler).”

Gençlerin, ehliyet sahibi özneler olarak, seçimlerini doğrulamak, izin ya da onay almak zorunda kalmaları bile oldukça düşündürücüdür. Ancak, gönüllülüğün kazanımlarının yanı sıra, aile ile girilen tüm bu pazarlık süreci bile, gençlerin “yapabilir” özneler olarak güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

SONUÇ OLARAK...

Gençlerin katılımı, hem Türkiye’de, hem de dünyada bir konu ve sorun olarak tartışılmaya devam ediyor. Gençlerin ekonomik katılımları, en yüzeyde ve en çok desteklenen alan olmakla birlikte, siyasal ve toplumsal katılım sağlanmadan ekonomik katılımın sağlanamayacağı konusunda yaklaşık bir uzlaşmaya varılmış durumdadır. Temsili demokrasi içindeki katılımdan, sosyal dışlanma ile mücadeleye kadar, gençlerin siyasal ve toplumsal katılımı konusunda yeni tartışmalar açılmaya, yeni yollar geliştirilmeye ve yeni alanlar sağlanmaya çalışılıyor. Son 20 yılda, olumlu ve olumsuz yönleriyle gönüllülük, gençlerin katılımını tüm alanlarda ortak kesen bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Gönüllülük bir yandan gençlerin temsili demokrasi içinde görünmezliği-

nin üzerinden gelecek bir süreç olarak düşünölmüştür. Diğer yandan gönüllölük, ekonomik katılımı kolaylaştırmak için yeni imkânlar sağlayacak potansiyele sahip olarak sunulmuş ve araçsallaştırılmıştır. Son olarak, toplumsal fayda sağlama ve “öteki” ile karşılaşma olasılıkları sunduğu için, gençlik çalışması ve sosyal dışlanma ile mücadele önemli bir mekanizma olarak kurgulanmıştır. Ancak tüm bu tahayyöl edilen katkıların gerçekleşebilmesi için, öncelikle gençlerin gönüllölük yaparken, her seviyede ayrı ayrı mücadele etmelerine gerek kalmayacak bir tutum sergilemek gerekmektedir. Daha açık söylemek gerekirse, gençler gönüllölük yaparken, bir yandan aileleri ile pazarlık yapmakta ve kendilerini anlatmaya çalışmaktadırlar. Diğer yandan, STÖ’ler içinde, söz hakkı bulmakta zorluk yaşamaktadırlar. Altı çizilmesi gereken son nokta ise, gençlerin gönüllü faaliyetlerde bulunmasının, gençlerin başkalarını memnun etmek ya da başkalarının amaçlarına ulaşmak için değil, kendilerini gerçekleştirmek için bir alan ve süreç olduğunu akılda tutmak gerektiğidir.

Kaynakça

- Adler, R. P. ve Goggin, J. (2005), “What Do We Mean By “Civic Engagement”?”, *Journal of Transformative Education*, July 2005, 3(3), s. 236-253.
- Anderson, B. vd. (2016), *Formal, non-formal and informal possibilities of young people’s participation in European cities, Partispace: Spaces and Styles of Participation*, WP2 – National Contexts Comparative Report. <https://zenodo.org/record/48113#.X2ku8JM-zZQI>
- Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi (2017), *European Citizenship in Youth Work*, T-KIT 7, Avrupa Konseyi Yayınları, Starzburg, <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261290/T-Kit+on+European+Citizenship.pdf/7beade8c-aa21-9855-8fc6-6b53481ece2b>
- Bandura, A. (1989), “A Social Cognitive Theory of Action”, J.P. Forgas, J.P. ve Innes, M.J. (der.) *Recent Advances in Social Psychology: An International Perspective* içinde, s. 127-138, North Holland: Elsevier.
- Cammaerts, B., Bruter, M., Shakuntala, B., Harrison, S. ve Anstead, N. (2014), “The Myth of Youth Apathy: Young Europeans’ Critical Attitudes Toward Democratic Life,” *American Behavioral Scientist*, 58(5), s. 645-664. http://eprints.lse.ac.uk/55896/1/Cammarts_Myth_of_Apathy.pdf
- Cavallo, S. (1995), *Charity and Power in Early Modern Italy: Benefactors and their Motives in Turin, 1541-1789*; Cambridge University Press, Cambridge.
- DGEAC (2010), *Volunteering in the European Union*, Educational, Audiovisual & Culture Executive Agency (EACEA) Directorate General Education and Culture (DGEAC) https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/doc1018_en.pdf
- DGC (2011), *Flash Eurobarometer 319 on Youth on the Move*, Directorate General for Communication (DGC) https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S873_319

- Düzen, E. (2010), *TOG Etki Araştırması: Sivil Katılımın Sosyal ve Bireysel Gelişime Etkisi*, Toplum Gönüllüleri Vakfı Yayınları, 2010, İstanbul. <https://www.tog.org.tr/wp-content/uploads/2018/12/TOG-Etki-Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1.pdf>
- EACEA, (2007), *Youth Participation in Democratic Life*, Re-analysis of Flash Eurobarometer Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA) No 202 – Youth Survey data.
- Elisheva, S.(2004), *Empowerment and Community Planning: Theory and Practice of People-Focused Social Solutions*, Hakibbutz Hameuchad Publishers. Tel Aviv.
- Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2017), “Understanding Young Citizens’ Political Participation in Turkey: Does ‘Being Young’ Matter?”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 17(1), s. 57-75, <http://dx.doi.org/10.1080/14683857.2016.1235000>
- , (2009), “Olasılıksızlığın Kuramını Anlamak: Türk Gençliği ve Siyasal Partilere Katılım”, Boyraz, C. (der) *Gençler Tartışıyor* içinde, TÜSES Yayınları, İstanbul.
- , (2012), *TEGV Gönüllülük Araştırmaları*, TEGV, <https://tegv.org/wp-content/uploads/Arastirmalar/TEGVGonullulukArastirmalari.pdf> .
- , (2017), *Türkiye’de Gençlerin İyi Olma Hali*, Habitat. İstanbul. <https://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/turkiye-de-genclerin-iyi-olma-hali-raporu.pdf>
- European Youth Forum (2012), *Volunteering Charter: European Charter on the Rights and Responsibilities of Volunteers*, https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/volunteering_charter_en.pdf .
- Fraser, N, (1992), “Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy”, Calhoun, C. (der.), *Habermas and Public Sphere* içinde, the MIT Press, Massachusetts ve Londra.
- Forsi, S. (1997), *European Voluntary Service for Young People*, Education and Culture Series W-6, European Parliament Directorate General for Research, Lüksemburg. file:///C:/Users/Admin/Downloads/european-voluntary-service-for-young-people_compress.pdf
- Garner, J.T. ve Garner, L.T. (2010), “Volunteering an Opinion: Organizational Voice and Volunteer Retention in Nonprofit Organizations,” *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(5), s. 813–828.
- Gaylor, C., Schöpf, N., Severing, E. ve Reglin, T. (2015), *When Competences Become Occupational Opportunities: How Informal and Non-formal Learning can be Recognised and used in Europe*, Bertelsmann Stiftung, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/when-competences-become-occupational-opportunities-1>
- Gretschel A., Levamo, T., Kiilakoski, T., Laine, S., Mäntylä, N., Pleyers, G. ve Raisio, H. (2014), *Youth Participation Good Practices in Different Forms of Regional and Local Democracy*, Finnish Youth Research Network and Finnish Youth Research Society, Internet publications, 69. https://www.researchgate.net/publication/283732659_Youth_Participation_Good_Practices_in_Different_Forms_of_Regional_and_Local_Democracy_pdf.
- Handy, F. vd. (2010), “A Cross-Cultural Examination of Student Volunteering: Is It All About Résumé Building?”, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39, 498-523.
- Helve, H. ve Wallace, C., (2018), *Youth, Citizenship and Empowerment*, Routledge, New York.

- Lister, R., Middleton, S., Smith N, (2002), *Young People's Voices: Citizenship Education*, Leicester, NYA.
- LSE Enterprise (2013), *Youth Participation in Democratic Life*; EACEA: 2010/03; Ocak 2013, Londra, http://eprints.lse.ac.uk/69761/1/Youth_Participation%20Report%202013.pdf
- Lüküslü, D. (2009), *Türkiye'de Gençlik Miti*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kiilakoski, T. (2014), "Good Practices of Representative and Direct Democracy," Gretschel, A., Levamo, T., Kiilakoski, T., Laine, S., Mäntylä, N., Pleyers, G. and Raisio, H. (2014) içinde.
- Kimberlee, R. (2002), "Why Don't Young People Vote at General Elections?," March 2002, *Journal of Youth Studies*, 5(1), 85-98.
- KONDA-STÇM (2014), *Türkiye'de Gençlerin Katılımı*, Şebeke Gençlerin Katılımı Projesi Kitapları – No: 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 31.
- Mckenna, M. ve Han, H. (2014), *Ground breakers: How Obama's 2.2 Million Volunteers Transformed Campaigning In America*, Oxford University Press, Oxford ve New York.
- Mycok, A. ve Tonge, J. (2012) "The Party Politics of Youth Citizenship and Democratic Engagement", *Parliamentary Affairs*, Ocak 2012, 65(1), s. 138-161.
- Pateman, C. (1989), "Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy", *the Disorder of Women* içinde, Standford University Press, Standford, California.
- Phillips, A. (1995), *Demokrasinin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 1. Basım.
- SGB (2018), *Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları*, Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı (SGB), Ankara. <https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KalkinmaSurecindeSivilToplumKuruluslariOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
- Sloam, J. (2007), "Rebooting Democracy: Youth Participation in Politics in The UK," *Parliamentary Affairs*, 60, s. 548-567.
- Staples, L. H. (1990), "Power Fulide as about empowerment," *Administration in Social Work*, 14, s. 29-42.
- Uyan-Semerci, P. U., Erdoğan, E., & Önal, E. S. (2017), *Biz"liğin Aynasından Yansıyanlar: Türkiye Gençliğinde Kimlikler ve Ötekileştirme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Williamson, H. ve Basarab, T. (der.) (2019), *The history of youth work in Europe*, Pan-European and transnational youth organizations, The overall lessons learned from the history project, Volume 7, Avrupa Konseyi Yayınları, 2019. <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261623/PREMS-096319-History-7-WEB.pdf/bb1f0438-5184-836a-fed3-27f793900bad>
- Yurttagüler, L. (2014), "Gençlerin Özerkliği Var mı?", *Özerklikler ve Özgürlükler Açısından Türkiye'de Gençlik Türkiye'de Gençlik Politikaları* içinde, der. Yurttagüler, L. Oy, B. ve Kurtaran, Y., Şebeke Gençlerin Katılımı Projesi Kitapları – No: 8, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Zihnioğlu, Y. (2003), *Kadımsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul.

“Abla Bir Daha Gelecek misin?” Türkiye’de Çocuklarla Gönüllülük Deneyimleri AYŞE BEYAZOVA & GÖZDE DURMUŞ

Türkiye’de gönüllülük denildiğinde akla ilk gelen hedef grup çoğu kez çocuklardır. Çocukların eğitim, sağlık, beslenme, sosyalleşme, oyun, spor gibi gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanması, çocuklar için ailelere maddi destek sunulması, çocuklara temas edilerek sevgi ve şefkat ihtiyaçlarının karşılanması gönüllülük çerçevesinde kabul gören, yaygın ve çoğu kez hizmet temelli çalışmalardır (Yurttagüler, 2006: 23).¹ Çocuklarla gönüllülük denildiğinde çocukların eksiklerini tamamlayan, onları destekleyen, özellikle de eğitimlerine odaklanan gönüllüler akla gelir. Çocuklarla çalışan gönüllülerin kimler olduğu, çalışma motivasyonları, yaşadıkları zorluklar ve çalışma süreçleri gönüllüler, beraber çalıştıkları kurumlar ve çocuklar açısından dikkate değerdir. Bu yazı Türkiye’de çocuklarla gönüllülük deneyimlerini çocuk hakları temelinde analiz ederek bu doğrultuda çocuk alanındaki gönüllü çalışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019’a (TGA 2019) dahil olan gönüllüler gönüllü çalıştıkları kurumların ana çalışma alanının en yüksek oranla çocuk (% 48,4) ve eğitim (% 64,8) olduğunu belirtmiştir. Bu cevabın gönüllünün yer aldığı kurumun çalışma alanına dair algısına bağlı olduğunu belirtmek gerekse de araştırmaya katılan katılımcıların yarısına yakınının çocuk alanında çalışma yapan kurumlarda gönüllülük yaptığını söylemesi Türki-

1 Ayrıca bkz. Yurttagüler’in bu kitaptaki makalesi.

ye’de çocuklarla gönüllülük deneyimine ayrı bir mercekten bakmanın önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Amacımız Türkiye’de çocuklarla gönüllü çalışmalar yürütenlerin deneyimlerini anlamak ve bu deneyimleri çocuk hakları perspektifi ile değerlendirmektir. Bunun için Türkiye’de çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarına, bu kuruluşlarda çocuklarla çalışan gönüllülerin profiline ve çocuklarla çalışan gönüllülerin gönüllülük süreçlerine odaklandık. Odaklandığımız tüm bu olguları çocuk hakları perspektifiyle değerlendirmeyi ve sivil alanda çocuk hakları temelli çalışmaya dönük politika ve uygulama önerileri sunmayı hedefledik. Bu çalışmada TGA 2019’un anket sonuçlarının yanı sıra gönüllülerle yapılan odak grupları, çalışmaya katılan kurumlardan gönüllüleri doğrudan çocuklarla çalışan on yedi farklı sivil toplum kuruluşunda gönüllülükten sorumlularla yapılan mülakatlar ve bu makalenin yazarlarının sivil toplum kuruluşlarında çocuklarla yürütülen gönüllülük süreçlerine dair deneyimleri ve gözlemleri de yer almaktadır.

Bu yazı beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm çocuk hakları temelli bakış açısı ve çocuklarla çalışmaya ilişkindir. İkinci bölümde çalışmanın bulgularından yola çıkılarak Türkiye’de çocuklarla çalışma yürüten farklı sivil toplum kuruluşlarına dair bir kategorizasyon, üçüncü bölümde ise TGA’ya göre çocuk alanında yer alan sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük yapanların profiline ilişkin bilgiler sunulmuştur. Dördüncü bölümde araştırma mülakatları ve odak görüşmelerine dayalı olarak doğrudan çocuklarla çalışan gönüllülerin gönüllülük süreci ortaya konulmuştur. Son bölümde ise erişilen bulgular çocuk hakları çerçevesinde değerlendirilerek çocuklarla çalışan sivil toplum kuruluşlarına yönelik çocuk hakları temelli politika ve uygulama önerileri sunulmuştur.

ÇOCUK HAKLARI TEMELLİ PERSPEKTİFLE ÇOCUKLARLA ÇALIŞMAK

Çocuklarla çalışırken “çocuk” kavramının nasıl tanımlandığı çocuk hakları temelli çalışma açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre 18 yaşın altındaki herkes çocuktur (BM, 1989). Ancak sivil alanda 15 yaş üstündekiler “genç”, onlarla yapılan çalışmalar “gençlik çalışması” olarak nitelenebildiğinden sivil alanda “çocuk” tanımı 15 yaş altı gibi algılanabilmektedir. Bu noktada sivil toplum çalışmalarına katılan 18 yaşın altındaki herkesin çocuk olduğunun altını çizmek gerekir. Yapılan mülakatlarda birkaç sivil toplum kuruluşunda lise çağındaki çocukların gönüllülük

yaptığı belirtilmiştir. Hedef gruplarda veya gönüll¼ rol¼ ile kurumlarda bulunan tüm çocuklar için gönüll¼l¼k süreçlerinin çocuk hakları temelli planlanması sağlanmalıdır.

T¼rkiye'de çocuklarla çalışan gönüll¼lerin deneyimlerinde çocuk hakları temelli yaklaşımın neden bir ihtiyaç olduğu, ne kadar ve nasıl yer aldığı ve gönüll¼l¼k politikalarında nasıl yer alabileceği tartışmaya değerdir. Çocuk hakları temelli yaklaşım; sosyal sorunlarda çocuk hakları perspektifini dahil eden hak temelli yaklaşıma işaret etmektedir.² İnsan hakları temelli yaklaşımdan farklı olarak çocukların yetişkinlerden farklı kendilerine özg¼ ihtiyaçları ve bu nedenle de kendilerine özg¼ haklara sahip olduğu bilgisini içerir. Dünyada evrensel kabul gören ve çocuk haklarının dayanağı olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BM ÇHS) dört temel ilkesi gönüll¼l¼k politikalarına çocuk hakları temelli bir yaklaşım kurma konusunda rehberlik eder. Bu ilkeler şunlardır:

- Çocuklar arasında ayırım gözetmeme
- Çocuğun yüksek/öncelikli yararı
- Çocuğun yaşama ve gelişimini destekleme
- Çocuğun görüşlerine önem verilmesi

BM ÇHS ve temel ilkeleri ile uyumlu hareket etmek için çocuk koruma ya da çocuk güvenliği politika belgeleri geliştirilmektedir. Çocuklarla çalışmanın etik boyutunun altını çizen bu politikalar sivil toplum kuruluşlarında çocuk hakları temelli bakış açısının yaygınlaşmasına, kurumun çocuk hakları koruma sorumluluğunun çerçevesinin çizilmesine, çalışmaların çocuklara zarar vermeyecek şekilde gerçekleşmesine ve çocuk katılımı ilkesinin gözetilmesine katkı sağlamaktadır. Çocuklarla yapılan çalışmaların çocuk hakları bakış açısıyla yürüt¼lmesi için kurumda çocuklarla yürüt¼len tüm süreçlerin çocuk güvenliği, koruma ve katılım politikaları aracılığıyla garanti altına

2 Sosyal sorunlara çözümlerde sivil toplum örgütlerinin farklı yaklaşımları vardır: hayırseverlik, yardım ya da ihtiyaç temelli hizmet sağlama ve insan hakları temelli yaklaşım gibi. İnsan hakları temelli yaklaşımın diğer yaklaşımlardan en önemli farkı bireyleri hak sahibi ve devleti görev sahibi görmesidir. Tüm insanların insan haklarından eşit şekilde yararlanması, onurlu bir yaşam sürbilmesi için öncelikle devletin yüküml¼lüklerini yerine getirmesi gerektiğinden hareket eder. Bu yüküml¼lüklerinin yerine getirilmesinde öncelikle devletin ve bunun yanı sıra kurumların ve bireylerin sorumlulukları olduğundan hareketle sosyal sorunlara çözümler bulmaya çalışır. Birlikte çalıştığı hedef kitleyi "yardıma muhtaç" olarak görmek yerine "hak sahibi" olarak görür ve eşdeğer bir ilişki kurmaya çalışır (BM, 2003).

alınması önemlidir. Bu çerçevede kurumların dikkate alınması gereken konular BM ÇHS'nin yukarıdaki temel ilkelerine paraleldir.

Çocuk haklarının temel ilkelerinden biri olan ayırım gözetmeme yaşı, cinsiyeti, engellilik durumu, etnik kökeni ya da başka özellikleri / koşulları farklı olan çocukların hiçbir biçimde ayrımcılığa uğramaması ve çalışmaların kapsayıcılığına özen gösterilmesi gerektiğini vurgular. Gönüllü çalışmalarda ayırım gözetmeme ilkesi bağlamında çocuklara fiziksel özelliklerini işaret eden çeşitli sıfatlar ile seslenmemek, oynanan oyunlarda cinsiyetçi kalıpları besleyen yönergeler vermemek ya da birlikte okunan masalın içeriğinde herhangi bir toplumsal gruba karşı önyargılı bir dil kullanmamak örnek verilebilir. Gönüllüler çocuklarla çalışmadan önce, süreç boyunca ve sonrasında bu konuda güçlendirilmelidir. Ancak ayırım gözetmemek ihtiyaçları ve koşulları çeşitli olan tüm çocuklara aynı şekilde davranmak değildir. Çocukların farklı özelliklerinin ve ihtiyaçlarının dikkate alınması tüm çocukların sivil alandaki çalışmalardan eşit yararlanabileceği kapsayıcı bir ortamın oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Çocuklarla çalışan kurumlarda gönüllülük politikaları belirlenirken yapılacak çalışmaların çocuklara yönelik etkisi ve olası zararlar düşünülmeli daha sonra gönüllülerin ihtiyaçları ele alınmalıdır. Çocuğun bulunduğu her ortamda yararının önceliklendirilmesi çocuk hakları açısından bir yükümlülük olduğundan gönüllülük süreçlerinin bu doğrultuda planlanması ve hayata geçirilmesi beklenir.

Çocuklarla çalışmalarda ortamın güvenli olması, çalışmaların çocuğun gelişimini destekleyecek ve yapabilirliğini artıracak şekilde olması çocuk haklarının yaşama gelişme ilkesi bakımından bir gerekliliktir. Çocuklarla yapılacak bir şenlikteki mekânın fiziksel güvenliğinin kontrol edilmesi, çocukların gelişimsel özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun içeriklerin verilmesi, çocukların sosyal duygusal gelişimlerine önem verilmesi bu bağlamda dikkat edilmesi gereken konulara örnektir. Çocuklarla gönüllülük süreçlerinde çocukların hiçbir zarara uğramaması için gerekli önlemlerin alınması ve herhangi bir sorun oluştuğunda uygulanacak net bir prosedür belirlenmiş olmalıdır.

En önemli yükümlülüklerden biri de çocukların görüşlerinin ciddiye alınmasıdır. Bu ancak anlamlı çocuk katılımı süreçleriyle mümkün olur. Etkinlikler seçilirken çocukların söz haklarının olması, gönüllü katılımlarının sağlanması, kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri ortam ve araçların kullanılması, gelişimsel özelliklerine uygun dil, malzeme ve yöntemlerin kullanılması, kararların çocuklarla birlikte alınması ve çocuklardan geribildirim me-

kanizmaların oluşturulması çocuk katılımı ilkesinin hayata geçmesini sağlayacak uygulamalardır.

TÜRKİYE'DE ÇOCUK ALANINDA ÇALIŞAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA BAKIŞ

Türkiye'de ulusal, bölgesel ya da yerel düzeyde çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerin bu kurumlarda üstlendikleri roller çeşitlidir. Çocuk alanında çalışan tüm sivil toplum kuruluşlarının çocuk hakları temelli bakış açısıyla hareket ettiğini söylemek mümkün olmasa da bugün daha fazla kurumun bu yönde kendini geliştirme hedefine sahip olduğu söylenebilir. Çocuk hakları perspektifi; çocukları hak sahibi özneler kabul eder, çocuk haklarını gerçekleştirmede birincil sorumluluğu devlete yükler ve çocukların baş etmek durumunda kaldığı sosyal sorunların çözümünde bireyleri, kurumları ve devleti çocukların çevresindeki destek halkaları olarak tarif eder (Akço, 2008). Çocuk hakları temelli çalışan sivil toplum örgütleri için çocuklar yardıma muhtaç değil hak sahibi bireylerdir. Yapılan çalışmaların amacı ise çocukların haklarına erişimini kolaylaştırmak, izlemek ve eksikliklerin altını çizmektir (Lundy, 2012 ve O'Neill, 2007).

Çocuğun katılım hakkı bağlamında çocuklar adına, çocuklar için, çocuklarla çalışan veya çocukların kurdukları sivil toplum örgütlerinden bahsetmek mümkündür. Çocuk alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları; hedef gruptaki çocukların çoğu kez edilgen olduğu, kurum yapılanmalarında yasal olarak yer alamadığı ve karar verme süreçlerine dahil olamadıkları yapılarıdır (Çiftçi, 2011). TGA 2019'da yapılan mülakatlar çerçevesinde erişilen bulgular da bu durumu desteklemektedir. Çalışmada sadece 5 sivil toplum kuruluşunda 18 yaş altı gönüllülüğe ilişkin ifadeye rastlanmaktadır.

Kuruluş amacıyla çocukların yer aldığı kurumlar dışında kadın, çevre, mülteciler gibi farklı alanlarda çalışan birçok sivil toplum kuruluşunun hedef kitlesi çocuk olan çalışmaları vardır. Avukatlar, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları meslek örgütleri ve insan hakları örgütleri de çocuk hakları alanına katkı koymaktadır. STGM'nin *Türkiye'de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri Sorunlar ve Çözüm Arayışları* isimli yayınında çocuk haklarına ilişkin çalışan sivil toplum kuruluşları kuruluş nedenlerine göre aşağıdaki başlıklarda sınıflandırılmıştır (Çiftçi, 2011):

- Yetiştirme Yurtlarını Koruma ve Himaye
- Risk Altındaki Gruplara Yönelik

- Eğitime Destek
- Sağlık Amaçlı
- Çocuk Faaliyetlerini Artırma ve Teşvik
- Aile ve Çocuk Eksenli Çalışma
- Hak Temelli Çalışma
- Çocuklar tarafından kurulma

Bir diğer sınıflandırma ise Uluslararası Çocuk Merkezi'nin *Çocuklar için ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Çalışmalarda Etik İlkeler* isimli yayında Türkiye'de çocuk katılımı ile çalışan başlıca kurum türleri şemasında yer almaktadır. Bu şemada çocuk alanındaki sivil toplum kuruluşları insani yardım, kalkınma ve hak savunuculuğu başlıkları altında verilmiştir. Hak savunuculuğu alanındaki STK'lar ise tüzel kişiliği olan ve olmayan kuruluşlar olarak ikiye ayrılmıştır. Buna göre sivil alanda çocuklarla faaliyetler bu üç farklı çalışma alanında yürütülmektedir (Erdemli, 2017).

Çocuk alanında çalışma yapan kurumların homojen olmadığını, yapı, çalışma alanı ve yaklaşım bakımından çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Hatta pek çok kurum yukarıdaki sınıflandırmalar içinde birden fazla yere oturabilir. Keskin ayrımlar çizmek kurumların çalışma konuları, yaklaşımları ve yöntemlerindeki çeşitlilik nedeni ile zorlayıcıdır.

TGA 2019 kapsamında erişilen nicel bulgular, STK temsilcileriyle yapılan görüşmeler, gönüllülerle yapılan odak grup çalışmaları ve çocuklarla gönüllülük alanına ilişkin gözlemlerimiz doğrultusunda çalışmamız çerçevesinde çocuk alanında çalışan kurumları üç grupta sınıflandırdık.

1. Kuruluş amacı çocuklarla ilgili ve çocuklarla doğrudan çalışan kurumlar
2. Kuruluş amacı çocuklarla ilgili olmayan fakat çocuklarla doğrudan çalışmalar yapan kurumlar
3. Çocukların kendileri tarafından kurulan kurumlar

Kurumların kuruluş amacının çocuklarla ilgili olup olmamasına ve çocuklarla doğrudan çalışmaları bulunup bulunmamasına dayalı bu sınıflandırma şöyle örneklendirilebilir. Çocuklara eğitim ve psiko-sosyal destek vermek üzere kurulan sivil toplum kuruluşları çoğunlukla ilk grup içinde yer alır. Bu kuruluşlar çocukların hayatında değişiklikler hedeflerken, kurum çalışanları ve gönüllüleri çocuklara temas ederek çalışır. Faaliyetlerin doğru-

dan hedef kitlesi çocuktur. Sınıflandırmadaki ikinci grupta ise kurumun var oluş nedeni, misyonu çocuklara dair değildir. Örneğin kurum gençlerin gönüllülüğünü artırmayı hedeflemektedir, hedef kitlesi gençlerdir. Fakat bu hedefe ulaşırken gençlerin çocuklarla çalışma yapmasını desteklemektedir. Son grup ise 15 yaş üstü çocukların kurdukları çocuk derneklerini içerir. Türkiye'nin BM Çocuk Hakları Komitesi'ne gönderdiği dördüncü ve beşinci periyodik ülke raporuna göre 2017 yılı itibariyle çocukların açtığı dernek sayısı sadece 16'dır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019). Sayıları oldukça az olan bu dernekler çocuklar tarafından kurulmakta, üyeleri de çocuklardan oluşmaktadır.

Kurumlardaki çeşitlilik kurumların gönüllü politikalarını da çeşitlendirmiştir. Doğrudan çocuklarla çalışma yapan kurumların birçoğunda gönüllüler çocuklarla aktif temas halindedir, bu kurumların gönüllülük politikalarında çocuklarla çalışmaya ilişkin farklı stratejiler yer alabilmekte ya da yer alması gerekmektedir. Bunun yanı sıra çok spesifik ve/veya kırılğan çocuk grupları ile çalışma yapan bazı kurumlarda gönüllüler çocuklarla doğrudan çalışmamakta fakat çocukların yaşamında bir değişime dair emek vermektedirler. Bazı meslek örgütlerinde ise uzmanlar çocuklarla doğrudan çalışmalarını mesleki çalışma alanları içinden gönüllü yürütmektedirler. TGA 2019 kapsamında yapılan çevrimiçi ankette gönüllülere çocuklarla ya da herhangi bir hedef kitleyle doğrudan çalışma yapıp yapmadıkları sorulmamış, sadece çalıştıkları kurumun ana çalışma alanına dair bilgi alınmıştır. Ana çalışma alanı çocuk olarak belirtilen kurumlarda çalışan gönüllülerin deneyimlerine dair bulgular sonraki bölümlerde sunulmaktadır.

ÇOCUK ALANINDA ÇALIŞMA YAPAN STK'LARDA GÖNÜLLÜ PROFİLİ

Kitabın ilk iki makalesinde ayrıntılı olarak ele alındığı gibi, TGA 2019, 16 Ekim - 20 Kasım 2019 arasında, internet üzerinden uygulanan anketlerle farklı kurumlarda gönüllülük yapan 1.016 kişi ile gerçekleştirilmiş ve katılanların % 48,4'ü çalıştıkları kurumun ana çalışma alanının çocuk olduğunu belirtmiştir. Bu bölümdeki gönüllü profili ankete katılan ve çocuk alanında çalıştığını belirten 492 gönüllünün paylaştığı bilgilerden yola çıkarak oluşturulmuştur.

Ankete verdikleri yanıtlara göre çocuk alanında çalışan kurumlardaki gönüllülerin % 76,4'ü kadın, tüm araştırmaya katılanların ise % 68,4'ü kadındır. Bu kurumlarda gönüllülük yapan katılımcıların % 45,1' i 28 yaş ve al-

tında iken araştırmanın genel sonuçlarında bu oran % 38,6'dır. Çocuk alanındaki kurumlarda gönüllülük yapan katılımcıların en son mezun oldukları okul düzeyi, çalışma durumu gibi bilgiler genel araştırma profili ile benzerlik taşımakta, önemli bir farklılık görülmemektedir. Yine bu kurumlardaki gönüllülerin % 81,7'si şu anda bir okula/üniversiteye kayıtlı olduğunu söylerken tüm araştırmaya katılanların % 75,9'u bu seçeneği işaretlemiştir. Daha genç ve ağırlıklı üniversite öğrencisi gönüllülerin çocuk alanında faaliyet gösteren kurumlarda yer aldığı söylenebilir.

Çocuk alanındaki kurumlarda çalışan gönüllülerin çoğunluğu (% 78) gönüllü olarak yer aldıkları kurumların aynı zamanda eğitim alanında da çalıştığını belirtmiştir. Aynı zamanda, çocuk alanında çalışan kurumlarda gönüllülük yapanların çoğunluğu araştırmanın genel bulgularından (% 56) daha yüksek oranda (% 67,8) eğitim verdiklerini söylemiştir. Bu iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde çocuk alanında yoğun şekilde çocuklarla eğitim çalışmaları yapıldığı ve bu eğitim çalışmalarının gönüllü desteği ile sürdürüldüğü söylenebilir. Bu noktada araştırmada çocuk alanında çalışan kurumlarda gönüllü olan dört kişiden birinin sorumluluğunu çeşitli nedenlerle yerine getiremediğini belirttiğini vurgulamak önemlidir. Bu sonuç gönüllülerin çocuklara yönelik yürüttükleri eğitim odaklı ya da diğer çalışmaların niteliği ve sürdürülebilirliği üzerine düşünmenin yararlı olacağına işaret etmektedir.

Araştırmaya katılanların % 56,7'si hedef kitle nedeniyle o kuruma gönüllülük yaptıklarını söylerken, kuruluş amacı çocukla ilgili olan kurumlardaki gönüllüler için bu oran % 68,7'dir. Kurumun güvenilir, tanınır olması veya kurumsallığı gibi nedenlerden daha yüksek oranda hedef kitlenin çıkması; gönüllülerin oldukça yüksek olan çocuklarla çalışma motivasyonunu değerlendirmeye ve tartışmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Gönüllülük faaliyetinin insanların kişiliği üzerinde hangi olumlu etkileri yaratabileceğine ilişkin soruya yönelik yanıtlar çocuk alanında çalışma yapan kurumlarda çoğunlukla eğitim ve diğer faaliyetleri yürüten gönüllülerin % 73,8'inin artık daha esnek olduğunu, % 82,3'ünün daha pratik, % 86'sının daha sabırlı ve % 86,6'sının daha anlayışlı olduğunu belirtmesi çocuklarla çalışma yapılan süreçler için önemli özelliklerin kazanıldığını göstermektedir. Çocuklarla çalışmanın gönüllüleri sosyal ve duygusal açıdan güçlendirdiği, bu gelişim alanlarının çocuklar açısından da çok önemli olduğu söylenebilir.

Çocuk alanında çalışma yapan kurumlardaki gönüllülere ilişkin üzerine düşünülmesi gereken önemli bulgulardan biri de siyasal katılımlarının az

olduğunu belirtmeleridir. Çalıştıkları kurumun siyasi alanda çalıştığını d¼ř¼nmediklerini (sadece % 2'si siyasi alanda da çalışıyor olduğunu belirtmiştir) ve parti mitingine katılım, bir siyasi partinin veya adayın seçim kampanyasında aktif olarak çalışma, herhangi bir toplu y¼r¼y¼ř eylemine katılma, herhangi bir boykot eylemine katılma, İnternet üzerinde gerçekleştirilen bir protesto eylemine katılma gibi siyasi katılıma ilişkin soruların çoğuna araştırmanın diğer katılımcılarından d¼ř¼k bir oranda (% 6-% 7) katıldıklarını s¼ylermeleri buna işaret etmektedir. ³

Sivil toplum örg¼tlerindeki gözlemlerimiz, çocuk alanında çalışma yapan gönüll¼lerle yapılan eğitim, seminer çalışmalarındaki deneyim paylaşımları ve araştırmanın siyasi katılıma dair bulguları birlikte d¼ř¼n¼ld¼đ¼nde çocuk alanında çalışma yapan gönüll¼lerin kendilerini siyasi alanın dışında konumlandıkları d¼ř¼n¼lebilir. Laden Yurttag¼ler bu kitaptaki makalesinde sivil toplumda yer almak "sakıncalı" gibi değerlendirilebildiği için gençlerin aileleri ve çevrelerince daha fazla kabul g¼ren eğitim ve çocuk alanında gönüll¼l¼k yapmaya y¼nelebildiđini vurgulamıştır. Dolayısıyla çocuk alanında gönüll¼l¼k yapmak siyasal d¼zlemde uzak, güvenli bir alan olarak g¼r¼lebilmektedir.

Ankette gönüll¼l¼k s¼recine dair veriler de elde edilmiştir. Anket çalışmasında gönüll¼lere yaptıkları işle ilgili oryantasyon/tanıtım eğitimi alıp almadıkları ve kendileriyle protokol/s¼zleřme yapılıp yapılmadığı sorulmuştur. Çocuk alanında çalışan kurumlardaki gönüll¼lerin % 82,3'¼ oryantasyon/tanıtım eğitimi aldıklarını s¼ylerken, araştırmaya katılan t¼m katılımcılarda bu oran % 75,5'tir. Çocuklar kendilerine özg¼ ihtiyaçları olan bir toplumsal grup olduğu için çocuklarla çalışma konusunda yeterli bilgi, beceriye sahip olmayan gönüll¼lerin çocuklarla doğrudan çalışması birçok risk barındırmaktadır. Bu nedenle eğitimlerin içeriğinde çocuklarla çalışmada dikkat edileceklerin yer alması gerekmektedir. Gönüll¼l¼k yaparken psikolojik rahatsızlık geçirip geirmediğine dair soruya çocuk alanında çalışan kurumdaki gönüll¼lerin % 17'sinin evet yanıtını vermesi de çocuklarla çalışan gö-

3 Anket sonuçlarına g¼re y¼zdeler şu şekildedir: Parti mitingine katılım t¼m katılımcılar için % 39,6 iken çocuk alanında faaliyet g¼steren kurumlardan ankete katılanlar % 32,9'dur. Bir siyasi partinin veya adayın seçim kampanyasında aktif olarak çalışma t¼m katılımcılar için % 21,2 iken çocuk alanında faaliyet g¼steren kurumlardan ankete katılanlar % 14,2'dir. Herhangi bir toplu y¼r¼y¼ř eylemine katılma t¼m katılımcılar için % 57,2 iken çocuk alanında faaliyet g¼steren kurumlardan ankete katılanlar % 50,8'dir. Herhangi bir boykot eylemine katılma t¼m katılımcılar için % 41,5 iken çocuk alanında faaliyet g¼steren kurumlardan ankete katılanlar % 35,6'dır. İnternet üzerinde gerçekleştirilen bir protesto eylemine katılma t¼m katılımcılar için % 58,3 iken çocuk alanında faaliyet g¼steren kurumlardan ankete katılanlar % 51,4'tür.

nüllülerin gönüllülük sürecinde desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Gönüllülerin bu konuda desteklenmesi çocuklarla güvenli sınırların çizilebilmesi açısından da çok önemlidir. Ayrıca, gönüllülerle yapacakları işle ilgili sözleşme yapılma oranı çocuk alanındakiler için % 25,6 iken genel araştırma bulgularında % 18,4'tür. Çocuklarla çalışan kurumlarda gönüllülük sözleşmesine genele oranla daha fazla önem veriliyor görünse de bu oranın artması gönüllülük süreçlerinde hem çocukların hem de gönüllülerin haklarının korunması açısından önemlidir.

DOĞRUDAN ÇOCUKLARLA ÇALIŞAN GÖNÜLLÜLERİN ÇALIŞMA SÜREÇLERİ

Çocuklara gönüllüler aracılığıyla doğrudan temas eden kurumlar arasında yukarıdaki sınıflandırmada da paylaşıldığı gibi kuruluş amacı çocuklara ilişkin olanlar ve olmayanlar bulunmaktadır. Bu bölümde bu iki farklı kategoride yer alan örgütlerde çalışarak çocuklara doğrudan temas eden gönüllülerin deneyimlerine ilişkin bulgular sunulmakta ve çocuk hakları temelli tartışılmaktadır. Bu bölümde paylaşılan ve çocuklarla doğrudan çalışan on yedi kurumun gönüllülük süreçlerinde ortaklık ve farklılıklar bulunduğunu ortaya koyan bulgulara kurumların çalışanlarıyla derinlemesine görüşmeler ve gönüllülerle odak gruplar yoluyla erişilmiştir.

Gönüllülük motivasyonu

Tam ben kapıdan çıkarken “Abla bir daha gelecek misin?” dedi. Yarım, dedim. Dedi ki “çok teşekkür ederim” dedi, “tatilini benimle geçirdiğin için” dedi. Peşinden annesi çıktı bana şey dedi “gerçekten gönüllü olarak geliyorsunuz ya” dedi, “gözleriniz çok gülüyor” dedi. (ODAK 2)

Gönüllüleri motive eden başlıca faktör çocuklarla doğrudan çalışmaktır. Yüz yüze görüşmelerde öne çıkan bu olgu TGA 2019 bulgularıyla da desteklenmektedir. Görüşmeler “çocuğun gözlerinin içine bakabilmenin ve adını, her şeyini öğrenebilmenin”, “çocukla buluşabilmenin”, “çocukla birebir temas kurabilmenin” ve “değişimi hızlı gözlemleyebilmenin” çocuklarla çalışmanın gönüllüleri motive eden yönleri olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuklarla doğrudan çalışan farklı yaş gruplarından gönüllüler çocuklarla çalışmanın ve onların yaşamlarında bir şeyler değiştirmenin kendilerini motive eden temel faktör olduğunu belirtmiştir.

"...Ve çocukla çalıştım ve çocuklardan da beslendim aslında. Ve çocukların hayatlarında bir şey değiştiriyor olmak beni hep motive etti." (ODAK 1)

"Benden olmayan bir çocuğa nasıl bir faydam dokunabilir yani onun hayatına nasıl bir dokunuşta bulunabilirim. Hani bir kişinin hayatını bile en ufak şekilde değiştirebilirim hayata dönüp baktığımda, yaşım daha ilerlediğinde daha kendimi huzurlu ve mutlu hissedeceğimi düşünüyorum." (ODAK 2)

Çocuklarla çalışan kurumlarda çalışanlar da gönüllülerinin önemli motivasyonunun çocuklarla çalışmak olduğunu vurgulamaktadır.

"En büyük istek çocukla buluşan etkinliklerde gönüllülük yapmak çünkü en büyük şeyi orada hissediyor gönüllü, fayda veya dokunma veya oradaki karşılıklı alışveriş evet en büyük haz şeyi orada." (STK 3)

Kuruluş amaçları gençlik, kadın, ekoloji veya diğer farklı konulardaki çeşitli kurumlarda da çocuklarla çalışma motivasyonu ile kuruma gelen gönüllüler bulunduğu paylaşılmıştır. Görüşme yapılan kurumlardan birinde çocuklarla çalışmayı isteyenlerin yanı sıra özellikle mülteci çocuklarla çalışmayı isteyen gönüllülerin bulunduğu belirtilmiştir. Ancak mülteci çocuklar gibi dezavantajlı yaşam koşullarına sahip gruplarla gönüllü çalışma motivasyonu yardım temelli olabilmektedir.

"Biz orada Suriyeli mülteci çocuklarla, çalışan çocuklarla çalışıyoruz, yani okula gidemeyip işte merdiven altı tekstil atölyelerinde falan çalışan çocuklarla. Fakirlik var, sağlıksız bölgelerde yaşıyor, artı olarak dili yok, kendini anlatamıyor, yaşı küçük, travmatik, savaş görmüş, göçten gelmiş, ailede kayıp var. Yani hani neresinden tutsan elinde kalıyor yani o kadar zor ki. Yani bir şey yapmak zorundasın. Beni artık birazcık o böyle motive ediyordu bir yerden sonra, artık o kadar canım acıyordu ki, ben ya bir şey yapcam o acıyı dindireceğim, ya da böyle acı çekmeye devam edeceğim bunları gördükçe diye düşünüyordum." (ODAK 1)

Kurumlarda "çocuklara yardım etmenin, destek vermenin" bir motivasyon kaynağı olduğu belirtilirken bir katılımcı bazı gönüllülerin "çocukları kurtarmak amacıyla" geldiğini ancak süreçte bu bakış açılarının değiştiğini belirtmiştir. Bir başka katılımcı da "tek taraflı yaklaşımla gelenlerin çocuklardan çok fazla şey öğrenerek ve karşılıklı bir deneyim yaşayarak" süreçten ayrıldığını paylaşmıştır. Yardım temelli çalışma motivasyonu ile gelen gönüllülerin gönüllü çalıştıkları süreçte çocuklara yönelik bakış açılarını değiştiren

meleri ve çocuk hakları temelli bir çalışma motivasyonu kazanmaları önemlidir. Ancak özellikle kırılgan çocuk grupları ile çalışan sivil toplum kuruluşlarında çalışan gönüllüler çocuklara “yardım etme” konusundaki sınırlamaların gerekçesini anlamakta zorlandıklarını ifade etmektedir.

“...Bazen şey geliyor... bazen şeyi anlatmakta zorlanıyoruz aslında neden bir şey vermiyorsunuz? ... Şey çok geliyor benim evde bir sürü kıyafetim var getireyim buraya çocuklara verelim ama hayır, vermiyoruz bazen insanlar [bu sınırlamaları] yani biraz tepeden ve sınırı çok keskin bulabiliyorlar o yüzden ama hani bu konularda esnek değiliz onu açık söyleyebilirim...” (STK 5)

Toplumda çok yaygın olan “çocuklar geleceğimizdir” algısının da gönüllülerin çocuklarla çalışma motivasyonu içinde yer aldığı görülmektedir. Gönüllülerin de bu toplumun bir parçası olduğu düşünüldüğünde bu çok şaşırtıcı değildir. “Çocuklardan başlamanın daha kolay ve etkili bulunması”, “çocuklara yönelik onları geleceğe hazırlayan eğitsel çalışmaların gerekli görülmesi” gibi düşüncelerin kaynağında çoğu kez çocukların geleceğimizin belirleyicisi olduğu algısı yatmaktadır. Bu algı iyi bir gelecek kurmak için çocukların araçsallaştırılabileceğine ilişkin bir kabulü de beraberinde taşımaktadır. Oysa çocuklar geleceğimizde belirleyici oldukları için değil bugün bizlerle ortak toplumsal düzlemi paylaştıkları için bizlerle eşdeğer, hak sahibi bireylerdir. Çocuk hakları temelli yaklaşımda çocukların bugünkü ihtiyaçlarını görmek ve bu ihtiyaçlarla harekete geçmek gerekir. Kurumların çocuklarla çalışmalarında ve gönüllüler arasında bu perspektifin yaygınlaştırılması çocukları hak sahibi göreyek onlarla çocuk hakları temelli çalışmaya katkı sağlayacaktır.

Çocuklarla gönüllü çalışmalarda gönüllü motivasyonu ve çalışmanın sürekliliği çocuğun öncelikli yararı ve gelişimsel ihtiyaçları açısından kritiktir. Dolayısıyla gönüllü motivasyonunu artıran önlemlerin kurumların gönüllü politikalarına dahil edilmesi gereklidir. Bu bağlamda görüşmelerde öne çıkan önemli bir motivasyon kaynağı gönüllülerin kurumlarda söz sahibi olması ve kararlara katılmasıdır. Gönüllülerin çalıştıkları kurumdaki kararlara etki edebilmesi motivasyonu artırarak gönüllülüğün sürekliliğine katkıda bulunduğundan doğrudan çalışılan çocukların yüksek yararı açısından önemlidir.

“[Gönüllüler] her hafta bir form dolduruyorlar, aylık değerlendirme toplantılarında da atölyelere dair önerilerini söylüyorlar ve o önerileri olabildiğince dikkate alıp programın içine yerleştirmeye çalışıyoruz. Bir de şeyi söylüyoruz eğer derneğin yönetimine girmek istiyorsanız ve buradaki idari işlerle ilgili bir şey söylemek istiyorsanız orası da açık diye. Böyle her za-

man dilimizde şey var yani burada yürüyen işlerle ilgili her zaman öneri sunabilirsiniz ve bunları beraber tartışabiliriz. Bu olduğu için onlara iyi geliyor. İnsan değiştiremeyeceği bir yerde var olamıyor çünkü herkes değişim hevesiyle geldiği için bu iyi oluyor.” (STK 9)

Gönüllü katılımı gönüllü motivasyonu açısından çok etkili görünse de görüşülen bazı kurumlarda gönüllü katılımının çok da yüksek düzeyde olmadığı görülmüştür. Kurumlardan birinde gönüllülerin sadece bir e-posta adresi üzerinden kuruma geribildirim verme olanağı vardır ve gönüllülerle sadece yılda bir defa geri bildirim toplantısı yapılmaktadır. Bir başka kurumda gönüllülerin geribildirim vermesi için çevrimiçi bir sistem bulunmakta, gönüllülerin hangi konuyla ilgili geribildirim vermek istiyorlarsa ona ilişkin yorumlarını buradan paylaşması beklenmekte, paylaşılan yorumlar ilgili çalışanlara yönlendirilmektedir. Diğer iki kurumda ise gönüllülerin sadece kendi atölyeleri çerçevesinde karar yetkisi vardır. Bunun dışında “daha üst düzey kararlar veya alanları dışında bir kararda çok söz hakları bulunmadığı” paylaşılmıştır. TGA 2019 anket bulguları da çocuk alanında çalışan kurumlardaki gönüllülerin diğerlerinden daha az yönetime katıldığını ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan gönüllülerin tümüne bakıldığında % 31,1 olan yönetim kurulunda yer alma oranı, çocuk alanında çalışanlarda % 22,8’dir. Gönüllü çalışılan kurumun karar mekanizmasında yer almanın gönüllülerin motivasyonunu ve sürekliliğini artırdığını söylemek mümkünse de bunun Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinde çok da yaygın olmadığı belirtilebilir.

Gönüllülerin bir diğer motivasyon kaynağı da çalışmaların eğlenceli olmasıdır. Çünkü böyle olduğunda gönüllülük “gönüllüler arasında dilden dile yayılan bir şey” haline gelmektedir. Bazı gönüllüler için motivasyon kaynağı beraber çalıştıkları kurumu tanımaları ve sevmeleridir. Örneğin mülakatlardan birinde gönüllülerin kurumu daha önceden duymuş, risk altındaki çocuklarla çalışmak isteyen ve kendi yaşam hikâyelerinde gönüllü çalışılan mahalleye benzer mahalleler bulunan kişiler olduğu paylaşılmıştır. Çalışmaya katılan kurum temsilcilerinden biri ise kurumunun çalıştığı bölgenin hem çekinilen, hem de ilgi çeken bir yer olarak gönüllülere cazip geldiğini belirtmiştir. Kurumların insan hakları ya da çocuk hakları temelli, alanında önemli çalışmalara imza atan kurumlar oluşu da gönüllüler açısından çekici yönler olarak belirtilmiştir. Gönüllülerin motivasyon kaynaklarını araştırarak oluşturulacak gönüllü politikaları çocuklarla doğrudan çalışma yürütülen kurumlarda çocuğun yüksek yararının gözetilmesi açısından önemlidir.

Üniversitede okuyan bazı gönüllülerin staj zorunluluğunu yerine getirme, sosyal sorumluluk dersleri çerçevesinde “gönüllülük saati doldurma” ya da “özgeçmiş yazma” motivasyonu ile da kurumlarda çalışabildiği paylaşılmaktadır. Bu durum Erdoğan ve Uyan-Semerci'nin makalesinde altı çizilen “zorunlu gönüllülük” haline işaret etmektedir.

“Biz bir dönem şeyi kabul etmedik, ders kapsamında gelen gönüllü kabul etmedik. Çünkü şeyi de yaşadık dersi bitiyor ve bir daha ortada yok. Biz diyoruz ki en az dokuz ay beraber çalışacağız ama ders bir dönem. Beş ayı tamamlıyor ve bir daha gelmiyor. Biz böyle bir şeyi kabul edemeyeceğimizi söyledik. O yüzden hep böyle ders kapsamında gelenlere iyice sorduk. Emin misin, dokuz ay devam edebilecek misin gibi.” (STK 5)

Kurumlarla yapılan görüşmeler gönüllülerin motivasyonlarını kaybetme, zaman zaman da kurumu bırakma nedenlerini de ortaya koymaktadır. Gönüllülerin gönüllülüğü bırakma nedenleri arasında “çocuklarla çalışmanın zorluğu nedeniyle gönüllükten yorulmuş olmak” veya “çocukların içinde bulunduğu koşullardan ve süreçlerden çok etkilenmiş olmak” paylaşılmıştır. Çalışılan alanın ikincil travmaya çok açık bir alan olduğu ve bu duruma dayanamayıp gidenler olabildiği ancak bunun onların yaşamı açısından önemli bir katkı sağlayabileceği de aktarılmıştır. Gönüllülerin motivasyonlarını kaybetmesinin önemli bir nedeninin çocuklarla çalışmanın zorluğu olarak paylaşılması kurumların gönüllülük politikaları çerçevesinde gönüllülerini çocuklarla çalışma konusunda güçlendirmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Motivasyon kaybı yaşandığı paylaşılan çeşitli örneklerle rağmen çocuklarla gönüllü çalışma genel olarak olumlu, gönüllüleri geliştiren ve tatmin eden bir deneyim olarak aktarılmaktadır. Gönüllülüğün sürekliliğini sağlamada yaşanan güçlüklerin temel nedeni ise gönüllülerin üniversiteli oluşudur. Gönüllülerin üniversitedeki eğitim sürecinin yoğun oluşu, staj yapmalarının gerekmesi ya da Erasmus'a veya eğitim ya da çalışma nedeniyle farklı yerlere gitmesi gönüllülüğü bırakmalarına yol açabilmektedir. Gönüllülüğün sürekliliğini sağlamak çocukların yüksek yararı açısından önemlidir.

Gönüllülerde aranan kriterler

TGA 2019 mülakatlarında erişilen bulgulara göre gönüllülere yönelik çağrılar sosyal medya üzerinden, sivil topluma ilişkin paylaşım platformlarından, üniversite kulüplerinin çevrimiçi paylaşım ortamlarından ya da STK'lar aracılığıyla yapılmaktadır. Ayrıca bazı gönüllüler arkadaşlarından ya da hocala-

rından duyarak, bazıları da ilgili STK'yı önceden tanıyıp çalışmalarına yakın hissederek gönüll¼l¼ğe başvurmuştur. Başvuru internet üzerinden yapılırken başvurunun ardından gönüll¼yle tanışma ve oryantasyon süreci yaşanmaktadır.

Kurumların birçoğu çocuklarla yürütülecek atölyelerde gönüll¼ olarak üniversitelilerle ya da yeni mezunlarla çalışmayı tercih etmektedir. Özellikle çocuklarla yapılan atölyelerde, oyun, eğlence, gezi ya da eğitim odaklı çalışmalarda eğitmen ya da kolaylaştırıcı olarak çalışan gönüll¼lerin her yıl değiştii ve çeşitli üniversitelerden geldikleri belirtilmiştir. Kurumlar gönüll¼lerinin yaklaşık % 90'ının üniversite öğrencisi olduğunu paylaşırken genelde sosyoloji, psikoloji, eğitim, çocuk gelişimi, psikolojik danışmanlık ve sosyal hizmetler alanlarından gönüll¼lerle çalışılmaktadır. Beraber çalışılan gönüll¼lerin yaş aralığı kurumdan kuruma değişmekle birlikte ağırlıklı üniversiteli gönüll¼lerle çalışıldığından en kalabalık yaş grubunun 17-25 olduğu belirtilebilir. Bazı kurumlar liseli gönüll¼leri de dahil ettiğinden gönüll¼lerin 15'ten 25'e uzayan bir yaş aralığı bulunduğu söylenebilir. Üniversiteli gönüll¼lerin tercih edilmesinin nedenlerinden birinin gönüll¼ler ve çocuklar arasında eşitlikçi bir ilişki kurmayı kolaylaştırmak olduğu söylenebilir. Genç gönüll¼lerin çocuklarla daha iyi iletişim kurduğu, "onların dilinden anladığı" düşün¼lmektedir. Ancak gençlerin çocuk algısının da çocukları "eksik bireyler" kabul eden yaygın toplumsal algıya paralel şekillenebildiği unutulmamalıdır. Bu açıdan alandaki gönüll¼lerle çocuk algıları üzerine araştırma yapılması önemli bir ihtiyaçtır.

Kurumlardan biri "öğretmen gibi değil de abi abla gibi davranabilecek kişilere ihtiyaç duyulduğundan" gönüll¼ olma yaşı için 35'i üst sınır olarak belirlediklerini belirtmiştir. Yetişkin gönüll¼lerden birinin yapılan odak grupta paylaştığı yorumlar da çocuklarla çalışanların belli bir yaş düzeyinin altında olması gerektiği düşüncesini destekler niteliktedir.

"60 yaşına da gelip çocuklarla zannetmiyorum o kadar enerjimin olabileceğini o yüzden mesela şimdi çocuklarla birlikte olmak istiyorum."
(ODAK 2)

M¼lakaatlarda çocuklarla gönüll¼ çalışma yaşına ilişkin alt sınıra dair de yorumlar paylaşılmıştır. Görüşülenler arasında beş kurumda liseli gönüll¼lerle çalışıldığı aktarılmıştır. Gönüll¼lük yaşına ilişkin alt sınırın 18 olduğunun altını çizen bir diğer kurum temsilcisi ise liseli gönüll¼lerin tercih edilmeme nedenini risk altındaki çocuklarla çalışma yapıyıor oluşu olarak açıklamıştır.

Çocuklarla çalışacak gönüllülerde aranan kriterler arasında çocuklarla çalışma deneyimi de öncelikli görünmektedir. Kurumlardan biri “yedi yirmi dört çocuklarla çalışılacağından” çocuklarla çalışma deneyimine öncelik verdiklerini belirtmiştir. Çocuklarla çalışma deneyimi kriteri öne çıkarıldığından gelen gönüllülerin branşları ağırlıklı eğitim, çocuk gelişimi, psikoloji gibi branşlar olduğundan ve bu bölümlerde de ağırlıklı kadın öğrenciler olduğundan çocuklarla çalışan gönüllülerinin % 70-80 oranında kadın olduğu paylaşılmıştır. Gönüllülerin belirlenmesinde bu tür yaklaşımlar çocukla ilgilenme ve çocuk bakımı konusunda toplumda yerleşik olan cinsiyetçi tutumların yeniden üretilmesine yol açarken çocukların yaşamında kadın ve erkeklerin eşit rol almasına dönük ihtiyacın göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Çocukların gündelik yaşamında kadınlar kadar erkeklerin de sorumluluk alması, hem kadınlar hem de erkeklerin onlara bakım vermesi ve onlarla ilgilenmesi çocuk gelişimi açısından önemlidir. Ailede çocuklarıyla iletişimde olan, onlarla ortak faaliyetlerde bulunan, onlarla oyun oynayan, onları dinleyen, çocuğun bakımını sağlayan ilgili babalığın çocuğun bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimini olumlu etkilediği gösterilmiştir (AÇEV, 2017). Aile dahil olmak üzere çocuğun gündelik yaşamındaki tüm ortamlarda kadın ve erkeklerin çocuğa ilişkin ortak sorumluluk alması çocuğu ve gelişimini güçlendirirken toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunacaktır. Çocuklarla çalışma deneyimi kriterinin çocuklarla gönüllü çalışmada cinsiyet dengesini sağlamaya engel olmaması için erkek gönüllülerin katılımını sağlayacak önlemlere ihtiyaç olduğu görülmektedir. Erkek gönüllülere erişim zor da olsa onları da çocuklarla doğrudan çalışma süreçlerine katacak gönüllü politikalarının geliştirilmesi çocukların yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerleşmesi açısından önemli ve öncelikli görünmektedir.

Görüşülenlerden bazıları her gönüllü çalışmak isteyeninin çocuklarla çalışmasına izin verilmediğini belirtmektedir. Görüşmelere katılan küçük kurumlardan birinin temsilcisi çocuklarla çalışmanın hassasiyeti nedeniyle çalışacakları gönüllüleri kişisel referansla belirlediklerini vurgulamıştır. Ayrıca çocuklara yaklaşımı uygun olmayan gönüllülerin gönüllülüğüne son verilebilmektedir.

“Çocuklarla iletişimini veya disiplinini o günkü projedeki yani beğenmediyse eğer hani çocuklarla iletişim kurmakta ciddi bir şeye düşünyse çocuklara zarar verebilecek psikolojik anlamda veya insan haklarını veya çocuk haklarını yeterince algılayamadığını düşündüğümüz bir arkadaş olursa [istemiyoruz]. Mesela ne bileyim çocukla kişisel bağ kurmuştur ve bizim

uyarmıza rağmen bunu yapmıştır, devam ettirmiştir. B¼yle çok olmasa da bir iki örnek yaşadık. Yani bassasiyetinden ř¼phe duyduğumuz arkadaşı biz çocuklarla tekrar muhatap edemeyiz." (STK 22)

Çalışmalarını hak temelli bir perspektifle yapmaya çalıştığını belirten üç kurumun temsilcisi çocuklara yönelik hak temelli bakış açasına sahip gön¼ll¼lerle çalışmayı seçtiklerini, eğer çocuklara ilişkin algılarında sorunlar varsa da çocuklarla gön¼ll¼ler arasında daha "eşdeğer", "hierarchy olmayan" bir ilişki kurulması için çaba harcadıklarını ifade etmiştir. Görüşme yapılan kurumların ikisinde "çocukların kurtarıcısı" olma motivasyonunun istenmediği, hatta genellikle bu bakış açısındaki gön¼ll¼leri süreçlerine dahil etmedikleri, dahil edilseler de süreçte bu algıların değişmesi için çalışıldığından söz edilmiştir. Bir kurumda da gön¼ll¼ ile çocuk arasında "öğreten-öğrenen" bir ilişki yerine hierarchy olmayan bir ilişkinin kurulduğundan bahsedilmektedir.

Bir başka kurumda görüř¼len temsilci ise çocukları gözetme konusunda sorumluluklarını yerine getirmeyen ve kurallara uymayan gön¼ll¼lerin gön¼ll¼l¼kten çıkmasını beklediklerini aktarmıştır. Sorumluluklarını yerine getirmeyen gön¼ll¼lerin uyarıldığı, eğer devam ederse bunun kurumun vizyon ve misyonunu kabul etmediğinin göstergesi kabul edildiği ve "ailenin bir parçası olamayacağının" anlaşıldığı söylenmiştir. Çocuklarla çalışma sürecinde uyulması gereken kuralların gön¼ll¼lerle yazılı olarak paylaşılması ve gön¼ll¼ler kurallara uymadıkları takdirde nasıl bir gelişim ve/veya yaptırım sürecinin söz konusu olacağının gön¼ll¼ler tarafından bilinmesi önemlidir.

Gön¼ll¼ sayısı, çalışma süresi ve verilen roller

Kurumlarda çocuklarla çalışan gön¼ll¼ sayısı kurumun büyüklüğüne, yapılan çalışmalara ve çalışma dönemine göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin gön¼ll¼ sayısı 15 olarak belirtilen bir kurum yaz döneminde gön¼ll¼ başına 4 çocuk denk gelecek şekilde yaklaşık 100 gön¼ll¼yle çalıştığını paylaşmıştır. Okul öncesi yaş grubuyla çalışan bir kurumda ise gön¼ll¼ başına iki çocuk oranının gözetildiği, eğer 20 çocuk varsa 10'a yakın gön¼ll¼yle atölyelerin yürüt¼ldüęü belirtilmiştir. İlkokul çağındaki çocuklarla çalışan bir kurumda gön¼ll¼ başına en fazla 5 çocukla çalışma yapıldığı söylenmiştir. Kurumlardan biri yıl içinde yaklaşık 8.500 bir diğeri yaklaşık 1.500 gön¼ll¼yle çalıştığını belirtirken toplum merkezi bulunan bir başkası ise bir yılda toplam 60 gön¼ll¼yle çalışıldığını paylaşmıştır. Çocuklarla yapılan gön¼ll¼ çalışmalarda çocuk başına düşen gön¼ll¼ sayısının gözetilmesi, kurumların çocuk başına

gereken gönüllü sayısı konusunda kuralları bulunması çocukların yüksek yararı açısından önemlidir.

Araştırma bulgularına göre kurumlarda çocuklarla atölye çalışması yapan gönüllülerin genellikle haftada bir defa birkaç saatlik gönüllü çalışma yapması ve en az üç ay düzenli katılması beklenmektedir. Bazı kurumlarda ise gönüllülerin en az bir akademik dönem düzenli çalışması istenmektedir. Kurumların çalışma süreleri çoğu kez üniversite öğrencilerinin akademik takvimine ve onların kısıtlılıklarına göre planlanmaktadır. Atölyelerde kolaylaştırıcılık yapanlar 6-8 hafta boyunca çocuklarla günde maksimum üç saat geçirirken 6-8 yaz kamplarına katılan gönüllüler ise haftanın her günü tam gün çocuklarla beraber zaman geçirmekte ve genelde iki hafta ile bir ay arasında değişen bir süre boyunca gönüllü çalışmaktadır. Çalışmanın başındaki oryantasyon veya eğitimlerde gönüllülerin ayıracağı süre ve takvim konusunda anlaşma yapılmaktadır. Atölyelere katılacak gönüllülerin atölyelerden önce beklenen hazırlığı yapması ve katılmama durumları varsa mazeretlerini önceden bildirmeleri beklenmektedir. Çalışmalara başlanmadan önce kurumla gönüllü arasında gönüllülük süreci konusunda anlaşılması çocuğun öncelikli yararının gözetilmesi açısından önemlidir.

Araştırmada erişilen bulgular gönüllülükte devamlılığın yetersiz olduğunu göstermektedir. Özellikle üniversiteli gönüllüler arasında araya yaz dönemi girdikten sonra, bir sonraki dönem gönüllülüğe devam etmeyenler vardır. Örneğin kurumlardan biri bu nedenle her yıl en az 20 gönüllülerinin değiştiğini, bir diğeri sürekli devam eden sadece 10 kadar gönüllüleri bulunduğunu paylaşmıştır. Bir başka kurum da her yıl gönüllülerinin en az % 40'ını kaybettiğini, yeni gelenler de düşünüldüğünde bu oranın yüksek olmadığını belirtmiştir. Diğer yandan gönüllülerle yapılan odak gruplardan birinde katılımcıların biri çocuklarla başlanan gönüllülüğün daha motive edici olduğundan daha uzun vadeli olduğunu paylaşmıştır.

Çocuklarla doğrudan çalışan kurumlarda gönüllülere verilen ağırlıklı rol atölyelerde kolaylaştırıcılık ya da destek vermektir. Bazı gönüllülerse Arapça veya Kürtçe gibi dillerden çeviri sorumluluğunu üstlenmektedir. Bunun dışında iletişim, ofis çalışmaları veya kaynak geliştirmede destek verdiği söylenen az sayıda gönüllü de bulunmaktadır. Bazı gönüllülerin tanıtım, internet sitesi, broşür hazırlama, ofis işlerine destek, veri girişi, dosyalama, kargo paketleme, gönderme, kaynak geliştirme, kütüphane sorumluluğu, çocukların ulaşımının ya da gezilerin koordinasyonu gibi sorumluluklar aldığı paylaşılmıştır. Gezi, sinema, beraber film izleme, doğum günü gibi özel günler

için kutlama ve çeşitli eğlencelerin organizasyonu da gönüllülerin destek verdiği çalışmalar arasındadır. Çocuklarla doğrudan çalışan kurumların gönüllüleri de çoğu kez çocuklarla temas halindedir. Sadece özel gereksinimleri bulunan çocuklarla çalışan bazı kurumlarda çocuklara temas etmek uzmanlık gerektirdiğinden gönüllüler doğrudan çocuklarla çalışmamaktadır.

Çocuklarla yapılan atölyelerin temaları kuruma ve ilgili hedef grubun ihtiyacına göre değişse de oyun, sanat, teknoloji, fiziksel aktivite ve derslere yönelik destek öne çıkan ortak başlıklardır. Bunun yanı sıra çalışmaya katılan kurumların üçü çocuk haklarını, diğer üçü de sosyal uyum ve göç konularını çocuklara yönelik atölye başlıkları arasında saymıştır. Atölye programlarının içeriği çoğu kez kurumlar tarafından hazırlanırken, müzik, spor, origami, yoga, kodlama, algoritma gibi gönüllülerin kendi belirledikleri alanlarda atölyeler yapabildikleri paylaşılmıştır. Atölyelerin gönüllülerin ilgi alanlarıyla belirlenmesinin çalışmaya zenginlik kattığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan atölye konularını çocukların katılımıyla belirlediğini paylaşan kurumların sayısı gönüllülerin katılımıyla belirlediğini paylaşanlardan daha azdır. Bu durum çocuk hakları temelli çalışma yapmanın gereklilikleri düşünüldüğünde çok önemli bir eksikliklerdir.

Araştırma çerçevesinde kurumlarda çalışanların paylaşımlarına göre gönüllülerden neler beklendiği ve iş tanımları çoğu kez gönüllülerle çalışmaya başlanmadan önce yapılan tanışma toplantılarında veya katıldıkları eğitim programlarında ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Bazı kurumlarda gönüllülerin atölyelerde üstlenecekleri sorumluluklar daha belirsizken, diğerlerinde *"çocukları atölyeye davet etmek, alıp getirmek, atölyenin süresini kontrol etmek, özel ilgiye ihtiyaç duyan çocuklar olursa yürütücünün dikkatini dağıtmadan onlarla ilgilenmek, atölyenin düzenini sağlamak"* gibi çeşitli işler görev tanımları içinde ayrıntılı tanımlanmış durumdadır.

Gönüllülere yönelik güçlendirme eğitimleri, süpervizyon ve geribildirim

Kurumlarda çocuklarla çalışacak gönüllüleri çalışmaya hazırlamak için özel eğitim programları yapılmaktadır. Çoğu kez 1 ya da 2 gün süren eğitim programlarında ele alınanlar arasında çocuk algısı, çocuk hakları, çocuklarla, kadınlarla ve gençlerle çalışma, insan hakları, gönüllülük ve sivil toplum, toplumsal cinsiyet eşitliği, göç ve sosyal uyum, travma, şiddetsiz iletişim, ayrımcılık ve akran zorbalığı, depresyon ve ilkyardım, ailelere yaklaşım, dezavantajlı mahallelerde çalışma, kurumun çalıştığı alana bağlı olarak değişen çalışılan çocuk grubunun kendine özgü ihtiyaçları ve yaşadıkları süreçlere dair farkın-

dalık gibi başlıklar vardır. Çocuk güvenliği veya koruma politikası bulunan kurumların eğitimlerinde çocuk algısı, çocuk hakları ve çocuklarla çalışma başlıklarına daha ağırlıklı yer verdikleri ve politikalarını eğitim programları çerçevesinde gönüllülerine aktardıkları söylenmiştir. Gönüllülerin çocuklarla doğrudan çalışma yaptığı on yedi kurumun yedisinde gönüllülere sunulan eğitim programlarında çocuk algısı, çocuk hakları ve çocuklarla çalışma yaparken dikkat edilecek konular yer almaktadır.

Araştırmaya katılan kurum çalışanlarının biri gönüllünün hak temelli ve eşitlikçi bir çocuk algısına sahip olmasının önemini vurgulamıştır.

“Çocuk deyince, genç deyince aklıma belli bir tip geliyorsa onu daha ilk mülakatlar esnasında kırmaya çalışıyoruz. Çocuk şeytan değildir, melek değildir. Doğuştan masum değildir. Nasıl farklı farklı insanlar tanıyorsan farklı farklı çocuklar göreceksin. Kimi çok sessiz olacak kimi çok gürültülü olacak kimi ilgi çekmeye çalışacak kimi sınıfta görünmez olmaya çalışacak. Kimi belki bizim dezavantajlı, zor dediğimiz coğrafyalardan ya da olaylardan gelmiş. Buna hazırlıklı olmak ve farklı çocuk tipleriyle karşılaşmak önemli hani hem eğitimlerimiz esnasında hem de gönüllülük esnasında. Çocuk deyince aklıma bir resim geliyordu artık farklı sesler geliyor [diyorlar].” (STK 19)

Araştırmaya katılan kurumlardan bir diğerinde gönüllülerin gönüllülüğe başlamadan kurumsal davranış kuralları, çocuk güvenliği davranış kuralları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularını içeren üç programa katılması gereklidir.

“Kurumumuzun birtakım kuralları var. Şöyle ki 18 yaşından küçük herkes bizde çocuktur. O yüzden 18 yaşından küçük kimse de evlenemez. İşte hiçbir çocuk çalıştırılmamalı o yüzden çocuklar bilmem ne işinde çalıştırılmaz. Yani kendi çocuğunu çalıştırıyorsa vesaire yapıyorsa zaten davranış kurallarına uymadığı için, o arkadaşla beraber çalışmıyoruz ya da 18 yaşından küçük biriyle evlendi ise. İkincisi çocuk güvenliği davranış kuralları alması gerekiyor. İşte neyin şiddet olduğu, neyin ihmal olduğu, neyin istismar olduğu, işte çocuklara nasıl yaklaştığı, kurumun çocuk çerçevesini nasıl çizdiği, çocuklarla nasıl oluşturduğuna dair, çocuklarla konuşacaklar, çalışacaklar, direkt olarak çalışsalar da çalışmasalar da bu eğitimi almış olmaları gerekiyor. Üçüncüsü de ... eğitimi almış olmaları gerekiyor.” (STK 8)

Gönüllülerin kendilerini gözetmelerinin sivil toplumun en çok gelişmesi gereken alanlardan biri olduğunu paylaşan bir katılımcı eğitim programında gönüllülerle “çocuktan gelen bir bilgiye karşılık gönüllülerin kendilerini

nasıl koruyacağı, kendilerini nasıl durdurabilecekleri" üzerine konuştuklarını, kendilerini korumayı bilmeyen gönüll¼lerin "iyi hislerle gelseler de iyi hislerle ayrılamadıklarını" paylaşmıştır. Bir başka katılımcı da eğitim programları çerçevesinde gönüll¼lerini çocukların yaşadığı dezavantajlar ve zorluklar konusunda güçlendirdiklerini, onları psikolojik açıdan desteklemeye çalıştıklarını belirtmiştir. Odak gruplara katılan genç gönüll¼lerden birinin en çok zorlandığı alanın beraber çalıştığı m¼ltecilerle çocukların anlattığı hikâyelere karşılık "ne tepki vereceğini, doğru davranıp davranmadığını, doğru şeyler söyleyip söylemediğini bilememek" olarak belirtmesi bu ihtiyaca örnektir.

Bazı kurumlar eğitim programını olmazsa olmaz kabul ettiklerini ve eğitim programına katılmayan gönüll¼lerin çocuklarla çalışmasına izin vermediklerini vurgulamıştır. Diğer yandan profesyonel çalışanı bulunmayan ve az sayıda gönüll¼yle çalışan bir başka kurum ise çocuklarla kısa dönemli çalışmalar yaptıklarından dolayı ayrı bir eğitim programına ihtiyaç duymadıklarını, çocuklarla çalışma kurallarını gönüll¼ oryantasyonu sırasında paylaştıklarını belirtmiştir. Kurumlardan birindeyse tüm gönüll¼lere aynı eğitimlerin verilmediği, gönüll¼lerin ihtiyacına göre eğitimlerin planlandığı belirtilmiştir. Bu kurum özellikle proje donörlerinin verdiği eğitimlere ihtiyaçlarına göre farklı gönüll¼leri göndermektedir. Bir başka kurumda ise tüm gönüll¼lere insan hakları, çocuk hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış gibi konularda ortak eğitimler verilirken kurumun farklı illerdeki birimlerinde çalışan gönüll¼ grupları için kendi ihtiyaçlarına uygun farklı eğitim programları da planlanabilmektedir. Görüşülen kurumlardan biri ayda bir defa gönüll¼lerin kendi belirledikleri bir alanda güçlenebilmeleri için bir uzmanı kuruma davet ettiklerini ve birkaç saatlik eğitim benzeri bir toplantı yaptıklarını aktarmıştır.

Eğitim programlarının gönüll¼leri çocuklarla çalışma ve gönüll¼l¼k yaklaşımı açısından güçlendirdiği ifade edilmektedir. Kurumlardan birinde gönüll¼l¼ğün özellikle sosyal bilimler alanından gelenler için "okudukları şeyin sahada neye tekab¼l ettiğini görmeleri açısından" çok kıymetli olduğu söylenmiştir. Kurumların bazıları uygulanan eğitimlerin etkisini görmek amacıyla izleme ve değerlendirme çalışmaları yapıldığını altını çizmiştir. Gönüll¼lerin gelişimini izlemek için eğitim öncesinde ve sonrasında ön test ve son testlerin kullanıldığı belirtilmiştir. Gönüll¼lerin eğitim programlarına katılarak çocuk haklarına, kullanılan ürünlerde çocuk emeği kullanılıyor olabileceğine, toplumsal cinsiyet eşitliğine, dildeki ayrımcılığa dair farkındalık kazandığı paylaşılmıştır. Ancak neredeyse hiçbir kurum çalışanı gönüll¼lerin kazanımlarının uzun vadeli olarak kalıcı olup olmadığını değerlendirdiğini

söylememiştir. Kurumlardan sadece birinde her yıl yaz döneminde gönüllülerdeki değişimi görmek amacıyla odak grup toplantıları yapılmaktadır. Gönüllülerde yaratılan etki ve değişim düzenli olarak ölçülemez de kurum temsilcileri gönüllülerin gönüllülük sürecinin başından sonuna yaşadıkları değişime dair bire bir gözlemlerini aktarmıştır.

“Oryantasyon yaparken 10 tane eski gönüllü 50 tane de yeni gönüllü vardı. Ve o tartışmalar arasında [bir senedir devam eden gönüllülerin] dillerinin ne kadar değiştiğini, nasıl daha kendilerinden emin bir hale geldiklerini biraz böyle gözlemlerle fark ettim ve bu bana çok iyi geldi. Demek ki bir senedir yaptığımız şeyler işe yaradılar.” (STK 5)

Kurumlardan sadece birinde çocuklarla çalışan gönüllüleri güçlendirmeye odaklı eğitim programları yapılmamaktadır. Bunun yerine kurumun gönüllü katılımı için beraber çalıştığı gönüllülük odaklı kurumun kendi gönüllülük programı çerçevesinde kendi eğitimlerini verdiğini ve kendilerinin de gönüllülerle çocuklarla oyun veya boyama aktiviteleri gibi “basit ve temel hizmetlerde” çalıştıklarını belirtmiştir. Gönüllülerin tek başına yararlanıcılarla bir araya gelmemesine özen gösterdiklerini vurgulamıştır. Bu kurumda gönüllülerin çocuklarla çalışma konusunda güçlendirilmesi yerine çocuklarla çalışma alanlarının kısıtlanması çocuklara dönük zararları azaltma amaçlı bir önlem biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Kurum çalışanlarının anlatımlarına göre gönüllülerin güçlendirildiği süreçler eğitimlerle sınırlı değildir. Kurumlar ve kurum çalışanları gönüllülerin çocuklarla çalışma süreçlerinde yaşadıkları güçlüklerle baş etmeleri ve güçlenmeleri için süpervizyon yoluyla desteklemekte ve yönlendirmektedir.

Gönüllülerin süpervizyon ihtiyacı duyduğu konular arasında özellikle dezavantajlı ya da sınıf düzenine alışık olmayan çocuklarla grup halinde çalışmada yaşanan zorluklar belirtilmiştir. Kurumlardan birinde çocukların uymaları gereken kurallara dair bir sözleşme imzaladığı ve uymadıklarında bu kuralların onlara hatırlatıldığı belirtilmiştir. Zaman zaman “seslerini yükseltmeden” çalışmakta zorlanan gönüllülere “çocukların üstün yararı için” çalıştıklarını hatırlattıklarını paylaşan bir katılımcı çocuklarla çalışmada şiddetsiz iletişim kurabilmenin gönüllülerin gönüllülük sürecindeki en önemli kazanımlarından olduğunu aktarmıştır. Çocuklarla şiddetsiz iletişim kurmakta zorlanan gönüllülerin bu konuda desteklendiğini, hem gönüllülerin hem çocukların çocuklara yönelik uygun yaklaşımın ne olduğunu öğrenmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır.

"Bizim bu günün sonunda tek işimiz çocuğun matematik öğrenmesi şunu bunu öğrenmesi değil çocuğun hakkına dair bir şeyi yaşayarak görmesi. Hak ettiği bir davranış biçimi varsa onu görmesi günün sonunda." (STK 19)

Çalışanlarla yapılan yüz yüze görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla gönüllülerin zorlandıkları bir diğer konu da yararlanıcı çocuklar travmatik anılarını paylaştığında ne yapacaklarını bilmemektir. 2-3 yıllık gönüllülerin bu konuda deneyim kazanarak rahatladığı ancak yeni başlayanların zorlandığı söylenmiştir.

"Çocuk sana her anlattığımda senin bir tepki vermene gerek yok dinlenmeye ihtiyacı var bu çocuğun. Hani babam annemi dövdü dediğinde senin ona bir açıklama yapıp çok üzülüm, gel sarılam, anladım senin için üzücü bir durum bunu istersen sonra konuşabiliriz deyip kapatabilirsin dediğimizde şu an biraz daha yani bizimle iki üç yıldır çalışan gönüllerimizde bu ilerlemeyi kat ettik ama yeni dâhil olanlar için bu endişeler hala çok taze." (STK 7)

Çeşitli kurumlarda gönüllülerin çocuklarla çalışmalarında yaşadıkları zorluklara yönelik tavsiyeler verilirken, bunun için kurumlardan birinde bir psikolog görevlendirildiği paylaşılmıştır. Diğer kurumlara göre daha genç ve küçük olan bir başka kurumda ise çocuklarla çalışan gönüllülerin çocuklara zarar vermediğinden emin olmak için psikolojik danışmanlık alanında uzman bir STK'ya danıştıklarını belirtmiştir. Gönüllülerin yaptığı uygulamalarda başarılı olduklarını hissetmelerinin önemli olduğu, böylece özgüven kazandıkları vurgulanırken zaman zaman "sahanın yoğunluğu" nedeniyle gönüllülere yeterince destek sağlayamadığını belirten bir katılımcı da bulunmaktadır.

Mülakatlara göre kurumların çoğunda iki haftada ya da ayda bir gönüllülerin yaşadıkları zorlukları ve ihtiyaçlarını paylaştıkları süpervizyon toplantıları yapılmaktadır. Bir kurumda ise yılda bir gönüllü toplantısı yapıldığı ve gönüllülerin geri bildirimlerinin toplandığı paylaşılmıştır. Bazı kurumlarda gönüllülerin yaşadığı sorunlarda onlara rehberlik etmek ve geribildirim vermek amacıyla çalışmalardan sonra toplantılar yapıldığı, çalışmanın nasıl geçtiğine dair gözlem formları doldurulduğu belirtilmiştir. Gönüllüler başlarda çalışma sonunda doldurdıkları gözlem formlarında 5-6 sayfalık yorumlar paylaşırken, süreçte kendilerine güven kazandıkça sayfa sayısının azaldığı, verilen süpervizyonun sorunların azalmasına önemli katkı yaptığı vurgulanmıştır. Kurumlardan birinde ise çalışmadan bir süre sonra gönüllülerin çevrimiçi olarak gözlem formlarını göndermesi istenmektedir. Gözlem formların-

da nelerin iyi, nelerin kötü gittiği, yaşadıkları deneyimler gönüllüler tarafından paylaşılmaktadır. “Çocuklarla uğraşmak kolay olmadığı için” çalışmanın hemen ardından geribildirim vermenin gönüllüler için zor olduğu vurgulanmıştır. Kurum temsilcilerinden sadece biri gönüllülerin çocuklardaki değişimi takip etmesinin önemli olduğunu, gönüllülerin her çocuk için ayrı notlar tutmasını sağladıklarını, çocukların evlerine düzenli ziyaretler yaptıklarını ve bu değişimi düzenli olarak gönüllülerle paylaştıklarını belirtmiştir.

Çocuklarla çalışmada sınırlar ve kurallar, kurumların çocuk koruma ve çocuk güvenliği politikaları

Doğrudan çocuklarla çalışan kurumların çocuklarla çalışma sürecinde çocukları korumak ve güvenliklerini sağlamak için çeşitli ilke ve kurallar benimzedikleri görülmektedir. Bazı kurumlarda bu kurallar yazılı olup gönüllüler tarafından altına imza atılırken, bazı kurumlarda oryantasyon veya eğitim süreçlerinde sözel paylaşım yapılmaktadır. Çocuk koruma ya da çocuk güvenliği politika belgesi bulunduğunu belirten sadece üç kurum vardır.

Kurumlardan birinde bulunan çocuk güvenliği politikasını anlatırken görüşülen temsilci politikanın “*kurumun yaptığı şeylerin çocuğa zarar vermemesi*” için olduğunu dikkat çekmiştir.

“Çocuk güvenliği, kurumun yaptığı etkinliklerin çocuğa zarar vermiyor olması. Yani sadece çocukları, devletten ya da işte çalışmaktan ya da kendi ailelerinden ya da tacizden ya da şeyden [korumak demek]. Etkinlik yaptığı yerlerin çocuk güvenliğini sağlamak da demek, işte yani tarım alanında çalışıyorsa dereye yakın olmaması da demek, şeyi de bunun içerisinde, var olan alanların çocuk güvenliği, ‘çocuk güvenli alan’ haline getirilmesi, işte merdivenlerin ona göre dizayn edilmesi, ofislerin içinin ona göre dizayn edilmesi, hiçbir çalışmamızın ya da gönüllümüzün çocuklarla tek başına kalmıyor olması, işte çocuğa şiddetin tekrar tanımlanması ve işte yani sesini yükseltmek, cezalar vesaire gibi şeyleri de içeride düzenlemesi vesaire gibi şeyleri de kapsıyor.” (STK 8)

Çocuk güvenliği politikası bulunan bir diğer kurumda çocuk güvenliği kuruluna kurumda çalışan bir gönüllünün de üye olarak katılabildiği paylaşılmıştır. Çocuk güvenliği kuruluna gönüllülerin katılımının sağlanması çocuklara dair gönüllülere dair geribildirim alma mekanizması kurulabilmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla çocuk güvenliği politikası bulunan kurumların sayısının artması kadar, çocuk güvenliği kurullarına gönüllü katılımının sağlanması da önemlidir.

Çocuk koruma ya da çocuk güvenliği politikası ayrıca bulunmasa da tüm kurumlar çocuklarla çalışmada gönüllülerin gözetmesini bekledikleri temel bazı kurallar olduğunu paylaşmıştır. Koydukları kurallar kurumların çocuklarla çalışma konusundaki perspektifini de ortaya koymaktadır. Bu kuralların çocuk hakları ilkelerine dayanmasına ihtiyaç vardır. Bir başka gereklilik de kuralların tüm çocuklar için geçerli olmasıdır. Ancak görüşmelere katılan kurum temsilcilerinden biri kırılıgan bir grup olan Suriyeli mülteci çocuklar için kuralların esnetilebildiğinden bahsetmiştir.

"Kurallar özellikle ilk başladığımızda Suriyeli çocuklarla daha fazla esnetiliyordu. Bizim bu önerdiğimiz de bir şeydi çünkü orada çok fazla farklı dinamik var, işte daha adapte olamadılar, kurumu tanımıyorlar güvenmiyorlar bize, başka, başka bir sürü şey. Zaten çoğu da henüz bizi anlamıyor da falan. Dolayısıyla burada biraz daha esnek davranmalarını öneriyorduk ama mesela onlar (gönüllüler) bunun adaletsizlik doğurabileceğine karşı çok direniyorlardı ..." (STK 5)

Çocukların farklı ihtiyaçları nedeniyle çocuklarla çalışma süreçlerinde esneklik sağlamak eşitlik ilkesi için önemli olmakla beraber çocuklar arasında ayrışmaya yol açmaması ya da bir grubun ayrıcalıklı olarak görülmemesi konusunda özenli davranmayı gerektirir. Farklı uygulamaların adaletsizlik olmayıp çocukların farklı ihtiyaçlarından kaynaklandığı hem gönüllülere hem de hedef gruptaki çocuklara etrafıca açıklanmalıdır. Çocuklardan ve gönüllülerden düzenli geribildirim almak ve konu hakkında bilgilendirme yapmak faydalıdır. Gönüllülerden geribildirim almak için süpervizyon süreçlerinin buna uygun planlanması gerekir.

Kurumlarda gönüllülerin çocuk koruma prensiplerini yaşama geçirmesi önemsenirken dört kurumda yolun başında bu konuda bir sözleşme imzalandığı paylaşılmıştır. Sözleşmeler özellikle gönüllülüğün düzenli bir şekilde yapılmasını ve çocukların zarar görmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Yazılı veya sözlü olarak gönüllülerle paylaşılan kurallar arasında çocukların fotoğraflarının paylaşılması, özel yaşamlarının gizliliğinin korunması, çocuklara sürekli sarılmamak, dokunmamak, çocuklarla kişisel bağ kurmamak, bir yetişkin ve çocuğun yalnız kalmaması, çocuklarla sosyal medya arkadaşlığı, telefon alışverişi yapmamak gibi kurallar yer almaktadır.

"Bazen sabadayken [çocukların] gönüllülerin instagram hesaplarından eklediğini görüyoruz. Hemen müdahale ediyoruz hani bu konuda konuşmuşuk hayır falan filan. Ama o ekledi, çocuk ekledi, okey yani çocuk (ek-

leyebilir) bir sürü şey yapmak isteyebilir. Çocuklarla çalışmada her zaman evet demiyoruz o zaman bunda da evet demeyeceğiz... Hani kalksa İstanbul'a gelse, ben evde dayak yedim İstanbul'a geliyorum dese, hani buna bir şey yapabileceğini düşünmüyor musun, o zaman o telefonu vermeyeceksin dediğimiz yerde anlıyorlar.” (STK 19)

Bu örnekte gönüllülere çocuklarla aralarındaki ilişkiye sınır koymazlarsa “kendi boylarından büyük” sorunlarla karşılaşabilecekleri gösterilerek gönüllülerin sınır koymaya ikna edildiği görülmektedir. Gönüllülükten vazgeçmemeleri için gönüllülerin “kaldıramayacakları bir yükün altına girme-mesinin” önemli olduğu bir başka görüşmede de vurgulanmıştır.

Bir başka katılımcı ise, çocuklarla temas konusunda zaman zaman fikir ayrılıkları oluşabildiğini, bazı gönüllülerin bu konuda çok rahat davrandığını, diğerlerininse “*çocukla bağ kurmayı tamamen engelleyecek derecede radikal bir mesafe*” koyabildiğini aktarmıştır. Psikolojik danışmanların fiziksel temas kurulmaması gerektiği konusunda çok katı olduğunu, bu konuda gönüllüleri ikna etmekte ve ortaklaşmakta zorlanabildiklerini belirtmiştir. Çocuklarla gönüllü çalışma sürecinde çocuk ve gönüllü arasındaki sınırların çocuk hakları bakış açısıyla ele alınması önemlidir.

Kurumlardan birinde çocukların fiziksel güvenliğinin sağlanması için bir iş güvenliği uzmanı getirilerek iki ayrı binanın incelendiği, önerilen önlemlerin uygulanmaya çalışıldığı aktarılmıştır. Ayrıca çocukların atölyelerde kullanılan kesici aletlerden zarar görmemesi için kullanıma sınırlama getirildiği, çocukların ancak aileleri bulunduğu bunları kullanabildiği ve bu sorumluluğun ailelerle paylaşıldığı belirtilmiştir.

SONUÇ YERİNE: ÇOCUKLARLA GÖNÜLLÜLÜK SÜREÇLERİNDE ÇOCUK HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIMI YAŞAMA GEÇİRMEK

Çocuklara temas eden ya da onların yaşamına etki eden sivil toplum kuruluşları büyük çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliği barındıran sivil alanda çocuklarla doğrudan ya da dolaylı çalışan tüm kurumların gönüllülük süreçlerini çocuk hakları perspektifi ile gözden geçirmeleri çocukların haklarını gözetmek açısından önemli bir ihtiyaçtır. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının tamamı kendi etki alanlarında çocuk haklarını koruma yükümlülüğü taşır. Çocuklarla gönüllü çalışılan veya çocukların gönüllü bulunduğu tüm kurumlarda gönüllü seçimi, gönüllü eğitimi, gönüllü motivasyonu sağlama dahil olmak üzere tüm süreçlerin çocuk hakları temelli hale gelmesi, çocuklarla doğrudan gönüllülük yapılmayan kurumlarda da gönüllülerin çocuk hakları ve

çocuk hakları temelli çalışma alanında güçlenmelerini sağlayacak çalışmaların yapılması bu yüküml¼l¼ğ¼n yerine getirilmesine katkı sunacaktır. TGA 2019'un bulgularına ve yazarların sivil alandaki deneyim ve gözlemlerine dayanan makalemizin sonuç bölümünde erişilen bulgular ışığında çocuklarla çalışan sivil toplum kuruluşlarına yönelik çocuk hakları temelli politika ve uygulama önerileri sunuyoruz.

Gönüll¼ çalışma denildiğinde çoğu kez çocuklar akla gelir. Bu çalışma çerçevesinde de çocuklarla çalışmanın ve onlardaki değişimi görmenin gönüll¼ler için önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu gördük. BM ÇHS ve uluslararası kurumlar tarafından belirlenen etik ilkeler⁴ ile uyumlu şekilde hareket etmek için çocuklarla çalışan sivil toplum kuruluşları yazılı belgeler hazırlamaktadır. Çocuk koruma ya da çocuk güvenliği politika belgesi, gönüll¼ davranış kuralları şeklinde isimlendirilen bu belgelere sahip kurum sayısı 2020 yılı itibariyle Türkiye'de oldukça azdır fakat sayıları giderek artmaktadır. Araştırma m¼lakatlarında erişilen on yedi kurumun sadece üçünde çocuk koruma ya da çocuk güvenliği politikası bulunuyor oluşu çocuklar yaygın çalışılan bir hedef grup ve gönüll¼lerin öncelikli motivasyon kaynağı olduğu halde çocukların haklarını gözetme sorumluluğu bakımından sivil toplum kuruluşlarının gelişime ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Çocuk hakları temelli gönüll¼l¼k süreçleri için sivil toplum kuruluşlarının bu belgeleri katılımcı bir şekilde kendi çalışma alanlarına uygun bir şekilde hazırlamaları, tüm çalışanlarının ve gönüll¼lerinin belgedeki ilkeleri ve kuralları içselleştirmesi için eğitim ve güçlendirme çalışmaları yapmaları ve bu belgelerde yazılı olan kuralların takibini ve denetimini gerçekleştirmeleri acil bir ihtiyaçtır.

Çocuk koruma ve güvenliği politikaları gönüll¼lerin çocukların gelişimlerini örselemeyecek, onlara hiçbir şekilde zarar vermeyecek, gelişimlerini destekleyecek nitelikte davranmalarını, çocukların özel alanlarına, bedenlerine, görüşlerine saygı duymalarını, çocukların kendilerini güvende hissetmesine katkı sağlamalarını ve öncelikle çocukların yararını düşünme pratiğini içselleştirmelerini sağlamayı amaçlar. Gönüll¼lere yönelik eğitim ve süpervizyon süreçlerinin bunları kapsaması gereklidir. Aynı süreçlerde çocuklarla çalışmada sınırlar, yaşanan zor durumlar için öneriler, şiddetsiz iletişim, çocuk-

4 UNICEF tarafından "Çocuklarla İlgili ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallar (ERIC)" belirlenmiştir (Graham, vd., 2013). Saygı, Yarar ve Adalet başlıkları altında ele alınabilecek bu kurallar BM ÇHS'nin dört temel ilkesi ile de uyumludur. Uluslararası Çocuk Merkezi bu ilkeleri de içerecek şekilde çocuklarla çalışan sivil toplum kuruluşları için "Çocuklar için ve çocuklarla birlikte yapılan çalışmalarda etik ilkeler" isimli bir yayın da hazırlamıştır. bkz. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/e/t/etik-ilkeler-.pdf>

ların travmatik deneyimlerini paylaştığı durumlara ilişkin öneriler gibi konular da etkin biçimde ele alınmalıdır. Eğitim ve süpervizyon süreçleri gönüllülerin çocuklardan ve birbirlerinden öğrenmelerini kolaylaştıracak biçimde tasarlanmalıdır. Çocuklarla çalışacak tüm gönüllülerin eğitim ve süpervizyon süreçlerinden faydalanması sağlanırken gönüllülerin kendilerine özgü ihtiyaçları için de eğitimler planlanabilir.

Türkiye’de çocukların “eksik birey”, “yardıma muhtaç”, “korunmaya ihtiyaç duyan” ya da “gelecek” gibi tanımlandığına sıklıkla tanık oluruz. Sivil toplum kuruluşlarının çalışanlarıyla yapılan görüşmelerde de “çocuklara yardım etmek”, “onların acısını dindirmek”, “onları kurtarmak” gibi motivasyonlarla gelen gönüllüler bulunduğu paylaşılmıştır. Çocuk hakları temelli yaklaşımın ilk adımı çocukları eşdeğer görmek olduğundan çocukları hak sahibi özneler olarak kabul etmeyen bu bakış açıları çocuklarla çalışmalarda çocuk hakları temelli yaklaşımın benimsenmesine engel oluşturmaktadır. Bu nedenle gönüllülerle yapılan eğitim çalışmalarında çocukları özne olarak kabul etmeyen yaygın algının sorgulanmasını sağlayacak çalışmalara da yer vermek çok kıymetlidir.

Çalışmaya göre çocuklarla gönüllü çalışmaya aday kişilerin uygunluğunun değerlendirilmesi, iyi bir oryantasyon verilmesi, eğitim ve süpervizyon süreçlerinin gönüllüleri güçlendirecek ve çocuk haklarına ve çocuklarla çalışmaya ilişkin bilgi ve donanımlarını artıracak biçimde tasarlanması önemlidir. Oryantasyon sürecinde çalışma süresi, çalışma takvimi, çalışmanın içeriği, çalışma ortamı, çalışma kuralları açıklanmalı ve gönüllülerle karşılıklı sözleşme yapılmalıdır. Çocuklara fiziksel temasta bulunma, çocuklara nasıl hitap edileceği, çocuklar zorlu deneyimlerini gönüllülerle paylaştığında nasıl karşılama gerektirdiği, gönüllülerin çocukla paylaşabileceği bilgiler, gönüllülerin kendilerini nasıl gözetebileceği gibi çocuk ve gönüllü arasındaki sınır ve iletişimi belirleyen konulardan sivil alanda doğrudan çocuklarla çalışma yapan kurumlardaki yetkililerle yapılan mülakatlarda sıkça söz edilmektedir. Bu tür konulara ilişkin kurumların tüm gönüllülerinin ortak bir yaklaşıma sahip olmasını sağlamak için bu sınırların gönüllülere yönelik eğitimlerde paylaşılması, bu sınırları uygulama becerilerinin süpervizyon süreçlerinde desteklenmesi, kurumun çocuk güvenliği politikası veya davranış kurallarında bu sınırların açıkça tanımlanması ve gönüllülerle bunları gözetmek konusunda sözleşme imzalanması gerekir. Ayrıca, BM ÇHS’nin dört rehber ilkesi ışığında değerlendirilerek var olan davranış kuralları gözden geçirilebilir, ihtiyaca göre değişiklikler yapılabilir. Örneğin çocuğa temas edil-

memesi bir kural olabilir ama çalışılan ocuk grubunun ihtiyaçları bağlamında bu kuralın hayata geçirilemeyeceği durumlar söz konusu olabilir. Bu nedenle her kurumun kendi kurallarını hem gönüll¼lerle hem de çocukların ihtiyaçları ile oluşturması, bu kuralların net bir şekilde tüm gönüll¼ler tarafından bilinmesinin sağlanması fakat bu kuralları "değişmez, sabit" olarak görmek yerine sürekli gözden geçirerek, revizeye ve geribildirime açık halde, dinamik kurallar olması ocuk hakları temelli yaklaşım açısından daha uygundur. Gönüll¼lerdeki ve çocuklardaki değişimin gönüll¼lerle birlikte izlenmesi ve değerlendirilmesi de çalışmaların sürekli iyileştirilmesine önemli katkı sunacaktır.

Çalışmaya göre, çocuklarla gönüll¼ çalışma söz konusu olduğunda neredeyse tüm kurumlarda 17-25 yaş grubundaki üniversiteli gençler akla gelmektedir. Özellikle sosyoloji, psikoloji, eğitim, ocuk gelişimi, psikolojik danışmanlık ve sosyal hizmetler alanlarından gönüll¼lerle çalışmak çocuklarla çalışma deneyimleri bulunabildiğinden tercih nedenidir. Ancak özellikle bu bölümlerden gönüll¼lerle çalışıldığında gönüll¼lerin çoğunluğu kadınlardan oluşmakta ve cinsiyet dengesi kurulamamaktadır. ocuk gelişimi ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli olduğundan cinsiyet dengesini gözetecek önlemlerin gönüll¼lük politikalarında yer alması sağlanmalıdır.

Çocuklarla gönüll¼ėe ilişkin önemli bir diğer konu gönüll¼l¼ėün devamlılığıdır. Gönüll¼l¼ėün devamlılığı çocukların öncelikli yararı açısından çok önemlidir. Çalışmada yer alan kurum temsilcilerinin önemli bölümü gönüll¼ devamlılığının sağlanması zorluklar yaşanabildiğini belirtmiştir. Gönüll¼lerin çalışma süresi beraber çalıştıkları çocukların haklarını gözetebilecekleri biçimde ortak kararlaştırılırken çocuklarla gönüll¼lük esnasında gönüll¼lerin motivasyonunu güçlendiren veya engelleyen faktörlerin dikkate alınması önemlidir. Gönüll¼lük motivasyonunu artırmak gönüll¼l¼ėün devamlılığı açısından kritiktir. Bu bağlamda gönüll¼lerin ocuk hakları konusundaki farkındalığının artması da devamlılığlarının önemini fark etmelerini ve ocuk haklarını gözete sorumluluğunu almalarını kolaylaştıracaktır. Ayrıca çalışmalarda çocukların yaş dönemlerine göre ocuk başına yeterli sayıda gönüll¼ görevlendirilmesi ve gönüll¼lerin çocuklarla çalışırken hem ocuk haklarını hem de kendilerini gözete konusunda güçlendirilmesi önemlidir.

Bu alışma gönüll¼lük süreçlerinde hem çocukların hem de onlarla çalışan gönüll¼lerin karar ve geribildirim mekanizmalarına katılımının oldukça kısıtlı olduğunu ortaya koymuştur. Çocuklarla yapılan atölye çalışmalarının

temaları çocuklarla beraber belirlenirken çocuklarla gönüllü çalışma süreçlerinin tamamı çocukların geribildirim mekanizmalarını işletebileceği biçimde tasarlanmalıdır.

Çocukların katılımına dair diğer önemli bir konu da çocuk alanındaki STK'larda hedef kitlenin yani çocukların kendi örgütlenme olanaklarının sivil alandaki diğer öznelere kıstlı olmasıdır. Sivil toplum kuruluşlarında çocukların süreçlere dahil edilmesi katılımcı bir demokrasi anlayışına katkı sağlayacaktır. Bugün alınan kararlardan en uzun süre etkilenmesi beklenen çocukların yaşadıkları sosyal sorunlara ilişkin çalışmalar yapan kurumlarda kendileri ile ilgili söz söyleyecekleri, ihtiyaçlarını ifade edebilecekleri, görüşlerinin ciddiye alınacağı alanlarının genişlemesine ihtiyaç vardır. Çocukların sivil katılımı büyük kıstlılıklar içerdiğinden çocuklar için ya da çocuklarla çalışmalar yapan sivil alanın çocuk katılımını desteklemesi, tüm süreçlerini hedef kitlenin katılımı ile gerçekleştirmesine dair kapasite geliştirme faaliyetleri yapması önerilmektedir.⁵ Sivil alanda çocuk katılımının desteklenmesinin etkili yollarından biri STK'lardaki çocuk gönüllülüğü olduğu halde Türkiye'de çocuk gönüllülüğü çok yaygın olmadığı söylenebilir. Türkiye Gönüllülük Araştırması çerçevesinde yapılan odak gruplar ve bireysel görüşmelerde çocukken gönüllülük yapan kişilerin deneyimleri de yer almaktadır. Çocuk yaşta gönüllülükle tanışmak gönüllülüğün bireyin yaşam biçimi haline gelmesini sağlamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de çocuk gönüllülüğünü destekleyecek politika ve stratejilere ihtiyaç vardır.

“Ben 14 yaşında tanıştım gönüllülükle. Lisedeyken okula gelen, işte sosyal sorumluluk anlamında bir eğitim verilmişti ve aslında sosyal sorumluluk anlamında da ben bir şeyler yapmak istediğimin farkına vardım o zaman. Yani dedim ki ben de yaşadığım toplumda farklı bir bireyim ve aslında ben de bir şeyler yapmak istiyorum bu taşın altına elimi ben de sokmak istiyorum fark ettim. Ve dedim ki neden ben gönüllü olmayayım. Gönüllülük diye bir şey varmış ve bu alanda insanlar bir şey yapabiliyor ve bunun yaşı sadece 18 yaş da olmak zorunda değil, ben de 14 yaşında bir şeyler yapabilirim dedim....” (ODAK 1)

Çocukların kendi yaşamlarında söz sahibi olmasını ve kendi ihtiyaçlarını ifade etmesini sağlamak, siyasal katılımlarını artırmak ve gönüllülüğü bir yaşam biçimi olarak benimsemelerini kolaylaştıracaktır. Çocukların gönüllü

5 2015 yılından beri devam eden “Çocuklarla Güçlüyüz” programı sivil toplumda çocuk katılımını artırmaya katkı sunan programlar için önemli bir sivil toplum programıdır. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.cocuklarlagucluyuz.net/cocuklarla-gucluyuz-nedir>

olarak örgütlenmeye katılmaları, sahanın ihtiyaçlarının belirlenmesi ve yetişkin - çocuk hiyerarşisinin kırılmasında etkili bir yöntemdir. Tüm bu nedenlerle çocukların sivil toplum kuruluşlarında daha aktif ve yaygın biçimde yer almasını sağlayacak politika ve çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çocuk alanındaki gönüllülüğün siyasi alan dışı olarak konumlandırmasına dair algının dönüşümü de çocukların kendi yaşamlarında söz sahibi olmasında etkili olacaktır. Bu algı çocukların politik bir özne olmadığı inancını güçlendirirken çocuk hakları alanındaki savunuculuk deneyimlerinin azlığını "meşru" hale getirmekte ve çocuk alanının sadece yardım ya da hizmet perspektifi ile kişileri harekete geçiren bir alan olmasına yol açmaktadır. Çocuk hakları bağlamında politikaların değişimine katkı sağlayabilmek için çocuk alanını politika geliştirmeye açık siyasal bir alan olarak görmek ön koşuldur.

Çocuk hakları temelli bir perspektifle yapılan gönüllü çalışmaların diğer önemli bir etkisi ise çocuk hakları kültürünün yaygınlaşmasına sunulan katkıdır. Çocuklarla çalışan gönüllülerin çocuk haklarına ilişkin bilgi ve duyarlılıklarının artması bugün birebir çalıştıkları çocukların yaşamlarında dönüşüm yaratmanın yanı sıra, çocuk haklarını gözeten bireyler olarak çocuk haklarının toplumsal olarak yaygınlaşmasına sürekli katkıda bulunmalarını sağlayacaktır.

Çocuklarla doğrudan çalışma yapan gönüllüler ile çocuklar arasında çoğu zaman oldukça güçlü bir bağ kurulmaktadır. "*Abla bir daha gelecek misin?*" sorusunda olduğu gibi bu bağ çocuğun yüksek yararı düşünülerek çizildiğinde çocukların sosyal, duygusal ve çeşitli alanlardaki gelişimlerini ve potansiyellerini keşfetmelerini desteklemektedir. Öte yandan gönüllü ve çocuk arasındaki bu bağın birçok risk barındırdığı da ortadadır. Gönüllünün çocuklarla nasıl bir iletişim kuracağı ve yakınlık kuracağı konusunda kendini yetersiz hissetmesi, zorlu zamanlarla nasıl başa çıkabileceği konusunda endişeli olması, yanlış yapmaktan korkması, kendisinin de ikincil travma yaşaması bu riskleri artırmaktadır. Bu nedenlerle çocuk alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük süreçlerinde çocuk hakları temelli yaklaşımı artırmak ve geliştirmek önemlidir. Çocuk hakları temelli gönüllülük politika ve sistemlerinin oluşturulması gönüllülüğün çocukların katılımıyla ve ihtiyaçlarına dönük şekillenmesini kolaylaştırırken çocuk haklarının toplumda yaygınlaşmasına ve korunmasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Anne Çocuk Eğitim Vakfı (2017), “Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri”, Ana Rapor, file:///Users/Ase/Documents/6-Akademik% 20s% CC% A7eyler/Gonullu% 20kitap/BabalikArastirmasiAnaRapor.16.10.17.web_.pdf
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019), “BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Türkiye Dördüncü ve Beşinci Periyodik Ülke Raporu”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45125/birlestirilmis-4-ve-5-periyodik-rapor-17-094-kelime-2.pdf>
- BM (1989), “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, <https://www.unicef.org/turkey/çocuk-haklarına-dair-sözleşme>
- , (2003), “The Human Rights Based Approach to Development Cooperation Towards a Common Understanding Among UN Agencies Human Rights-Based Approach Portal”, <https://unsdg.un.org/2030-agenda/universal-values/human-rights-based-approach>
- Çiftçi, C. (2011), “Çocuk Hakları: Çocuklar Adına, Çocuklar İçin”, Gökmen, Ö. (Ed.) Türkiye’de hak temelli sivil toplum örgütleri sorunlar ve çözüm arayışları, s. 209-266. STGM, Ankara.
- Erdemli, I. (2017), “Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Çalışmalarda Etik İlkeler”, Uluslararası Çocuk Merkezi, Ankara. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/e/t/etik-ilkeler-.pdf>
- Graham, A., Powell, M., Taylor, N., Anderson, D. & Fitzgerald, R. (2013), “Ethical Research Involving Children”, UNICEF Office of Research – Innocenti, Floransa.
- Lundy, L., & McEvoy, L. (2012), “What Constitutes a ‘Rights-Based’ Approach?,” *Law and childhood studies: Current legal issues*, 14, s. 75.
- O’Neill, K. (der.) (2007), *Getting it Right for Children: A Practitioners’ Guide to Child Rights Programming*, Save the Children, Birleşik Krallık.
- Yurttagüler, L. (2006), “Politik Duruş Olarak Gönüllülük, Gönüllülerle İşbirliği,” Akyüz, A. ve Yurttagüler, L. *Gönüllülerle İşbirliği* içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, STK Çalışmaları Eğitim Kitapları <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/01/31/GONULLU.pdf>

Gönüllülükte Etik

PINAR UYAN-SEMERCI

Türkiye’de Gönüllülük Araştırması 2019’un (TGA 2019) gönüllülerle yapılan anket ve odak çalışması bu kitabın ilk makalesinde bütün boyutları ile ele alınmaya çalışılmış, ikinci makalede ise gönüllü koordinatörleri ile yapılan derinlemesine görüşme bulguları çerçevesinde gönüllülüğün kurumların/örgütlerin¹ perspektifinden durumu tartışılmıştır. Bu makale araştırma bulguları çerçevesinde de kısmen değinilen ancak bununla sınırlı olmayan bir biçimde gönüllü ve etik konusunu ele almayı hedeflemektedir. Gönüllü olmanın kendinden menkul biçimde “etik gönüllülük” anlamına gelmediğini vurgulayarak, bu konuyu tartışmaya açmak zorunluluktur. Günümüzde gönüllülük, “özendiren” ve başta gençler olmak üzere kariyer planları çerçevesinde “özgeçmişte yer alması” gereken bir başlık olarak tanımlanırken, gönüllülükte etiği konuşmak önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Kitapta yer alan Doğan-Yenisey’in makalesinde ifade edildiği gibi gönüllülük, “kendisi ile ilişkisi bulunmayan bir üçüncü kişinin yararına olan” ve “somut bir yararlanıcının bulunmadığı hallerde ortak toplumsal yarar içeren faaliyetleri” kapsar. Hukuken gönüllülüğün tanımı açısından önemli olan nokta, bir gelir elde etme beklentisi bulunmadan, topluma faydalı olma amacı ile hareket etmesi olarak özetlenebilirken; etik, gönüllülük motivasyonları ve gönüllülük faaliyetleri açısından daha kapsamlı ve çok boyutlu bir tartışmayı gerekli kılar.

1 Araştırmada da hem gönüllüler hem de gönüllü koordinatörleri kendi tercihleri ile içinde buldukları organizasyonel yapı için “kurum” veya “örgüt”ü kullanmışlardır. Bu nedenle bu makalede her ikisi beraberce kullanılmıştır.

Hukuksal düzenlemeler sınırları belirlerken, etik tartışmalar yasa ile düzenlenemeyecek birçok noktayı ele alma imkânı yaratır.

Felsefede etik; “doğru” ve “yanlış” nedir sorusuna yanıt arayan; “doğru” ve “yanlış” davranışı sistemik bir şekilde ele alan bir altdal olarak tanımlanabilir (Bennett, 2015). Antik Yunan’dan bugüne davranışların “iyi” ya da “kötü” olup olmadığını nasıl değerlendirmemiz gerektiğine dair tartışmalar süregelmektedir. Bu bağlamda evrensel kurallar çerçevesinde davranışların “doğru” ya da “yanlış” olarak değerlendirilmesi gerektiği ile davranışların sonuçlarının “iyi” ya da “kötü” olup olmadığına bakarak ele alınması gerektiği tartışması en temel tartışmalardan biridir (Resnik, 2011). Kuçuradi’nin etik tartışmalara dair görüşlerini özetlediği “Etik ve Etikler” makalesinde (2003) ve bu alandaki kitap derlemesinde (2012) belirttiği üzere, felsefenin bir alt dalı olan “etik” ile günümüzde moda olan “meslek etikleri” tartışması aynı değildir. Kuçuradi, günümüzde postmodernizmin getirdiği göreceliliğe karşı “evrensel etik” kavramının da sıklıkla ele alındığını vurgulayarak, “etik problemler” olarak ele alınan sorular arasındaki ontolojik ve epistemolojik farklılıkların altını çizer (2003; 2014). “Erdem nedir?” sorusu gibi felsefenin en temel soruları etik problemleri içerir. Ancak günlük hayatta ve günlük dilde ifade edilen etik problemler bu temel sorulardan farklıdır. Kuçuradi, “Doğru eylem nedir?” ile “Belirli bir durum karşısında etik davranış, tutum nedir?” sorularının ayrımını ele alır (Kuçuradi, 2003; Kitchener, 1996). Belirli bir durum karşısında etik davranış nedir sorusu bir defalık davranışa karar verilecek olan ahlâksal problemlerdir. Kuçuradi, günümüzde ele alınan “meslek etiği” yaklaşımının bu iki sorunsaldan da farklı olduğunu vurgular. Bir mesleğin içinde gereken etik standartlar ve normlar günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan bir başka boyuttur. Meslek etiği anlayışı, her mesleğin kendi durumuna özel bir biçimde meslek normlarının peşindedir. Bu mesleği icra edenlerin ister gönüllü, ister profesyonel olsun, meslek etiği çerçevesinde uyması gereken kurallardır.

Gönüllülüğün doğru ve yanlışlarını belirlemeye yarayan kuralları, ilkeleri ve sebeplerini ele almaya çalışan bu makale, meslek etiği anlayışı ile örtüşür bir biçimde gönüllülüğe dair genel normları oluşturma çabasına katkı sunmayı hedefler denebilir. Ancak, özellikle gönüllülüğün yapısı gereği hem çok çeşitli faaliyetleri içerebilmesi hem de birçok açıdan farklı kurumsal/örgütsel yapılarda kurgulanması sebebi ile genel normları oluşturma çabasının yanı sıra günlük faaliyetlerde karar alması gereken her durum gönüllüyü etik bir problemle karşı karşıya bırakabilir.

Makalede sırasıyla gönüllü kimdir ve neden gönüllü olunur; kurum/örgüt etiği ve gönüllü etiği arasındaki ilişki ve sürdürülebilir gönüllülük kavramları ele alınacaktır. Bu çerçevede de gönüllünün ve gönüllülüğün sınırları tartışılacaktır.

“GÖNÜLLÜ” KİM VE NEDEN “GÖNÜLLÜ” OLUNUR?

TGA 2019’un anketinde “gönüllü” kim sorusuna yanıt vermeye çalışıldığında, yaş, eğitim, cinsiyet, sosyo-ekonomik arka plan gibi birtakım özelliklerin farklılaştığı görülmektedir. Araştırmanın anket kısmına gönüllü bir biçimde katılanların % 68’i kadın, % 32’si ise erkektir. İlk makalede detaylı olarak ele alındığı üzere temsili bir örneklemeden bahsedilmediği için bunun sahada gönüllülerin cinsiyet oranını yansıttığı söylenemez. Ancak özellikle etik konuların daha da hayati olduğu gönüllü faaliyet olarak “bakım alanı/hizmet verme” söz konusu olduğunda bu cinsiyet oranını da ayrıca düşünmek önemlidir.

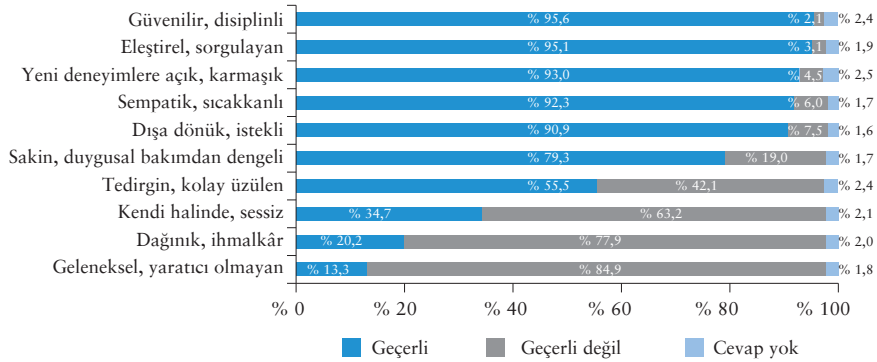
Araştırmaya katılanların % 33’ü 15-24 yaş arası; % 12’si 25-29 yaş arasında yani % 45’i 15-29 yaş aralığındaki gençlerden oluşmaktadır. % 11’i 60 yaş ve üstü; % 44’ü 30-59 yaş arasındadır. Eğitim durumuna baktığımızda % 39’u lise, % 58’i üniversite ve üstü mezundur. Katılımcıların % 21’inin babası üniversite ve % 13’ünün annesi üniversite mezundur. Bu veri Türkiye ortalamasının hayli üzerinde eğitilmiş bir grubun araştırmaya katıldığını göstermektedir. Yine ankete katılanların % 42’si çalıştığını, çalışmayanların % 41’i öğrenci olduğunu ve % 27’si ev hanımı olduğunu belirtmiştir.

Cinsiyet, yaş, çalışma durumu farklarına bağlı olarak da gönüllülük yapma biçimi ve motivasyonu değişmektedir (van Goethem vd., 2012). Buna istinaden de farklı gönüllü tipolojileri oluşmakta ve bu farklı gönüllü hallerinin etiğe bakışı, kendilerinin sahaya bakışı, çalıştıkları sivil toplum kuruluşlarını seçme biçimleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle gönüllü dediğimizde hangi gönüllü tipolojisinden bahsedildiği önemlidir. Bu tipolojilerin hepsi keskin çizgilerle birbirinden ayrılmamaktadır. Ancak tek bir biçimden bahsedilmediğinin farkında olunması önemlidir. Odak toplantılarında, gönüllü koordinatörleri ile olan görüşmelerde ve alan deneyimlerinden de bilindiği üzere farklı gönüllülük hallerinin, farklı gönüllü profillerinin olduğunu bilerek konuyu ele almak gerekmektedir. Üniversite öğrencisi genç bir gönüllü ile çocuğunu yetiştirmiş emekli bir gönüllü ya da bir araya gelerek savunuculuk faaliyeti yapmak için örgütlenen aktivist bir gönüllü farklı motivasyonlarla, farklı gözlüklerle gönüllülüğe yaklaşmaktadır. Derlemede yer alan ilk makalede de ele alındığı gibi bu durum da farklı gönüllülük tanımlarına yol

açmakta ve ister istemez bu makalede ele alınan gönüllü etiği için de durumu daha karmaşık hale getirmektedir.

Yukarıda sayılan demografik özelliklerin yanı sıra anket çalışmasında “kendini nasıl tanımladığı, kendisine ait özellikleri nasıl gördüğü” sorusu da yöneltilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre gönüllüler % 90 oranında kendilerini “çok güvenilir ve disiplinli”, “eleştirel sorgulayan”, “yeni deneyimlere açık, karmaşık”, “sempatik, sıcakkanlı” ve “dışa dönük, istekli” sıfatları ile tanımlamışlardır.

ŞEKİL 1
Özelliklerin Ne Derece Geçerli Olduğu

Yukarıdaki tabloya bakıldığında % 55’inin “tedirgin ve kolay üzülen”; % 35’inin ise “kendi halinde sessiz” sıfatının kendisi için geçerli olduğunu belirtmiştir. Kişinin kendisine dair algısı, kendisini konumlanması ister istemez etik tartışmasının çok merkezinde yer aldığı için bu sıfatlar daha detaylı ele alınabilir. Kişilerin karakterleri gönüllülük yapma kararlarında belirleyici olabilir mi? Birtakım kişilik özelliklerine sahip kişilerin gönüllü olma olasılıkları diğerlerinden daha fazla olabilir mi? Birtakım demografik ve karakter özellikleri kişilerin gönüllü olmasına yol açar mı?

Bu sorular özne olarak gönüllüye odaklanmakla beraber, bu öznenin hangi yapısal ve kültürel koşullarda yetiştiği, sosyalleştiği de gönüllü olma kararında belirleyici olabilir. İçine doğulan ailede ya da eğitim alınan okulda gönüllülük karşılaşılan, paylaşılan bir durum ise gönüllü olma ihtimali daha

fazla olabilir. Yine benzer bir biçimde sivil toplumun, örgütlenmenin yaygın olduğu mahalle/yerel düzeyde karşılaşmaların olduğu bir toplumsal ve siyasi bir yapıda gönüllülük daha sık gerçekleştirilebilen bir faaliyet olabilir. Bu bağlamda derlemedeki ilk makalede vurgulandığı üzere Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına olan katılımın düşüklüğü ve örgütlenmeye olan çekinceler sebebi ile de aktivist gönüllülüğün çok daha sınırlı olduğu söylenebilir.

NİYE GÖNÜLLÜLÜK?

FARKINDALIK, HUZURSUZLUK VE SORUMLULUK

Google akademi tarandığında etik ve gönüllülük alanında Türkçe ve/ya Türkiye’ye dair çok az sayıda çalışma olduğu görülebilir. Benzer bir biçimde İngilizce yazın tarandığında da çok fazla sayıda çalışmaya rastlanmaz. Bu makale sınırlarının dışında kalan, sağlık alanında gönüllü olarak ilaç denemelerine/deneylere katılan gönüllüler ve etik konusu haricinde, çoğu, bu metinde referans verilen, kısıtlı sayıda makale vardır. Türkiye’de “etik gönüllülük nasıl mümkün olabilir?” sorusunun yanıtını ele almaya çalıştığımız bu makale, bu nedenle tartışmaya dair bir başlangıç olarak değerlendirilmelidir.

Gönüllü kişinin “etik gönüllü” olup olmadığını neye göre yanıtlayabiliriz. Etiğe dair tartışmaların bize öğrettiği en temel nokta her durum için geçerli tek bir cevap anahtarının olmadığıdır. Ancak bazı temel soruları sıralamak ve bu sıralanan sorular çerçevesinde de yanıtlar aramak ilk gerekli adımdır.² Özellikle “iyi niyet”; “yüce gönüllülük”; “fedakârlık” olarak kurgulanan gönüllülüğün her biçiminin “etik gönüllülük” olduğunu söylememek, gönüllü olmanın kendisinin “etik gönüllülük” anlamına gelmediğini ifade etmek, bu konuyu tartışmaya açmak zorunluluktur. Halihazırda gelişmekte olan gönüllülük yazınında gönüllülük ve etik konusuna çok sınırlı değinilmiş olsa da amaç ve araç arasındaki çelişki ele alınmıştır. Güney Afrika örneği üzerinden gönüllülüğün “ortak iyi”ye olan katkısını farklı boyutlarla ele alan Kirsch’in makalesinin etik özne olarak gönüllüyü nihai amaç ve araç arasındaki ilişkiyi tartışarak ele alması önemlidir (2017). Kirsch; alan ve veren arasındaki orantısız güce dikkat çekerek, gönüllü ideali ile gönüllülük pratiğinin farklılıklarını ele almaktadır.

Bu çerçevede uluslararası gönüllülerin üstlendikleri bir görevle yereldeki olası bir iş imkânını engelleyerek yaratacakları durum yerel ekonomiye ya-

2 Kişinin gönüllü olma kararı sonrası kendisine sorması gereken sorulara dair bkz. <https://blog.globalbrigades.org/evaluating-the-ethics-of-volunteering/>(8 Ağustos 2020).

rardan fazla zarar getirebileceği tartışması anlamlı bir sorgulamadır (Prince ve Brown (der.), 2016). Özellikle “kalkınmış” ülkelerden “kalkınmamış” ülkelere, “birinci” dünyadan “üçüncü” dünyaya yolculuğu içeren gönüllülüğe dair yazın kolonyal eleştirilerin birçoğunu tekrarlamaktadır (Ngo, 2013; Bauer, 2017; Sullivan, 2018). Bauer sağlık alanındaki, uluslararası gönüllülüğe dair tartışmaların karanlık tarafını ele alarak, öncelikle zarar vermeme prensibi ve kimin yararına olduğu sorusunu bütün boyutları ile ele alır. Kalkınma ve uluslararası yardım alanında tartışılan birçok etik konu burada da ele alınmaktadır. Sağlık alanında uluslararası gönüllülüğün etik bir biçimde yapılmasına dair tartışmalar yerel halk ile ilişkinin nasıl kurulması gerektiğine dair önemli soruları da içeren bir başlıktır (Cho, Edge ve Keng, 2010).

İlgili yazında özellikle uluslararası gönüllülük bağlamında ele alınan etik gönüllülük hem gönüllünün kendisine hem de beraber gönüllülük faaliyetini yürüttükleri kişilere “etik” davranmayı içerir (Cho ve Keng, 2010; Palmer, 2002; Ngo, 2013). Yeterli donanım, eğitim, uzmanlık ve deneyime sahip olmadan kırılğan gruplarla faaliyet yürütmek de dahil olmak üzere kurumların/örgütlerin gönüllüden, gönüllü emeğinden faydalanması hem üçüncü kişiler hem de gönüllünün kendisi için “yarar” yerine “zarar” verebilir. Bu sebeple de hem bireysel düzeyde her bir gönüllünün “etik gönüllülüğü” düşünmesi, kendi rolüne dair eleştirel bir perspektifle konuyu ele alması, hem de kurumların/örgütlerin kendi kurumsal/örgütsel yapıları ve gönüllülük politikalarını “etik, sorumlu bir gönüllülük” perspektifinden değerlendirmeleri gerekmektedir.

Bu sorgulamada gönüllülük faaliyeti için seçilen kurumları/örgütleri ele almak kaçınılmazdır. Yürütülen faaliyetler, gönüllü faaliyetini de ister istemez belirleyeceği için gönüllünün etik davranması kurumun/örgütün genel amacından bağımsız düşünülemez. İçinde bulunduğu topluma “zarar” veren bir kurumsal/örgütsel yapının içinde “etik bir gönüllülük” mümkün olabilir mi? Bu bir oksimoron mudur? Genel olarak daha bireysel düzeyde, kişiye ait, varoluşsal bir sorumluluk olarak düşünülebilen etik konusu gönüllülüğü yaptığımız bir çatı altında kurumdan bağımsız nasıl değerlendirilebilir?

“Kurum/örgüt nereden fon sağlıyor?”dan başlayarak, birçok farklı düzeydeki soru; kurumlarda/örgütlerde “şeffaflığı” etik gönüllülük için de çok hayati bir özellik olarak karşımıza çıkarır. Çevre hareketlerinin de dillendirdiği bir biçimde, çevreyi, gelecek nesilleri de dahil eden bir biçimde “saygı” ve bunu önemser bir tüketim şeklini kapsayan daha geniş bir etik tartışması da ilgili yazına dahil edilebilir.

Kurumun/örgütün yürüttüğü faaliyetlerin dışında izlediği “gönüllü” politikası da etik gönüllülüğü imkânsız kılabilir. Temelde hem kişinin kendisine hem de gönüllü faaliyet süresince kuruma/örgüte, üçüncü şahıslara, içinde var olduğu topluluğa “zarar” vermeme, “fayda, yarar” sağlama olarak özetlenebilecek etik/sorumlu/sürdürülebilir gönüllülük bazı yurtdışı örneklerinde rehber ya da elkitabı ile gönüllülere hazır sunulmaktadır.³

“Değerler”; “kariyer”; “öğrenme”; “kendine güven” ve “sosyal çevre” ilgili yazına referansla temel nedenler olarak özetlenmiştir (Cho vd., 2018, s. 4). TGA 2019’da “Niye gönüllülük?” diye sorulduğunda da farklı yanıtlar verildiği görülmektedir. Odaklarda ifade edildiği şekilde “aidiyet, kimlik”; “hayatta anlam arama” veya “koşullarla ilgili bir huzursuzluk”, “değiştirme isteği”, “değişime katkı” en çok fazla dillenen noktalardır. Her gönüllünün farklı kimliği, farklı koşulları olsa da çoğu defa “bir tür huzursuzluk”; “var olanla ilgili bir değişim arzusu” ortak bir motivasyon olarak dillendirilmiştir. Bu belirtilen noktaların yanı sıra “sevap”, “Allah rızası”, “iyilikseverlik”, “yardımseverlik” olarak ifade edilen çoğu zaman inanç temelli yapılan gönüllü faaliyetleri de belirtmek gerekir. Türkçe yazında bu konunun ele alındığı nadir makalelerden biri olan Ege’nin çalışmasında din ve din eğitiminin “gönüllü” faaliyetleri açısından oynadığı rolü ele alır (2011). Aslında Türkiye’de ve dünyada da ihtiyaçları karşılamak üzere yardım toplamak, dağıtmak; mülteciler/çocuklar gibi kırılgan gruplarla yürütülen hizmet içeren faaliyetler bu başlık altında toplanabilir. Bu noktada da belki var olan koşullardaki sorunlar ortaklık olarak belli bir oranda dillendirilirken, bu sorunların çözümüne dair kurumlar arası yaklaşımlarda farklılıklar daha net ortaya çıkar. Aslında gönüllüler açısından tam olarak bu şekilde ifade edilmese “değişim” ve bu değişim için savunuculuk, aktivist gönüllülük öngörenlerle, daha muhafazakâr bir tutum ile ihtiyaç durumundakilere yardımseverlik, sevap gibi değer ve motivasyonlarla “hizmet” sunmak arasında farklı pozisyonlarda duruşlardan bahsedilebilir.

Özellikle “bakım/ihtimam” alanında var olan toplumsal cinsiyet rollerinin sahayla da gönüllü faaliyetler açısından örtüştüğü, kadınların bu alanda daha fazla sorumluluk üstlendiği söylenebilir (Karniol, Grosz ve Schorr, 2003). Bu tarz gönüllü faaliyetleri daha çok kadınların üstlendiği bulgusu temsili bir çalışmada araştırılması gereken bir sorudur. Yine derleme-

3 Sorumlu ve etik gönüllülüğe dair örnek sayfalar için bkz.
<https://www.fimrc.org/blog-complete/2018/4/16/responsible-volunteerism/>
<https://www.ifrevolunteers.org/what-is-ethical-volunteering/>

nin içinde gençlerin katılımı açısından gönüllülük araştırmasının bulgularını ele alan makale çerçevesinde de dile getirildiği üzere bu tarz bir gönüllülük, katılımcı aktif bir yurttaşlıktan daha ziyade “ücretsiz emek” olarak gönüllü faaliyetlerinin kurumlar tarafından kullanılması haline de gelebilir. İlgili yazında Goerisch, makalesinde feminist etik açısından gönüllülüğün ele alınmasının önemine vurgu yaparken, özellikle saha araştırmacısı ve gönüllü olmanın arasındaki farkları, gerilimleri ele almaktadır (2017). Tam da bu noktada makale, gönüllülüğün “iyi iş yapmak” olarak algılanmasını sorgulamaktadır.

TGA 2019’da da kırılğan gruplarla çalışılması ciddi bir motivasyon sebebi olarak dillendirilmiştir. Bu açıdan gönüllü motivasyonu ile etik gönüllülük arasındaki ilişki üzerine düşünmek zaruridir. Hedef gruplarla çalışılıyorsa, örneğin bir çocuk grubuyla ya da mülteci grubuyla, şiddete uğramış kadın grubuyla, bu durum aynı zamanda “zarar vermeme” prensibi ile iç içe düşünülmelidir. O yüzden “niye gönüllülük” sorusuna verilen yanıt etik açısından ve etikle ilişkili bütün bu tartışmalar açısından çok belirleyicidir. Cloke ve arkadaşları İngiltere’de evsizlere destek olan gönüllüler ile ilgili yaptıkları çalışmada bu alanda kullanılan dili, motivasyonu, alan ve veren ilişkisini ele alırken, etik vatandaşlık kavramı temelinde evsizlere hizmet sağlamanın etiği nasıl olmalı sorusunu tüm boyutları ile ele almışlardır (2007). Makale, günlük yaşamda oldukça sık karşılaştığımız, ama yeterince görülmeyen bakım etiğinin olağandışı koşullara nasıl adapte edileceğini tartışmaktadır. Aşağıda da ele alınacak olan bu nokta Türkiye’de yaygın olan gönüllülük pratikleriyle de örtüştüğü için tüm boyutlarıyla mutlaka değerlendirilmelidir.

Var olan sorunlara karşı farkındalık, duyarlılık, huzursuzluk, sorumlu hissetme gönüllü olma kararında çok önemli bir nokta olarak aktarılmaktadır. “Ben ne yapabilirim?” sorusu gönüllü odaklarında katılımcılar açısından gönüllü olma kararını alırken ilk aktardıkları cümledir. Varolan bütün yapısal sorunlar; bütün eşitsizlikler, adaletsizlikler, dünyanın haline dair algılar ve kaygılar çerçevesinde “Peki benim üzerime ne düşüyor? Ben ne yapabilirim?” sorusu, bireysel sorumluluğa dair arayışları özetlemektedir. Tam da bu noktada bireysel ve toplumsal arasında bir geçişlilikten de bahsetmek önemlidir. “Ben ne yapabilirim?” sorusu “Ben bu toplumun parçası olarak ne yapabilirim?” şeklinde de ifade edilebilir. Geniş bir perspektifte düşündüğümüzde gönüllülüğün arkasında yatan temel bir neden olarak, “İçinde yaşadığımız toplum için dünya için ben ne yapabilirim? Nasıl bir katkı sunabilirim?” sorusunun yanıtı en geniş ortaklık olarak görülebilir. Kişinin kendi ideolojisi, inancı bu-

güne dair, topluma ve dünyaya dair algısını belirler. Benzer biçimde de eğer gönüllü faaliyeti yürütmek istiyor ise gönüllülüğün biçimini şekillendirir. Bu da aslında o ideoloji ve inancın etik açıdan sorgulanması gibi çok zor bir noktaya dönüşebilir.

“Niye gönüllülük?” sorusuna verilen yanıtlar derlendiğinde “sosyalleşme” başlığı altında özetlenebilecek iki durum da dillendirilmiştir. İlki gönüllülüğün kendisinden farklı olanla karşılaşmak istemesi, kendisinden farklı olanla tanışması şeklinde özetlenebilirken; diğeri ise aslında kendine benzerlerle beraber olabilmek, örgütlenmek ya da bir örgütün altında gönüllü olmak şeklinde aktarılabilir.

Son olarak özellikle gençler açısından kariyer alanı olarak sivil toplumun düşünülmesi ya da özgeçmişlerin zenginleştirilmesi olarak da kurgulanabilecek “gönüllülük biçimleri” de bir neden olabilir. Bu noktada genç nesillerin gönüllülük ile ilişkisi farklı boyutları ile ele alınmalıdır. Cho ve arkadaşlarının 2018’de Z kuşağı ve gönüllülük üzerine yazdığı makalede ilgili yazına referansla sosyal çevrenin Z kuşağı için geçerli bir motivasyon nedeni olmadığını araştırma bulguları bağlamında belirtir. Z kuşağının iş yaşamı ile gönüllülük motivasyonuna dair değerlendirmeleri farklı ülke örnekleri ile ele almak anlamlı olabilir. Türkiye açısından da bu konu farklı yönleriyle çalışılmalıdır.

GÖNÜLLÜLÜĞÜN SINIRLILIKLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR GÖNÜLLÜLÜK

Hem Türkiye’deki hem de yabancı kaynaklarda gönüllülük yapmak için çevresine ve topluma zarar vermeyen doğru bir kurum/örgütü ve programı seçmek, yukarıda da belirtildiği üzere gönüllülük ve etik alanında en çok ele alınan konulardan biridir. Gönüllülerin bireysel duruşu ile gönüllülük yapmak için seçtikleri kurumsal/örgütsel yapının uyumlu olması işin doğası gereği beklenebilir.

Bu derlemede yer alan ikinci makalede de aktarmaya çalışıldığı üzere “gönüllü” olmanın “keyfiligi” içermemesi, gönüllü koordinatörlerinin ifadesi ile belli kurallara uyulması, sözlerin tutulması sorumlu gönüllülüğün olmazsa olmazı olarak belirtilmiştir. Ancak bu nokta, gönüllüler tarafından da vurgulanmaktadır. Gönüllü olmak, gönülden yapmanın içinizden geldiği anda yapmak olmadığı, gönüllülüğün birtakım prensiplere bağlı olarak gerçekleşmesi hep dillendirilmektedir. Gönüllüden, çalışanların uyması gereken kurallara uyması beklenmektedir. Saatinde gelmek, sözünü tutmak, gönüllü fa-

aliyeti ile katkıda bulunduğu kurumun iş akışına zarar vermemek belirtilen örneklerdir.

TGA 2019'a katılan koordinatörlerin bazıları, gönüllülerle "yedekli" çalıştıklarını belirtmişlerdir. Özellikle sahada belli aktivitelerde gönüllülerle çalışan STK'lar, üç kişi gerekirken beş kişi çağırarak "+2'li çalışarak" herhangi bir aksama olmasının önüne geçen tedbirler aldıklarını belirtmişlerdir. Bu tür gönüllülük faaliyetlerinin ve davranış kurallarının kodlanması çok kolay değildir. Ancak kurumlar/örgütler mümkün olduğunca protokoller ve oryantasyon eğitimleri ile bu noktaları netleştirmeye çalışmaktadırlar. Yalnızca bu kurallar açısından değil, STK'ların konuları bağlamında da "yetkinlik-eğitimi" çok önem kazanmaktadır. Sahada bir aciliyet durumunda, bir müdahale gerektiğinde gönüllünün yetkinliğinin yeterli olup olmadığı kurumun sorumluluğu açısından vurgulanması gereken bir noktadır. Çocuk, mülteci alanları başta olmak üzere kırılgan gruplarla yürütülen faaliyetlerde "çocuk koruma/çocuğun üstün yararı"; "gizlilik" gibi birçok nokta hem üçüncü kişiler hem gönüllüler hem de kurum için tüm boyutları ile ele alınması gereken başlıklardır.

Türkiye'de bazı kurumların etik gönüllülükle ilgili olarak gönüllü kodları diyebileceğimiz metinleri mevcuttur. Ayrıca bazı kurumlar sözleşme ve protokolle hem gönüllüyü hem de özellikle biraz daha sahada olan kurumlar açısından sahadaki şahısları ve kurumların kendisini korumak için birtakım kurallar belirlemekteler. Bu tür sözleşme/protokolün dereceleri, oryantasyon ve eğitim programları o sivil toplum kuruluşunun örgüt deneyimine ve yapısına bağlı şekillenmektedir. Kurumların/örgütlerin yönetişimi, yatay dikey örgütlenmeler arasındaki fark da yine bu sözleşme/protokol ve eğitim programları çerçevesinde de gözlenebilir.

Özellikle sahada faaliyet yürüten gönüllüler açısından sınırları belirlemeye dair sorunlar TGA 2019'da da da dillendirilmiştir. Sahada sorumluluğun nerede başlayıp, nerede bittiği, her tür "müdahale"nin olası etkileri gönüllülerin zorlandığı noktalardır. Bazen yasal olmayan bir durum tespitinde dahi yetkililere bildirim, etik bir problem ile gönüllüleri başbaşa bırakabilir. Bu sebeple de kurumun/örgütün süpervizyonu çok önemlidir. Eğer böyle bir karşılaşmaya izin veren gönüllülük faaliyeti varsa burada mutlaka destek mekanizmasının kurulması, öncesinde gerekli bilgilendirmenin, eğitimin verilmesi ve sonrasında izlemenin, gerekli süpervizyon desteğinin veriliyor olması gereklidir.

Üçüncü kişiye zarar vermemek aslında ele alınması gerek en temel etik nokta olarak vurgulanmalıdır. Bu kitabın 4. makalesinde çocuk alanında gö-

nüllülüğe dair hem araştırma sonuçlarının hem de hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiğinin değerlendirildiği makalede de belirtildiği üzere çocuk alanında var olan gönüllü faaliyetler çocuğun üstün yararını korumayı içermelidir. “Çocuğun üstün yararı” ifadesi bir kriter olarak dillendirilirken, bu kriterin gerçekten ne anlama geldiğini ele almak gereklidir. Örneğin çocuğun üstün yararı dendiğinde, söz konusu olan ailenin üstün yararı, devletin üstün yararı, sivil toplum kuruluşunun üstün yararı değildir. Çocuğun üstün yararının ne olduğunu bütün paydaşlar için bir biçimde bilmeyebilir ya da farklı yorumlayabilir. O yüzden de her bir başlık altında farklı farklı tartışmalara ihtiyaç vardır. Mülteci veya kırılgan gruplar için de yetişkinler açısından benzer bir durumdan bahsedilebilirken, şahit olunan durumlar, veri gizliliği de dâhil olmak üzere kırılgan gruplara dair tüm faaliyetlerin “zarar” vermemesini içermelidir. STK’larda gönüllülerin, belli destekler olmadan böylesi durumlarla karşılaşmaması beklenebilir. Ancak araştırmadaki odaklarda da aktarıldığı üzere sahada uygulamalar çoğu kez bu tür durumlarla gönüllüleri başbaşa bırakabilmektedir. O yüzden de bu durumlara dair tüm çekinceler dillendirilmeli ve olası riskler ele alınmalıdır. En azından oryantasyonun ve süpervizör desteğinin ne kadar hayati olduğu ve sahada bu koşullarda gönüllü yer alacak ise bu kişilerin alanın uzmanı gönüllülerden seçilmesi gerektiği belirtilmelidir.

Gönüllülerin üçüncü kişilere zarar vermemeleri bağlamında ele aldığımız saha deneyimi gönüllülerin ikincil travma yaşamaları riskini de içerir. Yer yer tükenmişlik, çaresizlik olarak da ifade edilen saha tecrübeleri ile gönüllülerin gönüllülüğünden vazgeçmesi ile de sonuçlanabilir. Çok fazla kullanılmaya başlanan sürdürülebilirlik kavramı gönüllülük çerçevesinde hem bu anlamda hem de sürdürülebilirliğin genel perspektifi ile de ele alınmaktadır. İlgili yazında sürdürülebilir gönüllülük (Devereux vd., 2017) ve sürdürülebilir gönüllü yönetimi (Koutrou, Pappous ve Johnson, 2016) kavramları Türkiye için de üzerine düşünülmesi gereken, tartışılmaya değer kavramlar olarak ele alınabilir. Bu kullanımın bilinen anlamda çevreyi, iklim değişikliğini, bütün ekolojik kaygıları içeren vurgusu ile aynı zamanda gönüllünün gönüllülüğünün devamını, sürdürülebilirliğini tartışmaya olanak sağlar.

Bu noktada, “Sorumlu ve sürdürülebilir gönüllülük nasıl mümkün?” dendiğinde etik kodları yazmış olan belli kurumlardan/örgütlerden örnekler görmek mümkündür. Farklı kültürlere saygı, çalışılan gruplara saygı, dürüstlük, sözler ve vaatler vermemek, çevre duyarlılığı, eğitim gibi başlıklar altında kurumlar, genel kavramsal çerçeveyi koyup kendi gönüllülerinden bunları beklediğini belirten listeler hazırlayabilmektedir. O STK’nın gönüllüsü ol-

mak, bu noktaları benimsemeyi, kabul etmeyi içerir ve gönüllüler bu kurumun ve değerlerinin bir parçası olarak faaliyetlerini devam ettirirler.

SONUÇ YERİNE

“Gönüllü deyince kimi kastediyoruz? Gönüllülükten ne anlıyoruz ve nasıl tanımlıyoruz?” aslında makalenin başında da ele alındığı üzere etik tartışmaları da belirler. “Bir devlet kurumunun altında gönüllü olunabilir mi?” “Gönüllülük yapılması gereken sivil toplum kuruluşunun özellikleri neler olmalı?” “Hizmet mi? Savunuculuk mu? Aktivizm mi?” gibi sorulara verilen yanıtlar şu an için Türkiye’de uzlaşıdan çok farklılıklar olduğunu göstermektedir. Farklılıkları gözönünde tutarak, “etik” açıdan bu soruları düşünüyor olmak, yanıtlamaya çalışmak, gönüllülüğün etkilerini ve sınırlılıklarını düşünmek ilk adım olarak önemli bir çabadır. Bu yüzden de farklı gönüllülük biçimleri ve farklı kurumsal yapılara rağmen en azından “gönüllü” tanımında uzlaşabilmek ve tanımda uzlaştıktan sonra hukuksal düzenleme ve etik kodlar için netleşmek daha kolay olabilir. Tamamen bir uzlaşım mümkün değil ise de “nelerde anlaşamıyoruz?” ya da “hangi noktalarda çekinceler koyarak da olsa anlaşabiliyoruz?”u düşünmek bir katkı sağlayabilir. Bu sebeple de minimumlar üzerinde anlaşabilmek iyi bir başlangıç olabilir. Özellikle etik gönüllülüğü düşünürken olmazsa olmazlarda anlaşılabilir miyiz? Ve bu olmazsa olmazlar üzerinden her kurum/örgüt ve her birey kendi sorumluluğunu ele alabilir mi?

Bu derlemenin içinde gönüllülüğe dair yasal düzenlemeleri ele alan iki makale, kurumların/örgütlerin gönüllüleri koruma sorumluluğu başta olmak üzere bu makalede dillendirilen birçok nokta ile oldukça ilişkilidir. Gönüllünün sorumluluğunu ya da gönüllünün etiğini konuşurken aynı zamanda gönüllü bir bireyin başvurduğu, içinde yer aldığı, gönüllü olarak kurduğu bir yapının da gönüllüyü korur şeklinde olması, koruyabilecek yapıda olmasını sağlamak gereklidir. Bu noktada tamamı gönüllülerden oluşan kurumsal/örgütsel yapıların kendi üyelerini koruyacak bir biçimde kendini inşa etmesi çok kolay değildir. Ancak gönüllü yönetimi ve etik gönüllülük gibi kavramları düşünmek, tartışmak yapısal ve kurumsal tüm sınırlılıklara rağmen bir açılım getirebilir.

Gönüllülük, bu makalede aktarılmaya çalışıldığı üzere, her durum ve koşulda etik gönüllülük anlamına gelmemektedir. Gönüllülüğün etik bir biçimde olup olmadığına dair düşünmek, normları tartışmak, hem gönüllüyü hem kurumu hem de özellikle üçüncü kişileri koruyacak bir perspektifle sınırları ve sınırlılıklarını ele almaya dair tartışmak gereklidir. Bu makale çerçeve-

sinde de bu gereklilik aktarılmaya çalışılmış ve bu alanda bir diyalogun başlatılması hedeflenmiştir.

Kaynakça

- Bauer, I. (2017), "More harm than good? The questionable ethics of medical volunteering and international student placements." *Tropical diseases, travel medicine and vaccines*, 3(1), s. 1-12.
- Bennett, C. (2015), *What is this thing called Ethics?*, Routledge.
- Cho, R., Edge, J. & Keng, A. (2010), "Crossing borders and pushing boundaries: The ethics of international volunteering." *The Meducator*, 1(17).
- Cho, M., Bonn, M. A. & Han, S. J. (2018), "Generation Z's sustainable volunteering: Motivations, attitudes and job performance." *Sustainability*, 10(5), 1400.
- Cloke, P., Johnsen, S. & May, J. (2007), "Ethical citizenship? Volunteers and the ethics of providing services for homeless people." *Geoforum*, 38(6), s. 1089-1101.
- Devereux, P., Paull, M., Hawkes, M. & Georgeou, N. (2017), "Volunteering and the UN sustainable development goals: Finding common ground between national and international volunteering agendas?," *Third Sector Review*, 23(1), 209.
- Ege, Remziye, (2011), "Gönüllülük, Din ve Din Eğitimi," *Dini Araştırmalar*, 14 (38): s. 5-16.
- Goerisch, Denise (2017), "'Doing Good Work': Feminist Dilemmas of Volunteering in the Field," *The Professional Geographer*, 69:2, s. 307-313.
- Karniol, R., Grosz, E. & Schorr, I. (2003), "Caring, gender role orientation, and volunteering," *Sex roles*, 49(1-2), s. 11-19.
- Kitchener, K. S. (1996), "There is more to ethics than principles," *The Counseling Psychologist*, 24(1), s. 92-97.
- Kirsch, T. G. (2017), "Performing the common good: volunteering and ethics in non-state crime prevention in South Africa," *Africa*, 87(3), s. 496-512.
- Koutrou, N., Pappous, A. S. ve Johnson, A. (2016), "Post-event volunteering legacy: did the London 2012 games induce a sustainable volunteer engagement?," *Sustainability*, 8(12), s. 1221.
- Kuçuradi, İoanna, (2003), Etik ve "Etikler" *TMH – Türkiye Mühendislik Haberleri*, sayı 423 (1): s. 7-9.
- Kuçuradi, I. (Ed.), (2012), *Ethics of the professions: Medicine, business, media, law*. Springer Science & Business Media.
- Kuçuradi, I. (2014), "Approaches to Ethics, Approaches in Ethics and the Idea of a 'Universal Ethics'". *Ethics or Moral Philosophy* içinde (s. 99-108), Springer, Dordrecht.
- Ngo, M. (2013), "Canadian Youth Volunteering Abroad: Rethinking Issues of Power and Privilege," *Current Issues in Comparative Education*, 16(1), s. 49-61.
- Palmer, M. (2002), "On the pros and cons of volunteering abroad," *Development in Practice*, 12(5), s. 637-643.
- Prince, R. & Brown, H. (Eds.), (2016), *Volunteer Economies: The Politics and Ethics of Voluntary Labour in Africa*, Woodbridge, Suffolk, GB; Rochester, NY, USA: Boydell & Brewer.

- Resnik, D. B. (2011), "What is ethics in research & why is it important," *National Institute of Environmental health sciences*, 1(10), s. 49-70.
- Restler, S. & Glant, L. (2020), "All hands on deck: Building a sustainable volunteer program," *Journal of Youth Development*, 15(4), s. 162-173.
- Sullivan, N. (2018), "International clinical volunteering in Tanzania: a postcolonial analysis of a global health business," *Global Public Health*, 13(3), s. 310-324.
- van Goethem, A. A., van Hoof, A., van Aken, M. A., Raaijmakers, Q. A., Boom, J. & de Castro, B. O. (2012), "The role of adolescents' morality and identity in volunteering. Age and gender differences in a process model," *Journal of Adolescence*, 35(3), s. 509-520.

Gönüllülük ve Hukuki Çerçevesi¹

KÜBRA DOĞAN-YENİSEY

Gönüllülük, hukuken bireylerin ifade ve örgütlenme özgürlüğünün yansımalarından biri olup, demokrasinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bir özgürlük alanı olan gönüllü faaliyetlerin genişlemesi ve çeşitlenmesi konunun hukuki boyutunun ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Gönüllülük hukuken düzenlenmeli midir? Düzenlenecekse nasıl? N. Yentürk'ün bu kitapta yer alan makalesinde incelendiği gibi, bu iki temel soruya farklı ülkelerde farklı cevaplar verildiği gözlenmektedir.

Türkiye açısından bir model önerisi geliştirilmeden önce yapılması gereken gönüllülüğün mevcut hukuki düzenlemeler ışığında nasıl görüldüğünün tespiti. Mevzuatımıza bakıldığında pek çok kamu hizmetinin yürütülmesinde giderek artan ölçüde gönüllülerin katılımının amaçlandığı bir mevzuat ile karşılaşmaktadır. İlgili kanun ve yönetmeliklerde gönüllülerin katılımından, gönüllü çalışmadan söz edildiği halde, söz konusu düzenlemelerin pek azında bir gönüllü tanımına yer verilmekte, bu düzenlemelerde daha çok gönüllünün somut çalışma koşulları düzenlenmektedir (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 17-18).

1 Bu çalışma büyük ölçüde K. Doğan-Yenisey ve M. Kabakçı, (2017), Gönüllü Emeği ve İş Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul kitabının ilgili kısımlarının bir özeti. Çalışmanın hukukçu olmayanlara yönelik olarak kaleme alınmış olması ve yürütülen çalışmanın yapısı nedeniyle metin içinde kitapta yer alan atıflara yer verilmemiştir ancak ilgili yayınlar kaynakçada belirtilmiştir.

Kamudaki bu gönüllülük düzenlemeleri dışında özel düzenlemeler bulunmaması gönüllü faaliyetlerin yaygınlaşmasıyla önceden düşünülmeyen pek çok sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Temel sorunlardan ilki, gönüllülüğün iş hukuku ile kesişim noktasına ilişkindir. Daha az dile getirilen ancak bir o kadar önemli bir konu gönüllülerin sosyal güvenlik hukukundaki statüleridir. Vergi hukukunda, sorumluluk hukukunda gönüllü olma ve gönüllü faaliyetlerden kaynaklanan sorunlar dile getirilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle gönüllü emeğinin iş hukuku ve sosyal güvenlik hukukundaki görünümü ele alınacak, sonrasında da gönüllülüğe ilişkin bir hukuki model geliştirilirken dikkate alınmasını önemli gördüğümüz hususlara değinilip, bu konudaki önerilerimize yer verilecektir.

1. GÖNÜLLÜNÜN İŞ VE SOSYAL GÜVENLİK HUKUKUNDA GÖRÜNÜMÜ

Gönüllü mü yoksa kayıt dışı işçi mi?

Bir sivil toplum kuruluşunda kişi gönüllü olarak çalışabileceği gibi iş ilişkisi çerçevesinde de çalışabilir. Nitekim Dernekler Kanunu'nun 13. maddesinde dernek hizmetlerinin gönüllüler veya yönetim kurulu kararı ile göreve başlatılan ücretliler aracılığıyla yürütüleceği açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla aynı nitelikteki faaliyetler "gönüllü" olarak veya bir "iş ilişkisi" çerçevesinde sürdürülebilecektir.

Gönüllünün işçiden ayrılması, kayıt dışı çalışmanın oldukça yaygın olduğu ülkemizde başlı başına bir sorun olarak belirlemektedir. Gönüllü olarak görünen kişi gerçek anlamda gönüllü olabileceği gibi kayıt dışı çalışan bir işçi de olabilir. Nitekim Yargıtay'ın önüne giden bir olayda davacı bir yıldan uzun süre boyunca Hacettepe Üniversitesi Hastanesi'nde yeni doğan çocuklardan aldığı kan örnekleriyle birtakım hastalıkların teşhisine katkı sağlayan bir derneğin gönüllüsü olarak kan alma elemanı olarak çalışmıştır. Çalıştığı süre boyunca davacı gönüllü kabul edilmiş ve kendisine yol ve yemek gideri adı altında yapılan ödeme dışında herhangi bir ücret ödenmemiştir. Davacının açtığı hizmet tespiti davasında yargıç öncelikle taraflar arasındaki ilişkinin gönüllülük mü yoksa iş ilişkisi mi olduğuna karar verecek, sonrasında da davacının sigortalılık durumunu tespit edecektir.² Derneğin gönüllü olduğunu iddia ettiği hemşire, işçi olduğu iddiasıyla dava açtığı andan itibaren sorun

2 Yarg. HGK, 2.2.2005, E. 2004/737, K. 2005/26, *Çalışma ve Toplum Der.*, 2005/2, S. 5, s. 159 vd.

ağırlığını hissettirmektedir. Bu sorunun çözümünde öncelikle hukuki ilişkinin ne zaman iş ilişkisi olarak nitelendirileceğini incelemek gerekir.

İş sözleşmesinin unsurları ve gönüllülük

İş sözleşmesi işçinin bağımlı olarak iş görmeyi işverenin de karşılığında ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir (İş K. m. 8, TBK m. 393). O halde bir ilişkinin iş sözleşmesi olarak nitelendirilebilmesi için iş görme, bağımlılık ve ücret unsurlarını bünyesinde barındırması gerekir. Bir ilişkinin ne zaman “iş ilişkisi” olarak nitelendirileceğinin tespiti halinde, “gönüllü faaliyetin” ayırt edici yönleri de ortaya konmuş olacaktır (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 31-40).

İş görme

İşçinin iş sözleşmesinden kaynaklanan temel edim yükümlülüğü iş görme borcu olup, ekonomik bakımdan “iş” olarak nitelendirilebilecek her türlü faaliyet iş görme borcunun konusunu oluşturabilir. İş görme borcunun konusunu oluşturan iş; bedensel, düşünsel, teknik, sanatsal bir nitelik taşıyabilir. Yürütülen “işin” niteliği, hukuki ilişkinin iş sözleşmesi olarak nitelendirilmesinde önem taşımaz.

İş görme ediminin konusu açısından ele alındığında gönüllünün faaliyeti ile işçinin çalışması arasında, çalışmanın konusu yapılan “iş” bakımından bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Ekonomik değeri olan bir faaliyet, iş görme borcunun konusunu oluşturabileceği gibi gönüllü bir faaliyetin konusunu da oluşturabilir. Bir derneğe gönüllü olarak psikolojik destek veren bir kişinin dernekle ilişkisi iş ilişkisi olarak şekillendirilebileceği gibi kişi tamamen gönüllülük esasları çerçevesinde de bu faaliyeti yürütebilir. Nitekim Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019 (TGA 2019) çerçevesinde, gönüllülerle yapılan anketin sonuçlarına bakıldığında gönüllü olarak çalışılan kurumda yapılan işlerin eğitim vermek, faaliyetlerin ve kampanyaların organizasyonuna katılmak, yazı ve proje yazmak, araştırma, tercüme ve raporlama yapmak, danışmanlık, mentorluk, ofis içi faaliyetlere destek vermek, satış pazarlama, lojistik faaliyetlere destek verme gibi pekâlâ bir iş sözleşmesinin konusunu oluşturabilecek faaliyetlerden oluştuğu görülmektedir.

Öte yandan, kişinin mesleki uzmanlık alanında faaliyet göstermesi taraflar arasındaki hukuki ilişkinin “iş sözleşmesi” olarak değerlendirilmesi riskini artırmaktadır. Hiç şüphesiz kişinin başka hiçbir gelirinin bulunmadığı bir durumda tam süreli yürütülen bir gönüllülük şüpheli görünüp kayıt dışı

işçilik bakımından yargı tarafından sorgulanabilir.³ Ancak bu durum bir mesleki uzmanlık gerektiren her gönüllülüğün iş sözleşmesi altında sürdürüldüğü anlamına gelmez; örneğin doktorlar, psikologlar, avukatlar gibi bazı meslek gruplarının herhangi bir maddi karşılık beklemeksizin gönüllü çalıştığı bilinmektedir. Yürütülen faaliyetin niteliğine bakarak her iki tip ilişkiyi birbirinden ayırt edebilmenin mümkün olmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır. TGA 2019'a katılan gönüllülerin % 85'lik bir kısmı gönüllü faaliyetlerinde bilgi, beceri ve yeteneklerini kullandığını belirtmiştir.

Yine işçinin daha yoğun bir çalışma süresine sahip olduğu, gönüllünün ise sadece boş zamanlarında dolayısıyla daha kısa sürelerde faaliyetini sürdürdüğü de söylenemez. Özellikle emeklilik çağındaki kişiler mesleki uzmanlık alanlarında gönüllü faaliyetlerde bulunabilmektedir. Mesleki faaliyetlerin gönüllülük kapsamından çıkartılması kişilerin toplumsal anlamda en yoğun katkılarının bulunabileceği alanlarda gönüllü faaliyetlerinin sınırlandırılması sonucunu yaratacaktır. Gönüllülüğün bu şekilde sınırlandırılmasına yol açacak bir hukuki neden bulunmamaktadır.

Ücret

Gönüllü faaliyetlerin maddi bir karşılık beklenilmeksizin yürütülmesi, gönüllülüğün iş ilişkisinden ayrıldığı temel noktadır. Ücret iş sözleşmesinin unsurlarından bir diğeridir. Ücretin bulunmadığı bir hukuki ilişki iş sözleşmesi olarak nitelendirilemez. Yardım olarak veya hatır için yapılan bir iş ücret gerektirmez. Yargıtay da hatır için çalışmanın varlığı halinde tarafların işçi ve işveren niteliği taşımadıklarını kabul etmiştir.⁴

Gönüllülük özü itibarıyla ücret karşılığında çalışmayı dışlar. Gönüllü çalışan kişi herhangi bir ücret beklentisi olmaksızın bağımlı biçimde iş görme edimini ifa etmektedir. Burada iş sözleşmesinden farklı olarak toplumsal bir fayda yaratmak amacıyla maddi bir karşılık beklenmeksizin bir hizmet sunulmaktadır.

Bağımlılık

İşçi, bağımlı iş görmekle yükümlü olup, bağımlılık unsuru iş sözleşmesinin vazgeçilmez unsurudur. İşçi, işverene ait iş organizasyonuna dahil ola-

3 “Kaldı ki, Kimya Meslek Lisesini bitirdikten sonra, uzun yıllar ekonomik kaygı duymaksızın davalı dernekte sadece gönüllülük esasına göre çalışmanın kabulü, hayatın olağan akışına ve sosyo-ekonomik gerçeklere de uymamaktadır.” Yarg. HGK, 02.02.2005, E. 2004/737, K. 2005/26, *Çalışma ve Toplum Der.*, 2005/2, S. 5, s. 159 vd.

4 Yarg. 10. HD., 7.6.1977, 3789/4372, Uygur s. 14'den naklen E. Akyiğit, *İş Kanunu Şerhi*, 3. Baskı, Ankara, 2008, s. 430-431, dn. 16; Yarg.10.HD, 23.09.1999, 6397/6015 (www.kazanci.com)

rak işverenin emir ve talimatları doğrultusunda iş görme edimini yerine getirmekle yükümlüdür. İşveren yönetim hakkı çerçevesinde işçinin hangi işi, ne zaman, nerede ve nasıl yapacağını belirleme yetkisine sahiptir. İşçinin kişisel bağımlılığını belirlemede çok farklı ölçütler kullanılıp, bu unsurların somut olaydaki ağırlığına göre bir ilişkinin iş sözleşmesi olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğine karar verilir.

Sürekli nitelikte hizmetler sunan sivil toplum kuruluşları açısından, gönüllünün dilediği zaman gelip dilediği zaman gelmeyen, işi dilediği biçimde yürüten biri olarak tanımlanması mümkün görünmemektedir. Nitekim kamu hizmetlerindeki gönüllülüğe ilişkin düzenlemelerde, gönüllülerin emir ve talimat altında çalışacağını vurgulayan düzenlemeler bulunmaktadır (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 17-27). Dolayısıyla gönüllünün, gönüllü olup/olmama biçimindeki irade serbestisi bir kez gönüllü olunduktan sonra ortadan kalkmakta ve gönüllülük başkasına ait bir organizasyon bünyesinde yürütülmektedir. Bu durum, gönüllü ile işçi arasındaki sınırı iyice belirsiz hale sokmakta ve özellikle devamlılık taşıyan ilişkilerde gönüllü olarak kuruluşa katılan bir kimsenin sonradan işçi olduğu iddiasında bulunma riskini gündeme getirmektedir.

Gönüllü faaliyetlerin bir sivil toplum kuruluşu bünyesinde yürütülmesi doğası gereği o sivil toplum kuruluşunun birtakım ilke ve değerlerine uygun davranma yükümlülüğünü beraberinde getirecektir. Benzer biçimde gönüllünün birlikte çalıştığı çocuk, yaşlı gibi kişilerin menfaatlerini koruyan kurallara uygun davranması gerekir. Bunlar dışında gönüllü olarak yürütülecek faaliyetin türünün ve sınırlarının belirlenmesinde gönüllü ile sivil toplum kuruluşu birlikte hareket etmelidir. Her ne kadar, TGA 2019 çerçevesinde gönüllülerle yapılan ankette katılımcıların yarısı iş tanımlarına kendi katkılarının olmadığını belirtmişse de işin doğası gereği gönüllünün bir sivil toplum kuruluşunda hangi faaliyetleri üstleneceğinde rızası esastır. İşçi gibi gönüllünün sivil toplum kuruluşunun emrine amade olması ve talep edilen her işi üstlenmek zorunda olduğunun kabulü gönüllülüğün doğasına aykırıdır. Gönüllü, sivil toplum kuruluşu tarafından kendisine önerilen işi/faaliyet biçimini kabul etmek zorunda değildir. Bu serbestinin bulunmaması, bir başka deyişle kendisine verilen her türlü işi yapma zorunluluğu kişinin işçi olduğu yolunda önemli bir işarettir.

Gönüllü, gönüllülük çerçevesinde yürüttüğü faaliyetleri kendi belirleyeceği zaman diliminde ve sıklıkta düzenleyen kişidir. Buna karşılık, işçi çalışma sürelerini tek başına belirleyemez ve bağımlılık zaman açısından da

kendini gösterir. Ancak faaliyetin yürütüm koşulları, üstlenilen işin nasıl yapılacağına belirlenmesi söz konusu olduğunda sivil toplum kuruluşunun yetkileri artmaktadır. Sivil toplum kuruluşunun yetkilerinin sınırları doğruluk ve dürüstlük kuralları çerçevesinde belirlenecektir. Bu açıdan bakıldığında sivil toplum kuruluşlarının kitabın 2. makalesinde değinilen gönüllülerin “profesyonel” gibi çalışması beklentilerini gözden geçirmesi gerekir.

“Gönüllü” ve “İşçi”: İki farklı çalışma biçimi

İş sözleşmesinin unsurları ve gönüllü çalışma bir bütün olarak incelendiğinde maddi karşılık dışında gönüllü faaliyetin özelliklerinin pek çok kere iş sözleşmesinin unsurları ile örtüştüğü görülmektedir. Yargının iş ilişkisinin varlığını tespitinde kullandığı en temel ölçüt bağımlılık olup, yukarıda incelediğimiz üzere gönüllünün de belirli ölçüde bağımlı olması yapılacak değerlendirmeyi güçleştiren diğer bir unsurdur. Buna rağmen özü itibarıyla gönüllülük ekonomik değeri olan bir faaliyetin, faaliyetin yapısına göre belirli ölçüde bağımlı olarak ve fakat hiçbir maddi karşılık beklenmeksizin bir üçüncü kişi yararına yerine getirilmesi olup, iş sözleşmesini dışlar.

İlişkinin işleyiş biçimi açısından da bazı farklılıklar varlığını korumaktadır: İşçi, iş görme edimi çerçevesinde kendisine verilen işi yapmakla yükümlüdür. Bir başka deyişle şoför olarak çalışan bir kişiden bakıma muhtaç olan bir kişiyi hastaneye taşıması istendiğinde işçi, sözleşme koşullarına uygun olarak verilen bu işi yapmakla yükümlüdür. Gönüllünün şoförlük yapması halinde ise gönüllü söz konusu gün ve saatte bakıma muhtaç kişiyi almaya gitmek zorunda değildir. O gün başka bir işi olduğu gerekçesiyle görevi kabul etmeyebilir. Öte yandan işçi şoförün, o gün herhangi bir mazeret ileri sürmeksizin işe devamsızlığı karşısında işveren, o günün ücretini ödemekten kaçınabilir. Eğer öngörülmüşse mazeretsiz devamsızlık yapan bu işçiye disiplin cezası uygulanabilir. Nihayet tekrarı halinde sözleşmesini feshedebilir. Şoför olarak çalışırken işçinin performansı işveren tarafından denetlenir. Gönüllü olarak faaliyetini sürdüren bir kişinin her ne kadar işin yürütümü sırasında dahil olduğu sivil toplum kuruluşunun kurallarına uyması beklense de bu kurallara uymaması halinde karşılaşacağı bir disiplin yaptırımı söz konusu olamaz. Gönüllünün bakıma muhtaç kişiyi hastaneye taşımaması sonucunda karşılaşacağı bir yaptırım yoktur. Performansına ilişkin bir denetim söz konusu olamaz.

TGA 2019 çerçevesinde yapılan anket çalışmasında % 68,5 katılımcı gönüllü olarak üstlenilen işin tamamlanmaması gibi bir durumla karşılaşmadığını belirtmişken, % 30'luk bir grup kişisel nedenler, kurumdan kaynakla-

nan nedenler, sağlık sorunları ve diğer nedenlerle işi tamamlayamadığını ifade etmiştir. Kişinin serbest iradesiyle üstlendiği bu faaliyetleri tamamlaması işin doğası gereğidir. Vermiş olduğu sözünü yerine getirmemesinin en ağır yaptırımını o kuruluş bünyesindeki gönüllü statüsüne son verilmesidir.

Gönüllülük ve Sosyal Güvenlik Hukuku

Gönüllünün sosyal güvencesizliği sorunu

Gönüllülük maddi bir karşılık beklenilmeksizin yerine getirildiği için kişinin çalışma ilişkisindeki statüsüne dayanan sosyal güvenlik hukuku gönüllü faaliyetleri kapsamamaktadır. Bu yapı çok temel bir sakınca ortaya çıkarmaktadır: Gönüllü olarak yürütülen faaliyetler sırasında uğranılan bir kaza sonrasında gönüllünün kendi sosyal sigortalılık ilişkisi dışında bir güvencesi bulunmamaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse çalışma hayatında işçi olarak çalışan gönüllünün depremdeki arama kurtarma faaliyetinde yaralanması ve kalıcı olarak % 60'tan fazla çalışma gücünü kaybı halinde malullük sigortasından yararlanabilmesi için asgari on yıldan beri sigortalı olması ve 1.800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası primi ödemiş olması gerekir (SSGSSK. m. 25/II-b). Bu şartları sağlamayan bir gönüllüye gelecekteki hayatında sosyal güvenlik sisteminden bir yardımda bulunulmayacaktır. Yine sağlık hizmetleri genel sağlık sigortası çerçevesinde karşılanacakken, hasta olduğu dönemler uğradığı gelir kayıpları hastalık sigortası şartlarını sağlıyorsa geçici iş göremezlik ödeneği ile karşılanacaktır. Hastalık sigortası şartlarının sağlanmadığı dönemler geçici iş göremezlik ödeneği de alamayacaktır. Söz konusu gönüllünün herhangi bir çalışma ilişkisinin bulunmaması halinde ise sağlık hizmetleri ancak genel sağlık sigortası çerçevesindeki statüsüne göre belirlenecektir (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 55-62).

Gönüllü faaliyet bir çalışma ilişkisi olarak nitelendirilemeyeceği için gönüllülüğün sosyal güvenlik sisteminde ayrı bir statü olarak tanımlanmaması olağandır. Hukuki sorun, gönüllünün, gönüllü sıfatıyla yürüttüğü faaliyetler sırasında hastalanması veya bir kaza geçirmesi durumunda ortaya çıkan maddi kayıplar ve sağlık riskleri karşısında güvencesiz bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim TGA 2019 sonuçlarına bakıldığında araştırmaya katılan gönüllülerin yarıya yakınının (% 48) sosyal güvencesinin çalışma ilişkisi çerçevesinde belirlendiği, % 32'sinin ailesinden sigortaya sahip olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bu son halde sigortayla kastedilenin genel sağlık sigortası olduğu tahmin edilmektedir. Herhangi bir sosyal güvencesi olmadı-

ğını ifade edenlerin oranı % 9'dur. Sosyal güvencesi olmayanların oranı 43 yaş altında % 13 civarındadır. Bu rakamlar gönüllülerin önemli bir bölümünün gönüllü olarak yürüttükleri faaliyetler nedeniyle hastalanmaları veya kaza geçirmeleri durumunda sağlık hizmetlerine genel sağlık sigortası rejimindeki statülerine göre eriştiği, gelir elde etmek amacıyla yürüttükleri faaliyetlerinden kaynaklanan gelir kaybı riskine karşı ise korumasız olduğunu göstermektedir. TGA 2019'un mülakat sonuçlarından anlaşıldığı kadarıyla bazı sivil toplum kuruluşları özel kaza sigortaları yoluyla gönüllülere belirli ölçüde koruma sağlamaya çalışmaktadır.

Gönüllü ile işçi arasındaki belirsizliğin yarattığı sorunlar

Gönüllünün sosyal güvencesinin bulunmaması, gönüllü ile işçi arasındaki çizilmesi zor sınır ile bir araya geldiğinde sosyal güvenlik hukukunda da belirsizliklere yol açmaktadır. Gönüllülerle ilgili uygulamada en önemli sorun, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından özel hukuka tabi bazı dernek ya da vakıflarda gönüllü olarak çalışanların, hizmet sözleşmesi ile çalışan sigortalı olarak nitelendirilmesi ve sigortasız işçi çalıştırılmasına ilişkin 5510 sayılı Kanunda öngörülen idari ve hukuki yaptırımların sivil toplum kuruluşlarına uygulanması olarak gösterilmiştir.

Gönüllünün aslında kayıt dışı işçi olarak çalıştırıldığı iddiasıyla, gönüllü olduğu dönemlerde sigortalı olması gerektiği ve bu dönemde geçen hizmet sürelerinin tespitine ilişkin açtığı bir davada sorunun çözümü temelinde son derece teknik bir hukuki tartışmayı gerektirip, bu çalışmada bu konunun ayrıntısına girilmeyecektir (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 56-75). Yargıtay kararlarında konuya dair temkinli yaklaşılmamasına yol açan pek çok ifade bulunmasına rağmen teorik temellerine bakıldığında gönüllülüğün sosyal sigorta ilişkisine temel teşkil edecek bir hukuki ilişki yaratmadığı görülecektir. 5510 sayılı kanunla düzenlenen sosyal sigortalar sistemimizde sosyal sigorta ilişkisi, bir gelir elde etmek amacıyla yürütülen çalışma ilişkisi temelinde şekillenmektedir. Ancak aslında işçi olarak çalıştırılan bir kişiye gönüllü görünüşünün verilmesi halinde hukuki tablo farklı olup, tarafların hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayan yargıç mevcut ilişkiyi iş sözleşmesi ve dolayısıyla işçiler açısından öngörülen 4/I, a sigortalılığı olarak nitelendirilebilir.

Konuyla ilgili yaşanan tereddütler sonrasında 5510 sayılı Kanunda 2016 yılında 6663 ve 6676 sayılı kanunlar ile yapılan değişiklikler üzerine 2016-20 sayılı Genelge ile Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2013-11 sayılı Genelgesine yapılan ekleme sorunu çözme yolunda atılmış olumlu bir adımdır.

Genelgeye derneklerde çalışanların sigortalılığı başlığı ile eklenen m. 1.20 hükmünde, Türk Medeni Kanunu, Dernekler Kanunu 5520 sayılı Kurumlar Vergi Kanunu'nun ilgili hükümleri özetlendikten sonra, "... dernekler ya da derneklerin kurduğu iktisadi işletmelerde çalışma gönüllülük esasına dayanıldığından dernek yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile dernek üyeleri dernekte yaptıkları işler nedeniyle ücret alsalar dahi sigortalı sayılmayacaktır. Dernek yönetim kurulu tarafından işe alınan ücretliler hakkında ise Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi hükümleri uygulanacaktır" hükmüne yer verilmiştir. Böylece dernekler veya derneklerin kurmuş olduğu iktisadi işletmelerde dernek yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile dernek üyelerinin yapmış oldukları gönüllü çalışmalar nedeniyle ücret almış olsalar dahi sigortalı sayılmayacakları açığa kavuşturulmuştur.

Bu çok olumlu gelişmenin yeterli olmadığını belirtmemiz gerekir. Derneklerde yalnızca yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile dernek üyeleri gönüllü çalışmayıp, dernek üyesi olmayan bir kişinin de dernek faaliyetlerinde gönüllü olarak çalışması mümkündür. Yine sivil toplum faaliyetleri dernekler ile sınırlı olmayıp, gönüllülük derneklerin çok daha ötesinde bir genişlikte yürütülmektedir.

Gönüllülük ve Masrafların Karşılanması

Gönüllülüğün doğası gereği maddi bir karşılık beklemezsizin yürütülmesi masraflarının karşılanması amacıyla gönüllüye yapılan ödemelerin hukuki nitelendirilmesinde güçlük yaratmaktadır (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 49-53). TGA 2019 çerçevesinde yapılan gönüllülük anketi sonuçlarına bakıldığında katılımcıların % 66,9'unun gönüllülük yaparken yapılan ulaşım, yiyecek ve iletişim masrafları gibi masraflarının çoğunlukla kendileri tarafından karşılandığını belirtirken yalnızca % 17,8'lik bir grup çalıştığı sivil toplum kuruluşu tarafından karşılandığını, % 14,7'nin de hemen hemen eşit biçimde masraflara katlanıldığını ifade etmiştir.

Gönüllü faaliyetin maddi bir karşılığı bulunmaması esasının dar anlamda faaliyeti karşılığı ödenecek ücret ile sınırlı olduğunun kabulü gerekir. Yoksa gönüllü çalışana seyahat ve yemek giderleri gibi günlük iâşesi için harcah verilmesi ya da gönüllünün eğitim giderlerinin karşılanması için yapılan ödemeler gönüllü faaliyetin karşılığı olarak düşünülmemelidir. Bu tarz ödemeler, gönüllünün toplumsal fayda yaratmaya yönelik faaliyetlerinden dolayı ayrıca mali bir yüke katlanmak zorunda bırakılmamasına yöneliktir. Aksi-ne değerlendirme hem gönüllülüğün teşvikine ilişkin ideal amaç ile çelişki

oluşturur hem de gönüllü faaliyetlere katılımı olumsuz etkiler. Dikkat edilmesi gereken husus, somut ödemenin gönüllü faaliyetin yürütümü sonucu olmasıdır, gönüllünün özel yaşamındaki ihtiyaçlarıyla ilgili değil.

İlkel olarak konu açık olmakla birlikte gönüllüye birtakım ödemelerin yapılması halinde hukuki nitelendirmenin değişip değişmeyeceği uygulamada tereddüt yaratmaktadır. Özellikle taraflar arasındaki ilişkinin iş sözleşmesi olduğu iddiasıyla ortaya çıkan bir uyumsuzlukta, yapılan ödemenin doğrudan yürütülen faaliyetin karşılığı olup olmadığı önem kazanacaktır. İş sözleşmesinde ücret, iş görme ediminin karşılığıdır. Giydirilmiş ücret çerçevesinde değerlendirilen yemek, yol masraflarının karşılanması hallerinde dahi bu ödemeler dolaylı olarak işçinin iş görmesinin karşılığıdır. Ancak gönüllü çalışanın yol masraflarının karşılanması, yemek ücretinin verilmesi gibi ödemeler doğrudan yürütülen faaliyetin karşılığı olarak nitelendirilemez. Gönüllü olarak faaliyette bulunan kişinin yemek, yol masrafları gibi birtakım harcamalarının karşılanması işin doğası gereğidir. Bu harcamalar aynı olarak karşılanabileceği gibi nakdi olarak da karşılanabilir.

Buna karşılık bazı hallerde sivil toplum kuruluşları tarafından gönüllülere tam olarak yürüttükleri faaliyetin karşılığı olarak görülmesi de belirli miktar ücret ödendiği görülmektedir. Tek başına gönüllüye harcamaları karşılığında götürü bir ödeme yapılması, yapılan ödemenin ücret niteliği taşıdığı anlamına gelmez. Ancak masrafların üzerinde, emsal ücret ya da üzerinde bir ödeme gönüllü çalışmayı sorgulanır hale getirecektir.

2. GÖNÜLLÜLÜĞE İLİŞKİN BİR HUKUKİ MODEL

Gönüllü faaliyetler, uzun süreli belirli ölçüde kurumsallaşmış çalışmalardan tek seferlik bireysel yahut günlük, ad hoc biçiminde gelişmiş faaliyetlere kadar ulusal veya uluslararası nitelik taşıyan çok geniş bir çerçevede sürdürülmektedir. Gönüllü kişi faaliyetlerini kendi inisiyatifiyle, bir başkasının inisiyatifi altında veya ulusal veya uluslararası programlar çerçevesinde yürütebilir. Gönüllü faaliyetlerin çok farklı alanlarda çok farklı biçimlerinin bulunması bu faaliyetlerin tamamını kapsayacak bir yasal düzenleme yapmayı çok güç hale sokmaktadır (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 79-86).

Yasal Düzenlemenin Temel İlkeleri

Çok farklı alanlardaki gönüllülük biçimlerini kapsayacak bir yasal düzenleme oluşturulmasından önce bu tip bir düzenlemeyle neyin amaçlandığı açık biçimde belirlenmelidir. Yine gönüllülüğün bazı formlarının düzenlendiği bir

yasal düzenleme ile özellikle ad hoc veya dernek ya da vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarının dışındaki gönüllülük biçimlerinin yasaklanmadığından emin olunmalıdır.

Gönüllülüğü teşvik edecek bir düzenleme

Gönüllü faaliyetlerin yasal düzenlenmesinde temel amaç; gönüllülüğün toplumsal ve ekonomik olarak değerini tanıyan, gönüllülüğü destekleyen ve teşvik eden bir yasal çerçeve oluşturulması olmalıdır. 2001 sonrasında gönüllülüğe ilişkin pek çok yasal düzenlemede ve benimsenen politikalarda temel amaç gönüllülüğün teşvik edilmesi olmuş, bu kitapta yer alan makalesinde Yentürk, Avrupa’da bu dönem kabul edilen yasal düzenlemeleri ayrıntılı biçimde incelemiştir. Yasal düzenlemeyle güdülen amaç; gönüllü faaliyetleri denetim altına almak değil, gönüllü faaliyetleri kolaylaştırmak olmalıdır. Gözden uzak tutulmaması gereken husus, amaca uygun olmayan yasal düzenlemeler gönüllülüğü ciddi biçimde engelleme ve güçleştirme riski barındıracaktır. Özellikle gönüllü çalıştıran sivil toplum kuruluşlarına getirilen bildirim, prim ödeme gibi yükümlülükler; sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine daha az sayıda gönüllü dahil etmelerine yol açabilecektir.

Getirilecek yasal düzenlemelerde karşılaşılan en önemli risklerden bir diğeri bu alanın aşırı biçimde düzenlenmesidir. Gönüllü kişiler veya gönüllü çalıştıracak kuruluşlar için çok sayıda koşul öngörülmesi gönüllü faaliyet gösteren örgütler kurulmasını veya bu örgütlere gönüllü kabul edilmesini güçleştirebilir. Bu durum sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini önemli ölçüde kısıtlayabileceği gibi bireysel olarak demokratik bir toplumda vatandaşların sahip olduğu katılım haklarının da sınırlanması sonucunu yaratacaktır.

Gönüllülerin menfaatlerini koruma altına alacak bir düzenleme

Tamamen toplum yararına herhangi bir maddi karşılık beklemeksizin, serbest iradesi ile katılan gönüllülerin hukuki statüsü düzenlenirken gönüllü olarak faaliyette bulunan bu kişilerin karşılaşacakları risklere karşı korunması bir diğer temel esas olarak kabul edilmelidir. Örneğin arama kurtarma faaliyeti gibi birtakım riskli faaliyetlerin yürütülmesi sırasında gönüllü, ciddi sağlık riskleriyle karşılaşmaktadır. Bu tip faaliyetler sırasında karşılaşılan sağlık ve engellilik risklerine karşı gönüllünün sosyal güvenliğinin sağlanması sosyal devlet ilkesinin bir gereğidir.

Gönüllü ile sivil toplum örgütü arasındaki ilişkide karşılıklı hak ve yükümlülüklerin açıkça belirlenmesi, bu ilişkide ortaya çıkacak olası uyumsuz-

lıkların önüne geçecektir. Yine gönüllü çalışanların uğrayacakları ya da hizmet sırasında onlar tarafından üçüncü kişilere verilecek bedensel ve maddi zararlardan hizmet yürütücüsü kurumun sorumluluğu gibi koruyucu düzenlemeler sayesinde kişilerin gönüllü faaliyetlere katılmaya ilişkin çekinceleri bertaraf edilmiş olacaktır.

Gönüllülük ile işçilik arasındaki belirsizliği ortadan kaldıracak bir düzenleme

Gönüllünün tanımının bulunmaması, yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi gönüllülerin iş ve sosyal güvenlik hukuku bakımından işçi olarak nitelendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Ülkemiz açısından yapılacak bir yasal düzenlemede gönüllüyü işçiden ayırmada kullanılacak ölçütler geliştirilmesi bu sorunun çözümünde faydalı olacaktır. İşçi statüsü dışında gönüllünün hak ve menfaatlerini koruyan bir model geliştirilmesi gerek gönüllülüğün teşviki gerekse gönüllülerin menfaatlerinin korunması açısından önem taşımaktadır.

Vergi hukuku alanındaki somut sorunların giderilmesi

Pek çok ülkede gönüllünün masraflarının iadesi vergi hukuku açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Gönüllü için yapılan masrafların vergiden muaf tutulması, yurtdışına gönderilen gönüllülerin masrafları gibi hususlarda karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik pozitif düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Gönüllülüğün uluslararası boyutunun dikkate alınması

Günümüzde özellikle gençlerin içinde yer aldığı pek çok gönüllü faaliyetin uluslararası nitelik taşıdığı görülmektedir. Genç gönüllülüğü bu alandaki en sık karşılaşılan gönüllülük biçimidir. Yine afet halinde arama, kurtarma ve yardım faaliyetlerinin yürütülmesinde uluslararası gönüllülerden faydalanılması gereği vurgulanmaktadır. Yabancıların ülke içinde gönüllü faaliyetleri, vatandaşların yurtdışına çıkışı, vize kolaylığı gibi somut düzenlemeler, uluslararası boyuttaki gönüllülüğü kolaylaştırıcı veya güçleştirici etkiler yaratacaktır.

Gönüllü Tanımı

Gönüllülüğün çok farklı biçimlerinin bulunması getirilecek bir düzenlemede yer alan gönüllü tanımının büyük önem taşımasına yol açmaktadır. Gönüllünün tanımı bir anlamda getirilecek yasal düzenlemenin kişi bakımından kap-

samını belirleyecek, mevzuatta gönüllüden bahsedilen diğer yerlerdeki hükümlerin uygulanmasında da yardımcı olacaktır. Ancak çok farklı gönüllülük biçimlerinin varlığı, gönüllülüğün tüm formlarını kapsayıcı bir gönüllülük tanımı geliştirilmesini güçleştirmektedir.

Yapılacak tanımın mümkün olduğu ölçüde farklı gönüllülük türlerini kapsayıcı, öte yandan tanım dışında kalan kişilerin de gönüllü olarak kabulüne engel olmayacak bir nitelik taşımada fayda vardır. Bu çerçevede gönüllü, serbest iradesiyle maddi bir karşılık beklemezsizin bir başkası lehine faaliyette bulunan gerçek kişi olarak tanımlanabilir. Başta ILO'nun yapmış olduğu tanım olmak üzere farklı kaynaklardan yararlanarak gönüllünün özellikleri aşağıdaki şekilde belirlenebilir (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 86-94).

Faaliyetin bir başkası yararına yürütülmesi

İlke olarak gönüllü çalışan kimse, kendisi ile ilişkisi bulunmayan bir üçüncü kişinin, başka bir kimsenin yararına faaliyette bulunur. Gönüllü çalışmanın muhatabı gönüllünün kendisi ve ailesi dışında kalan bir çevredir. Gönüllünün hizmetlerinden bir başka birey, diğer bir topluluk, bir dernek, vakıf veya diğer bir örgüt, kamu organı yararlanabilir. Hatta çevrenin korunması gibi somut bir yararlanıcının bulunmadığı hallerde gördüğümüz üzere ortak toplumsal yarar için de faaliyetler sürdürülebilir.

Gönüllü; insani, ahlâki, sosyal, dini saiklerle gönüllü olma kararı alabilir. Hukuken önemli olan husus; bir gelir elde etme beklentisi bulunmaması, topluma faydalı olma amacı ile hareket etmesidir. Gönüllülüğü iş sözleşmesinden ayırt eden en önemli husus, gönüllü faaliyetin toplumsal fayda yaratma amacıyla yürütülmesidir.

Gönüllünün bünyesinde çalıştığı sivil toplum kuruluşunun özel hukuk kapsamında dernek ya da vakıf yahut bir kamu kurumu olması arasında bir fark bulunmamaktadır. Hatta girişim ya da platform gibi isimlerle anılan kişi toplulukları bünyesinde de gönüllü faaliyetlerde bulunulabilir. Gönüllünün yürüttüğü faaliyetin sonucundan doğrudan yararlanan bir üçüncü kişi bulunabilir. Örneğin hastalara bakma faaliyetinde gönüllü faaliyetin sonuçlarından yararlanan bir kişi bulunmaktadır. Ancak, gerideki toplumsal amaç varlığını korumaktadır.

Gönüllü olarak çalışılan kuruluşun kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu olması faaliyetin gönüllülük ilişkisi çerçevesinde yürütüldüğüne karine olabilir. Kâr amacı güden kişi veya kişiler hizmetinde gönüllü bir

çalışmadan bahsedebilmek ilk bakışta mümkün görünmese de bu konuda mutlak bir değerlendirme yapmaktan kaçınmak gerekir. Kendisini sivil toplum kuruluşu olarak tanımlayan pek çok kuruluş, farklı nedenlerle hukuken kâr amacı güden bir kuruluş olan anonim şirket formunda kurulmuş olabilmektedir. Bu nedenle sivil toplum kuruluşunun hukuki yapısından ziyade yürütülen faaliyetin bir sivil toplum kuruluşu bünyesinde yerine getirilmesi yeterli görülmelidir. Öte yandan, kâr amacı güdümlü ile somut faaliyetten ziyade kuruluşun nihai amacı göz önünde tutulmalıdır. Örneğin bir yardımseverler derneğinin kermes faaliyetinde kazanç amacı güdülmektedir. Ancak gene de nihai amaç toplumsal faydadır.

Önemle belirtilmelidir ki kâr amacı güden bir şirket de belirli bazı olaylar veya toplumsal sorunlar nedeniyle toplumsal menfaatlere yönelik faaliyetler sürdürebilir ve iş sözleşmesiyle çalışan işçiler de arzu ettikleri takdirde bu faaliyetlere katılabilir. Örneğin bir şirket, depremde zarar görenler için yardım faaliyeti organize edebilir ve bu organizasyonda arzu eden şirket çalışanları görev alabilir. Günümüzde özel sektör şirketlerinin çalışanlarının gönüllü faaliyetlerde bulunması teşvik edilen bir gönüllülük türü olarak görülmektedir. Bu aşamadaki faaliyetlerin gönüllü çalışma kapsamında değerlendirileceği ve örneğin haftalık çalışma süreleri dolduktan sonraki çalışmalar için fazla çalışma ücreti istenemeyeceği noktasında tereddüt edilmemelidir. Bu halde şirketin esas amacı dışında, toplumsal fayda sağlamaya yönelik bir faaliyet yürüttüğü açıktır.

Maddi karşılık bulunmaması

Gönüllülük, kişinin kendi zamanını ve emeğini karşılık beklemeksizin bir diğeri yararına kullanması olduğuna göre gönüllü çalışmada herhangi bir maddi karşılık bulunmaz. Yukarıda da incelemeye çalıştığımız üzere gönüllülük temelde yürütülen faaliyetin ücret veya başka bir gelir beklentisi bulunmaksızın yerine getirilmesine bağlıdır. Hukuki biçimi ne olursa olsun gelir elde etme amacı güdülen bir faaliyetin gönüllülük olarak nitelendirilebilmesi mümkün değildir.

Faaliyetin maddi bir gelir elde etme beklentisi bulunmaksızın yapılması gönüllüye hiçbir maddi ödeme yapılmadığı anlamına gelmemektedir: Telefon ve seyahat masrafları, bu masraflar karşılığının avans olarak verilmesi, konaklama ve yemek giderlerinin karşılanması, günlük harcamaları karşılığı yapılan ödemeler aslında gönüllüye belirli bazı maddi ödemeler yapıldığını göstermektedir. TGA 2019 çerçevesinde gönüllülerle yapılan anket sonuçla-

rına göre, ankete katılan gönüllülerin % 18'i masrafların kurum tarafından karşılandığını, % 67'si ulaşım, yemek ve benzeri masrafları çoğunlukla kendilerinin karşıladığını, % 15'i de hemen hemen eşit paylaşıldığını belirtmiştir. Aynı araştırma çerçevesinde gönüllü yöneticileri ile yapılan mülakatlarda, sıklıkla kurumların gönüllülerin yaptıkları harcamaların karşılanamamasının esasa nedeninin kurumun maddi olanaksızlıkları olduğu belirtilmektedir. Gönüllülerin masraflarını karşılayan kurumlarda, gönüllünün katıldığı faaliyetlerin fonu bulunmuş bir proje kapsamında olduğu durumlarda mümkün olduğu vurgusu dikkat çekmektedir.

Bu açıdan ele alındığında yürütülen faaliyetin maddi karşılığı ile masrafların iadesi arasındaki fark son derece titiz biçimde belirlenmelidir. Fiilen yapılmış masrafları karşılamak dışında gönüllüye piyasadaki emeğinin karşılığının altında da olsa yürüttüğü faaliyetin karşılığı olarak bir ücret ödeniyorsa, başka deyişle faaliyet ile ödeme arasında bir karşılıklılık ilişkisi bulunuyorsa, bu takdirde işçi ile gönüllü arasındaki sınırların belirlenmesi oldukça güç hale gelmektedir. Kitabın 7. makalesinde Yentürk tarafından tartışıldığı gibi, diğer ülke örneklerinde de bu konuda yıllık azami bir tutarın belirlendiği ve bu üst sınırı aşan ödemelerin ücret olarak kabul edilerek vergiye tabi tutulduğu görülmektedir. Ülkemizde mevcut yasal düzenlemelerden 6245 sayılı Harcırah Kanunu'nda yer verilen harcırah sınırları ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'ndaki vergiden muaf tutulan harcırah tutarlarının, gönüllü faaliyet kapsamında yapılan ödemelere teşmili konuyla ilgili kısa vadede pratik çözüm yolu olacaktır.

Serbest irade

Kişi gönüllü olup olmama veya ne ölçüde gönüllü olacağı hususunda irade serbestisine sahiptir. Kurumsal olmayan gönüllülük türlerinde bu serbesti esastır. Gönüllü faaliyetin önemli karakteristiği, hizmetin üstlenilmesinde kişinin bütünüyle özgür olması, hukuki anlamda herhangi bir zorlayıcılığın bulunmamasıdır. Dini ya da ahlâki nedenlerle yahut toplumsal eleştiriler veya beklentiler nedeniyle kişinin gönüllü çalışmasının zorunlu olduğunu düşünmesi ise hukuki nitelendirme bakımından esasa etkili değildir.

Yapılan mülakatlarda üniversitede alınan sosyal sorumluluk, gönüllülük konulu bir ders yahut staj çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin de gönüllülük olarak nitelendirildiği görülmektedir. Oysa bir öğrencinin eğitiminin bir parçası olarak yaptığı stajın yahut almış olduğu bir dersin hukuken gönüllülük olarak nitelendirilmesi uygun değildir. Staj, Mesleki Eğitim Kanunu'nun

3. maddesinin 1. fıkrasının r bendi uyarınca öğrencilerin teorik bilgisine sahip olduğu bir mesleğin uygulamasını görmesi, mesleki bilgi, beceri, tutum ve davranışlarını geliştirmesi, gerçek üretim ve hizmet ortamında yetişmesi amacıyla işletmede, inceleme konumuz sivil toplum kuruluşlarında, yaptıkları mesleki çalışma olup, gönüllü bir faaliyet olarak nitelendirilemez. Bu hallerde bir başkası yararına faaliyette bulunmak değil, mesleki bilgi, beceri, tutum ve davranışların geliştirilmesi esastır. Öte yandan öğrencilik döneminde yapılan bu çalışmaların gönüllülük bilinci yaratılmasında faydası olacağı açıktır.

Gerçek kişiler

Gönüllü kendi emeğini toplum yararına bir başkasının menfaatine sunan gerçek kişi olup, tüzel kişilerin yapıları itibariyle gönüllü olamayacağı kabul edilmiştir. Gönüllü, bir grup içinde veya dernek gibi örgütlenmiş bir girişim altında çalışabilir. Ancak grup, dernek veya tüzel kişiliği olan veya olmayan kurumun kendisi “gönüllü” olarak nitelendirilmemektedir. Gönüllü faaliyetin bireysel emek sunumunu gerektirmesi, gönüllülüğün gerçek kişilere özgülmesini gerektirmiştir.

Gönüllülük, kişinin kendi emeğini ve bilgisini bir başkası yararına kullandırması olup; eşya, mal, para bağışı gönüllülük kapsamında değerlendirilmemektedir. Gönüllü, fiziki veya fikri emeğini maddi bir karşılık beklemeksizin bir başkası lehine kullandıran gerçek kişidir. Oysa İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği’nde yetkili organlarınca karar alınması şartıyla tüzel kişilerin de gönüllü olabileceği belirtilmiştir (m. 7/b). Böyle bir katılımın nitelik bakımından sponsorluk benzeri bir hukuki temele oturtulması daha yerindedir.

Gerçek kişi olan gönüllü, vatandaş veya yabancı herhangi bir kişi olabilir. Vatandaşlık bağı gönüllü olarak yapılacak çalışmalar açısından kural olarak önem taşımaz. Ancak yabancıların gönüllülüğu bazı hallerde özel koşullara bağlanabilir. Nitekim, İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği m. 7/e’de yabancı uyruklu gönüllüler için ayrıca, Uluslararası İşgücü Kanunu⁵ ve ilgili mevzuata aykırı olmamak kaydıyla mahallin en büyük mülki amirine bildirilmiş olması şartı aranmıştır. Yine Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik⁶’in 11. maddesi uyarınca kamu yararına çalışan dernek statüsüne sahip dernek-

5 RG, 13.8.2016, S. 29800; “Madde 26 (1) Diğer mevzuatta, 27/2/2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanuna yapılmış olan atıflar bu Kanuna yapılmış sayılır.”

6 RG, 15.1.2016, S. 29594.

ler ile vergi muafiyeti tanınan vakıflar, insani yardım hizmeti faaliyetlerinde geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştırmak üzere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na başvurabilir. Bu kapsamda yer almayan dernekler, federasyonlar, konfederasyonlar ve yabancı dernekler ile merkezleri yurtdışında bulunan dernek ve vakıf dışındaki kâr amacı gütmeyen kuruluşların Türkiye'deki şube veya temsilcilikleri de geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştırmak üzere Bakanlığa başvurabilir. Ancak, başvuru yapan kuruluşa ilişkin İçişleri Bakanlığı'nın uygun görüşü aranır.

Gönüllülük kişinin içinde yaşadığı topluma katılım yollarından biri olup, kural olarak her gerçek kişi gönüllü faaliyetlerde bulunabilir. Gönüllülüğü teşvik edici bir yasal düzenleme gönüllünün tanımına yönelik sınırlamalar getirmemelidir. Bu konudaki en önemli tartışma yaş konusunda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle gönüllü ile sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkinin bir sözleşme temeline yerleştirildiği ve hukuki hak ve yükümlülükler bağlandığı hallerde gönüllülük için belirli bir yaş sınırı getirilmesi düşünülebilir. Bu çerçevede 18 veya 15 yaş gibi yaş sınırları makul görülmektedir. Örneğin, İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği'nde kişinin reşit olması veya en az on iki yaşını bitiren küçükler için yasal temsilcisinin izninin alınması (m. 7/a) şartı aranmıştır. Yine aynı yönetmelikte çalışma alanlarına bağlı olarak, gerektiğinde yetkili sağlık kuruluşlarından alınmış sağlık raporunun bulunması şartı aranmıştır ki özellikle arama kurtarma gibi faaliyet alanlarında çalışacak gönüllüler açısından bu şartın aranması son derece önemlidir.

Önemle belirtmek gerekir ki yaş ya da sağlık raporu gibi sınırlamalar gönüllünün bizzat hukuki yükümlülük altına girdiği yahut belirli bazı riskler içeren faaliyetler açısından getirilebilecek sınırlamalardır. Herhangi bir hukuki yükümlülük altına girilmeksizin sürdürülen gönüllü faaliyetlerde bir yaş sınırı aranmaz. Toplumda gerçek anlamda gönüllülüğün yaygınlaştırılabilmesi küçük yaşlardan itibaren verilecek eğitimlere bağlıdır.

Gönüllü ile Sivil Toplum Kuruluşu Arasındaki Hukuki İlişki

Getirilecek bir yasal düzenlemenin gönüllülüğü sınırlayıcı bir sonuç yaratmaması için kanımızca öncelikle yasa koyucu tarafından gönüllülüğün iki farklı biçimi tanınmalıdır. Bir başka deyişle bazı tür gönüllülük biçimleri yasayla düzenlenirken, gönüllülüğün diğer formları yasal düzenleme dışında da varlığını korumalı, dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşları bünyesinde sürdürülen formel gönüllülük ve bunların dışında kalan enformel olarak nitelendirilebile-

cek bireysel ve geleneksel gönüllülük olarak iki farklı tür gönüllülük alanı yaratılmalıdır (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 86-87). Bir önceki çalışmamızda kullandığımız “kurumsal gönüllülük” ifadesinin uygulamada şirket çalışanlarının gönüllülüğüyle sınırlı anlamda kullanımının yaygınlaşmış olması karşısında bu çalışmamızda bir önceki çalışmamızdan farklı olarak örgütlü ve bireysel gönüllülük kavramlarını kullanmayı tercih ediyoruz.

Bireysel gönüllülük

Bireysel gönüllülük, herhangi bir örgüt veya kuruluşun aracılığı olmaksızın tamamen bireysel olarak yürütülen bir gönüllülüktür. Ad hoc, belirli bir düzenliliği bulunmayan, bireysel, organize olmamış bu gönüllü faaliyet alanlarında kişi hukuki bir sözleşme temeline dayanmaksızın serbest iradesiyle, gönüllü sıfatıyla haklardan yararlanmadığı ve yükümlülük altına girmediği bir biçimde faaliyetlerini sürdürür. Örneğin kişinin bir doğa yürüyüşü sırasında çevredeki yabancı maddeleri toplaması gönüllü bir çevrecilik olarak nitelendirilse dahi, formel bir ilişki gerektirmez.

Kurumsal olmayan, resmileşmiş bir ilişki gerektirmeyen, herhangi bir sivil toplum kuruluşu, dernek veya örgütün aracılığı olmaksızın tamamen bireysel olarak yürütülen gönüllülük türlerinde gönüllülük kişinin serbest iradesiyle kurulan/aktif hale gelen ve sona eren/bırakılan dönemlerden oluşur. Bireysel gönüllülük biçimleri kural olarak getirilecek yasal düzenlemenin kapsamı dışında kalmalıdır.

Bir örgüt bünyesinde sürdürülen gönüllülük

STK’ların bünyesinde sürdürülen örgütlü gönüllülükte ise gönüllü faaliyet bir sivil toplum örgütü, dernek, vakıf veya tüzel kişiliği olmayan bir platform tarafından yürütülmektedir. Gönüllü, bir başka kuruluş tarafından yürütülen bir organizasyona dahil olmaktadır. Bu ilişkiler düzensiz ve arızî olabileceği gibi düzenli de gerçekleştirilebilir. Özellikle gönüllü faaliyetlerin belirli bir süreye yayıldığı ve düzenlilik arz ettiği formel gönüllülük biçimlerinde, yürütülen faaliyetin niteliği ve gönüllünün korunma ihtiyacı dikkate alındığında yasal düzenleme ihtiyacı kendini belirgin biçimde hissettirmektedir. Yukarıda verdiğimiz örnekteki doğa yürüyüşlerinin organizasyonunda sürekli görev alan bir kişinin gönüllülüğü kurumsal düzeye taşınmıştır. Hukuki bir kurum olarak gönüllü çalışmaya ilişkin yasal düzenlemelerde amaç, gönüllü çalışmanın bir başka kuruluş yönetiminde yürütülmesinden kaynaklanan sorunların çözümü olmalıdır.

Gönüllü ile faaliyetlerini sürdürdüğü sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkinin hukuki boyutunun ele alınmasında çözülmesi gereken temel soru gönüllünün faaliyetlerini bir hukuki bağ çerçevesinde mi yoksa herhangi bir bağlayıcı hukuki ilişki kurmaksızın mı gerçekleştirildiğidir.

Gönüllülüğün hukuki bir yükümlülük altına girilmeksizin yürütülmesi

Gönüllünün bir sivil toplum örgütü bünyesinde faaliyetlerini sürdürmesi, her durumda gönüllülüğünü hukuki bir yükümlülük altına girerek yerine getirme iradesinin bir göstergesi olarak nitelendirilemez (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 46-47). Hukuki işlem, hukuki bir sonuç doğurmaya yönelik irade açıklaması olup, kişinin hukuken bağlayıcı bir işlem yapma iradesinin varlığı güven teorisi ışığında, somut olayın bütün özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle aksi yönde bir delil bulunmadıkça, esas olan gönüllünün herhangi bir hukuki taahhütte bulunma iradesinin yokluğudur. Yürütülen faaliyetin, yardımın türü, temeli ve amacı; yararlanan kişi açısından taşıdığı ekonomik ve hukuki değer; varsa gönüllüye emanet edilen araç, gereç vs.'nin değeri; faaliyetten yararlanan kişinin görünür menfaati gibi ölçütler ışığında gönüllünün ciddi bir hukuki bağlanma niyeti bulunup bulunmadığı belirlenecektir. Herhangi bir hukuki taahhütte bulunma iradesi bulunmaksızın bir hizmetin üstlenilmesi halinde gönüllülük tamamen yardımseverlik ya da yurttaş katılımı çerçevesinde gerçekleştirilen bir faaliyet olup, bu halde gönüllü ile bünyesinde faaliyette bulunduğu sivil toplum kuruluşu arasında hukuki bir yaptırımı olan bir sözleşme söz konusu değildir.

Önemle belirtmek gerekir ki gönüllülüğün herhangi bir hukuki taahhütte bulunmaksızın yerine getirilmesi bu ilişkide gönüllünün üçüncü kişilere verdiği zarardan hiçbir sorumluluğu bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Her durumda gönüllü, haksız fiil sorumluluğuna ilişkin hükümler çerçevesinde sorumluluğu taşımaktadır. Öte yandan, gönüllü olarak bünyesinde faaliyetin yürütüldüğü sivil toplum kuruluşunun gönüllüyü gözetme yükümlülüğü bulunduğu da kabul edilmektedir.

Dernek üyeliği

Sivil toplum kuruluşu hukuken dernek statüsüne sahipse gönüllü derneğin üyesi sıfatını taşıyabilir (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 47-48). Bu takdirde gönüllü ile sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişki Dernekler Kanunu ve ilgili dernek tüzüğü çerçevesinde değerlendirilecektir. Dernek üyesi gönül-

l, derneğin amaçları doğrultusunda faaliyette bulunmayı üstlenmiştir. Gönüllünün hak ve yükümlülükleri üyelik ilişkisi çerçevesinde belirlenecektir. Gönüllü olan kişi aynı zamanda bir dernek organının da mensubu ise, örneğin derneğin yönetim kurulu yesi ise, vekâlet sözleşmesine ilişkin hükümler de uygulanma alanı bulacaktır. Burada organ ilişkisiyle organ ilişkisi dışındaki gönüllü faaliyette birbirinden ayrılmalıdır.

Sözleşme ilişkisi: Gnlllık sözleşmesi

Hukuken bağlanma iradesine sahip bir gönüllü ile bünyesinde faaliyetini srdrdğu kurum arasında bir sözleşme ilişkisi de kurulmuş olabilir (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 48-49). Uygulamada gönüllüler ile sivil toplum kuruluşları arasında yazılı sözleşmeler yapıldığı görülmektedir. TGA 2019 anket sonuçlarına bakıldığında katılımcıların % 18,4'ünün yürütülecek faaliyetle ilgili bir protokol veya sözleşme yapıldığını bildirdiği grlmştir. Gönüllünün bir hukuki işlemlerle bağlanma iradesiyle bağıtladığı bu sözleşmelerde genellikle gönüllü belirli bir zaman diliminde belirlenen bazı hizmetlerin görülmesini üstlenmektedir. İlginç bir biçimde herhangi bir başka işte alışmayanlarla daha çok sözleşme yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durum gönüllü ile işçi arasındaki sınırı belirlemenin gçlğine karşı bir önlem alınma çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık gönüllü çalışılan süre arttıkça sözleşme yapma oranının azalmasını açıklamak güçtür. Yentürk tarafından tartışıldığı gibi, burada taraflar arasındaki aidiyet ve güven ilişkisinin varlığı sözleşme ihtiyacını ortadan kaldırmış olabilir.

Gönüllü ile kurulan bu sözleşme ilişkisinde gönüllünün yürüteceği faaliyet karşılığında sivil toplum kuruluşunun maddi bir yükümlülük altına girmemiş olması taraflar arasındaki sözleşme ilişkisinin varlığına engel değildir. Öte yandan, sözleşme özgürlükleri çerçevesinde tarafların asli bir edim ykmllğu altına girmeksizin yalnızca koruma ve gözetme yükümlülüklerinden oluşan bir sözleşme ilişkisi kurabilecekleri de kabul görmektedir. Bu çerçevede bağlayıcı bir işlem yapma iradesi olan gönüllü ile sivil toplum kuruluşu arasında salt koruma ve gözetme yükümlülüklerinden oluşan bir sözleşme ilişkisi de kurulmuş olabilir.

Yapılacak yasal düzenlemede konuya ilişkin özel düzenlemeler getirilmedie taraflar arasındaki gnlllık sözleşmesinin hukuki niteliği ve bu sözleşmeden kaynaklanan sorumluluk mevcut Türk Borçlar Kanunu hükümleri çerçevesinde belirlenecektir. Mevcut sistemimizde gönüllü ile yapılan sözleşmenin hukuki niteliği sözleşmede düzenlenen edim yükümlülükleri ere-

vesinde değerlendirilecek olsa da yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere gönüllülük sözleşmesi hizmet sözleşmesi/iş sözleşmesi niteliği taşımaz. Hukuken gönüllülük sözleşmesi vekâlet sözleşmesi⁷ niteliği taşıyabileceği gibi, sui generis⁸ veya karma sözleşme niteliği de taşıyabilir.

Mevcut hukuk sistemimizde gönüllünün ücretsiz olarak belirli bir iş görme borcu altına girdiği sözleşme, hukuken çoğunlukla vekâlet sözleşmesinin özelliklerini gösterir. Vekâlet sözleşmesi, vekilin vekâlet verenin bir işini görmeyi veya işlemini yapmayı üstlendiği sözleşmedir (TBK m. 502). Herhangi bir spor müsabakası yahut konser organizasyonunda gönüllü olarak bazı faaliyetlerin üstlenilmesi bu tür sözleşmelere örnek olarak gösterilebilir. Gönüllülük sözleşmesinin kapsamı ve gönüllünün yükümlülüklerini gereği gibi yerine getirilip getirilmediği sözleşmenin içeriğine göre belirlenecektir.

Gönüllülük sözleşmesine ilişkin olarak yapılacak yasal düzenlemede gönüllünün ve sivil toplum kuruluşunun sorumluluğunun kapsamı ve üstlendikleri sorumlulukları yerine getirmemeleri halinde uygulanacak yaptırım konusunda özel hükümlere yer verilmesinde fayda vardır. Bu konulardaki özel düzenlemeler sözleşmenin amacına ve gönüllülüğün doğasına aykırı sözleşme hükümleri getirilmesine engel olacaktır. Gönüllülüğün doğasından hareketle her durumda gönüllünün sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüğünün işçiyle karşılaştırıldığında çok daha hafif olması gerektiği söylenebilir. İleride kısaca tartışacak olsak da belirtmek gerekir ki gönüllünün ancak ağır kusurundan kaynaklanan zararlardan sorumlu olduğuna dair bir düzenleme yerinde olacaktır. Gönüllü işçi olmadığı için gönüllülük sözleşmesinde yerine getirmeyi üstlendiği faaliyetleri yerine getirmemesi halinde disiplin cezası biçiminde bir yaptırım uygulanamaz. Ancak haklı bir mazereti olmaksızın ve gerekli bildirimleri yapmaksızın yerine getirmese sivil toplum kuruluşunun uğrayacağı zararları karşılamakla yükümlü olacaktır.

Temelinde “Gönüllü”nün Yer Aldığı Bir Model

Maddi bir karşılık beklemezsizin toplum yararı için çalışan kişinin tutarlı bir sosyal haklar bütününe sahip olması gerektiği kabul edilmelidir (Doğan-Ye-

7 Borçlar Kanunu’nun 502. maddesi uyarınca vekâlet sözleşmesi, vekilin vekâlet verenin bir işini görmeyi ve işlemini yapmayı üstlendiği sözleşmedir. Aynı hükmün 3. fıkrası uyarınca sözleşme veya teamül varsa vekil, ücrete hak kazanır.

8 Sui generis, kendine özgü yapısı olan sözleşmeler, kısmen veya tamamen kanunun öngördüğü sözleşme tiplerinin hiçbirinde mevcut olmayan unsurlardan oluşan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler iyi niyet kurallarına ve geçerli teamüllere göre yorumlanır ve tamamlanır. Yapıları izin verdiği ölçüde benzedikleri sözleşme türüne ilişkin kanun hükümleri kıyasen uygulanır.

nisey ve Kabakçı, 2017: 94-96). Gönüllünün hangi sosyal haklara sahip olması gerektiği bir hukuk politikası tercihidir ve farklı ülkelerde farklı modeller bulunduğu görülmektedir. Gönüllünün kendi menfaati dışında genel toplumsal yarar için faaliyetler yürüten bir örgüt bünyesinde düzenli faaliyette bulunmasına bağlanan, sivil toplum kuruluşlarını iş sözleşmesinden kaynaklanan tüm yükümlülükler altına sokmaksızın ve fakat gönüllüyü de tüm koruma ve sosyal korumadan mahrum etmeksizin güvence altına alan bir model geliştirilmesi yerinde olacaktır. Hatta oluşturulacak modelin iş hukuku çizgisinde şekillenmesi gerektiği, bir maddi karşılık beklenmeksizin çalışmanın da iş hukuku kapsamına alınabileceği kanaatindeyiz. Örneğin, çalışma sürelerine ilişkin olarak, gönüllünün çok uzun süreler boyunca ara dinlenmesi verilmeksizin çalışmaya zorlanması düşünülemez. Yine çalışmanın devamı boyunca ara dinlenmesi verilmesi gereklidir.

Koruyucu düzenlemelerin kanunun kapsamı içindeki tüm gönüllülere uygulanacağı bir model

Gönüllülük gerek tanımı gerekse yürütülme biçimi itibarıyla çok farklı biçimler alabildiğine göre yapılacak bir yasal düzenlemenin gönüllülüğün bu yapısına uygun özellikler taşıması gerekir. Gönüllülüğe ilişkin kapsamlı bir yasal düzenleme ile hukuki ilişki türünden bağımsız bir gönüllülük statüsü yaratılabileceği gibi gönüllü ile sivil toplum kuruluşu arasındaki sözleşme ilişkisi de düzenlenebilir.

Gönüllüye sağlanacak olan haklar ve güvenceler yasayla oluşturulacak gönüllü statüsü temeline dayandırılabilir. Gönüllü tanımı yapılarak mevzuatta gönüllüye de uygulanacak koruyucu düzenlemelere, gönüllünün sosyal haklarına ilişkin hükümlere yer verilebilir.

Bu yöntem benimsendiğinde gönüllü ile sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişki hangi hukuki temele dayanırsa dayansın “gönüllü” olmaktan kaynaklanan birtakım hak ve yükümlülükler söz konusu olacaktır. İster dernek üyesi sıfatıyla olsun, ister bir sözleşme ile yükümlülük altına girilsin gönüllü kişi gönüllü olmaktan kaynaklanan bu korumadan yararlanacaktır. Enformel gönüllülük ilişkileri ise büyük ölçüde bu statü dışında kalacaktır.

Gönüllülük sözleşmesinin esaslarının düzenlendiği bir model

Gönüllülük ilişkisinin salt bir sözleşme ilişkisi çerçevesine yerleştirilmesi dernek üyelerinin gönüllü faaliyetlerinde yahut bir hukuki taahhüt altına girmeksizin birtakım faaliyetlere katılmak isteyen kişilerin kapsam dışında kalma-

sına yol açabilir yahut bazı kişiler açısından caydırıcı olabilir. Bu nedenle bir örgüt çatısı altında yürütülen tüm gönüllülük hallerini kapsayan ve temelde koruyucu düzenlemelerden oluşan bir gönüllülük statüsü oluşturulması daha kapsayıcı ve metodolojik açıdan daha sorunsuz bir çözüm yolu olarak görünmektedir. Ancak yapılacak yasal düzenlemede yürütülen faaliyetin niteliğine göre tarafların ayrıca bir sözleşme ilişkisi içine girmeleri zorunlu kılınabilir.

Gönüllülük sözleşmesi olarak adlandırılacak bu sözleşmenin yasa koyucu tarafından tanımlanması ve unsurlarının belirlenmesi mümkündür. Sivil toplum örgütü ile gönüllünün bir araya gelerek kuracakları bu sözleşme ilişkisinde; açıkça sürdürülecek faaliyetin niteliği, herhangi bir maddi karşılık bulunmaksızın yerine getirileceği, sözleşmenin süresinin belirlenmesi ve özellikle de gönüllünün dilediği anda bu ilişkiye son verebilmesi özgürlüğünün belirtilmesi zorunlu kılınabilir.

Yasayla gönüllülük sözleşmesinin düzenlenmesi halinde sözleşmenin kurulması ve sona ermesine ilişkin ayrıntılı bazı düzenlemeler getirilmesinde fayda vardır. Bu çerçevede gönüllü faaliyetlere ilişkin sözleşmenin kurulmasından önce getirilecek bir bilgilendirme yükümlülüğünün altı çizilebilir. Böylece hem gönüllü faaliyetin amacı belirtilmiş olacak hem de bu faaliyetin sürdürülmesi sırasında gerek kendisinin gerekse üçüncü kişilerin sağlık ve güvenliğini korumaya yönelik hükümler hakkında gönüllü bilgilendirilecektir.

Bu sözleşme temelinde tarafların hak ve borçlarına ilişkin ayrıntılı düzenlemelere gerek olmasa da, yasal düzenlemede gönüllünün üstlendiği yükümlülükleri kendisine verilen yönerge doğrultusunda, bağlı bulunduğu sivil toplum kuruluşunun ilke ve değerleri çerçevesinde, ayrımcılık yasaklarına, doğruluk ve dürüstlük kurallarına uygun olarak yerine getirme borcuna yer verilebilir. Öte yandan maddi bir karşılık beklenmeksizin yürütülen faaliyete ilişkin herhangi bir ücret kesintisi söz konusu olamayacağı gibi, bir disiplin cezası uygulanması da mümkün olmayacaktır.

Gönüllülük sözleşmesi her zaman her iki tarafın anlaşmasıyla yahut taraflardan birinin fesih iradesiyle sona erdirilebilmelidir.

Gönüllünün sağlık ve güvenliğinin güvence altına alındığı bir model

Yapılacak yasal düzenlemede gönüllü faaliyetlerin sürdürülmesi sırasında ortaya çıkacak sağlık ve güvenlik risklerine karşı gönüllünün korunmasına ilişkin düzenlemelere yer verilmesi kaçınılmazdır. TGA 2019 çerçevesinde gerçekleştirilen gönüllülük anketi sonuçlarına bakıldığında bir iş kazası ile karşılaşılıp karşılaşılmadığı sorusunu % 3,9 katılımcının gönüllü faaliyetlerde bulu-

nurken iş kazası ile karşılaştığı ve % 13,1'inin yürütmekte olduğu gönüllü faaliyetlerin bir iş kazası ve meslek hastalığı riski taşıdığını belirttiği görülmektedir. Buna karşılık gönüllülük yaparken katılımcıların % 19,8'i psikolojik rahatsızlıklar, % 4,1'i meslek hastalığı geçirdiğini ifade etmiştir. Anketi yanıtlayan katılımcıların iş kazası ve meslek hastalığı nitelendirmelerinin 5510 sayılı kanundaki tanımlara uygun olmaması mümkün olsa da gönüllü faaliyeti nedeniyle kişinin birtakım sağlık risklerine maruz kalabildiği anlaşılmaktadır.

Bu konunun düzenlenmesinde iki temel yaklaşımdan bahsedilebilir (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 96-99): İlk olarak, “faaliyetin yürütülmesinde gerekli her türlü sağlık ve güvenlik önlemlerini alma” biçiminde, işverenin işçiyi gözetme borcuna dair TBK m. 417 ile benzer şekilde, genel içerikte bir çerçeve hükmü ile konu düzenlenebilir. Bu yaklaşımda gönüllü faaliyetin konusu, tehlikeliliği ve gönüllünün eğitimi, mesleki tecrübesi ve sağlık durumu somut olay özelinde değerlendirilerek, sağlık ve güvenlik şartları bakımından hangi önlemlerin alınması gerektiği sivil toplum kuruluşu tarafından belirlenecektir. Bu tip bir genel yükümlülük, yargıca somut olayın özelliklerini değerlendirebilme serbestisi verdiği için farklı gönüllülük türlerinin özelliklerini dikkate almada yardımcı olacaktır. Ancak sivil toplum kuruluşları hangi önlemlerin alınması gerektiği konusunda bir anlamda rehbersiz bırakılmış olacaktır. Kamu hukuku yükümlülüklerinin denetimi mekanizmaları kurulduğunda bu belirsizlik sivil toplum kuruluşlarının üzerinde ciddi bir idari baskı hissetmelerine yol açabilir.

Bir diğer yaklaşım ise, gönüllü faaliyete ilişkin sağlık ve güvenlik önlemleri alınmasına ilişkin genel bir hüküm koyduktan sonra, 6331 sayılı kanun düzenlemesinden de yararlanılarak tehlikeli işlerde rapor alınması, riskler ve güvenlik önlemlerine dair eğitim verilmesi gibi gönüllü faaliyetin gerektirdiği somut asgari yükümlülüklerin belirlenmesidir. Bu kapsamda öngörülecek yükümlülüklerin tespitinde, konusu itibarıyla gönüllü faaliyetin tehlikelilik derecesine göre bir ayrıştırmaya gidilmesi düşünülebilir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu sisteminde iş sağlığı ve güvenliği açısından yapılan işin özelliği, işin her safhasında kullanılan veya ortaya çıkan maddeler, iş ekipmanı, üretim yöntem ve şekilleri, çalışma ortam ve şartları ile ilgili diğer hususları dikkate alarak işyerinde yürütülen asıl işe göre işyeri tehlike sınıflarını belirler. İşyerleri az tehlikeli, tehlikeli ve çok tehlikeli işyerleri olarak üç sınıfa ayrılmıştır. Özellikle asıl işin tehlikeli ve çok tehlikeli olarak nitelendirildiği işyerlerinde çalışan işçiler yanı sıra gönüllüleri de koruyan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması uygun olacaktır.

Belirsizliğin önüne geçmek adına yapılacak yasal düzenlemede sorunlu görülen alanlar açık bir yasal düzenlemeye konu edilebilir. Sivil toplum örgütleriyle yapılan görüşmelerde çalışma sürelerinin en önemli şikâyet konusu olduğu tespit edilmiştir. Gönüllünün azami günlük faaliyette bulunma süresi İş Kanunu'nda olduğu gibi 11 saat, haftalık faaliyette bulunma süresi ise azami 48 saatle sınırlanabilir. Hiç şüphesiz bu sürelerle uyulmaması halinde gönüllünün herhangi bir ücret talep hakkı bulunmayacaktır. Ancak bu süreler üzerinde gönüllüden çalışması beklenemeyecek; gönüllünün faaliyeti terk etmesi olağan karşılanacaktır.

Gönüllünün günlük faaliyette bulunma sürelerine ilişkin sınırlamalar yanı sıra gün içindeki faaliyetlerin yürütülmesinde ara dinlenmeleri verilmesi bir gerekliliktir. İş Kanunu'nun 68. maddesinde yer alan ara dinlenmesine ilişkin hükme benzer biçimde gönüllüye günlük çalışma süresinin ortalama bir zamanında yürütülen faaliyetin niteliğine göre ayarlanmak suretiyle dört saat veya daha kısa süreli işlerde on beş dakika, dört saatten fazla ve yedi buçuk saate kadar (yedi buçuk saat dahil) süreli işlerde yarım saat, yedi buçuk saatten fazla süreli işlerde bir saat ara dinlenmesi verilme yükümlülüğü getirilebilir.

Yine getirilecek bir düzenleme ile tam süreli çalışan gönüllülerin dinlenme hakkını güvence altına alacak biçimde hafta tatili ve yıllık ücretli izin sürelerine benzer dinlenme süreleri tanımlanabilir. Gönüllüler için gece faaliyette bulunma istisnai haller dışında yasaklanmalıdır. Ancak gönüllülüğün doğası gereği bazı hallerde örneğin sokak çocukları veya evsizlerle çalışan gönüllülerin gece çalışmaları bir gereklilik olarak görülebilir.

Gönüllülük açısından bir yaş sınırı getirilmesi gerekli olmasa da yürütülen faaliyetin niteliğine göre 18 yaşından küçük çocukların tam süreli, formal olarak şekillendirilmiş gönüllü faaliyetlere katılması engellenebilir. Kurumsal gönüllülük için çocuğun zorunlu eğitimini tamamlaması şartı getirilebilir. Yine çocukların çok tehlikeli veya tehlikeli faaliyetlerde gönüllü olarak çalıştırılması engellenmelidir. Yapılacak yasal bir düzenleme öncesinde bu konunun özel olarak ele alınarak, uygulamadaki ihtiyaçların ve risklerin tespit edilmesi ve bu çerçevede düzenleme yapılması daha uygun olacaktır.

Gönüllülük nedeniyle uğranılan kaza veya hastalığa karşı sosyal güvencenin sağlandığı bir model

Gönüllünün faaliyetlerini sürdürmesi sırasında karşılaştığı risklerin başında faaliyetlerin yürütülmesi sırasında uğradığı kazalar gelmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere gönüllü faaliyetlerin sürdürülmesi nedeniyle kaza

geçiren yahut hastalanan gönüllülerin sosyal güvenlik hukuku anlamında bir güvencesi bulunmamaktadır. TGA 2019 çerçevesinde gönüllü yöneticileri ile yapılan mülakatlarda, kurumların gönüllülerle yaptıkları faaliyetlerde farklı risk yelpazelerinde çalıştıkları ve gönüllüleri kurumun binası dışında, farklı mekân ve farklı şehirlerde kullanan STK'ların bazılarının özel sigorta şirketleriyle ferdi kaza sigortası anlaşması yaptıkları, bazılarının seyahat sigortası yaptıkları anlaşılmaktadır. Her ne kadar özel ferdi kaza sigortasının bir alternatif olarak kalmasını istediklerini belirtse de, gönüllü yöneticileri ile yapılan mülakatlar kayıt ve prim ödemesinin kolay ve ucuz olduğu SGK üzerinden yapılacak bir gönüllü sigortasına sıcak baktıklarına işaret etmektedir.

Kamudaki gönüllülük örneklerinde de bu eksikliğin özel sigorta yaptırma zorunluluğu ile giderilmeye çalışıldığı gözlenmektedir: Örneğin bazı illerde Belediyelerce çıkarılan Gönüllü İtfaiyecilik Yönetmelikleri'nde, gönüllü itfaiyecilerin ferdi kaza sigortalarının belediye başkanlıklarınca yaptırılacağı düzenlemeleri bulunmaktadır (İstanbul BŞB Y. m. 8; Kocaeli BŞB Y. m. 9; Eskişehir BŞB Y. m. 7). Ancak bunların kapsam itibarıyla yeterli olduğunu söylemek güçtür. Arama kurtarma faaliyetleri, itfai hizmetler gibi aslında devlet tarafından sürdürülmesi gereken ve kamu hizmeti niteliği taşıyan birtakım hizmetlerin yürütülmesine maddi beklenti olmaksızın katılan kimsenin arama, kurtarma ve yardım faaliyeti sırasında uğradığı zararların sosyal güvenlik sistemi kapsamında tazmin edilmesi, sosyal devletin gereğidir. Bu nedenle bazı gönüllülük türlerinde sigorta yüklerinin devlet tarafından üstlenilmesi uygun olacaktır.

Sosyal güvenliğin koruma kapsamındaki iş kazası ve meslek hastalığı riskine karşı güvence sağlanmasında, çıkış noktası olarak ilgili çalışmanın bir ücret karşılığının olup olmaması esasa etkili değildir. Yaşama hakkının güvencesi olarak iş sağlığı ve güvenliği boyutuyla kişinin çalışmasında karşılaşabileceği sağlık ve güvenlik tehlikelerine karşı korunması hedefi, sosyal güvenlik alanında iş kazası ve meslek hastalığı sigortası kapsamında ortaya çıkabilecek iş kazası ve meslek hastalıkları sonucu uğranan zararın giderimi şeklinde belirir. 5510 sayılı Kanun'un 5. maddesindeki kısmi sigortalılarda olduğu üzere, çalışması karşılığı ücret geliri olmayan bazı grupların, sosyal sigorta tekniği ile bağdaşmasa da, iş kazaları ile meslek hastalıklarına karşı korunmaları sosyal devletin gereğidir.

Gönüllü itfaiyecilik gibi kamu kurum kuruluşları tarafından yürütülen faaliyetlerle ilgili mevzuatta zorunlu olarak öngörülen ve özel hukuk kapsamındaki kuruluşların yürüttüğü gönüllü çalışmalarda ise isteğe bağlı olarak

uygulanmasına rastlanılan kazalara karşı özel sorumluluk sigortaları, hedef itibarıyla ideal ancak böyle bir güvencenin tüm gönüllü çalışmalar bakımından bulunmaması nedeniyle eksiktir. İş kazası ve meslek hastalığı dalından özel kaza sigortalarının çok ötesinde bir koruma sağlandığı bilinmektedir. Bu nedenle Alman Hukuku'nda olduğu gibi en azından gönüllü çalışmalarla ilgili olarak korumanın özel sigorta alanından ziyade, sosyal sigorta tekniği ile sağlanması, gönüllü çalışmaya toplumun daha geniş kesimlerinin katılımı açısından önemli bir adım olacaktır.

Zorunlu iş kazası ve meslek hastalığı sigortası korumasına hangi gönüllülerin gireceği belirlenirken sivil toplum kuruluşlarıyla yakın bir çalışma yürütülmesi gereği ortadadır. Bu çerçevede çok tehlikeli alanlarda faaliyet yürüten gönüllülerin iş kazası ve meslek hastalığı sigortası çerçevesinde sigortalanmasının zorunlu olarak düzenlenmesi uygun olacaktır.

Öte yandan gönüllü olarak faaliyette bulunmak kişinin işsizlik sigortası yoluyla elde ettiği yardımların kesilmesine de yol açmamalıdır. İşsizlik Sigortası Kanunu'nda işsiz fiilen iş aramakla yükümlü kılınmaması hukukumuzda işsiz kaldığı dönemler kişinin gönüllü faaliyetlerini yürütmesini kolaylaştırmaktadır.

Kaynakça

- Altunbaş, M. (2014), *Gönüllülüğün Yasal Çerçevesi, Kanun ve Yönetmelik Düzeyinde bir İnceleme*, Ulusal Gönüllülük Komitesi, Ankara.
- Çenberci, M. (2010), *Sosyal Sigortalar Kanunu Şerhi*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1985.
- Dahm, D. ve Marburger, H. (2010), *Ehrenamt: Sozialrechtlich voll abgesichert, Nutzen Sie Ihren Schutz in der Unfall- und Rentenversicherung*, Walhalla Verlag.
- Ekonomi, M. (1987), *İş Hukuku*, C. I, 3. Bası, İTÜ Matbaası, İstanbul.
- Engel, C. (1994), *Ehrenamt und Arbeitsrecht, Die Übertragbarkeit von Regelungen des Individualarbeitsrechtes und des Arbeitsschutzrechtes auf Ehrenamtlich Taetige*, Verlag P.C.O. Bayreuth.
- European Center for Not-for-Profit Law, (2015), *Volunteering: European Practice of Regulation*, http://ecnl.org/hu/dindocuments/481_Belarus%20volunteering%20paper%202014.pdf
- Fuchs, M. ve Preis, U. (2009), *Sozialversicherungsrecht*, 2. Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln.
- Güzel, A., Okur, A.R. ve Caniklioğlu, N. (2020), *Sosyal Güvenlik Hukuku*, 18. Bası, Beta Yayınları, İstanbul.
- Hadzi-Miceva, K. (2007), "A Comparative Analysis of European Legal Systems and Practices Regarding Volunteering," *International Journal of Not-for-Profit Law*, Haziran 2007/37, 9(3), s. 37-58.
- International Labor Organization (2008), *Manual on the Measurement of Volunteer Work*, Cenevre.

- Jaquemoth, B. (2008), “*Ehrenamtliche Tätigkeit*, Meine Rechte und Risiken, Ratgeber Recht,” Stiftung Warentest Verbraucher-Zentrale Nordrhein-Westfalen (Verlag).
- Le Guidec, R.,(1998), “Disparation et Résurgence du Travail à Titre Gratuit”, A. Supiot (der.), *Le Travail en Perspectives* içinde, Paris, s. 237-246.
- Meyer, M. ve Rameder, P. (2011), *Freiwilligenarbeit im Kontext: Individuelle, sozioökonomische und politische Einflussfaktoren*, Freiwilligenarbeit in Österreich, Symposium 2011, Hrsg. Meyer/Rameder/Müller/Neumayr, Resch, Manz Verlag, s. 1-23.
- Mollamahmutoğlu, H., Astarlı, M. ve Baysal, U. (2014), *İş Hukuku*, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Morand, M. ve Coursier, Ph. (2003), Le contrat de travail solidaire, *Droit social*, Şubat 2003: s. 155-163.
- Morf, R. P. (2011), Lohn und besondere Vergütungsformen im Privatrechtlichen Arbeitsverhältnis, SSA - Schriften zum schweizerischen Arbeitsrecht Band/Nr. 73, Stämpfli Publikationen AG, Bern.
- Müller, T. (2011), *Erfüllung öffentlicher Aufgaben durch Freiwilligenarbeit*, Freiwilligenarbeit in Österreich, Symposium 2011, Hrsg. Meyer/Rameder/Müller/Neumayr, Resch, Manz Verlag, s. 25-53.
- Neumayr, M. (2011), *Sozialversicherungsrechtlicher Schutz und zivilrechtliche Haftung bei Freiwilligenarbeit*, Freiwilligenarbeit in Österreich, Symposium 2011, Hrsg. Meyer/Rameder/Müller/Neumayr, Resch, Manz Verlag, s. 55-71.
- Resch, R., (2011), *Arbeitsrechtliche Fragen der Freiwilligenarbeit*, Freiwilligenarbeit in Österreich, Symposium 2011, Hrsg. Meyer/Rameder/Müller/Neumayr, Resch, Manz Verlag, s. 73-87.
- Riemer-Kafka, G. (2007), *Freiwilligenarbeit aus (arbeits-)vertraglicher und sozialversicherungsrechtlicher Sicht*, Zeitschrift für Arbeitsrecht und Arbeitslosenversicherung (ARV), s. 57-72.
- Savatier, J. (1996), “Activités Bénévoles et Statut de Chomeur,” *Droit social*, 593 vd.
- , (2002), “La Distinction du Contrat de Travail et des Services Bénévoles Fournis dans le Cadre d’une Association,” *Droit social*, s. 494-499.
- Senti, C. (2016), “Gratisarbeit und Soziallohn: Folgen eines ‘falschen’ Lohnes,” *Aktuelle Juristische Praxis (AJP)*, s. 59-79.
- Simonet, M., (2010), *Le travail bénévole, Engagement Citoyen ou Travail Gratuit*, Paris.
- Supiot, A. (1998), “Le Travail en Perspectives: une Introduction,” *Le Travail en Perspectives*, der. A. Supiot, Paris, s. 1-12.
- Süzek, S.(2019), *İş Hukuku*, 18. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Tuncay, C. ve Ekmekçi, Ö. (2019), *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 20. Baskı, İstanbul.

Gönüllülikle İlgili Yasal Düzenlemeler: Sivil Alan İçin Örnekler ve Öneriler

NURHAN YENTÜRK

Türkiye’de uzun yıllardır bir gönüllülük yasası çıkarılması konusu gerek kamu kurumlarının gerekse STK’ların gündeminde yer tutmaktadır. Bunun en temel nedenlerinden birisi gerek Birleşmiş Milletler (BM), gerek Avrupa Konseyi, gerek Avrupa Birliği’nin (AB) üye ülkelerde gönüllülük yasası çıkarılması, gönüllü katılımın önündeki yasal engellerin kaldırılması ve teşvik edilmesi amacıyla üye ülkeleri uzun yıllardan beri uyarması ve kararlar çıkarmasıdır. Bu çerçevede bazı Avrupa ve Doğu Avrupa ülkesi gönüllülük yasalarını uygulamaya koymuşlardır.

İkinci önemli neden de Türkiye’deki durumdan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de gönüllülüğe ilişkin birkaç kamu kurumunun pozitif düzenlemesi vardır. Bunlar il özel idaresi ve belediye hizmetleri, gönüllü itfaiyecilik, sivil savunma gönüllüleri, sosyal hizmetlerde gönüllülük, hayvan koruma gönüllüleri, çevre gönüllüleri, fahri trafik müfettişliği ile ilgili kanunlarda yer almakta ve gönüllü, gönüllü katılımı gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017 ve Altunbaş, 2014). Diğer yandan Dernekler Kanunu’nda, dernek hizmetlerinin gönüllüler aracılığıyla yapılabileceği yer almaktadır (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017). Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında gönüllü çalışmayı tanıyan, tanımlayan, hak ve sorumluluklarını ele alan ve gönüllü çalışmayı iş hukukunun kapsamından ayıran özel bir kanun bulunmamaktadır. Bu eksikliklerden dolayı, bazı derneklere faaliyet gösteren gönüllüler kayıt dışı işçi olarak nitelendirilmiş ve bu durum uluslararası yayınlarda da yer almıştır (TÜSEV, 2013; ECNL, 2014).

Türkiye’de sivil toplum örgütlerinde gönüllü çalışma örgütlenme özgülüğünün bir parçası olarak anayasal bir haktır (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017). Bunun dışında gönüllünün serbest iradesiyle, ücret almaksızın bir sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerine katkı vermesini düzenleyen, teşvik eden ve hem gönüllüyü hem STK’yı risklere karşı korumayı amaçlayan genel bir kanun bulunmamaktadır.¹

Türkiye’de bir gönüllülük kanununun hazırlanması konusunda bürokrasi içinde çeşitli adımların atıldığı bilinmektedir. Bu konuda Gençlik ve Spor Bakanlığı özellikle genç gönüllü seferber etme deneyimi nedeniyle, SGK sigorta ile ilgili yetkileri nedeniyle, Avrupa Birliği ilişkileri nedeniyle Avrupa Birliği Başkanlığı’nın gönüllü kanunuyla ilgili çalışmaları olmuştur. Nihai olarak İçişleri Bakanlığı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün kanun hazırlama görevini aldığı bilinmektedir.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayınlanan 11. Kalkınma Planı ve 2019 ve 2020 yıllık programlarında sivil topluma yönelik mevzuat konusu yer almaktadır. 11. Kalkınma Planı’nda “776. Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü bir sivil toplumun oluşumunu güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır” ve “776.1. Sivil toplum ve gönüllülük alanını güçlendiren kapsayıcı bir çerçeve düzenleme yapılacaktır” hedefi bulunmaktadır.²

2019 Yıllık Programı’nda ise “Türkiye’de STK’lara ilişkin yasal değişiklikler Türkiye’nin AB adaylık statüsü süreciyle ivme kazanmıştır. (...) Ülkemizde STK’lara yönelik bütünsel, kapsayıcı, kurumsal ve yasal düzenleme bulunmaması nedeniyle sivil topluma yönelik uygulama ve düzenlemeler farklı kamu kurumlarınca yürütülmektedir. (...) Diğer yandan sivil toplumun gelişimi, güçlendirilmesi ve desteklenmesi için hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, kamu kurumlarıyla ilişkileri gibi yasal ve idari hususlara ilişkin bütüncül bir mevzuat düzenlemesine ve kamu-STK işbirliğinin kapsamının belirlenerek, geliştirilmesine duyulan ihtiyaç devam etmektedir” ifadesi yazılıdır. Buna bağlı olarak, 2019 Yılı Programı’nın Nitelikli İnsan Güçlü Toplum/Sivil Toplum Kuruluşları başlığının, 52 numara-

1 Kitapın daha önceki makalelerinde belirtildiği gibi, gönüllülük kanunu sivil toplum örgütlerinde yapılan gönüllülüğe yöneliktir. Sivil toplum kurumları dışında kalan imece ve geleneksel, spontan gönüllülük türlerinin gönüllülük kanunu ile ilgili olmadığı vurgulanmalıdır. Tüm bu geleneksel gönüllülük formlarının da kanunla kapsanmasının tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır (Directorate General Education and Culture (DGEAC), 2010; Hadzi-Miceva, 2007).

2 http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf

lı politika paragrafında “Paydaş kurumlarla birlikte sivil toplumun gelişmesi, güçlenmesi ve desteklenmesi, kamu kurumlarıyla ilişkileri gibi alanlara yönelik ihtiyaç analizi yapılarak gerekli ikincil mevzuat düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi” hedefi programa alınmıştır. Hedefin sorumlu olduğu kurum İçişleri Bakanlığı’dır.³

2020 yılı programında ise sivil toplum başlığı Hukuk Devleti, Demokratikleşme ve İyi Yönetişim başlığı altında ele alınmıştır. 2019 yılında genel bir mevzuat düzenlemelerinin gerçekleştirilmesinden söz edilirken, 2020 yılı programında “Sivil toplum ve gönüllülük alanında idari ve mali hususlara ilişkin kapsayıcı bir yasal düzenleme yapılması ihtiyacı bulunmaktadır” hedefi yer almakta ve gönüllülük alanında yasal düzenleme hedefi ilk kez yıllık programlarda yerini almış olmaktadır. 11. Kalkınma Planı’nda Tedbir 776.1.’de yer alan “Sivil toplum ve gönüllülük alanını güçlendiren kapsayıcı bir çerçeve düzenleme yapılacaktır” tedbirine 2020 yılı programında yer verilerek, İçişleri Bakanlığı’nın sorumlu kurum olduğu ve çalışmaların Gençlik ve Spor Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, ilgili STK’larla işbirliği yapılarak sürdürüleceği yazılıdır. Yürütülecek faaliyet olarak “diğer ülke örnekleri incelenerek mevzuatımızda yapılabilecek düzenlemeler tespit edilecektir” ifadesi kullanılmaktadır.⁴

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) Türkiye Ofisi ve çeşitli STK’ların üye olduğu Ulusal Gönüllülük Komitesi bu konuda kamu ile temaslarını sürdürmektedir. TÜSEV (2016), Sivil Düşün (2018), STGM (2011) ve İstanbul Bilgi Üniversitesi STÇM (2017 ve 2019) bu konuda çalışmalar yapmışlardır.

Gerek uluslararası gelişmeler gerek yurt içindeki gelişmeler nedeniyle uzun yıllardır gündemde olan bir gönüllülük yasası yakın zamanda hazırlanmaya başlanacaksa, diğer ülkelerin deneyimlerinden ve gönüllülükle ilgili kapsamlı bir araştırmaya dayalı profil ve ihtiyaç analizinden yararlanarak; sivil katılımın artması ve sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi, gönüllü faaliyetlerin kolaylaştırılması ve önündeki engellerin kaldırılması amacını taşıyan; sivil toplum kuruluşlarının hedefleri ve çalışma alanlarına göre ayrıştırılmaya çağrı, bir yasa için öneriler oluşturmak ve bunu tartışmaya açarak katılımcı bir şekilde geliştirmek yararlı olacaktır.

³ http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf

⁴ http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf

Bu hazırlık sürecinde hangi tür yasal düzenlemelerin sakıncalı olacağını da tartışmak gereklidir. Gerçekten de uluslararası deneyimler, aşırı düzenleme riskinin olduğu durumlarda ve kanunun gerek gönüllülere gerek örgütlere yeni yükler doğurma ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda, kanun yapmak yerine bazı farklı kanunların içine çeşitli düzenlemelerin eklenmesi ile daha uygun bir çözüm olacağına işaret etmektedir (ECNL, 2014). Türkiye'nin aşırı merkezize siyaset konjonktürü, farklı görüşlerle müzakere geleceğinin eksikliği, kanunların kısıtlama/yasaklama amacının yaygın olması, meslek örgütlerinin kamuoyu üzerindeki etkisinin yüksek olması dikkate alındığında ayrı bir kanun yapmanın riskli olabileceği de ele alınması gereken bir noktadır.

Tartışılması gereken bir diğer konu, hiç şüphesiz, Türkiye'deki STK'ların geniş bir ihtiyaç, çalışma biçimi, amaçlar yelpazesine yayılmış olması nedeniyle sivil alanı esnek olmayan kurullarla düzenlenmesinin getireceği risklerdir. Böyle bir kanunun çıkabileceği ama işlemeyeceği ya da zamanla ve sancılı şekilde değişmek zorunda kalacağı argümanları tüm yönleriyle tartışılması gereken konulardandır.

Kitabın bu makalesinin amacı, bu tartışmalara ışık tutabilecek araştırma sonuçlarını ve bilgileri bir araya getirmektir. Doğan-Yenisey'in bu kitabın altıncı makalesinde yer alan mevcut iş ve sosyal güvenlik mevzuatı çerçevesindeki analizleri ve oluşturulacak model için sunulmuş olan hukuksal çerçeve baz alınarak, kitabın ilk makalelerinde ayrıntısı verilen Türkiye Gönüllülük Araştırması 2019'un (TGA 2019) konu ile ilgili sonuçları ve AB ülkelerinin bir kısmının gönüllülük yasalarının örnek ve deneyimleri ışığında, Türkiye için sivil katılımı güçlendirici, özgürlükçü, alanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek esneklikte bir gönüllülük yasasının kapsamı ve özellikleri ile ilgili önerilerde bulunulacak ve tartışmaya açılacaktır. Bu makale ile yapılacak olan önerinin ve tartışmaların –ve Türkiye'de gönüllülük kanunu yapma sürecinin– bilgiye/araştırmaya dayalı olması için bir arka plan oluşturmak da amaçlanmaktadır.⁵

Bu makalede sırasıyla yasal çerçeve için uluslararası örgütler ve ülkeler nezdinde yaşanan arka plan ele alınacaktır. Daha sonra sekiz AB ülkesinin gönüllülük kanunu ayrıntılı olarak incelenecek, ülke kanunları ve TGA 2019'un sonuçlarına dayanarak, gönüllülük kanunu ve sigortası için öneriler ele alınarak, tartışmaya açılacaktır.

5 Gönüllü kanunu çıkarma sürecinin mihenk taşları, araştırmaya dayalı olmasının önemi ve katılımçılığın sürecin olmazsa olmaz yöntemi olduğu konusunda bkz. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri, 2011.

1. GÖNÜLLÜLÜK YASAL ÇERÇEVESİ İÇİN ULUSLARARASI ARKA PLAN

1968'den itibaren, BM gönüllülükle ilgili 20 Genel Kurul kararı almıştır. 1968-1982 yılları arasında ilk 10 Genel Kurul kararı, Birleşmiş Milletler Gönüllüleri'nin oluşturulması bağlamındaki kararlar iken, 1985'te BM, 5 Aralık'ı "Ekonomik ve Sosyal Kalkınma için Uluslararası Gönüllüler Günü" (IVD) olarak ilan etti. Daha sonra 1997 tarihinde, 2001 yılı Uluslararası Gönüllülük Yılı olarak ilan edildi. 2012'de, Uluslararası Gönüllülük Yılı'nın onuncu yılı çerçevesinde, gönüllülüğün on yıl boyunca barış ve kalkınma süreçlerine dahil edilebilmesi için bir Eylem Planı kabul edildi.

Gönüllülük kanunu ile ilgili en önemli Genel Kurul kararı ise 21 Mayıs 2001'de alınmıştır. BM Genel Kurulu tarafından kararda (56/38) uluslararası örgütlerin ve devletlerin gönüllülüğü regüle etmek ve teşvik etmek için yasal bir çerçeve oluşturmalarının önemi vurgulandı.⁶ Bu bağlamda da vatan-daş temelli kuruluşlar ve gönüllülükle uğraşan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da dahil olmak üzere mali, yasal düzenlemeler yapılması önerildi. Vatandaşları gönüllülük yapmaya cesaretlendirmek ve teşvik etmek için, kolaylaştırıcı bir yasal çerçeve oluşturulması, gönüllü seferber eden kuruluşlar için vergi teşvikleri ve sübvansiyonları ile risklere karşı koruma sağlanması, ortak planlama, uygulama ve izleme düzenlemeleri de dahil olmak üzere sivil toplumun (özel sektör dahil) gönüllü tabanlı faaliyetleri etrafında ortaklık kurmalarının kolaylaştırılması önerilen düzenlemeler arasındadır.

17 Aralık 2018'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi çerçevesinde, gençler, yaşlılar, kadınlar, göçmenler, mülteciler, engelli kişiler, azınlıklar ve diğer marjinal grupların da dahil olduğu tüm halkın gönüllü faaliyetlere katılımının ve entegrasyonunun teşvik edilmesi yönünde bir karar çıkarmıştır.⁷ Söz konusu karar hükümetleri ulusal kalkınma plan ve programlarına dâhil etmeleri için, ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne de gönüllülükle ilgili bilgilere yer vermeleri için cesaretlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca 2 Ekim 2018 tarihinde, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2030 gündemine gönüllülüğün dahil edilebilmesi için bir Eylem Planı da hazırlanmıştır.⁸

⁶ <https://www.unv.org/Publications/UNGA-Resolution-5638-Recommendations-support-volunteering>

⁷ Resolution on "Volunteering for the 2030 Agenda for Sustainable Development"
<https://www.unv.org/News/Resolution-Volunteering-2030-Agenda-Sustainable-Development-formally-adopted-UN-General>

⁸ Plan of action to integrate volunteering into the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://undocs.org/A/73/254>

Türkiye dahil 41 ülkenin üye olduğu Avrupa Konseyi, gönüllü hizmetinin ulusal düzeyde tanımlanmasını tavsiye etmektedir.⁹ 2001 tarihli bir tavsiye ile, Avrupa Konseyi Genel Kurulu Bakanlar Komitesi'nden üye devletlerden, insanların doğrudan veya dolaylı olarak gönüllü eylemde bulunmalarını engelleyen tüm engelleri kendi kanunlarında ve uygulamalarında belirleme ve ortadan kaldırma çalışmalarına başlamalarını istemektedir. Özetle Konsey tarafından “gönüllü faaliyeti cezalandıran vergi baskısının azaltılarak, gönüllü çalışanların bağımsızlıklarına saygı gösterilerek ve gönüllülüğe karşı mali engeller kaldırılarak yasal statü ve yeterli sosyal koruma sağlanması” istenmiştir.¹⁰

AB, aktif yurttaşlık stratejisinin bir parçası olarak, üye devletleri bazı düzenleyici değişiklikler yapmaya, gönüllü stratejileri benimsemeye ve gönüllülük için uygun bir ortam sağlayan üye devletler ile bazı önemli engelleri kaldırması gereken ülkeler arasında deneyim alışverişini önermektedir. Belçika, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Polonya, Portekiz, Sırbistan, Romanya ve İspanya dahil olmak üzere birçok Avrupa ülkesi gönüllülüğü düzenleyen yasal hükümler kabul etmiştir. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, gönüllülüğü açıkça tanımının ötesinde, gönüllülüğü teşvik edecek yasal bir ortam yaratmaya yönelmiştir.

2010 yılında GHK Danışmanlık şirketi tarafından Avrupa Komisyonu, Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğü için yapılan araştırma raporu, her bir AB üye devletinde gönüllülük ve gönüllüler hakkında ulusal çalışmaların, anketlerin, raporların ve kilit paydaşların neler söylediğini incelemektedir. Raptordan elde edilen bulgular özellikle gönüllülüğü etkileyen çeşitli politika alanları koordine edilmediğinde, gönüllülüğün gelişimine zarar verebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda, araştırma, AB tarafından gönüllülüğü desteklemek için daha fazla şey yapılabileceğini göstermektedir. Yapılabilecek şeyler özellikle ulusal düzeyde yasal değişikliklerin teşvik edilmesi, Avrupa ve ulusal düzeylerde veri toplamanın iyileştirilmesi konularında yoğunlaşmaktadır (DGEAC, 2010). Aynı çalışma sonuçlarına göre, AB üye devletleri, gelecekleri, tarihleri ve yasal dayanakları nedeniyle gönüllülüğe yönelik özel anlayış ve yaklaşımlara sahiptir. Bu nedenle, Komisyon ve Konsey, üye ülkeler

9 Council of Europe Recommendation No.R (94)4 of the Committee of Ministers of Member States on the Promotion of Voluntary Service (1994). https://www.eurodesk.it/sites/default/files/file/doc_pogiovanili/COE_rec_94_4E_en.pdf

10 Council of Europe, “Improving the Status and Role of Volunteers as a Contribution by the Parliamentary Assembly to the International Year of Volunteers 2001” (draft), Doc. 8917, December 22, 2000. <https://rm.coe.int/0900001680979785>

arasında gönüllü faaliyetlerin gelenek ve uygulamalarının değiştiğini ve gönüllülüğü düzenlerken dikkate alınması gerektiğini dikkate almalıdır.

DGEAC (2010) raporu, Avrupa Kâr Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi (ECNL) tarafından yapılan araştırmaya dayanarak (Hadzi-Miceva, 2007), AB'nin, aşağıdaki hususlarla ilgili olarak mevzuat kabul etmek isteyen ülkeler için rehberlik edebileceğine yer vermektedir. Bu başlıklar şunlardır:

- Gönüllülüğün yasal olarak tanınan veya düzenlenmiş diğer çalışma ilişkilerinden nasıl ayırt edilebileceği;
- Gönüllülerin masrafları geri almaya nasıl hak kazanabileceği;
- Gönüllüler, gönüllü faaliyette bulunurken nasıl korunabileceği (sigorta kapsamı);
- Gönüllülüğün işsizlik ödeneği alma hakkının olumsuz yönde etkilemesinin nasıl önlenebileceği;
- Gönüllülere ek destek programlarının (örneğin, deneyimin onaylanması) nasıl sağlanabileceği;
- Uluslararası gönüllülüğün nasıl kolaylaştırılabileceği.

Avrupa Kâr Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi (ECNL) tarafından yapılan karşılaştırmalı bu çalışmaya göre (Hadzi-Miceva, 2007), ülkelerde gönüllülüğü teşvik etme çabaları ve gönüllülük için yasal temelin sağlanması ihtiyacı el ele gidiyor gibi görünmektedir. Gönüllü faaliyette bulunmak için, gönüllülerin masrafları, çalışma koşulları ve sigorta ile ilgili belirsizliği giderecek yasal bir çerçevenin oluşturulması, sivil alanın geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunacaktır.

Ulusal raporlardan elde edilen kanıtlarla desteklenen ECNL çalışmasından elde edilen bulgular, gönüllülükle ilgili yeni yasalar hazırlanırken dikkate alınması gereken bazı unsurların olduğunu göstermektedir (Hadzi-Miceva, 2007): Birincisi, gönüllülüğün kendiliğinden ya da geçici yurttaş girişimlerinden sürekli ve düzenli olarak sözleşmeye dayalı gönüllülüklere kadar birçok biçim alabileceğini kabul etmek önemlidir. Sonuç olarak, akla gelebilecek tüm gönüllülük biçimlerini düzenlemek zor ve hatta tehlikeli olabilir. Kanun koyucular, belirli amaçlara sahip yasaların, etkin bir gönüllü ortamın geliştirilmesi fırsatlarını kısıtlamamasını sağlamalıdır. İkinci olarak, yasal çerçeve gönüllülüğü kontrol etmek yerine kolaylaştırmalıdır. Kanun, gönüllülüğün korunmasını ve geliştirilmesini sağlarken, yasal gerekliliklerin gönüllülüğü caydırmamasını gözetmek önemlidir. Aşırı düzenlemeler kendiliğinden giri-

şimleri engelleyebilir, küçük örgütlerin yükünü artırabilir ve gönüllü ruhunu azaltabilir. Mevzuat yeni yükler yaratmamalıdır.

Üçüncü unsur, her ülke gönüllülüğün sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarına göre düzenlenip düzenlenmeyeceğine ve nasıl düzenleneceğine karar vermelidir. Başlangıçta, hükümetler, gönüllü kuruluşlar ve diğer paydaşlarla ortaklaşa olarak, yasaların gönüllülüğü nasıl etkilediğini belirlemelidir. Yasal çerçeve gönüllülüğü engelliyorsa, bir sonraki bu adım engellerin nasıl kaldırılacağına karar vermektir. Bu ayrı bir kanun çıkartmak, başka bir kanunun içine yeni bir bileşen olarak gönüllülüğü entegre etmek veya mevcut mevzuatta değişiklikler yapmak olabilir. Son olarak, yasalar hükümetler, gönüllü kuruluşlar, uzmanlar ve diğer paydaşlar arasında yakın işbirliği yoluyla geliştirilmelidir. Çok paydaşlı katılım, yasama girişiminin gönüllü topluluğun gerçek ihtiyaçlarını anlamlı bir şekilde ele almasını sağlayacaktır.

2. AB ÜLKE ÖRNEKLERİNDE GÖNÜLLÜ KANUNLARI

Türkiye’de gönüllü kanunu sürecinde yararlı olabilecek bir diğer bilgi ve deneyim, daha önce ülkemizdeki çeşitli kurumlar tarafında da ele alındığı gibi,¹¹ Avrupa/Doğu Avrupa ülkeleri gönüllü kanunu çıkarma süreci ile ilgili deneyimleri ve çıkarılmış kanunlar ve bu kanunlar üzerinden yapılan tartışmalardır.

Bu ülkelerin kanunlarının çıkarılması sürecinde ve şimdilerde Türkiye’de STK’lar çok çeşitli konularda sorularını ve eleştirilerini gündeme getirmişlerdir. Gönüllülüğü teşvik etmek ve STK’ları desteklemek amacına yönelik bir kanun üzerinde gerek Türkiye’de gerek kanun çıkarılan diğer Avrupa ülkelerinde, bu konuların bir kısmı üzerinde STK’lar arasında fikir birliği yoktur. Bunun temel nedeni, farklı misyonları olan ve farklı çalışma biçimleri olan, gönüllü kitlesi nitelik ve nicelik olarak çeşitlilik içeren STK’ların olmasıdır.

Bu duruma istinaden de çalışmanın bu bölümünde, dile getirilen sorular ve eleştirilere ülke kanunlarında nasıl çözümler bulunduğu incelenerek, özellikle Türkiye’de yoğun olarak tartışılan konuların birçoğu ile ilgili maddelerin yer aldığı sekiz ülke kanunu ele alınacaktır. Bu ülkeler; Makedonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İtalya, Romanya, Portekiz, Sırbistan ve Polonya’dır.¹²

11 TÜSEV, 2016; AB Bakanlığı, 2019.

12 Metinde bu ülke kanunlarına olan referanslar aşağıdaki kaynaklara istinaden yapılmıştır: International Center for Non-for-profit Law, <https://www.icnl.org/resources/library> Law on Volunteering, Official Gazette of Republic of Macedonia no. 85 from 09.07.2007 Law no. 195 / 2001 Romanian Law on Volunteerism

Bu kanunlar uzun süreçlerden geçerek çıkarılmıştır. Konu ile ilgili çeşitli tartışmalar, kanun iptalleri ve yenilemeler sürecin parçası olmuştur.¹³ Bu süreçte ülkelerde süren tartışmalar, çıkarılmış kanunlarda yer alan bazı başlıkları ön plana çıkarmaktadır. Bu bölümde 14 temel başlık çerçevesinde ülke örnekleri üzerinden gidilerek bir tartışma yapılacak ve son bölümde, Türkiye için çıkarılacak bir gönüllülük kanunun ana başlıklarının ve içeriğinin billurlaşması sağlanacaktır.

Gönüllülük ayrı bir kanunla düzenlenmeli mi?

Bağımsız genel bir gönüllülük yasası çıkarmak ve somut sorunların çözümünde diğer yasalara gönderme yapmak incelenen ülkelerin tümünde başvurulmuş olan bir yöntemdir. Bunun temel nedeni gönüllülüğün tanınmasının gerekmesindedir. İncelediğimiz sekiz ülkenin yedisinde gönüllülükle ilgili ayrı bir kanun bulunmaktadır. Polonya’da ise kamu yararına faaliyetler isimli bir kanun içinde gönüllülükle ilgili ayrı bir bölüm tek bir doküman olarak bulunmaktadır.¹⁴

İncelediğimiz ülkelerin dışında, gönüllülükle ilgili düzenlemeler başka kanunların içinde yer almaktadır. Bunlar dernekler kanunu (Arnavutluk, Fransa), sivil savunma kanunu (Fransa), eğitim ve gençlik politikaları ile ilgi-

Ley del Voluntariado Espana, 8/1996, 15.01.1996

Law 11 August 1991, No. 266 Italy, General Policy Law on Volunteerism

Polish Law on Public Benefit Activity and Volunteerism

Act No. 198 of 24 April 2002 Czech Republic on Volunteer Services, amending certain regulations

Macaristan için Act LXXXVIII. of 2005 on Public Interest Volunteer Activities. Macaristan’ın 2013 te yenilenen gönüllü kanununun İngilizcesi mevcut değil.

Portekiz için, Lei no 71/98 de 3 Novembro, <https://dre.pt/application/conteudo/223016>;

Ayrıca bkz. Association of Voluntary Service Organisations ve the European Volunteer Centre <http://www.kansalaisareena.fi/Country%20report%20on%20the%20legal%20status%20of%20volunteers%20in%20Portugal.pdf>

İtalya için Law 11 August 1991, No. 266 Italy, General Policy Law on Volunteerism

<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1991/08/22/091G0313/sg>

13 Bu ülkelerin birçoğunun kanunlarının İngilizcesi için bkz. <https://www.icnl.org/resources/library> . Süreç ile ilgili tartışmaları için bkz. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri, 2011; ECNL 2014, ve Hadzi-Miceva, K. 2007.

Association of Voluntary Service Organisations (AVSO) ve the European Volunteer Centre (CEV) ülke raporları ve https://volunteertolearn.eu/country_reports_research_and_studies

Makedonya, Romanya ve Sırbistan’ın gönüllülük kanunlarının Türkçe olarak tam metni için bkz. <https://stk.bilgi.edu.tr/content/gonulluluk-ve-hukuk/>

14 Polonya’nın ilgili kanunun ismi Kamu Yararı ve Gönüllü Çalışması’dır. Bkz. https://mk0rofi-fiqa2w3u89nud.kinstacdn.com/wp-content/uploads/Poland_pbolaw.pdf?_ga=2.256461192.2081679884.1586678883-1416693755.1567162298.

li kanunlar (Kosova, Arnavutluk, Bulgaristan), acil durum yönetimi kanunu (Bulgaristan) ve iş kanunu ve vergi kanunu gibi kanunlardır (ECNL, 2014).

Bu kitapta yer alan Doğan-Yenisey'in makalesinde tartışıldığı gibi, gönüllülük ile ilgili regülasyonların konunun tek bir kanun çerçevesinde ele alınması, konu ile ilgili tüm sorulara cevap vermesi, ücretli çalışma ile gönüllü faaliyeti ayırması ve gönüllülüğü teşvik etmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca böyle bir tek kanun çıkarma süreci, çeşitli zamanlara yayılmış şekilde farklı kanunların içinde yer alan gönüllülük regülasyonlarına göre, STK'ların ve diğer paydaşların tartışmaya katılması konusunda da bir yol gösterebilmektedir (ECNL, 2014; Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017).

Eğer özel bir kanun çıkarılması durumunda aşırı düzenleme riski varsa özel bir kanun yapılmamalı ve acil cevap bekleyen sorunlar çeşitli kanunlar içinde çözülebilmelidir. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye aşırı düzenlenmiş bir kanun çıkarmaya yatkın ülkelerden biridir. Yukarıda sözü edildiği gibi, paydaşlarla tartışma gibi kamu kurumlarından çeşitli çabalar görülsede dahi, görüş alınma süreci, süresi, sınırlayıcı kanun yapma geleneği, akredite olan ve olmayan STK'ların varlığı, özellikle meslek örgütü ve iş dünyasını temsil eden STK'ların hükümet üzerindeki etkisi, uzun yıllardır kanunların yapılması sürecinde parlamento içi tartışmaların sınırlı olması gibi nedenler olarak sayılabilir.

Kanunda gönüllülük ve gönüllü faaliyetin bir tanımı var mı? Amacı, kapsamı ve ilkeleri belirtiliyor mu? Kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarında yapılabileceğine ilişkin bir ifade yer alıyor mu?

Gönüllülüğün örgütlenme özgürlüğünün bir parçası olarak, toplumsal hayata aktif katılım hakkı ve fırsat eşitliği temelinde yapılacağı ve gönüllü faaliyetin gönüllünün kendi özgür iradesi ile ve bir gelir elde etmeksizin yapacağı bir hizmet olduğu; gönüllülüğün kamu kurumlarında, kâr amacı gütmeyen dernek ve vakıflarda yapılan hizmetlerle ilgili olduğu; bireysel, geleneksel (imece, komşuluk vb.) ve diğer gönüllülük türlerini bağlamayacağına birçok ülke kanununda yer verilmektedir. İncelenen ülkelerin kanunlarında bu konuda yer alan ifadeler şöyle özetlenebilir:

Örneğin, Makedonya'nın gönüllülükle ilgili kanununda, gönüllü ve gönüllülük tanımı bulunmakta ve maddi karşılık olmaksızın yapılan hizmetler vurgusu yer almaktadır. Kanunda doğası gereği tesadüfen ve düzensiz şekilde gönüllü hizmet verilmesi imkânını göz ardı etmez ifadesine yer verilmiştir. İlkeler olarak gönüllülük "insanların sosyal hayata aktif katılımını sağla-

yan, eşitlikçi demokratik bir toplumun gelişmesine katkı veren bir faaliyet türüdür” denmektedir. Makedonya gönüllülük kanununda, “gönüllülük başka kişiler, yapılar, organizasyonlar ve diğer kurumların yararı için bir karşılık olmaksızın kişisel hizmetlerin, bilgi ve becerilerin ve/veya diğer faaliyetlerin gönüllü şekilde sağlanması anlamına gelir” denmektedir. Bu kanuna göre gönüllülük Çalışma İlişkileri Kanunu’nda yer alan gönüllülük deneyimlerini ifa etmek anlamına gelmez ifadesi kullanılmaktadır.

Romanya kanununda, kanunun amacının gönüllülerin ve gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımının desteklenmesi ve kolaylaştırılması olarak belirtilmiş ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ifadesine yer verilmiştir. İlkelere de yer verilmiş ve gönüllünün özgür iradesi, toplumsal hayata aktif katılım hakkı, maddi beklenti olmaması, fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılığa uğramadan çalışma hakkına vurgu yapılmıştır. Romanya gönüllü kanununda “gönüllü faaliyet, bundan sonra gönüllüler olarak adlandırılacak gerçek kişilerce yapılacak, çalışma hayatı ve bir işveren ile ücretli işçi arasında doğan ilişkilerin dışında kalan bir yasal çerçevede yapılan, kamu yararına faaliyetlerdir” tanımına yer verilmektedir.

İtalyan gönüllülük kanunu, hükümeti gönüllülüğün amacını katılım, dayanışma ve çoğulculuk göstergesi olarak kabul ettiğini belirterek başlamakta ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için yapılan ve hiçbir şekilde gelir getirici olmayan faaliyetler olarak tanımlamaktadır. İtalya Gönüllülük Kanunu’nda gönüllülük tanımı oldukça kapsamlıdır: “Bu kanunun amacına uygun olarak, gönüllü faaliyet kişilerin kendi isteklerine bağlı olarak ve ücret karşılığı olmadan, gönüllünün bağlı olduğu doğrudan ya da dolaylı olarak kâr amacı gütmeyen, dayanışma amaçlı olarak kurulmuş bir organizasyon üzerinden yapılan faaliyet olarak kabul eder. Gönüllü çalışma için hiçbir şekilde ücret ödenmez, buna yararlanıcılar dahildir. Gönüllü çalışma (gönüllülük rolü) işçi-işveren ilişkisine, bağımsız çalışma ilişkisine, ya da gönüllünün çalıştığı örgütün gelir elde ettiği ilişkilerin hiçbirisiyle uyumsuz.”

Macaristan gönüllü kanunu toplumun üyeleri arasındaki dayanışmanın sağlanması amacıyla önemli sosyal kaynağın daha etkin bir şekilde harekete geçirilmesi, gönüllülüğün temel kurallarının teşvik edilmesi ve garanti altına alınmasını amaçlamakta denilmekte ve toplumun karşı karşıya olduğu sorunları çözmeye ve kamu hedeflerine ulaşmada vatandaşların ve örgütlerinin katılımını sağlamak için yapılmıştır ifadesine yer verilmektedir. Parlamento gönüllülüğü, toplumun üyeleri arasında karşılık beklemezsizin yapılan iş olarak tanımlanmaktadır ifadesi yer almaktadır.

Portekiz gönüllü kanununun amacı vatandaşların gönüllü faaliyetlere katılımını teşvik etmektir. Bu kanunla, Portekiz’de gönüllü eylemin, “vatandaşların topluma katılımının temel araçlarından biri olduğu ve gönüllü faaliyetlerin doğasında özgürlük ve çoğulculuğun olduğu kabul edilmektedir” ifadesi yer almaktadır. Portekiz gönüllü kanununa göre, gönüllü faaliyet kişiler tarafından kazanç amacı güdülmeyen yapılan toplumsal veya sosyal faydaya yönelik faaliyetlerdir. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda ifa edilir ifadesi yer almamaktadır. Gönüllü “özgür olarak ve sorumlu bir şekilde bir kurumda, herhangi bir ödeme beklemezsizin gönüllülük yapan kişidir” denmektedir.

Sırbistan gönüllülük kanununda “Gönüllülük; Sırbistan Cumhuriyeti’nin çıkarına, yani kamu yararına olan, vatandaşların sosyal süreçlere aktif katılımına katkı sağladığı gibi, eşit fırsatlara sahip daha insancıl ve eşit demokratik bir toplumun geliştirilmesine ve vatandaşların yaşam kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunan bir faaliyet olarak teşvik edilmektedir” ifadesi yer almaktadır. Sırbistan kanununda, gönüllülüğün parasal ödeme ve diğer mali faydalar gibi karşılığı olmadığı ve kâr amacı olmayan tüzel kişilik bünyesinde yapılması gerektiği belirtilmekte, sivil toplum kuruluşları ile kısıtlı tutulmamaktadır.

Çek Cumhuriyeti’nde gönüllü kanununun hangi durumlarda gönüllü hizmetlerin destekleneceğinin belirlenmesi için hazırlandığı yazılmış, başkaca amaç ve ilke belirtilmemiştir.

Kurum özelliklerine göre gönüllü çalıştırılması konusunda ayırım olmalı mı?

Kurum özelliklerine göre gönüllü çalıştırılması konusunda ayırım olup olmadığı önemli bir sorudur. Ülke örneklerinde kamu yararına olan, sosyal hizmet vs. alanında çalışan, bir bakanlığa bağlı olarak çalışan gibi bu konuda birkaç yol izlenmiştir. Gönüllülerin, yasal olarak kurulmuş ve kâr amacı gütmeyen kurumlarda hizmet vermesi amacıyla yapılan düzenlemeler en sık rastlanan düzenlemelerdir. Genellikle ülkelerde kamu kurumlarında gönüllülük yapmak için düzenlemeler bulunmaktadır. Yeni kanun esas olarak kâr amacı gütmeyen kurumlarda gönüllülüğün önünü açmak amacıyla hizmet etmekle beraber neredeyse tümünde kamu kurumlarında yapılabilecek gönüllülüğün de aynı kanun kapsamında olduğu düzenlemeler de vardır.

Ülke örneklerine bakıldığında, örneğin Makedonya kanununda yurttaş dernekleri ve vakıflar, dini cemaatler ve dini gruplar, kamu kurumları ve devlet kurumları ayrı ayrı yer almaktadır. Romanya’da yasal olarak kayıtlı, özel ve kamusal kâr amacı gütmeyen kuruluşlar denilmekte, ayrıca kamu yararına sayılacak faaliyetler ile ilgili liste verilmektedir. Listede sosyal çalışma,

sosyal bakım, insan haklarının korunması, sağlık ve sağlık bakımı, kültürel, eğitimsel, bilimsel, insani, dini, hayırseverlik amaçlı, spor, çevresel ve toplumsal faaliyetler yer almaktadır.

Polonya kanununda, kanun ile tanınmış, özellikle kamu yararına faaliyetler¹⁵ yapan hükümet dışı örgütler (ekonomik amaçlı faaliyetleri hariç) ve kamu kurumları (ekonomik amaçlı faaliyetleri hariç) ifadesi bulunmaktadır.

Portekiz kanununda gönüllü faaliyet verilebilecek kurumlar çok geniş sayma ile tanımlanmıştır. Gönüllü faaliyet sivil hayat, toplumsal eylem, sağlık, eğitim, bilim ve kültür, kültürel miras ve çevrenin korunması, tüketicinin korunması, kalkınma, istihdam ve mesleki eğitim için işbirliği, sosyal entegrasyon, sivil üretim, örgütlü hayatın gelişmesi ve toplumsal ekonomi, gönüllülüğün teşviki ve sosyal dayanışma ve diğer alanlarda, toplumun çıkarlarına uygun faaliyet yapan, yasal olarak kurulmuş, kâr amacı gütmeyen kamu ve ya özel hukuk kapsamındaki diğer tüzel kişileri kapsar denilmektedir.

Srbistan kanununda gönüllülüğün temel amacı kâr etmek olmayan tüzel kişilik bünyesinde ifa edilebileceği belirtilmektedir. İstisnai olarak, kamu kuruluşları ve şirketlerin gönüllülüğü organize eden kuruluş olabilecekleri kanunda yer almaktadır. Bunun için kamu kurumu ve şirketin gönüllü hizmet ve faaliyet ile kâr etmiyor olması, başkalarının yararına olması, gönüllünün kamuda ya da şirkette profesyonel çalışan bir kişinin yerini almaması koşulları getirilmiştir.

İtalya'nın gönüllü kanununda gönüllü örgütün ne olduğu ve kaynaklarının ne olduğu tanımlanmakta ve kamu kurumlarında gönüllülüğün söz edilmemektedir. Kanunun kamu kurumları ile gönüllü örgütler arasındaki ilişkiyi regüle etmeyi amaçladığı yazılmıştır.

Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ise kanunlarında farklı uygulamalara yer vermektedir:

Çek Cumhuriyeti'nde bu konuda değişik bir uygulamaya gidilmiş. Hükümet tarafından akredite olmuş "delege eden organizasyon"lar tanımlanmaktadır. Bu delege eden organizasyonlar gönüllüleri eğitip diğer kurumlara yönlendirmektedirler. Kanunda bu gönüllüler tanınmakta ve desteklenmektedir. Çek Cumhuriyeti'nde gönüllü hizmetin yapılabileceği alanlar kısıtlanarak sayılmıştır. Bunlar işsizler, yaşlılar, engelliler, azınlıklar, göçmenler, hapisten çıkmış suçlular, bağımlılar, ev içi şiddet mağdurları, çocuklar ve gençlere yardım; çevre ve insani afetlerde, çevre korunması, kültürel mirasın korunması, yardım toplama süresince verilecek hizmetleri kapsamaktadır.

15 Bu ifade, kamu yararına statüsü olan kuruluşlar anlamına gelmemektedir, toplum yararına anlamında kullanılmıştır.

Macaristan gönüllülük kanununda kamu kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler ve dini kuruluşlar gönüllülere ev sahipliği yapabilir denilmektedir. Kamu yararına gönüllü hizmet ve kamu yararına dernek statüsü vurgusu kanunda yer almaktadır. Ayrıca kamu yararına veya kamu yararıyla bağlantılı olmaları şartıyla, sosyal refah, çocuk koruma, sağlık hizmeti sunan kurumlar, kamu eğitim ve yüksek eğitim kurumları, müze ve kamu sergileri, kamu kütüphaneleri vb. kuruluşlar gönüllülere ev sahipliği yapabilirler denilmektedir. Ev sahibi örgütlerin bakanlığa kayıt olmaları, gönüllü çalıştıracakları zaman ayrıntılı bir bildirimde bulunmaları ve gönüllü kayıtlarını beş sene tutmaları istenmektedir. Kanuna göre, gönüllülük, sivil toplum örgütleri, kamu yararına kurumlar, müzeler, kütüphaneler ve dini kurumlar için yapılabilmektedir.

Kanunda kimlerin gönüllü olabileceği kimlerin olamayacağı belirtilmiş mi? Yaş sınırı var mı?

Ülkelerin kanunlarında gönüllü olmanın bir hak olduğu; vatandaş olmayanların ve işsiz olanların da gönüllülük hakkı olduğu belirtilmektedir. Birçok kanunda, herhangi bir kanun ile zorunlu olarak yapılan staj ya da askerlik gibi işlerin gönüllülük kapsamında olmadığına yer verilmekte ve belirli yaş gruplarına yönelik düzenlemeler yer almaktadır.

Makedonya gönüllülük kanununda, gönüllü ülkenin veya yabancı bir ülkenin vatandaşı gerçek bir kişi olabilir denmektedir. 18 yaş altı bir kişi için gönüllülük sözleşmesi ancak ebeveyn veya vasilerin yazılı izni olması şartıyla yapılabileceği belirtilmekte ve 18 yaş altı kişileri gönüllü çalıştırılırken Çalışma İlişkileri Kanunu'nun 15 ile 18 yaş arasındakiler için belirlediği koruma hükümleri uygulanmalıdır denilmektedir. Makedonya Gönüllü Kanunu gönüllü çalışmayı organize eden örgütün gönüllüyü ırk, renk, cinsiyet, yaş, sağlık durumu, engellilik, dini, siyasi ve diğer inançlar, ulusal veya sosyal arka plan, aile durumu, mülkiyet durumu, cinsel yönelimi veya başka kişisel koşullar üzerinden adaletsiz bir konuma sokmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Çek Cumhuriyeti'nde 15 yaşından büyük gerçek kişiler gönüllülük yapabilir. Yurtdışı gönüllülük için 18 yaş üzeri şartı vardır. Çek Cumhuriyeti gönüllü kanunu ayrıca askerlik hizmetinin ve askerlik hizmetine alternatif diğer hizmetlerin gönüllü hizmetler dışında kaldığını hükme bağlamıştır. Ayrıca gönüllü bir işyerinde ücretli çalışan, ya da öğrenciyse gönüllü hizmeti çalıştığı işyeri ve okulu dışında yapabilir denmektedir.

Macaristan gönüllülük kanununda, okula devamı engellemediği, fiziksel ve zihinsel gelişimini engellemediği takdirde 10 yaşından büyükler gönüllü olabilir denmektedir ancak 16 yaşından küçük olanların gece gönüllülük yapamayacakları ifade edilmektedir. Macaristan kanununda, eğer kişinin kendisi veya bir yakın akrabası için yapılıyorsa, eğer kanun tarafından şart koşulmuşsa, eğer bir mahkeme veya başka bir kurum tarafından zorunlu tutulmuşsa veya taraflar farklı bir yasal ilişki üzerinden anlaşma yapmışsa bu faaliyetin kamu yararına gönüllü hizmet olarak kabul edilmeyeceği yazılıdır.

Romanya gönüllü kanununda gönüllü faaliyetlere katılım askerlik hizmeti veya askerlik hizmeti yerine geçen diğer hizmetleri ikame etmez ve gelir karşılığı yapılan işe denk olarak gösterilemez hükmü vardır. Aile, arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri ile bağlantılı kişisel ve düzensiz gönüllü faaliyetlerin kanun kapsamı dışında bırakıldığı vurgulanmaktadır. Romanya gönüllü kanununda gençlerin gönüllülüğü ayrıca beş madde olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra uluslararası gönüllülüğün teşvik edilmesi amacıyla, gönüllü faaliyet sürdüren yabancı uyruklu gönüllülere oturma izni verileceği de belirtilmiştir.

Sırbistan gönüllü kanununda mesleki eğitim ve staj için harcanan zamanın; kanunen tanımlanmış herhangi bir yükümlülük, aile arkadaşlık ve komşuluk, haftada 10 saatten az geçici gönüllülük faaliyetlerinin kanun kapsamı dışında olduğu belirtilmektedir. Sırbistan reşit olmayan gönüllüler ve 18 ile 21 yaş arasındaki gönüllüler için, bu yaş grubunun iş yerinde korunması ile ilgili düzenlemelerin tümünün gönüllü faaliyetlerde aynen uygulanacağı yazılmaktadır. 15 yaşın altında olan kişiler gönüllülük yapamaz, sadece eğitimleri ve gelişimlerine yönelik olarak gönüllü faaliyetlerde yer alabilirler. 15-18 yaş aralığı için ebeveyn veya vasinin yazılı muvafakati gereklidir. Diğer yandan Sırbistan gönüllülük kanununda, kimlerin gönüllülük yapamayacağı sayılmaktadır. Buna göre, eğer yararlanıcılar çocuklar, engelli kişiler, yaşlılar, başka bir kişinin yardımına ve bakımına ihtiyacı olan kişiler, hasta kişiler veya tamamen veya kısmen yasal kapasiteden yoksun kişiler ise, şartlı salıverme ile zorunlu psikiyatrik tedavi şeklinde güvenlik tedbiri uygulanmış kişiler; hayat ve bedene karşı, insan ve vatandaşların özgürlükleri ve haklarına karşı, cinsel özgürlüğe karşı, evliliğe ve aileye karşı, insan sağlığına karşı işlediği cezai bir suçtan dolayı yasal olarak suçlu bulunan kişiler; tamamen veya kısmen çalışma kapasitesinden yoksun olan kişiler; tamamen veya kısmen ebeveyn haklarından yoksun bırakılan ve aile içi şiddet nedeniyle tedbirler alınan kişiler, gönüllülük yapamazlar.

Gönüllü sayılması için yazılı bir gönüllülük sözleşmesi yapılması kanunda yer alıyor mu? Zorunlu mu? Koşula mı bağlı?

Gönüllülük sözleşmesi olarak adlandırılabilen yazılı bir sözleşmenin tanımı ve unsurları birçok ülkenin gönüllülük kanununda belirlenmiştir. Özellikle kanunlarda gönüllülüğün bir sözleşme temelinde yapılacağı, sözleşmenin gönüllü ile gönüllü faaliyeti düzenleyen kurum arasında olacağı en yaygın ifade edilmiş biçimdir. Diğer yandan, bazı ülkelerin kanunlarında, özellikle belirli süreden uzun gönüllülükler için yazılı sözleşme zorunlu tutulmuşken, bazı ülkelerde zorunlu olmaması, kurum ve gönüllü arasında kararlaştırılması ve isteğe bağlı olması yer almaktadır. Ayrıca, bazı ülkelerde yazılı sözleşme yapılması çeşitli koşullarda zorunlu hale getirilmiş bazıları ise sadece çalışılan süreye bağlı olarak zorunlu hale getirilmiştir.

Makedonya’da örneğin gönüllü çalışmayı organize eden örgüt, ayda 40 saatin üzerindeki gönüllü çalışmalar için ülke vatandaşı gönüllü gerçek kişiyle bir sözleşme imzalamakla yükümlü olarak tanımlanmıştır. 40 saatin altındaki Makedonya vatandaşı gönüllüler için de yazılı olarak bir gönüllülük sözleşmesi düzenlenebilir. Gönüllünün kendisine tanınan haklar ve sorumlulukları içeren yazılı bir iş tanımı almaya ve yapılacak işin şartları ve tehlikeleri konusunda bilgilendirilmeye hakkı vardır.

Macaristan gönüllülük kanunu bir gönüllü sözleşmesinin nasıl olacağına ilişkin genel ilkeleri içermektedir. Bunlar ilgili faaliyetin tanımı ve yeri, yapılacak işin süresi, gönüllüye sağlanacak harcırahlar ve sözleşmenin sona erme koşullarıdır. Buna ek olarak yazılı sözleşmenin şart olduğu durumlar sayılmıştır: En az on gün süreli gönüllü çalışma (18 yaş altındaki gönüllüler veya kanuni ehliyeti sınırlı yetişkinler için bu süre iki gündür); gönüllüye harcırah verilmesi; gönüllü inşaat ruhsatı gerektiren bir inşaat işiyle ilgili çalışma; gönüllü hizmetin yurtdışında verilmesi; her iki tarafın da sözleşmeyi anında sona erdirmeye hakları bulunduğu; gönüllünün sözleşme yapmayı talep etmesi durumudur.

Romanya gönüllülük kanununda gönüllülük sözleşme temelindedir ve yazılı şekilde yapılması mecburidir. Kanun’da gönüllü faaliyetler gönüllü ve ev sahibi kurum arasında tarafların özgür iradeleriyle imzaladıkları ve bu kanundaki hükümlere tabi olan bir yazılı sözleşme altında gerçekleştirilir ifadesi yer almaktadır.

Portekiz gönüllülük kanunu bir gönüllü ile bir kurum arasındaki ilişkiyi, faaliyetlerin kapsamını ve mekânını, bu faaliyetlere katılım kriterlerini, gönüllü faaliyetin süresini ve sona erme şartlarını, kurum içi bilgilendirme ve rehberlik sistemlerini, sonuçlara ilişkin düzenli değerlendirmeleri, eğitim faa-

liyetlerinin geliştirilmesini, risklere karşı korunma ve işten kaynaklı sorumluluklarını, anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin prosedürleri ve gönüllülerin belirlenmesi ve sertifikasyonu içeren bir gönüllü programı rehberliğinde yürütülen bir ilişki olarak tanımlar.

Sırbistan gönüllü kanununda, gönüllülüğün bir sözleşme temelinde yapılacağı, belirtildikten sonra, uzun süreli gönüllülük durumunda (en az üç ay boyunca haftada 10 saatten fazla süren gönüllülük); gönüllü reşit değilse, yabancı ise ve gönüllü faaliyetin yararlanıcıları çocuklar, engelli kişiler, yaşlılar, başka bir kişinin yardımına ve bakımına ihtiyacı olan kişiler, hasta kişiler veya tamamen veya kısmen yasal kapasiteden yoksun kişiler ise, ya da gönüllünün ya da kuruluşun talebi bu yönde ise, gönüllü faaliyetin yazılı gönüllü sözleşmesi ile yapılacağı yazılıdır.

Polonya gönüllülük kanununa göre, ayda 30 günü aşan gönüllü hizmet durumunda, gönüllü hizmetler, bu hizmetlerin kapsamını ve süresini belirten, aynı zamanda ne şartlar altında sona ereceğini hükme bağlayan, imzalı bir anlaşma üzerinden sağlanır. Yararlanıcı, gönüllünün istemesi durumunda yapılacak hizmetin kapsamını da içeren yazılı bir sözleşme yapmak ve gönüllünün hizmetleri konusunda bir yazılı beyan hazırlamakla yükümlüdür.

Çek Cumhuriyeti'nde gönüllülük kanununda gönüllü delege edebilecek kurum ve kuruluşların İçişleri Bakanlığı tarafından akredite edilecek sivil ve dini örgütler olduğu belirtilmiş ve bu kurumlara kayıtlı gönüllülerin, gönüllüleri çalıştıracak kurumları yönlendirebileceği belirtilmiştir. Kanuna göre, gönüllü delege edebilen akredite kuruluşla gönüllüyü çalıştıran kurum arasında sözleşme yapılması gerektiği belirtilmiştir. Çek Cumhuriyeti gönüllü kanununda kısa dönem ve uzun dönem gönüllülük ayrımı yapılmaktadır. Bir gönüllü, üç ayı aşan uzun dönemli gönüllü hizmeti yapacaksa ya da yurtdışındaki kısa ya da uzun dönemli hizmetlerde, yazılı olmak kaydıyla, temsilci kurum ile yapılan bir sözleşme temelinde gönüllülük yapabilir. Kanunda, gönüllü olmak için sağlık ve polisten temiz kâğıdı gerektiği ibaresi yer almaktadır.

Kanunda gönüllülük sözleşmesinin iş sözleşmesinden farkı belirtiliyor mu?

Sözleşme olmasa bile, kanunda hiçbir şekilde ücret alamayacağı yazıyor mu?

Gönüllülük sözleşmesinin ücretli ilişkiye dayanan bir sözleşme olmadığı birçok ülkenin kanununda belirtilmiştir. İncelenen bütün ülkelerde sözleşme olsun olmasın, gönüllü olarak yapılan iş karşılığı bir ücret almamaz ibaresi bulunmamaktadır.

Makedonya gönüllü kanununda, gönüllü gönüllülük temelinde ve karşılığında mali veya başka bir tür kazanç elde etmeksizin faaliyetleri sağlayan gerçek kişidir denilmektedir. Çek Cumhuriyeti gönüllü kanununda, kâr amacı güden ve gelir yaratıcı faaliyetlerin bu kanunun dışında olduğu belirtilmektedir. Sırbistan gönüllü kanununda gönüllüye gönüllü faaliyeti karşılığı parasal ödeme yapılamayacağı, mali fayda sağlanamayacağı yazılıdır.

Macaristan gönüllü kanunu 1996 tarihli Çalışma Kanunu'nda değişiklik yaparak istihdam ile gönüllülüğü gönüllülük sözleşmesi temelinde birbirinden ayırmıştır. Macaristan gönüllü kanununda, eğitim, kaza sigortası, harcırah ödeme olarak kabul edilmezken, gönüllü kendisi veya bir yakınının gönüllülük sayesinde elde edecekleri herhangi bir mali kazanç çalışma karşılığı alınmış ödeme olarak kabul etmektedir.

İtalyan gönüllü kanunu bir gönüllünün rolünün bir kurumdan gelir elde edilen her tür çalışan-işveren ilişkisi dışında olduğunu hükme bağlamaktadır. İtalyan kanununda gönüllünün, hizmet yararlanıcısı dahil, kimseden ödeme alamayacağı belirtilmektedir. Romanya gönüllü kanunu, gönüllü faaliyetlerin çalışma hayatı ilişkileri ve işveren ile parça başı çalışan ücretli işçiler arasında doğan ilişkiler dışında kalan bir yasal ilişki çerçevesinde yapılan, kamu yararına faaliyetler olduğunu hükme bağlamaktadır.

Portekiz gönüllü kanunu gönüllü hizmetlerinin tamamlayıcı olma ilkesini, yani gönüllülerin bir kurumun faaliyetlerini yürütmek için gerekli insan kaynağını ikame edemeyeceklerini hükme bağlamaktadır. Portekiz gönüllü kanunu ücret karşılığı çalışmamayı gönüllülüğün temel ilkesi kabul etmektedir. Bu ilke ile gönüllülere gönüllü hizmetler karşılığında ödeme yapılmayacağı, hibe veya bağış verilemeyeceği anlamına geldiği kanunda belirtilmektedir.

Polonya gönüllü kanunu, gönüllülüğü, iş kanununda yer alan şekliyle bir ücret almadan yapılan hizmet olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, gönüllüler tarafından sağlanan hizmetlerin değerinin Medeni Kanun ve vergi düzenlemeleri uyarınca yararlanıcıya yapılmış bir katkı olarak kabul edilemeyeceği belirtilmektedir.

Gönüllünün yaptığı harcamalar ödenmeli mi?

Yemek ve yolculuk, gider usulü ya da harcırah olarak?

Gönüllülük faaliyeti sırasındaki ulaşım, yemek gibi masraflar ücret olarak kabul edilmeyeceği ve gönüllünün gönüllülük yaparken yaptığı harcamalar gönüllüye ödenebileceği tüm ülkelerin gönüllü kanununda yer almaktadır. Birçok ülkenin kanununda ise eğitim, donanım, iş güvenliği ile ilgili harcama-

ların gönüllüye ödenebileceği ve bunun ücret olarak kabul edilemeyeceği belirtilmektedir.

Makedonya gönüllü kanununa göre, gönüllülükle ilgili önceden anlaşılmış harcamalar (yemek giderleri, gönüllü çalışma yapılan yere gidiş dönüşteki ulaşım masrafları, resmi ziyaretlerin ulaşım masrafları ve eğitim masrafları) tazmin edilmektedir.

Çek Cumhuriyeti gönüllü kanununda, ülkede var olan yönetmeliklere uyulması gerektiği belirtilmektedir. Gönüllü çalıştıran kurumlar iş saatleri, aralar, izin koşulları ve işyeri güvenliği konusunda çalışma hayatına ilişkin ilgili yönetmeliklere ve cep harçlığı belirlenirken ulaşım masrafına ilişkin yönetmeliklere uymak zorundadır denilmektedir.

Macaristan gönüllü kanunu, yıllık değeri aylık asgari ücretin % 20'sini geçmemek kaydıyla, gönüllülere ikramiye verilmesine imkân vermektedir. Macaristan gönüllü kanununda ayrıca kıyafet, koruyucu teçhizat veya malzemeler, ulaşım, konaklama veya yemek sağlanması veya bunlar için ödenen harcırah, gönüllünün kurum yararına kendi aracını kullanması durumunda ki masraflar, aşı, muayene ve diğer hastalık önleyici hizmetler, eğitim maliyetleri, gönüllünün hayvanının beslenme, bakım ve eğitimi için yapılan masrafları iş karşılığı ödeme sayılmaz ibaresi yer almaktadır. Kanun ayrıca gönüllülere hangi koşullarda günlük harcırah verileceğini detaylandırmaktadır. Örneğin, kanun birden fazla kurumda gönüllülük yapan kişilerin aynı süre zarfında sadece bir kurumdan harcırah alabileceğini ve gönüllünün diğer kurumları bu tür konularda bilgilendirmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır.

Benzer şekilde, İtalyan gönüllü kanunu gönüllülerin gönüllü faaliyetten kaynaklanan harcamalarının kurum tarafından belirlenen sınırlarda tazmin edilebileceğini hükme bağlar. Gönüllü sadece gönüllü faaliyet esnasında doğan harcamalar için kurumların kendileri tarafından belirlenen oranlarda ödeme alabileceği belirtilmektedir.

Sırbistan gönüllü kanununda gönüllü faaliyetin gerçekleşmesi için ortaya çıkan seyahat, konaklama, yemek ve diğer masrafların ücret olarak kabul edilemeyeceği yazılmıştır. Ayrıca, araç, gereç ve iş elbisesi; eğitim ve tıbbi muayene harcamaları ve asgari ücretin % 30'unu geçmeyen harçlık ödemelerinin ücret ödemesi olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Romanya gönüllü kanununda ev sahibi kuruluşun faaliyetlerin yapılmasından kaynaklanan maliyetleri sözleşme hükümleri uyarınca ve ilgili kanun hükümlerine tabi şekilde tazmin edebileceği açıklanmıştır.

Benzer şekilde, Portekiz gönüllü kanunu gönüllülerin sadece faaliyetlerin yapılmasından kaynaklı harcamalarının ilgili kurum tarafından belirlenen

miktar üzerinden tazmin edilmesini zorunlu tutmaktadır. Çalışanlara ilişkin diğer yönetmeliklerde yer alan yararlanıcı adına yapılan faaliyetler nedeniyle gönüllünün yüklendiği iş seyahatleri ve harcırahlar dahil, diğer gerekli harcamaların bu kapsamda olduğu yazılmıştır. Polonya gönüllü kanununa göre, kurumlar gönüllü faaliyetler ile ilişkili ulaşım harcamalarını ve harcırahları ilgili kanunlarda çalışanlara tanınanlar temelinde karşılamakla yükümlüdürler.

STK gönüllü için sosyal sigorta yaptırmalı mı?

Gönüllülük, gönüllü hizmet karşılığı bir ücretli ilişkiye dayanmadığı için sosyal sigorta ilişkisine temel teşkil edecek hukuki bir ilişki yaratmadığı incelenen ülke örneklerinden görülmektedir. Gönüllülüğü seferber etmenin ilgili kurumu gönüllüyü sosyal sigorta sistemine dahil etme yükümlülüğü ülkelerin çoğunda yer almamaktadır. Romanya'da ev sahibi örgütün sosyal sigorta yaptırmayı zorunludur. Bazı ülkelerde gönüllülere sosyal sigortadan yararlanma bir imkân olarak tanınmaktadır.

Bunlardan birincisi Çek Cumhuriyeti'dir. Çek Cumhuriyeti'nde, uzun dönemli gönüllülük durumunda, sözleşmelerin yasal koşulları yerine getirmeleri halinde, gönüllülerin (eğer yoksa) sosyal sigortadan yararlanmalarına imkân verilebilir, ortalama haftada 20 saat ve üstünde gönüllü hizmet durumunda delege kurum sosyal sigortayı en alt sınırdan öder ve bunu İçişleri Bakanlığı sübvansiyon olarak delege kuruma ödeyebilir denilmektedir.

Diğer ülke ise Portekiz'dir. Portekiz gönüllü kanununda, gönüllüler zorunlu sosyal sigorta sistemi içerisinde değilse gönüllü sosyal sigorta sistemine dahil edilme ve kanun tarafından öngörülen tazminat, teşvik, emekli aylığı ve diğer olanaklardan yararlanma hakkı öngörülmüştür. Polonya gönüllü kanunu gönüllüye genel sağlık sigortası altında sağlık için mevcut imkânlardan yararlanma ve bir kaza durumunda tazminat alma imkânı tanır.

Hastalık riski? İş kazası ve meslek hastalığı sigortası yapılmalı mı?

STK'larda çalışan gönüllülerin özellikle riskli alan çalışmaları sırasında iş kazası ve meslek hastalığı sigortası yapılabilir. Bazı ülkeler gönüllü için iş kazası sigortasını zorunlu tutarken, bazı ülkelerin kanununda bu sigortanın yapılması ya da yapılmaması yazılı bir karar olması koşuluna bağlanmıştır. Bazı ülkeler ev sahibi örgütün gönüllüye gerekli bilgi eğitim, donanım ve hijyen koşulları sağlanmasını yükümlü kılmaktadır. Ülkelerde ortak olan hüküm ise kaza sigorta ödemesinin bir ücret ödemesi sayılmayacağı konusundadır. Ücret ödenmeden gönüllünün iş kazası meslek hastalığı sigortası yapılabilirdir.

Makedonya gönüllü kanununda, eğer bu kararlaştırılmışsa kurum gönüllü çalışma sırasındaki iş hastalıkları ve kazaları için sosyal sigorta yapmakla yükümlüdür. Makedonya gönüllü kanununda, gönüllülük faaliyetin başlangıcından önce kendisinden beklenen hakları ve yükümlülükleri içeren bir iş tanımının kendisine ulaştırılması ve gönüllü çalışmanın şartları ve tehlikeleri hakkında bilgilendirilmesi; işyeri güvenliğine ilişkin kurallar uyarınca gönüllü çalışma sırasında koruyucu teçhizatları kullanmak gönüllünün hakları arasında sayılmaktadır.

Macaristan gönüllü kanunu hayat, sağlık, kaza ve mali sorumluluk sigortasının iş karşılığı ödeme olarak kabul edilmeyeceğini hükme bağlar. Macaristan'da kurumlar kaza sigorta yapabilirler ve iş için güvenli koşulları sağlamakla yükümlüdürler. Gönüllüler hayatları, sağlıkları veya fiziksel bütünlükleri için doğrudan tehdit oluşturan bir faaliyette yer almayı reddedebilirler.

İtalyan gönüllü kanunu kurumların gönüllülük faaliyetine katılan üyelerine kaza veya hastalıklara karşı sigorta yapmalarını zorunlu tutar. Gönüllü kurumlar gönüllü çalışmada yer alan üyelerine kazalar, hastalıklar ve faaliyetin kendisinden doğan üçüncü kişilere olan mesuliyetlere karşı sigorta yapmak zorundadır.

Portekiz gönüllülüğünden kaynaklı yaşanan bir kaza veya hastalık durumunda tazmin edilme, emeklilik ve ilgili yardımları alma hakkı vardır, gönüllü sağlıklı ve güvenli koşullarda çalışmak bakımından garanti altında olmak zorundadır ifadesi bulunmaktadır. Sırbistan gönüllü kanununa göre, gönüllü faaliyeti organize eden kuruluş, eğer sözleşmede belirtilmişse ve uzun süreli gönüllülük söz konusu ise gönüllüyü kaza ve meslek hastalığına karşı sigortalamalıdır.

Polonya gönüllü kanununda, ev sahibi örgüt, gönüllünün ilişkide olduğu üçüncü kişilerin riskleri ile ilgili de sigorta tedbirleri almak zorundadır. Bunun ötesinde kanun ev sahibi örgüte, otuz günden fazla olmayan bir süre boyunca hizmet veren her gönüllüye kaza sigortası yapma yükümlülüğü verir. Ev sahibi örgüt, gönüllüye sağlanan hizmetlerle ilişkili sağlık ve güvenlik riskleri ve bunlardan korunma kuralları konusunda bilgi vermek ve farklı kanunlarda çalışanlara tanınan haklarla uyumlu şekilde, ilgili tıbbi muayeneler, işyeri güvenliği ve hijyeni konusunda kişisel korunma ve eğitim dahil, güvenli ve hijyenik çalışma koşulları sağlamakla yükümlüdür. Kanun ayrıca gönüllüye, ev sahibi örgütü bu yükümlülüklerden muaf tutma hakkı tanır, ancak bu muafiyet yazılı bir bildirim ile tanınmalıdır.

Çek Cumhuriyeti’nde ise delege edilmiş örgüt, gönüllüyü çalışacağı örgüte yollamadan önce, gönüllünün yapacağı işin yeri ve riskine bağlı olarak, gönüllünün kendinden kaynaklanan ya da başka kişilerden kaynaklanan, sağlığını ya da mallarını kapsayan bir sigorta yapar denilmektedir. Bu sigorta da İçişleri Bakanlığı tarafından delege örgüte verilebilecek olan sübvansiyonlar arasında sayılmaktadır.

İşsizlerin gönüllülüğünde işsizlik ödeneği kesiliyor mu?

Gönüllüğün herkesin hakkı olduğu Makedonya ve Romanya dışındaki ülkelerde gönüllü işsiz ise ve işsizlik ödeneği alıyorsa işsizlik ödeneğinin kesileyecek olması yazılıdır.

Çalışılan konuda eğitim, oryantasyon ve bilgilendirilme hakkı; katılım hakkı vd. haklar yer alıyor mu?

Kanunda kurumda yapılacak işlerle ilgili eğitim alma hakkı, bilgilendirilme hakkı, istediği takdirde karar alma süreçlerine katılım hakkı, yetenek ve bilgisine uyan görevleri yapma hakkı bazı ülkelerin gönüllü kanununda açıkça belirtilmiş.

Makedonya gönüllü kanununa göre, gönüllü hizmeti sağlayan ev sahibi örgütün genel faaliyetleri konusunda bilgilendirilme, örneğin kendisinin dahil olacağı gönüllü hizmetlerle ilgili olanlar, sözleşmede yer alan hizmetin verilmesi için gerekliyse eğitim alma ve hizmetlerin sunumuna ilişkin kararlarda görüş verme ve bilgilendirilme hakkına sahiptir. Yapılacak gönüllü hizmet ile ilgili eğitim hakkını masraflarının karşılanmasının yanı sıra, gönüllü çalışma sırasında izin almak ve mola kullanmak sayılmaktadır.

Sırbistan gönüllü kanununda gönüllü hizmet ve faaliyetlerinin yürütülmesi için bir eğitim gerekliyse uygun eğitim almak ve gönüllülük sırasında profesyonel yardım ve destek almak gönüllünün hakları arasında sayılmaktadır. Katılım konusu da kanunda ele alınmıştır ve kanunda “gönüllü hizmet ve faaliyetlerinin yürütülme şekli hakkında karar verilirken kendisine danışılması” ifadesi yer almaktadır. Eğitim masraflarının karşılanmasının ücret sayılmayaacağı belirtilmiş ve mutabık kalınan süre kadar, gönüllülük sırasında dinlenme ve günlük dinlenme kullanmak gönüllünün hakkı olarak tanımlanmıştır.

Romanya gönüllü kanununda, gönüllünün programın geliştirilmesi ve uygulanmasına aktif olarak katılma ve kendi mesleki eğitimi ile uyumlu işlerde çalıştırılma haklarının kabul edildiği hükmüne yer verilmiştir. Ayrıca kanunda çalışma saatlerinin gönüllünün sağlığı, ruhsal ve fiziksel becerilerinin üzerinde olumsuz etki yaratmamasının gerekli olduğu belirtilmektedir.

Portekiz gönüllü kanunu gönüllülerin gönüllü hizmetlerin sağlanmasını geliştirmek amacıyla başlangıçta ve gönüllülük süresince eğitim almaları gerektiğini ve gönüllülüğün gelişmesini etkileyen sorunlarda dinlenmeleri gerektiğini hükme bağlar. Kanuna göre gönüllü, gönüllü programlarını oluşturma, projesinin içeriği ve süresi ve tasarımında aktif olarak yer almak hakkına sahiptir.

Polonya gönüllü kanunu gönüllü çalıştıran kurumun gönüllülerin eğitim faaliyetlerini karşılmasına imkân verir. Macaristan gönüllü kanununda, kurum, gönüllülük faaliyeti ile ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek için gerekli bilgileri verir denmektedir.

Gönüllülerin görev ve sorumlulukları yer almalı mı?

Ülkelerin gönüllülük kanunlarında, gönüllülerin görev ve sorumlulukları bazen hiç yer almazken ve bu ilişki ev sahibi örgüt ile gönüllü arasındaki sözleşmeye veya sözlü anlaşmaya bırakılırken, bazen çok ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bazı ülkelerde görev ve sorumluluklar arasında, ayrımcılığa uğramamak ya da hizmet verdiği üçüncü kişilere yönelik ayrımcılık yapmamak maddeleri yer almaktadır.

Makedonya gönüllü kanununda, gönüllünün görev ve sorumlulukları kanunda maddeler olarak sayılmıştır. Bunlar gönüllülüğü organize eden örgütü, hizmetleri yerine getirmesine engel olan hastalık veya diğer nedenler hakkında bilgilendirmek; gönüllülük hizmetlerini kanunlara, gönüllülük sözleşmesine ve daha önce kendisine bilgi verilen kurumun genel kurallarına uygun bir şekilde ifa etmek; hizmet kalitesini arttırmak amaçlı eğitimlere katılmak; gizliliği olan bilgileri, hizmete başlamadan önce kendisine tanıtılan gönüllülüğü organize eden kuruma ilişkin gizli verileri, korumak; ve gönüllülüğü organize eden kurumu kendisine ilişkin, o kuruma zarar verebilecek tehditler konusunda bilgilendirmek olarak özetlenebilir. Makedonya gönüllü kanununda gönüllünün bir hakkı olarak ayrımcılığa uğramamak yer almaktadır. Kanunda “gönüllü çalışmayı organize eden kurum gönüllüyü ırk, renk, cinsiyet, yaş, sağlık durumu, engellilik, dini, siyasi ve diğer inançlar, ulusal veya sosyal arka plan, aile durumu, mülkiyet durumu, cinsel yönelimi veya başka kişisel koşullar üzerinden adaletsiz bir konuma sokmamalıdır” ifadesi yer almaktadır.

Sırbistan gönüllü kanununda gönüllünün hakları ve yükümlülükleri sayılmıştır. Bunlar arasında gönüllülük koşulları, gerçekleştireceği hizmet ve faaliyetler, gönüllülük organizatörünün diğer düzenlemeleri ve genel akitleri

hakkında bilgi sahibi olma hakkı en başta sayılmaktadır. Gönüllü kuruluşun davranış kurallarını tanımak, yani gönüllülüğün gerçekleştirildiği faaliyetlerde öngörülen etik davranış kurallarını bilme hakkı ve uymak yükümlülüğüne sahiptir. Gönüllü hizmetlerin sunulması mesleki bilgi gerektirdiğinde, gönüllünün meslek kurallarına uygun olarak, profesyonel ahlâka uygun olarak, şahsen ve doğrudan hizmet sunmak; ve yararlanıcının kişisel özelliklerine bakılmaksızın tarafsız olarak hizmet sunmak yükümlülüğü vardır. Sırbistan gönüllülük kanununda gönüllünün hizmet verdiği üçüncü kişilere ayrımcılık yapma yasağı ayrı bir madde olarak yer almaktadır. Gönüllünün hayatını veya sağlığını tehlikeye atan önemli durumlar veya gönüllülük sırasında temas ettiği kişilerin yaşamı veya sağlığı hakkında bilgi sahibi olmak hakkı ve kendi sağlık durumu ile ilgili gerekli bilgileri kurula vermek yükümlülüğü; gizlilik ve kişisel verilerin korunması hakkı ve yükümlülüğü Sırbistan gönüllülük kanununda yer almaktadır.

Macaristan gönüllü kanununda, gönüllüler üzerlerine aldıkları işleri kendileri yapmak ve ev sahibi örgütün ilgili yasal kurallarına, profesyonel ve etik sorumluluklarına ve talimatlarına uymak zorundadır ibaresi yer almaktadır. Romanya gönüllü kanununa göre, gönüllüler kendilerine verilen görevleri yapmakla, edinilen bilgilerin gizliliğini korumakla, düzenlenen, öncülük edilen veya önerilen eğitimlere katılmakla ve kullandıkları malzemeleri korumakla yükümlüdür denmektedir. Gönüllülerin fırsat eşitliği temelinde ve herhangi bir ayrımcılığa uğramadan faaliyetlere katılma hakkı kanunda yer almaktadır.

Portekiz gönüllü kanunu gönüllülerin sorumlu olduğu görevleri saymaktadır. Bunlar arasında yerine getirdikleri faaliyetin gerektirdiği mesleki etik kurallara ve tüm yararlanıcıların özel hayatlarına saygı duymak; işbirliği yaptıkları kurumun işleyişini düzenleyen normlara uymak; özenli, tarafsız ve dayanışmacı şekilde hareket etmek; kendi faaliyetlerine ilişkin kapasiteyi güçlendirmeyi amaçlayan eğitim programlarına katılmak; kendi kullanımlarına verilen malzeme, teçhizat ve araçları zarar vermeden kullanmak; kurumun çalışanları ile işbirliği içinde çalışmak; kendilerine bu tür bir yetki verilmediği sürece kurumun bir temsilcisi gibi hareket etmekten kaçınmak; gönüllü faaliyetlerini üzerinde anlaşılan programa uygun bir şekilde yerine getirmeyi garanti etmek ve gönüllülük titrini sadece faaliyet esnasında kullanmak yer almaktadır.

Gönüllü sözleşmesinin nasıl biteceği kanunda yer alıyor mu?

Ülkelerin çoğunda sözleşme yapılması ev sahibi örgüt ile gönüllü arasındaki anlaşmaya bırakılmıştır. Kanunda yer almasının oldukça ayrıntı olacağı düşünüülerek bu konuda düzenleme yapılmamıştır.

Makedonya gönüllü konusunda sözleşmenin ne zaman biteceği, gönüllünün ne şekilde gönüllülüğü bırakabileceği, gönüllülüğü organize eden örgütün ne zaman gönüllüyü bırakabileceği madde madde sayılmıştır. Bunlar, tahmin edilebileceği gibi, sözleşmenin süresinin tamamlanması; iki tarafın karşılıklı rızası, gönüllülüğü organize eden örgütün dağılması, gönüllünün vazgeçmesidir.

Sırbistan gönüllü kanununda da gönüllülüğün feshi ayrı iki madde olarak yer almaktadır. Bu kanuna göre, mutabakata dayalı ya da tek taraflı fesih mümkündür. Gönüllü herhangi bir zamanda sebebini belirtmeden sözleşmeyi feshedebilirken, gönüllü kuruluş ihtiyacı bitğinde ya da gönüllüye taahhüt ettiği şartları sağlayamadığında sözleşmeyi bitirebilir.

Romanya gönüllü kanununda, gönüllü ve ev sahibi örgütün bir gerekçe göstermeden, 15 gün önce bildirerek sözleşmeyi tek taraflı olarak fesih hakkı bulunmaktadır. Macaristan, Romanya ve Portekiz gönüllülük kanunlarında gönüllülük sözleşmesinin sona ereceği koşullar açıkça belirtilmiştir. Polonya gönüllü kanununda ise gönüllülük sözleşmesinin sona ereceği koşullar sözleşmede yer alır denmektedir.

Gönüllülere yönelik kamusal teşvikler var mı?

Gönüllülüğün teşvik edilmesinin temel amaç olduğu gönüllü kanunlarında doğrudan gönüllüye ya da ev sahibi örgüte çeşitli teşvikler veren ülkeler bulunmaktadır.

Çek Cumhuriyeti gönüllü kanununda devlet ortalama haftada 20 saatten az olmamak kaydıyla yapılan uzun dönemli gönüllülük hizmetleri için kuruma sosyal sigorta masrafları, gönüllü kayıtlarının tutulması, gönüllü hizmetlerinin başlatılmasına yönelik hazırlıklar ve hizmetlerin performansının yükseltilmesi için teşvik verebilir denmektedir.

Romanya gönüllü kanunu gönüllülerin kanundaki hükümler uyarınca onursal unvan, madalya ve ikramiyelerden yararlanma haklarını hükme bağlamaktadır. Portekiz gönüllü kanununda gönüllülerin ilgili mevzuatta belirtildiği şekilde gönüllü faaliyetleri süresince toplu taşıma dahil bazı alanlarda özel indirimden yararlanabilecekleri belirtilmiştir.

3. GÖNÜLLÜLÜK KANUNU İÇİN TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Gönüllülük Kanunu yapılma süreci konusundaki uluslararası konjonktür ve Türkiye’deki gelişmeler makalenin ilk bölümünde tartışılmıştı. İkinci bölümde ele alınan çeşitli ülkelerin gönüllülük kanunlarından da yararlanılarak, bu son bölümde TGA 2019’un gönüllülük kanunu ile ilgili olabilecek sonuçlarına; Doğan-Yenisey’in bu kitapta yer alan makalesindeki çerçeveye ve öncesinde Doğan-Yenisey’in Kabakcı ile olan kitabına dayanarak Türkiye için, sivil alanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek esneklikte ve sivil katılımı destekleyen, özgürlükçü bir gönüllülük kanununun kapsamı ve temel özellikleri tartışılacaktır.¹⁶

Makalenin ilk bölümünde tartışıldığı gibi, uluslararası deneyimler, aşırı düzenleme riskinin olduğu durumlarda ve kanunun gerek gönüllülere gerek örgütlere ağır yükler doğurma ve gönüllülüğü teşvikten çok kontrol etme ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda kanun yapmak yerine bazı farklı kanunların içine çeşitli düzenlemelerin eklenmesi daha uygun bir çözüm olarak önerilmektedir (ECNL, 2014). Türkiye’de daha önce değinilen birçok nedenle aşırı düzenleme riski vardır. Makalenin bu bölümünde tartışılmaya çalışılan gönüllülük yasal çerçevesiyle ilgili öneriler, uluslararası ve ulusal konjonktür nedeniyle geliştirilecek bir gönüllülük kanununun aşırı düzenleme ve denetleme riskine karşı esnek ve gerek STK’ları gerek gönüllüleri güçlendirme ve destekleme çabası olarak düşünülebilir.

Gönüllülük kanunu teklifi için öneriler amaç, kapsam ve tanımlar, gönüllünün ve sivil toplum kuruluşunun hakları ve sorumlukları, gönüllülük sözleşmesi, gönüllünün sağlık ve güvenliği olarak 4 başlık altında toplanacaktır.

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Türkiye’de gönüllü tanımının bulunmaması iş ve sosyal güvenlik hukuku bakımından gönüllünün işçi olarak nitelendirilmesini kolaylaştırmaktadır (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017). İncelenen ülkelerin tümünde bu kanunun gönüllülüğün tanımlanması, güçlendirilmesi, korunması, teşvik edilmesi konusu bulunmaktadır. Gönüllülüğün güçlendirme amacının gerekçesi olarak vatandaşın toplumsal hayata katılımı (Macaristan, İtalya, Romanya, Sırbistan), demokratik, eşitlikçi ve çoğulcu toplum (Makedonya, İtalya, Sırbistan) ve toplumsal dayanışma (Macaristan, Romanya, Portekiz, İtalya) konuları ülke kanunlarında yer almaktadır.

¹⁶ Bu konudaki tartışmaların ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı Kübra Doğan-Yenisey’e ve Habip Kocaman’a teşekkür ederim.

Özellikle bu kanunun sivil toplum örgütlerinin ve gönüllülerinin kontrol ve denetlenmesi ile ilgili olmaması ve gönüllüler ve gönüllü faaliyetler üzerinde caydırıcı etki yaratmaması, gönüllülüğü caydırmaması önemlidir. Mevzuat STK'lara yeni yükler yaratmayacak, küçük STK'ları olumsuz etkilemeyecek şekilde düzenlenmelidir (Hadzi-Miceva, 2007). İncelenen ülkeler arasında gönüllülüğü düzenleyen kurumların kayıt ve bildirim zorunluluğu bir tek Macaristan'da bulunmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, Türkiye için bir gönüllülük kanununda amaç olarak aktif vatandaşlığın, sivil katılımcılığın, toplumsal iş birliği ve dayanışmanın güçlendirilerek çoğulcu demokrasinin geliştirilmesinin yer alması önemlidir. Diğer yandan kanunun amacının, gönüllü çalışmayı tanımlamak, kolaylaştırmak, teşvik etmek, desteklemek olduğu ve gönüllü faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllülerin haklarını korumak ve sorumluluklarını düzenlemek olduğu belirtilmelidir.

Kitabın ikinci makalesinde ayrıntıları verilen TGA 2019'un gönüllü yöneticileri ile yapılan mülakatlarında da gönüllülerle ilgili kayıt ve bildirim zorunluluğuna karşı kaygılar gönüllü yöneticileri ve STK yöneticileri tarafından dile getirilmiştir. Uluslararası karşılaştırmalara göre, Türkiye'de gönüllülük ve STK'lara üyelik sayıca azdır (ISSP, 2014; Birleşmiş Milletler Gönüllüleri, 2018). Dolayısıyla bu kanun vatandaşların sivil hayata, sivil toplum örgütlerine gönüllü olarak katılımını olumlu yönde etkilemesi gereği açıktır. Kontrol ve denetleme ağırlıklı bir kanun ve uygulama kurumsal gönüllülüğün daha da azalması ile sonuçlanabilir.

Kanunun sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük dışındaki, diğer gönüllülük biçimlerini kapsamadığı ülkelerin kanunlarında bulunmaktadır (Macaristan, Romanya, Makedonya, Portekiz). Kanunun bireysel ve geleneksel gönüllülük biçimlerinin tümünün kanunla kapsanmasının tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır (DGEAC, 2010). Çünkü akla gelebilecek tüm gönüllülük biçimlerini düzenlemek zor ve hatta tehlikeli olabilir (Hadzi-Miceva, 2007). Sivil toplum örgütlerinde gönüllülüğün teşviki gibi belirli amaçlara sahip bu kanunun çok geniş bir yelpazeye yayılmış zengin ve esnek bir gönüllü ortamını kısıtlaması için, bu kanunun ne tür gönüllü faaliyetleri kapsamadığı sayma yoluyla gönüllü kuruluşlar tanımı altında verilen dışındaki kurum ve formları kapsamadığı belirtilmelidir. Örneğin Türkiye için yapılacak bir gönüllü kanununda imece, akrabalık, komşuluk gibi geleneksel yardımlaşma, işbirliği ve benzeri biçimlerin; bireysel gönüllü çalışmaların ve tüzel kişiliği olmayan girişim ve topluluklarda yapılan gönüllü çalışmaların kapsam dışı olduğu belirtilebilir.

Yine kanunun kapsamı ile ilgili olarak nelerin dahil olduğu konusu önemli bir konudur. İncelenen ülkelerin kanunlarında, dernek ve vakıflar (Makedonya), hükümet dışı örgütler (Polonya), kamu kurumları (Makedonya, Polonya), kâr amacı gütmeyen kurumlar (Romanya), kâr amacı gütmeyen özel ve kamu hukuku kapsamındaki tüzel kişiler (Portekiz, Sırbistan), gönüllü örgütler (İtalya), kamu yararına dernek ve vakıflar (Macaristan) ifadeleri yer almaktadır. Dini kurumların yer aldığı ülkeler de bulunmaktadır (Macaristan, Makedonya). Türkiye için gönüllülük kanununun Anayasa güvencesindeki, toplantı hak ve hürriyetlerinin bir unsuru olarak kâr amacı gütmeyen tüzel kişiliği olan kanunla kurulmuş dernek ve vakıfların bünyesinde sürdürülen gönüllülük faaliyetlerini kapsayabileceği önerilebilir.

Ülkelerin çoğunda gerek STK'lar gerek kamu kurumlarında gönüllülük aynı kanun ile düzenlenmektedir. Türkiye'de kamu kurumlarında gönüllülük ile ilgili çeşitli yasa ve yönetmelikler bulunmaktadır. Ancak STK'larda gönüllülükle ilgili bir yasa ya da yasa maddesi bulunmamaktadır (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017). O nedenle Türkiye için yapılacak bir gönüllülük kanunu kamu kurumlarını kapsamayıp sadece STK'larda gönüllülük ile sınırlı olabilir. Kamu kurumlarında halihazırda kendi mevzuatlarına bağlı olarak süren gönüllülük faaliyetlerinin devamı, istenirse de sivil toplum kuruluşlarında gönüllülükle ilgili olan kanun hükümlerinden yararlanma olanağı anlamlı bir hüküm olacaktır.

18 yaş altı ile ilgili düzenlemelerin olduğu ülkeler bulunmaktadır (Makedonya, Çek Cumhuriyeti, Sırbistan). Bunlar genel olarak, gençlerin gönüllülüğünün teşvik edilmesi, eğitim ve kendilerini geliştirme amaçlı olması, faaliyet sürelerinin ve yaptıkları gönüllü faaliyetlerin uzun dönemde caydırıcı olmamasıyla çok ilgilidir. Örneğin Sırbistan gönüllü kanununda, 21 yaş altındaki gönüllülerin çalışma koşulları iş kanununda ilgi yaş grubu ile ilgili düzenlenen kurallara uyumlu olmalıdır denilmektedir. Türkiye'de gençlere söz hakkı aile ve eğitim kurumlarında oldukça kısıtlıdır.¹⁷ Gönüllülük, katılım hakkını geliştirecek şekilde düzenlenmeli, gençlerin ucuz ve sessiz işgücü olarak kullanılmaları yerine kendilerini geliştirebilecek projelerde yer almaları önemlidir.¹⁸ Diğer yandan, 18 yaş altı gönüllüler için ebeveyn onayı ve çocuk işçiliğinin varlığı ve riskleri de gözönüne alınarak bezdirici çalışma sürelerine yönelik kısıtlar konabilir, ayrıca kendilerini geliştirebilecekleri faaliyetlerde yer almaları eklenebilir.

¹⁷ <http://genclik.bilgi.edu.tr/yayinlar/sebeke-projesi-yayinlari/>

¹⁸ Bu kitabın üçüncü makalesinde gönüllülüğün gençlik açısından güçlendirme süreci olarak kurulup kurulmadığı ve yurttaşlık becerilerinin gelişimine ne ölçüde katkıda bulunduğu tartışılmaktadır.

Diğer yandan Türkiye’de toplam aktif dernek sayısı 119.712 adet iken, bunların 18.304 adedi dini hizmetlerin gerçekleşmesine yönelik faaliyet gösteren derneklerdir (DERBİS) ve bu dernekler de bu kanun kapsamında olacaklardır. Onun dışında tüzel kişiliği olmayanlar, kanun kapsamına alınmayan diğer gönüllülük türlerinin arasında olacaklardır.

Kanundaki düzenlemeler açısından bakıldığında üç önemli tanıma yer vermek yararlı olacaktır. Bunların birincisi gönüllü faaliyet/gönüllülük, ikincisi gönüllü ve üçüncüsü ise gönüllüleri faaliyetlerine katan kurumlarla ilgili tanımlardır.

İncelenen ülkelerin kanunlarının bir kısmında gönüllü faaliyet/gönüllülük/gönüllü çalışma tanımları bulunmaktadır. Bu tanımların ortak noktaları gönüllü faaliyetin maddi kazanç karşılığı olmadığı (tümü), gönüllü faaliyetin iş-çi-işveren ilişkilerinden bağımsız olduğu (Romanya, İtalya, Polonya), kendisi ve ailesi dışında başkaları için yapıldığı (Romanya, Makedonya, İtalya, Portekiz, Sırbistan, Macaristan) yer almaktadır. Özetle, gönüllü faaliyetin herhangi bir maddi kazanç karşılığı olmadığı, para, eşya, kan bağışının gönüllü faaliyet olarak sayılamayacağı (ILO, 2011; Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017), gönüllünün serbest iradesine dayalı olmayan başka bir kanun ya da yönetmelikle düzenlenmiş askerlik ve staj ya da aile, akraba, komşu ve arkadaşlara yönelik hizmetlerin gönüllü faaliyet sayılamayacağı en yaygın tanımlardır.

ILO tarafından gönüllü çalışmanın ölçülebilmesi için yapılan bir çalışmaya göre gönüllü çalışma tanımı “Gönüllü çalışma, bireylerin ücret almadan ve zorunlu olmadan, bir kurum üzerinden ya da doğrudan kendisi tarafından, aile bireyleri dışında doğrudan başkaları için yapılan faaliyetlere yönelik harcadıkları zaman” dır (ILO, 2011). ILO tanımının en önemli özelliği, gönüllü çalışmanın sosyal ve ekonomik hayata katkısını ölçmek olduğu için, kişinin kendi iradesi ile hiçbir ücret almadan yapacağı bir faaliyet tanımıda yer alırken, bir kurum üzerinden olduğu kadar kendi başına başkaları için yapacağı faaliyetler için ayrılan zaman da tanımıda yer almaktadır. Türkiye için önerilecek gönüllü kanununda amacın ekonomik katkısı olan tüm gönüllü faaliyetleri ölçmek olmadığı, ve sadece kâr amacı gütmeyen kurumlardaki gönüllülüğü düzenlemek ve teşvik etmek olduğu için ILO tanımında yer alan “doğrudan kendisi tarafından yapılan faaliyetleri” çıkararak bir tanım üretmek daha anlamlı olacaktır.

Bunun dışında, ILO tarafından yapılan aynı çalışmada (ILO, 2011) yer alan bazı gönüllü faaliyet/ gönüllü çalışma tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlara göre gönüllü çalışma, yakın akrabaları dışında, başka birisi için (bireyler veya gruplar) veya çevreye fayda sağlamak amacıyla, zaman harcaya-

rak yapılan herhangi bir faaliyettir (Ulusal Sosyal Araştırmalar Merkezi ve Gönüllülük Araştırma Enstitüsü, 2007). Gönüllü çalışma, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için ücretsiz çalışmadır (Bjarne Ibsen, 1992). Gönüllü çalışma, bir kişinin özgür iradesi ile yaptığı, başkalarının yararına ya da kâr amacı gütmeyen ve parasal ya da aynı bir ödeme olmayan bir amaç için, zaman ve çaba harcamayı gerektiren bir iştir (Butcher, 2010). Türkiye için bir gönüllülük kanunu kapsamında, gönüllü faaliyet, bireylerin ücret almadan ve zorunluluk olmadan, dernek ve vakıfların bünyesinde, aile bireyleri ve doğrudan kendisi ile ilgili olmayan faaliyetlere yönelik harcadıkları zaman olarak tanımlanabilir.

Gönüllü ile ilgili tanımlar incelendiğinde, en yalın tanımın ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu tarafından yapıldığı söylenebilir. Buna göre, “Bir kuruluş aracılığıyla veya bir kuruluş için ücretsiz gönüllü faaliyetler gerçekleştiren kişiler” gönüllüdür (ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu, 2008). Gönüllü tanımı, bu kanunun amacı ve kapsamına uygun olarak, gönüllü faaliyet yapan gerçek kişilerdir. Serbest iradeleriyle, istedikleri kurumda, istedikleri alanda ücret ya da maddi herhangi bir karşılık almaksızın gönüllü faaliyet yapabilirler. Gönüllünün serbest iradesi birçok ülkenin kanununda yer almaktadır (Portekiz, İtalya, Romanya, Çek Cumhuriyeti). Türkiye için geliştirilecek bir gönüllülük kanununda da gönüllü tanımı serbest iradesiyle, zamanını ve (fiziki veya fikri) emeğini doğrudan kendisi ve ailesine yönelik olmayan bir alanda, maddi bir karşılık beklemezsizin kullandıran gerçek kişidir ifadesi yer alabilir.

Yukarıdaki iki tanımdan anlaşılacağı gibi, gönüllünün gönüllü faaliyeti yapacağı kuruluş kanun ile kurulmuş bir dernek ya da vakıf olacaktır. Türkiye için yapılacak bir kanunda gönüllü faaliyeti bünyesinde gerçekleştirecek kuruluşlar için yapılan tanım önerisinde kanun ile kurulmuş olmak ve kâr amacı gütmeyen dernek ve vakıflar dışında bir ayrıma gidilmemesi önemlidir. Kamu yararına olan, herhangi bir bakanlık tarafından akredite olan, sosyal yardım ve sağlık vb. alanlarda çalışan gibi kurumsal ve tematik ayrımların kendisi STK’lar arasında ayırım yapmak anlamına gelecektir.

Özellikle Türkiye’de kamu yararına olan dernek sayısının az olduğu, toplam dernekler içinde 360 kamu yararına dernek olduğu (DERBİS) ve 2019 yılında Dernekler Kanunu’na eklenen madde ile kamu yararına çalışan derneklerin Cumhurbaşkanlığı kararıyla tespit edilir maddesi dikkate alındığında, böyle bir ayırımın gönüllülüğü teşvik etmeyeceği gibi, dernekler arasında önemli bir ayırım yaratacağı anlaşılabilir.

Haklar ve sorumluluklar

Gönüllünün ve kuruluşun hakları ve sorumlulukları birçok ülkenin kanununda yer almaktadır. Örneğin gönüllülerin temiz ve güvenli koşullarda çalışma hakkı (Portekiz, Polonya, Macaristan) ya da gönüllünün, gönüllülüğü organize eden örgütü, hizmetleri yerine getirmesine engel olan hastalık veya diğer nedenler hakkında bilgilendirmesi sorumluluğu (Makedonya, Sırbistan); gönüllülerin koruyucu donanımları kullanmak zorunda oldukları ve kullandıkları malzemeleri korumakla yükümlü olmaları (Romanya, Portekiz, Makedonya); gönüllü faaliyetini yerine getirirken etik kurallara ve kurumun genel kurallarına uymaları (Makedonya, Macaristan, Portekiz, Sırbistan); hizmet kalitesini arttırmak amaçlı eğitimlere katılmaları (Makedonya, Romanya, Portekiz, Macaristan); gizliliği olan bilgileri, hizmete başlamadan önce kendisine tanıtılan gönüllülüğü organize eden kuruma ilişkin gizli verileri, üçüncü kişilerin bilgilerini ve haklarını korumaları (Portekiz, Romanya, Makedonya, Macaristan, Sırbistan); gönüllülerin üzerlerine aldıkları işleri yapmaları (Macaristan, Romanya), kuruluş tarafından gönüllüye karşı ayrımcılık yapılamayacağı (Makedonya, Romanya) ve gönüllünün hizmet verdiği üçüncü kişilere karşı ayrımcılık yapamayacağı (Sırbistan) bunlar arasındadır.

Kimler gönüllü olabilir?

Çocuk, genç, yaşlı, çalışan, işsiz, emekli, engelli, tüm vatandaşlar, kişilik özelliklerine bakılmaksızın, fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılığa uğramadan gönüllü olma hakkına sahiptir. Doğaldır ki sivil toplum örgütünün nice liksel ve niteliksel olarak gönüllü ihtiyacını belirleme hakkı vardır. Örneğin Portekiz gönüllü kanununda gönüllü faaliyete katılmanın, sivil toplum örgütünün belirleyeceği ve ilan edeceği gönüllü programı belgesi çerçevesinde gerçekleşeceği belirtilmektedir. Birçok ülke kanununda yer aldığı gibi, 18 yaşını doldurmamış gönüllülerin yasal temsilcilerinden yazılı onay alınması durumunda gönüllü olabilecekleri kanunda yer alabilir.

Birçok ülke kanununda olduğu gibi, Türkiye için yapılacak bir gönüllülük kanununda, gönüllünün gönüllü faaliyeti gerçekleştirmesinin önünde engel olarak bir sağlık sorunu, engellilik durumu veya başka bir neden varsa bu konuda sivil toplum örgütünü bilgilendirmeleri gerektiği yer alabilir. Bazı gönüllülük türleri için sağlık raporu beklenebilir.

Yabancıların gönüllülüğü ülke kanunlarında çok farklı olarak yer almaktadır. Özellikle AB ve BM'nin gönüllülüğün yasalarla düzenlenmesi ve önünün açılması konusundaki ısrarlarının bir nedeni de uluslararası gönüllü-

lüğün serbest olmasının, gönüllü faaliyetlerin farklı kültürlerin tanınması ve hoşgörünün gelişmesi için bir araç olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası gönüllüğün teşvik edilmesi, ülkelerin gönüllülük kanunu çıkarmasının amaçları içinde sayılmaktadır (ECNL, 2014 ve Hadzi-Miceva, 2007). İncelenen ülkelerin kanunlarında gerçek yabancı kişilerin gönüllü olabilecekleri yer almaktadır (Sırbistan, Romanya, Makedonya, Macaristan). Türkiye’de var olan kanunlara uygun olarak ve sığınmacıların gönüllülüğünü kolaylaştırmak amacıyla, TC vatandaşı olmayanlara yönelik bir düzenlemenin gönüllülük kanununda yer alması önemlidir. TGA 2019’un gönüllü yöneticileriyle yapılan mülakatlardan sığınmacı statüsünde olan kişilerin gönüllü olarak faaliyetlere katıldığı derneklerin olduğu, yasal düzenleme olmadığı için yabancı gönüllüyü geri çeviren derneklerin olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim ve bilgilendirilme hakkı

Bu kitabın birinci makalesinde yer alan TGA 2019’un anket sonuçlarına göre Türkiye’de gönüllüler gönüllü faaliyetlerine katıldığı kurumdan % 75,5 oranında eğitim ve oryantasyon almaktadır. 28 yaş altında olanların oryantasyon ve eğitim alma oranı % 88,5 iken 59 yaş üstüne bu oran % 61’e düşmektedir. Herhangi bir işte çalışmayan gönüllü daha çok oryantasyon ve eğitim alırken, gönüllünün eğitim düzeyi arttıkça ve gönüllü çalışılan süre arttıkça oryantasyon ve eğitim alma oranı azalmaktadır. Bir STK’nın gönüllülük stratejisinin en önemli ayaklarından biri de gönüllüye eğitim ve oryantasyon yapılmasıdır. Eğitim ve oryantasyon, STK’da yapılacak işlerle ilgili bilgi edinme anlamına gelmektedir. Gönüllünün eğitim ve oryantasyonunun olması, diğer yandan gönüllülük yapılan kurumun tanınması, misyon ve vizyonun paylaşılması ve karar alma süreçlerine katılımın artması için önemli bir adımdır.

Anket sonuçlarına göre, STK’ların % 80’e yakınının, gönüllü programının en önemli adımı olan iş tanımı yapma sürecini yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca STK ile gönüllü arasındaki ilişki, ileride tartışılacağı gibi, eğer bir sözleşmeye dayanacaksa, iş tanımının sözleşmenin en önemli ve en kapsamlı bölümü olduğu ve bunun Türkiye’de TGA 2019’un sonuçlarına göre % 80 oranında zaten yapılmakta olduğunu vurgulamakta yarar var.

Eğitim düzeyi düşük gönüllülerin bir iş tanımı ile çalışmalarına daha çok rastlanmaktadır. Gönüllülüğün eğitim düzeyi yükseldikçe iş tanımı olma oranı düşmektedir. Süre açısından incelendiğinde, uzun süreli çalışanlarda (50 ay üzeri) iş tanımı olma oranı düşmektedir. Bu sonuç büyük olasılıkla, gönüllülükte kurulan uzun süreli ilişkinin bir iş tanımı yapmaya gerek bırak-

mayacak kadar taraflar arasında bilinir olmasından ve güven/tanışıklık ilişkisini beraberinde getirmekten kaynaklanmaktadır.

Katılım hakkı

Diğer yandan, ankete cevap veren gönüllülerin yarısı iş tanımının yapılmasına katkıda bulduklarını belirtmişlerdir. Gerek iş tanımı olması gerek bunun hazırlanmasına gönüllünün katkıda bulunması gönüllünün yetenek ve bilgisine yönelik gönüllülük yapma hakkının kullanılabilmesine yol açacaktır. Bunun bir anlamı da iş tanımı olması gönüllüler tarafından da istenen ve kabul edilen bir durum olmasıdır. Ancak katkıda bulunanların yaş ve cinsiyet dağılımı farklılık göstermektedir. İş tanımına katkıda bulunanların % 67'si 59 yaşından büyüktür. 28 yaşından genç olanların iş tanımı yapılmasına katkısı % 37. Gençlerde iş tanımına katkıda bulunma oranının düşmesi, gençlerin daha çok verilen işleri yapıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Gençlerin her alanda katılımının yüksek olması aktif vatandaşlık ve sivil alanının genişlemesi açısından çok önemli, STK'ların gençlere kendilerini geliştirmeleri ve katılımcılığı deneyimlemeleri için yer açmaları, gençlerin ailede, okulda ve işyerlerinde yaşadıkları yetişkinlerinin kararlarına tabi olma sürecini yeniden üretmemeleri önemlidir.¹⁹ Romanya başta olmak üzere, birçok ülke gençlerin gönüllülüğü için ayrı kanun yapmışlar ya da gönüllü kanunu içinde özel yer ayırmışlardır.

Uzun süreli gönüllülerin (% 69) iş tanımı yapmaya katılımı kısa süreli gönüllülerinkine (% 29,5) göre yüksektir. Erkeklerin % 62'si iş tanımının hazırlanmasına katılırken kadınların iş tanımına katılma oranları düşüktür (% 42). Çalışanlar iş tanımı yazmaya daha fazla katılıyorlarken (% 59,3), çalışmayanların iş tanımına katkıda bulunması ise daha düşük bir orandır (% 42,4). Öğrencilerin ise iş tanımına katkıda bulunma oranı % 33'tür. Anketi cevaplandıran gönüllü "Gönüllülük politik bir duruştur" ifadesine tamamen katılıyorsa iş tanımı hazırlamaya katkısı % 55,9; bu ifadeye katılmıyorsa iş tanımı hazırlamaya katkısı % 39,4. İş tanımının yapılan işi ne kadar kapsadığı sorusu da iş tanımının kalitesini göstermek bakımından önemlidir. Oluşukça yüksek bir katılımı yapılan iş tanımları aynı zamanda oluşukça da doğru yapılmış. İş tanımı ile gönüllülük yapanların % 64'ü iş tanımı ile yapılan işin uyumlu olduğunu söylemiştir. Eğitim durumu arttıkça daha az oranda kapsıyor. Eğitimi yüksek olanların iş tanımı dışına çıkma olasılığı daha yüksek.

¹⁹ Gençlerin katılımı konusu bu kitabın üçüncü makalesinde ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

TGA 2019'un anket sonuçlarından, diğer ülkelerin kanunlarında da gönüllü hakları arasında sıklıkla yer alan eğitim alma ve katılım hakkı konusunda Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının başarılı deneyimleri olduğu anlaşılmaktadır. Özetle, gönüllülük için yapılacak bir kanunda, eğitim alma, oryantasyona katılma ve en azından yer alınan faaliyetlerin kapsamı, iş tanımı ve değerlendirme sürecine katılım hakkının olması gereklidir. Bu madde gönüllü ile ilişkilerini karar alma süreçlerinin her adımına katmak isteyen, üye ve gönüllüleriyle hiyerarşik olmayan bir ilişki sürdürmek isteyen STK'lar için kısıtlayıcı olmamalıdır. Ancak dernek ve vakıfları karar alma organları ve bu organlarda yer alan kişilerin sorumluları kanunlarda yer aldığı için, gönüllülük kanununu, gönüllüleri bu organların karar alma süreçlerine dahil edecek şekilde formüle etmek kolay değildir. Kanun, çerçevesinde formüle edilemese dahi, gönüllüleri yönetim kurulu veya daha enformel karar mekanizmalarına katan STK'lar olduğu TGA 2019'da mülakat yapılan yöneticilerin anlatılarından anlaşılmaktadır.

Gönüllü davranış kuralları

Ülke kanunlarında gönüllünün hakları ve sorumlulukları arasında etik değerlere bağlı kalarak çalışmak, kurumun normlarına saygı göstermek, üçüncü kişilerin haklarını ve bilgilerini gizli tutmak yer almaktadır (Makedonya, Macaristan, Sırbistan, Portekiz) . Yukarıda söz edilen yüksek oranda eğitim ve oryantasyon alma, iş tanımını bilme ve bunun yapılmasına katılma esas olarak gönüllünün yerine getireceği gönüllü faaliyetin ne olduğu ile ilgilidir. Ancak gönüllü faaliyetin nasıl yerine getirileceği ise gönüllü faaliyeti düzenleyen kurumun gönüllü hizmeti vereceği üçüncü kişilere yönelik etik politika belgeleri ve üçüncü kişilerle ilgili davranış kod ve kuralları geliştirmiş olmaları ile yakından ilgilidir. Özellikle engelli, çocuk, göçmen ve yaşlı gibi kırılgan gruplarla çalışan sivil toplum kuruluşlarının etik kuralları içeren politika belgeleri üretmeleri ve bunu hem profesyonel çalışanlarla, hem gönüllülerle hem de üçüncü kişilerle paylaşımları önemlidir. Gönüllülerin de bu politika belgelerine ve gönüllülük kodlarına uymak yükümlülüğü bulunması beklenmelidir. Diğer yandan hizmetlerin sunulması mesleki bilgi gerektirdiğinde, meslek kurallarına uygun olarak, profesyonel ahlâka uygun olarak, şahsen ve doğrudan hizmet sunmak önem kazanmaktadır. Bu kitapta yer alan Uyan-Semerci'nin Gönüllülükte Etik makalesinde gönüllülüğün iyi niyet ve fedakârlığın ötesinde etik değerler çerçevesinde tartışılmasına ve burada STK'lara, yazılı etik değerlerin üretilmesi, eğitim, oryantasyon ve süpervizyon başta olmak üzere önemli görevler düştüğü tartışmaya açılmaktadır.

Özetle, Türkiye için çıkarılacak bir gönüllülük kanununda, sivil toplum kuruluşunun kuruluş ve etik değerleri ve gönüllü davranış kodları konusunda gönüllüleri bilgilendirme ve kişilik haklarını kişisel verilerini saklı tutmak yükümlülüğü; gönüllülerin ise yerine getirdikleri gönüllü çalışma ile ilgili mesleki ve etik gerekliliklere bağlı kalmak; bünyesinde gönüllü çalışma yaptığı gönüllü kuruluşun norm, ilke ve değerlerine, gönüllülük davranış kodlarına ve ilgi politika belgelerine uygun davranmak; gönüllü faaliyet esnasında temas ettikleri kişilerin özel hayatlarına ve kişilik haklarına saygı göstermek, edindiği kişisel verileri korumak yükümlülükleri bulunduğu yer alabilir.

Harcamaların karşılanması

Gönüllü ve kurumun hakları ve sorumlulukları başlığı altında önce gönüllünün gönüllü faaliyetle doğrudan ilgili olan giderlerin kurum tarafından karşılanması ele alındığında, özetle birçok ülkede bu uygulamanın yapıldığı, Türkiye’de giderler ile ücret arasındaki ayrımın yer aldığı mevzuatın olduğu söylenebilir. Ancak, araştırma sonuçlarından çok az sayıda kurumun mali kısıtlar nedeniyle bu giderleri karşılayabildiği görülmektedir.

İncelenen ülkeler arasında Macaristan, Makedonya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Sırbistan ve Portekiz gönüllü kanunlarında gönüllüye harcamaları karşılığı ödeme yapılabileceği ve bunun ücret sayılamayacağı belirtilmektedir.

Her şeyden önce gönüllüye, gönüllü faaliyetle ilgili yaptığı harcamaların kurum tarafından ödenmesi, gönüllü ile kurum arasındaki ilişkinin ücretli ilişki olduğu anlamına gelmez. Nitekim, Doğan-Yenisey ve Kabakcı (2017) çalışmalarında “gönüllülere çalışmalarının karşılığı olarak değil, çalışma sırasındaki ulaşım, yemek, konaklama gibi olağan masrafları karşılığı yapılan ödemelerin ise sosyal sigorta ilişki bakımından kazanç olarak dikkate alınmayacağını vurgulamak gerekir” denilmektedir. Çalışmada, gelirlere yapılan harcamalar arasındaki farklılık, hizmet sözleşmesi ile çalışanlar açısından dahi sosyal sigorta ve vergi mevzuatında var olduğunu belirtmektedirler. Çalışma ayrıca, bu ödemenin miktarı konusuna da dikkat çekmektedir. Özellikle ödeme yapılan gönüllü kişi açısından ödemenin hayatını idame ettirdiği gelir işlevine sahip olup olmadığı hususlarına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Karşılaştırmalı hukukta bu konuda yıllık azami bir tutarın belirlendiği ve bu üst sınırı aşan ödemelerin ücret olarak kabul edilerek vergiye tabi tutulduğu belirtilmektedir (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 49-55).

Türkiye’de özellikle AB projesi yapan birçok kurumun da karşı karşıya geldiği gibi, gönüllü ya da faydalanıcıya verilecek olan harcırah her yıl Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayınlanan H cetvelinde yer alan²⁰ maksimum miktarı aştığında harcırahı alan kişi açısından gelir vergisine tabidir. 2020 yılı itibariyle vergiye tabi olmayan harcırah 73,25 TL (Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcıları) en düşük memur harcırahı ise 42,15 TL’dir. Gönüllü harcırahlarının H cetvelinde vergiye tabi olmayan düzeyde tutulması, gönüllünün gelir vergisi beyanname düzenleme olasılığına ve yükümlülüğüne yol açmayacak pratik bir çözüm olacaktır.

Gönüllünün yaptığı harcamaların kurum tarafından geri ödenmesi konusu TGA 2019 çerçevesinde yapılan anket sonuçlarına göre yok denecek kadar azdır. Ankete katılan 1.016 gönüllüden % 67’si gönüllülük yaparken yapılan masraflarını kendilerinin karşıladıklarını belirtmişlerdir, sadece % 15’inin harcamaları ise kurum ile ortaklaşa karşılanmaktadır. Gelir grubuna göre masrafı kimin karşıladığı önemli bir değişiklik göstermemekte ama yaş grubuna göre göstermektedir. Örneğin, 28 yaş altındaki gönüllülerin kendilerinin karşılama oranı % 55 iken; 59 yaş üzerinin masrafları kendi karşılama oranı % 81’e çıkmaktadır. Gönüllülük yapılırken yapılan ulaşım, yemek gibi harcamaların kurum tarafından karşılanması tüm ülkelerde bir hak olarak gönüllülere tanınmış durumda. Türkiye’de bu oran en çok gönüllülerin % 30’una yükselmektedir. Daha önce tartışıldığı gibi, gönüllülük üst-orta gelir düzeyindeki kişilerin girişebildikleri bir faaliyettir. Harcamaların ödenmemesi işsiz, göçmen ve yoksul vatandaşların gönüllülük yapma hakkını ellerinden almaktadır.

Derinlemesine mülakat yapılan neredeyse tüm STK yöneticilerinin masrafların ödenmesi konusunda bir çabası olduğu görülmektedir. Ancak bu çabanın daha çok şehirler arası bir yolculuk masraflarının karşılanması ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Eğer gönüllü fonlanan bir proje kapsamında faaliyetlere katılıyorsa yemek ve akbil verilmesi, ücretsiz eğitim verilmesi gibi yöntemlerin mümkün olduğundan söz edilmektedir.

Bu sonuçlar, bu masrafların kurum tarafından karşılanmasının gönüllülük kanunu ile zorunlu hale getirilmesinin gönüllülüğü teşvik etmeyeceğine işaret etmektedir. Harcırah verilememesi veya giderlerin karşılanamaması ise,

²⁰ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi ve Bağlı Cetveller, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/10/2020_Yili_Merkezi_Yonetim_Butce_Kanunu_Teklifi_ve_Bagli_Cetveller.pdf

daha önce tartışıldığı gibi, hem gençleri hem de alt gelir grubu üyelerinin gönüllülük yapmalarını olumsuz etkileyen bir faktör olduğu da vurgulanmaya değerdir. O nedenle münhasıran gençlerin gönüllü olmasını teşvik etmeyi amaçlayan ve bu açıdan kaynakları seferber edebilecek vakıf ve dernekler için ayrı maddeler konulması tartışılabilir.

Özetle, Türkiye için çıkarılacak gönüllü kanununa harcırah konusunda eklenecek esnek bir madde talep edildiği ve imkânlar elverdiği takdirde gönüllünün çalışmayla doğrudan ilgili harcamalarını karşılatılan oranda ve şekilde karşılamak olabilir. Gönüllü faaliyet yapılırken, gönüllünün fiilen gönüllü faaliyeti gerçekleştirirken yaptığı masrafların kurum tarafından karşılanıp karşılanamayacağı, hangi masraflarının karşılanabileceği, bunun düzeyinin ne olduğu, gönüllülük ilişkisinin başında karşılatılabilmesi yararlı olacaktır. Bu nedenle eğer giderlerin geri ödenmesi veya bir harcırah verilmesi söz konusu olabilecekse, bunun ayrıntılarının gönüllü ile yazılı bir sözleşme kapsamında ele alınmasının hem kurumu hem de gönüllüyü rahatlatacak bir durum olduğu söylenebilir.

Diğer Hak ve Sorumluluklar

Sivil toplum kuruluşunun gönüllü faaliyet için zorunlu olan materyale gönüllünün sahip olduğundan emin olmak, yoksa bunları asgari düzeyde de olsa sağlamak hakkı ve gönüllünün, gönüllü faaliyetin yürütülebilmesi amacıyla kendisine verilen materyali korumak ve talep edildiğinde gönüllü kuruluşa iade etmek yükümlülüğü bulunmaktadır.

Kanunda gönüllüyü faaliyetlerine katan kuruluşun gönüllülere duyulan ihtiyacı belirlemek, gönüllü başvurularını red ya da kabul etmek; ve gönüllüden gönüllü faaliyetin gerektirdiği işlerin zamanında, en iyi şekilde ve iyi niyet kurallarına uygun olarak yerine getirilmesini talep etmek ve beklemek hakkı olduğu ve gönüllünün de gönüllü faaliyet kapsamında üzerlerine aldığı görev ve sorumlulukları zamanında, en iyi şekilde ve iyi niyet kurallarına uygun olarak yerine getirmek yükümlülüğü olduğu karşılıklı olarak yer almalıdır.

Gönüllü çalışmadan dolayı gönüllünün işsizlik ödeneği kesilemez, gönüllü öğrenciyse burs, yurt ve öğrencilikten kaynaklanan benzeri hakları, gönüllü çalışmadan dolayı sona erdirilemez ifadesinin de yer alması gönüllülüğün teşvik edilmesi açısından önemi büyüktür.

Gönüllü ve kuruluşun hak ve sorumlulukları kanunda genel başlıklar altında yer alması ve nihai durumun esnek olarak ve kuruluş ile gönüllü ara-

sında düzenlenmesi esas olmalıdır. Bu esneklik için gönüllü ve kuruluşun kanunda belirtilecek haklara ve sorumluluklara sahip olduğu; bunlarla birlikte ve bunlarla sınırlı olmamak üzere, gönüllü çalışmanın gerekleri doğrultusunda tanınacak haklar ve uyulması gereken sorumluluklar, esas olarak gönüllü kuruluş ile gönüllünün karşılıklı beklentileri ve anlaşmalarına bırakılacağıın belirtilmesi yararlı olacaktır.

Gönüllü Sözleşmesi

Doğan-Yenisey ve Kabakçı'nın yorumuna göre, gönüllülüğün tanınması ve gönüllü sözleşmesinin tanınması birlikte gider. Gönüllülük sözleşmesi olarak adlandırılabilir bir sözleşmenin kanunda tanımlanması ve unsurlarının belirlenmesi mümkündür. Ancak zorunlu olmamalı, çok ayrıntılı olarak unsurları kanunda yer almamalı, sözleşmesiz gönüllü seferber etmek mümkün olmalıdır (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017: 92-96).

İncelenen ülkeler arasında, yazılı gönüllü sözleşmesinin zorunlu olduğu tek ülke Romanya'dır. Belirli bir çalışma süresine bağlı olarak yazılı sözleşme yapılması gereği olan ülkeler bulunmaktadır. Örneğin ayda 30 saat üstü için Polonya, 40 saat üstü için Makedonya gönüllü kanunu yazılı sözleşme yapılmasını gerekli kılmaktadır. Macaristan istihdam ile gönüllülüğü esas alarak gönüllülük sözleşmesi temelinde birbirinden ayırmıştır. Macaristan ve Sırbistan gönüllü sözleşmesini zorunlu tutmamış ve süre, harcırah alma durumu, işin türü, yurtdışı gönüllülük gibi durumlarda bazı gönüllü sözleşmesini gerekli koymuştur.

Türkiye için yapılacak bir kanunda gönüllü ile kurum arasında yazılı bir sözleşme yapılması için çeşitli koşullar yer alabilir. Örneğin, gönüllü faaliyetlerde, bir ay içinde yer alınan süre, gönüllünün harcamalarını geri alabilmesi ya da harcırah alabilmesi ve gönüllü faaliyetin riskleri ile ilgili olabilir.²¹

TGA 2019 anket sonuçlarına göre, gönüllülerin yarısının haftada 4 saatten az çalıştığı görülmektedir. Haftada bir gün veya daha çok çalışan gönüllüler sadece % 32'dir. Araştırmaya göre, Türkiye'de haftada 9 saatten fazla gönüllü faaliyete katılan gönüllülerin oranı ise % 21'dir. Yukarıda belirtildiği gibi, STK ile gönüllü arasında sözleşme yapmanın, birçok ülkede gönüllülük yapılan süreyle ilgili olarak farklılaşmaktadır. Araştırma sonuçlarından, haftada 10 ya da ayda 40 saatten fazla çalışanlarla sözleşme yapılması gereği

²¹ Gönüllünün gönüllü faaliyetle ilgili doğrudan yaptığı harcamaların karşılanması durumunda yazılı sözleşme yapılmasının sivil toplum örgütünü rahatlatacağı yukarıda tartışılmıştı. Riskli faaliyetlerden ne kastedildiği ise bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

kurumlar üzerine ağır bir yük getirmeyeceği anlaşılmaktadır. Örneğin, ayda 40 saatten fazla çalışan gönüllü ile kurum arasında yazılı bir gönüllülük sözleşmesi olması, gönüllülüğün gerektirdiği durumlarda kanıtlanması için önemli bir araç olabilir.

Kaldı ki, Türkiye’de gönüllülerle kurumlar arasında bir sözleşme yapma geleneği mevcuttur. TGA 2019 sonuçlarına göre, Türkiye’de STK ile gönüllü arasında yazılı sözleşme yapılma oran % 18 çıkmaktadır. Diğer yandan, gençlerle sözleşme yapılma oranı daha yüksektir. Örneğin 28 yaş altında sözleşme yapma oranı % 25,8’e yükselmektedir. Gönüllülük yapılan süre artıka sözleşme yapma oranı önce azalmakta, ancak faaliyet süresi 60 aydan daha uzun süreli olmaya başlanınca sözleşme yapma oranı artmaktadır. Burada sürenin uzun olmasından çok haftada ya da ayda çalışma sürelerinin ne kadar olduğu önemli olmaktadır. Çünkü bir gönüllü uzun yıllardan beri, kurumun her yıl düzenlediği bir faaliyette yılda birkaç gün görev alabilir. Bu gönüllünün uzun yıllardır kurumun gönüllüsü olduğu anlamına gelir. Ancak, ayda 40 saat gibi bir sürenin üzerinde çalışması durumunda, bir gönüllülük sözleşmesi ile iş sözleşmesinden yazılı bir sözleşme ile ayrıştırılması kurumu rahatlatacaktır.

Gönüllü sözleşmesinin yazılı olması gereken durumlar kanunda yer aldığına, sözleşmenin kapsamı konusunda da belirli başlıklara yer verilebilir. Bunlar gönüllü ve kuruluş hakkındaki kimlik, kuruluş ve iletişim bilgileri; gönüllü faaliyetin amacı ve hedef kitlesi, iş tanımı, faaliyetlerde uyulacak etik kurallar ve davranış kodları, işin yapılacağı yer, işin başlama ve bitiş tarihi, toplam süresi, haftalık çalışma süresi, gönüllü çalışmaya ilişkin masrafların hangilerinin ve ne kadarının, ne şekilde, kimin tarafından karşılanacağı gibi mali hususlar, gönüllüye verilmesi gereken eğitim ve yapılması gereken bilgilendirme konuları, gönüllü kuruluşun sağlayacağı materyaller, riskli faaliyetler içeren gönüllü çalışmalarda gönüllü kuruluşun yaptıracağı sigortaya ilişkin bilgiler olabilir.

Daha önce tartışıldığı gibi, kurumların gönüllü faaliyetleri için gönüllülere iş tanımı verme oranları % 80 gibi çok yüksek bir orandır. Eğer faaliyette bir risk yoksa, iş tanımı sözleşmenin esasını oluşturmaktadır. İş tanımı olması durumunda aslında sözleşme büyük oranda hazırdır.

Bazı ülkelerde gönüllü sözleşmesinin nasıl biteceği kanunda yer almaktadır. Bu örnekler iki tarafın karşılıklı rızası, gönüllülüğü organize eden örgütün dağılması, gönüllünün vazgeçmesi (Makedonya), gönüllü ve ev sahibi örgütün bir gerekçe göstermeden, 15 gün önce bildirerek sözleşmeyi tek taraflı

olarak fesih hakkı bulunması Macaristan, Romanya, Portekiz gönüllülük kanunlarında gönüllülük sözleşmesinin sona ereceği koşullar açıkça belirtilmiştir. Gönüllü faaliyetlerin çeşitliliği ve gönüllülerin farklılıkları dikkate alındığında, bu konunun kurum ile gönüllü arasında çözülmesi daha anlamlı gelmektedir.

Gönüllünün sağlık ve güvenliği

Makalenin ikinci bölümünde gönüllü kanunları incelenen bazı ülkelerde gönüllülere sosyal sigortadan yararlanma çeşitli koşullar altında, bir imkân olarak tanınmaktadır (Çek Cumhuriyeti, Portekiz, Polonya). Diğer ülkelerde ise, gönüllü hizmet bir ücretli ilişkiye dayanmadığı için sosyal sigorta ilişkisine temel teşkil edecek hukuki bir ilişki yaratmadığı görülmektedir. Ancak, gönüllülere sosyal sigorta imkânı tanınmış olsun ya da olmasın incelenen tüm ülkelerde, gönüllü faaliyetler sırasında karşılaşılabilecek olan riskler karşısında gönüllünün durumu, sağlığı ve hayatının korumasız bırakılması anlamına gelmeyeceği, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası yapılabileceği yer almaktadır.

Bazı ülkeler gönüllü için iş kazası sigortasını zorunlu tutarken (Çek Cumhuriyeti, İtalya ve Polonya), bazı ülkelerde kanununda bu sigortanın yapılması ya da yapılmaması için çeşitli koşullara bağlanmıştır: Makedonya gönüllü kurum ile gönüllünün ortak kararına bırakırken, Polonya'da kanun gönüllüye, ev sahibi örgütü bu yükümlülüklerden muaf tutma hakkı tanımakta, ancak bu muafiyetin yazılı bir bildirim ile tanınması istenmektedir. Sırbistan'da uzun süreli gönüllülük durumunda kaza sigortasının yapılması zorunlu tutulmaktadır. Çek Cumhuriyeti'nde, delege örgüt gönüllünün yapacağı işin yeri ve riskine bağlı olarak, gönüllünün kendinden kaynaklanan ya da başka kişilerden kaynaklanan, sağlığını ya da mallarını kapsayan bir sigorta yapmakta ancak bu sigorta da İçişleri Bakanlığı tarafından delege örgüte verilebilecek olan sübvansiyonlar arasında sayılmaktadır.

Doğan-Yenisey ve Kabakcı, yapmış oldukları çalışmada, Türkiye'de gönüllü çalışmanın sosyal sigorta ilişkisine temel teşkil edecek bir hukuki ilişki yaratmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada, Türkiye'nin sisteminde sosyal sigorta ilişkisi bir gelir elde etmek amacıyla yürütülen çalışma ilişkisi temelinde şekillenmekte olduğu vurgulanmakta ve gönüllünün çalışması, bir sözleşme ilişkisi çerçevesinde sürdürülse bile pozitif hukuk açısından sosyal sigorta ilişkisine temel teşkil etmeyeceği belirtilmektedir (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 55-76).

Ancak, sivil toplum kuruluşlarında faaliyetlere katılan gönüllülerin sağlık ve kazalara karşı korunmasız ve güvencesiz bırakılmaları beklenemez. Bu durumda Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017 ve Doğan-Yenisey'in kitapta ki makalesine göre, gönüllüleri faaliyetlerine katan sivil toplum kuruluşlarının "faaliyetin yürütülmesinde gerekli her türlü sağlık ve güvenlik önlemlerini alma" sorumluluğu olabilir. Ancak bu durum sivil toplum kuruluşlarında hangi önlemlerin alınması gerektiği konusu çok belirsiz kalabilir ve bu belirsizlik sivil toplum kuruluşlarının üzerinde ciddi bir idari baskı hissetmelerine yol açabilir. Bunu aşmanın en temel aracı için 6331 sayılı Kanun düzenlemesinden de yararlanılarak çok tehlikeli ve tehlikeli olarak tanımlanan²² işlerde kaza sigortasının zorunlu tutulması olabilir. Gönüllünün sağlık ve kaza riskine karşı koruma altında olması da çok önemlidir. Gönüllü gönüllü faaliyet yaparken bir kaza ile karşılaştığında, bu kanun olsa da olmasa da, sözleşme yapmış olsa da olmasa da, ilgili sivil toplum kuruluşu belirli sorumluluklar taşımaktadır (Doğan-Yenisey ve Kabakcı, 2017: 96-107).

Bu konu ayrıntılarıyla tartışılmadan önce, konu ile ilgili TGA 2019'un anket sonuçlarına bakmakta yarar bulunmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, gönüllü olarak çalışanların % 48,4'ü çalıştığı yerden, % 32,2'si aileden dolayı sosyal güvenceye sahip, öğrenci olduğu için üniversiteden ve geliri düşük olduğu için sosyal güvence primi devlet tarafından ödenen küçük oranlarda gönüllü var. Gönüllülerin % 1,5'i çalıştığı STK'dan dolayı sosyal güvenceye sahip. Ankete katılan gönüllülerin sosyal güvencesi olmayanların oranı % 9,2. Sosyal güvenceye sahip olmayanların % 24,6'sı 43 yaş altında olan, % 12'si ise 28 yaşından küçük olan gönüllüler. Sosyal güvencesi olmayan % 9,2 oranının cinsiyete göre kırılımları ele alındığında, % 8,3'ünün kadın, % 1'inin erkek olduğu görülmektedir. Genç ve kadın gönüllülerin sosyal güvencelerinin bu düşük durumu kaza sigortalarında özel bir dikkat gerektirmektedir.

Araştırmaya katılan 1.016 gönüllünün % 85'i sürdürülen gönüllülük faaliyetlerinin bir iş kazası ya da meslek hastalığı riski taşımadığı cevabını vermişlerdir. Benzer şekilde, yerine getirdikleri gönüllü faaliyetler süresince % 4'ü meslek hastalığı, % 4'ü de iş kazası ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu oran gönüllü faaliyetlerin çok düşük risk taşıdığını ama bazı durumlarda

22 İşyeri Tehlike Sınıfları listesinde 3.000'in üzerinde sektör tanımlanmıştır. Bunların içinden en tehlikeli olanlar arasında STK'larla ilgili olabilecek binaların büyük çaplı revizyonu, sıva işleri, boya işleri, hava ve su altı fotoğrafçılığı, itfaiye hizmetleri, vakıf üniversite hastaneleri sayılabilir. Sivil arama ve kurtarma faaliyetleri, ev hayvanları bakım hizmetleri tehlikeli sınıfta yer almaktadır. <https://www.isguvenligi.net/wp-content/uploads/mevzuat/6331-ISG-iliskin-isyeri-tehlike-siniflari-teblig-eki-20140418-17-1.pdf>.

riskin de olduğunu göstermektedir. Diğer yandan ankete katılan gönüllüler % 69 oranında projenin gerektirdiği ortamda çalıştıklarını belirtmektedirler. Hangi ortamda çalışmak istedikleri sorusuna ise % 72 oranında projenin gerektirdiği herhangi bir ortamda cevabı vererek, bunu kendilerinin de tercih ettiklerini belirtmektedirler. Bu tercih, gönüllüğün sosyalleşmeyle ilişkisini gösterirken aynı zamanda gönüllülerin “dışarıda” faaliyet gösterdiklerini göstermektedir. Gönüllü faaliyetin gerçekleştirildiği mekânlar kurumun binası ya da şehir dışına çıktıkça, kaza riski artmaya başlamaktadır. Gönüllü yöneticiler ile yapılan mülakatlarda dile getirildiği gibi, kurumun gönüllüsünü kattığı faaliyet türü bina ve şehir dışına çıktıkça, yöneticilerin risk kaygıları artmakta ve gönüllüsüne bir kaza sigortası yapma arayışının yükseldiğini göstermektedir.

Gönüllülere gönüllülük yaparken başa gelen hastalıklar sorulduğunda, gönüllüler % 19,8 ile psikolojik rahatsızlıkların başlarına geldiğini belirtmişlerdir. Ancak % 19,8 olan psikolojik rahatsızlık geçirme oranı çalışılan STK'nın hedef kitlesine göre değişiklik göstermektedir. Yoksullukla mücadele konusunda çalışan STK'larda gönüllülük yapan gönüllülerde % 33,7'ye çıkmaktadır. Siyasi mücadele yapan ve yaşlılarla ilgili STK'larda çalışan gönüllülerde % 28,6; sağlık ile ilgili STK'larda gönüllülük yapanlarda % 26,5; kadın hakları ile ilgili çalışan STK'larda % 26,5; insan hakları alanında çalışan STK'larda gönüllülük yapanlarda % 25, çevre ile ilgili gönüllülük yapanlarda ise % 21,8 çıkmaktadır. Hemşeri derneklerinin gönüllüleri ise çok düşük bir oranda psikolojik rahatsızlık geçiriyorlar. Hak temelli çalışan STK'ların gönüllülerin, hedef kitle ile karşılaşmalardan ve ilgili alanlardaki yaygın hak ihlalleri ile yüzleşmekten dolayı böyle yüksek bir oranda psikolojik rahatsızlık geçirdikleri düşünülebilir. Anketlerde böyle bir soru olmamakla birlikte, gönüllü yöneticiler ile yapılan mülakatlarda bu yönlü anlatılar yer almaktadır.

Araştırma bulguları eğitim düzeyi düşük olan gönüllülerin (ilkokul mezunu) diğer eğitim düzeylerine göre oldukça yüksek oranda iş kazası ile karşılaştığını gösteriyor. Muhtemelen ilkokul mezunu gönüllülere yaptırılan işlerin riskli olduğuna işaret etmektedir.

Gönüllü yöneticileri ile yarı yapılandırılmış mülakatlarda en çok vurgulanan kuruluşlarında yapılan gönüllü faaliyetlerde hiçbir riskin olmadığıdır. Buna rağmen, daha önce belirtildiği gibi, gönüllü yöneticileri ile yapılan derinlemesine mülakatlarda, esas olarak gönüllüleri faaliyet için farklı mekân ve şehirler kullanmakta olan STK'ların bir kısmının, düşük riskli görmüş olmalarına rağmen, gönüllülerini özel sigorta kurumları üzerinden ferdi sigor-

ta yapmış oldukları görülmektedir. Seyahat sigortası ile çözüm bulmaya çalışan STK'lar da bulunmaktadır.

Derinlemesine mülakatların gönüllülerin gönüllü faaliyet yürütürken karşılaştıkları riskler konusunda işaret ettiği nokta, STK'ların çok farklı risk yelpazesinde çalıştıkları ve gönüllü faaliyetlerin taşıdığı risklerin düzeyinin çok farklı olduğudur. O nedenle STK'lar için standart bir kaza sigortası anlamlı olmayacaktır. Kamuya ve özel sigorta şirketlerine önerilen farklı sigorta alternatifleri aşağıda ayrı bir başlık altında tartışılmaktadır.

4. KAMU VE ÖZEL GÖNÜLLÜ KAZA SİGORTASI ÖNERİSİ

Türkiye'de gönüllülüğü teşvik üzere çıkarılacak bir kanun tartışılırken, gönüllüleri gönüllülük yaparken karşılaştıkları kazalar karşısında kamu tarafından sağlanmış bir kaza sigortasının tartışılmaması önemli bir eksiklik olacaktır. Kamu kurumlarının gönüllü itfaiye vb. riskli faaliyet içeren gönüllülerle ilgili yönetmeliklerinde bu gönüllülere özel ferdi kaza sigortası yaptırılması söz konusudur.

TGA 2019 çerçevesinde yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda gönüllülerin genellikle genel sağlık sigortası kapsamında oldukları ve bu nedenle gönüllülük yaparken başlarına gelecek herhangi bir kaza durumunda genel sağlık sigortasından yararlanacakları yöneticiler tarafından sıklıkla belirtilmiştir.

Öncelikle, TGA 2019, anket sonuçlarına göre araştırmaya katılan gönüllülerin % 9,2'sinin herhangi bir sağlık güvencesi olmadığını göstermektedir. Diğer yandan, genel sağlık sigortası kapsamında olan bir gönüllü STK için gönüllülük yaptığı sürede bir iş kazası geçirdiğinde ve hastaneye gittiğinde, kazanın yeri ve nedeni belirlenmiş olacaktır. Gönüllünün uğradığı iş kazasının donanım eksikliği, bilgi eksikliği, gönüllünün sağlığını koruma gibi eksiklerden kaynaklandığı belirlenirse SGK gönüllü için yaptığı ve ileride yapacağı giderleri, kusuruna bağlı olarak, STK'ya ödettirebilir.²³

Diğer yandan, acil durum ve kurtarma alanında çalışan STK'lar gönüllü seferber etmektedirler. Özellikle 6331 sayılı Kanun çerçevesinde tanımlanmış riskli veya çok riskli faaliyetlerde bulunan gönüllüler için, var olan ferdi kaza sigortası kapsamındaki özel poliçelerde uzuv kaybı durumunda bir kereye mahsus ödemeler nedeniyle çok yetersizdir. Arama kurtarma ya da itfaiye

23 STK ve gönüllü faaliyetleri kapsamasa da, işverenin sorumlulukları ve kusurlu olduğu durumları görmek için 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na bakılabilir. Bu kanuna göre, işçinin sigorta primini ödeyen işyerinde olan iş kazalarında işverenin kusuru saptandığında SGK kaza ile ilgili tüm giderleri işverene rücu edebilmektedir.

gönüllüsü (ya da başka bir gönüllü) bir işte profesyonel olarak çalışıyor ve sağlık sigortası varsa bile eğer arama kurtarma faaliyeti (ya da herhangi bir faaliyet) sırasında % 69'dan fazla çalışma gücü kaybına uğrarsa malullük sigortasından yararlanabilmesi için asgari 10 yıldan beri sigortalı olup 1.800 gün sigorta primi ödemiş olması gereklidir (Doğan-Yenisey ve Kabakçı, 2017).

Özel ferdi kaza sigortasının sınırları, ve gönüllünün çalıştığı kurumdan, aileden vb. kapsamında olan GSS'nin kaza durumunda devreye girmesi durumunda ortaya çıkabilecek sorunlar dikkate alındığında, kamunun gönüllülere yönelik SGK üzerinden bir kaza ve meslek hastalığı sigortası olanağı geliştirmesi ön plana çıkmaktadır.

Gönüllüler için kamunun geliştirebileceği kaza sigortası önerisi için örnek olarak 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun Ek 9 uncu maddesi olan Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı ve Konut Kapıcılığı²⁴ altında yapılan düzenlemeler örnek olarak alınabilir. Bu kanuna göre, ev hizmetlerinde bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı 10 günden az olanlar için ise, çalıştırdıkları süreyle orantılı olarak çalıştıranlarca 82. maddeye göre belirlenen prime esas günlük kazanç alt sınırının % 2'si oranında iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi ödenir. Asgari ücretin günlük tutarının % 2'si olan bu miktar 2020 yılında 1,96 TL'dir. Uygulama bakımından çok kolay olan bu prim ödeme süreci 2016 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından hazırlanan 5510 sayılı Kanun'un Ek 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ'in değiştirilmesine Dair Tebliğ'de yer almaktadır.²⁵ Buna göre "sigortalı bildirimini Kurumca (SGK) belirlenecek numaraya kısa mesaj göndermek suretiyle yapacak olanlar, öncelikle bir defaya mahsus kısa mesaj ile kendi T.C. kimlik numarasını yazıp kendini "çalıştıran" olarak kaydettirecek, daha sonra çalıştıracağı kişinin T.C. kimlik numarası ve ayın hangi gününde çalıştıracağı bilgisini göndererek sigortalı için tescil kaydını oluşturacaktır. Sigortalı çalıştıran kişiye sigortalının kaydının yapıldığı ve % 2 oranındaki iş kazası ve meslek hastalığı sigorta priminin telefon faturasına yansıtılacağı yönünde cevap mesajı ile dönecek ve sigortalı çalıştıran tarafından bunun onaylanması halinde sigortalı tescili tamamlanacaktır."

Türkiye'de 2016 yılında başlayan uygulamaya göre, ayda 10 günden az gündelik temizlikçi çalıştıran ev sahipleri 5510'a SMS atarak ve 2020 yılı

²⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5510&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

²⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/12/20161229-8.htm>

için günlük 1,96 TL iş kazası primi ödeyerek tüm yükümlülüklerini yerine getirmiş oluyorlar. Benzeri bir uygulamanın gönüllüler için de yapılması gerek; gönüllülerin riskli faaliyetlere katan sivil toplum kuruluşları için, gerek faaliyetlerin orta/düşük risk taşıdığı ifade edilmesine rağmen gönüllülerini özel ferdi kaza sigortası yaptıran sivil toplum kuruluşları için önemli bir teşvik ve kolaylık olacaktır.

Yarı yapılandırılmış mülakatın akışı içinde, iş kazası sigortası ile ilgili sorulan sorunun ve verilen bilginin genel hatları şöyle formüle edilebilir: “Yapılmış iş hukuku çalışmaları gönüllülerin emeklilik sigortasının ya da sağlık sigortasının gönüllü çalıştığı kurum tarafından yapılmasının gerekli olmadığı görüşünde... Ancak iş kazası ve meslek hastalığı riski bunların dışında kalıyor. Sizce kurumunuzda çalışan gönüllülerin gönüllülük yaparken böyle büyük bir iş kazası ile karşılaşma riskleri var mı? Hukuki olanak olsa gönüllülerinize günlük iş kazası meslek hastalığı sigortası yapmak fikrine ne diyorsunuz? SMS ile gönüllülerinize günlük iş kazası meslek hastalığı sigortası yapmak mümkün olsa bu sizin işlerinizi mali olarak zorlaştırır mı ?”

Yarı yapılandırılmış mülakatlarda kaza sigortası konusunda sorulan bu soruya olumlu veya olumsuz düşünceler açıklayan ve kaza konusunda ara çözüm üreten STK yöneticileri bulunmaktadır.

Olumsuz görüşlerin nedenlerini özetlemek gerekirse, gönüllü yöneticileri ile yarı yapılandırılmış mülakatlardan yukarıda sözü edilen kamu eliyle yapılacak kaza sigortasına olumsuz görüşlerin en yaygın izahı, yukarıda incelendiği gibi, gönüllülükte hiçbir risk olmadığı konusudur. Gerek 1.016 gönüllünün katıldığı anketler gerek gönüllü yöneticileri ile yapılan mülakatlar faaliyetlerin önemli bir kısmında risk olmadığı, önemli bir kaza ile karşılaşmadığını ortaya koymaktadır. Buna rağmen gerek gönüllüler gerek gönüllü yöneticileri tarafından var olan riskli faaliyetlere değinilmektedir. O nedenle, gönüllü faaliyetlerin sürdürülmesi sırasında kaza riski görüldüğünde bir kaza sigortası yaptırılması ve riskli gördükleri faaliyetler için şimdiye kadar kuruluşların kullandıkları özel ferdi kaza sigortası olanağının devam etmesi, isteyen kurumlar ve yüksek riskli faaliyetler için özel ferdi kaza sigortası dışında isterlerse kullanabilecekleri alternatif ve daha ucuz²⁶ bir kamu kaza sigortasının kanunda yer alması daha uygun olacaktır.

Ayrıca, gönüllülerin çalışma sürelerinin nadiren tam gün olduğu dolayısıyla tam günlük bir sigortanın uygun olmayacağı da gönüllü yöneticileri-

26 Özel ferdi kaza sigortası yaptıran gönüllü kuruluşları bir gönüllünün bir günlük ferdi kaza sigortası primi 4 TL ile 8 TL arasında değişmektedir.

nin ifadelerine yansımıştır. Diğer yandan ağırlıklı olarak, söz konusu sigortanın dernek için önemli bir maliyet oluşturacağı gönüllü yöneticileri tarafından dile getirilen diğer konulardan biridir. Ciddi olarak fon bulma sıkıntısı yaşayan, bulunan fonların insan kaynaklarına ayrılmasında önemli kısıtlar olan ve içinde bulunduğumuz günlerdeki pandemi nedeniyle bu sorunun derinleşmesi beklenen bir konjonktürde, kaza sigortasını tüm gönüllü çalışanları kapsayacak bir kanun hükmü gönüllü kuruluşları ve bu kanunun amacı olan gönüllülüğü ve gönüllü kuruluşları teşvik açısından olumsuz sonuç yaratacaktır. Söz konusu mali yükün gönüllülüğü teşvik kapsamında değerlendirilip kamu tarafından ücretsiz olarak, gönüllüler için kaza sigortası uygulamasının daha doğru olacağı da anlatılar arasındadır. Bunun kötüye kullanılabileceği de tartışma noktalarından biridir.

Kamunun yapacağı gönüllüler için kaza sigortasının gönüllülerin bilgilerinin kamu ile paylaşılacağı anlamına geleceği için olumsuz görüş belirtilmesi de dikkat çekici bir durumdur. Üyelerle ilgili bir T.C. kimlik nosu paylaşımı istendiğinde üye sayısında yaşanan düşüş çeşitli STK'lar tarafından gündeme getirilmiştir. Belirli süreden fazla çalışanların sigortalı yapıp diğerlerinin yapılmaması kurum için gönüllüler arasında bir derecelendirme ve ayrımcılık nedeni olabileceği görüşü de belirtilmiştir. Gönüllülere yönelik bir kaza sigortası konusunda görüşmelerde karşılaşılan olumlu anlatı ise sigortanın ucuz ve kullanışlı olması ve gönüllü kazanımları ile ilgilidir, gönüllülük sürelerinin uzaması ve aidiyetin artması gibi. Diğer yandan gönüllü sömürüsünün azalmasına da vurgu yapılmıştır.

Gönüllü yöneticilerinin arasından aslında kaza riski olduğu görülüp çeşitli arayışlar içine giren ve kaza sigortası yaptırmanın dışında üretilen ara çözümler dile getirilmektedir. Ara çözüm olarak en yaygın ifade hastalık veya kaza durumunda destek sağlandığı ve bunun bir taahhüt olarak gönüllülere belirtildiğidir. Türkiye'de enformel sektörde de çok yaygın olan bu uygulama, sigortanın olmadığı ancak hastalık, kaza durumuna masrafları karşılamak, düğününü vb. yapma, çocuğunun okul masraflarını ödeme şeklindeki kanunen tanımlanmış bir hakkı kullandırmaktan çok, iyi/vicdanlı işveren kimliğiyle ulufe dağıtma yaklaşımını andırmaktadır. Bir başka ifade ise gönüllüye kaza durumunda sorumluluğun kendisinde olduğuna ilişkin bir belge imzalatmayı ara çözüm olarak geliştirmiştir. Bir başka gönüllü yöneticisi, tek gönüllük sigorta bulamadıkları (bilemedikleri) için seyahat sigortası ile riski azaltma yoluna gitmiş olduğunu ifade etmiştir.

Özetle, kamunun bir yandan gönüllülüğü teşvik için kanun çıkarıp, gönüllülerin gönüllü faaliyetler sırasında karşılaşılabilecekleri kaza riski karşısında sivil toplum kuruluşlarının kısıtlı kapsamı olan özel poliçelere muhtaç bırakılmaları kabul edilebilir değildir. Ayrıca çıkarılan kanunda, riskli faaliyet tanımını olmaması durumunda, gönüllünün gönüllü faaliyet sürdürürken başına gelecek her türlü kaza sivil kuruluşuna yasal bir süreç olarak dönebilir.

Gündelikçi çalışanlar için çıkarılmış olan kaza tescil ve prim ödemesi kolay ve ucuz bir kaza sigortası seçeneği, özellikle riskli faaliyetler için zorunlu olacak şekilde çıkartılmalıdır. Düşük riskli faaliyetlere gönüllülerini katan, mali kısıtlar nedeniyle ve gönüllü bilgilerini paylaşmak istemeyen STK'lar dışında kalan ve halihazırda gönüllülerini oldukça pahalı ferdi kaza sigortası poliçesiyle korumaya çalışan STK'ların da bu sigortadan yararlanmaları olanaklı olmalı, ancak zorunluluk olmamalıdır.

Yarı yapılandırılmış mülakatlardan gönüllüler için kamunun kaza sigortası konusu dışında billurlaşan diğer konular üç temel başlıkta özetlenebilir. Bunlardan birincisi fon verenlerin gönüllü kaza sigortasını proje bütçelerine dahil etmeyi kabul etmeyecekleri konusudur. Öneri olarak AB ülkelerinde gönüllünün yaygınlaşması için önemli gelişmeler olurken, AB fonlarından desteklenen STK projelerine gönüllü faaliyet eklendiğinde kaza sigortası için bir düzenleme getirilmesi anlamlı ve farkındalık yaratıcı olacaktır. Gönüllülere ve faydalanıcılara harcırah verme konusunda AB projelerinde önemli olanaklar bulunmaktadır.

Özel sigorta şirketleri temsilcileri ile gönüllülerini kaza sigortası yaptırmak isteyen STK'ların bir araya gelip ferdi kaza sigortalarının kapsam ve maliyet konusunda bir anlaşma yapabilmeleri, özel sigorta şirketlerinin bu süreci sosyal sorumluluk projesi olarak sürdürebilecekleri ise ikinci önemli öneri olarak ortaya çıkmaktadır.

Risk ve kaza sigortası konularında gönüllü yöneticileri ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda STK'ların gönüllüleri risklere karşı sigortalamadıklarının yanı sıra katılımcılarını ve faydalanıcıların da risklere karşı sigortalamadıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan toplantılarda yemek zehirlenmeleri, düşme ve yaralanmadan, eğitime katılan çocukların merdivenden düşmesine ya da saha çalışması sırasında yaşanabilecek sürtüşmelere kadar geniş bir yelpazede risklerin olduğu gönüllü yöneticileri tarafından dile getirilmiştir. Dile getirilen risklerin bir kısmı olmuş bir kısmı da olabilecek kazalar çerçevesinde anlatılmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan üçüncü konu kamu eliyle yapılacak ve sadece gönüllülere yönelik bir kaza sigortasının kapsamını aşmak-

ta, sigortanın kapsamının gönüllü, faydalanıcı, üçüncü kişiler olarak değerlendirilmesinin sivil toplum kuruluşlarının korumak bakımından daha önemli bir ihtiyaç olduğudur. TGA 2019'un anket ve yönetici mülakatlarından kapsayıcı bir STK sigortası ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsayıcı STK sigortası katılımcı (ferdi kaza), gönüllü (ferdi kaza) ve STK için (üçüncü şahıslar mali sorumluluk poliçesi ve mesleki sorumluluk poliçesi) sigorta önerilerini bir araya getiren bir poliçe olabilir.²⁷

Tablo 1'de gönüllü kanunu çerçevesinde önerilen kamu gönüllü kaza sigortası ile birlikte özel sigortalardan alınabilecek bu poliçelerin kapsamı ve hangi STK'lar tarafından kullanılacakları özetlenmiştir.

Özel sigorta şirketleri temsilcileri ile gönüllülerini kaza sigortası yaptırmak isteyen STK'lar bir araya gelip kapsam ve ücret konusunda bir anlaşma yapabilirler, özel sigorta şirketleri bu süreci sosyal sorumluluk projesi olarak sürdürebilirler.

Gerek kamunun SGK bünyesinde geliştireceği, benzeri ev hizmetlerinde çalışanlar için çıkarılan kanun ve yönetmelikte yer aldığı gibi ucuz ve kolay bir gönüllü kaza sigortası, gerek özel sigorta kuruluşlarıyla yapılabilecek olan kapsamlı STK sigortası geliştirilmesi ve savunuculuğunun yapılması gereken konular olarak önümüzde durmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Bir gönüllük yasası çıkarılması Türkiye'nin gündemindedir. Bu yasanın geleksel ve bireysel yardımlaşma/dayanışma faaliyetlerini kapsamaması gerektiği açıktır. STK'ların bünyesinde yapılacak gönüllülükle ilgili oluşturulacak yasal çerçeve, örgütlenme özgürlüğünü ve bir özgürlük alanı olan gönüllü faaliyetleri kolaylaştırmaya yönelik olmalıdır. Bu yasanın sivil katılımı güçlendirici, özgürlükçü, alanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek esneklikte olabilmesi için aşırı düzenleyici olmaması, kontrol amacının olmaması ve bildirim zorunluluğu olmaması en temel özellikleri olarak ifade edilebilir. Gönüllülük yapılacak STK'ların amacına göre, çalışma alanına göre ayrıştırılmaması bir diğer önemli konudur.

Gönüllü ile STK arasındaki birçok hak ve sorumluluğun, yerine getirilen gönüllü faaliyetin özelliklerine bağlı olarak, STK ile gönüllünün karşılıklı anlaşmasına bırakılması esas yaklaşım olmalıdır. Yasada, örgütün değerleri-

²⁷ Özel STK sigorta poliçesi önerisinin oluşturulmasında katkısından dolayı Sigorta Eksperti Engin Özyayın'a ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Dr. Cüneyt Süzal'e teşekkür ederim.

TABLO 1
İsteyen Kurumlar için STK Sigortası Önerileri

	KAMU		ÖZEL		
	GÖNÜLLÜ İÇİN		KATILIMCI İÇİN	STK İÇİN	
	GSS Sigortası (Mevcut)	GSS'ye ek olarak önerilen kaza ve meslek hastalığı sigortası (Gönüllüler için mevcut değil, gündelikçi çalışanlar için mevcut)	Ferdî Kaza Sigortası (mevcut)	3. Şahıslar Mali Sorumluluk Poliçesi (mevcut)	Mesleki Sorumluluk Poliçesi (mevcut)
KAPSAM	Gönüllülerin % 10'a yakınında sağlık sigortası bulunmamaktadır.	Kaza sigortasıdır. Ölüm, organ kaybı gibi durumları kapsar. Meslek hastalığını kapsar. Engelli maaşını kapsar. Gündelikçi sigortası SMS ile yapılmaktadır ve günlük 1,96 TL'dir. Gönüllüler için de kamuya önerilmektedir.	Birebir gönüllü ismi verilerek STK tarafından grup yapılabilir. Grup sigortası olarak sene başında yapılabilir.	STK'ya hiçbir şey ritücu edilemez.	Kendi kusuru nedeniyle ve mesleki eksikliği nedeniyle 3. kişiye vereceği zararı kapsar.
HANGİ STK'LAR KULLANABİLİR		Acil durum arama kurtarma ve itfaiye gibi yüksek riskli STK'lar kullanılabilir. Gönüllülerinin ismini vermekte bir sakınca görmeyen ve sigorta yapmak isteyen STK'lar kullanılabilir.	Katılımcısı şehirden ya da şehirden geldiği durumda isteyen STK'lar yapılabilir.	Gönüllü ve katılımcısı ferdi kaza ve mesleki sorumluluk poliçesi yaptıran STK'lar yaptırmak isteyebilir.	Hedef kitlesi zarar görebilir. 3. şahıslar olan STK'lar yapılabilir.

ne sadık kalmak sorumluluğu, katılım hakkı vb. gibi sadece en temel hak ve özgürlükler alanlarının belirtilmesi yerinde olacaktır.

TGA 2019 sonuçlarına göre, STK'larda gönüllü faaliyetlerine katılanların karşılaştıkları riskler farklılık göstermekle birlikte genellikle çok düşüktür. Ancak bu sonuç hiç risk olmadığı anlamına gelmemektedir. Gönüllülerin çok tehlikeli faaliyetlerde yer alması durumunda kaza riskine karşı bir korunmasının olması önemlidir. Bir kaza durumunda STK yöneticilerinin sorumluluğunun ne olduğunun açık olması için, kaza sigortasının gerekli olduğu en tehlikeli faaliyetler yasada tanımlanmalıdır. Doğan-Yenisey'in makalesinde tartışıldığı gibi, bu zorunluluğun 6331 sayılı Kanun çerçevesinde tanımlanmış riskli veya çok riskli faaliyetlerle sınırlı olması en hızlı yöntem olacaktır. STK'lara en riskli faaliyetler için gönüllülerini kaza riskine karşı sigortalama sorumluluğu verilmesi durumunda, STK'ların özel sigorta şirketlerinden hizmet alma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaması için, kamunun gönüllüler için ucuz ve kolay kullanımı olan kaza sigortası seçeneği sunması yerinde olacaktır. TGA 2019'un bulgularından biri, STK'ların sadece gönüllüleri için değil aynı zamanda katılımcıları ve yararlanıcıları için de kaza sigortası arayışı içinde olduklarıdır. Makalede örnekleriyle tartıştığımız gibi, bu ihtiyaç STK'larla sigorta şirketi temsilcileri ya da dernekleri arasında çözülebilir.

Kaynakça

- AB Bakanlığı (2019), *Kamu-STK İşbirliği ve Türkiye'de Gönüllülük Süreçlerinin Güçlendirilmesi Çalıştayı*, 17 Ekim 2019 Ankara. https://www.ab.gov.tr/sivil-toplum-sektoru-danisma-toplantisi-kamu-stk-isbirligi-ve-turkiyede-gonulluluk-sureclerinin-guclendirilmesi_51762.html
- Avrupa Konseyi (1994), Council of Europe Recommendation No. R (94)4 of the Committee of Ministers of Member States on the Promotion of Voluntary Service.
- , (2000), Improving the Status and Role of Volunteers as a Contribution by the Parliamentary Assembly to the International Year of Volunteers 2001 (draft), Doc. 8917, December 22, 2000, http://www.seeyn.org/files/4/6_Voluntarism_and_public_institutions.pdf, 203-205.
- Birleşmiş Milletler (2001), Resolution Adopted by the General Assembly of the UN: 56/38 <https://www.unv.org/Publications/UNGA-Resolution-5638-Recommendations-support-volunteering>
- , (2018a), Resolution on "Volunteering for the 2030 Agenda for Sustainable Development" <https://www.unv.org/News/Resolution-Volunteering-2030-Agenda-Sustainable-Development-formally-adopted-UN-General>
- , (2018b), Plan of Action to Integrate Volunteering in to the 2030 Agenda for Sustainable Development <https://undocs.org/A/73/254>
- Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (2011), *Drafting and Implementing Volunteerism Laws and Policies*.

- , (2013), *Türkiye’de Gönüllülük* <https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/mdgs/Turkiyedegonulluluk.pdf>
- , (2018), *State of the World’s Volunteerism Report: The Thread that Binds Volunteerism and Community Resilience*, <https://www.unv.org/publications/swvr2018>
- DGEAC (2010), *Volunteering in the European Union*, Educational, Audiovisual & Culture Executive Agency (EAC-EA) Directorate General Education and Culture (DGEAC) https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/doc1018_en.pdf
- Doğan-Yenisey. K. ve Kabakçı, M. (2017), *Gönüllü Emeği ve İş Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ECLN (2014), *Volunteering: European Practice of Regulation*, <https://www.icnl.org/post/assessment-and-monitoring/volunteering-european-practice-of-regulation>
- Hadzi-Miceva, K. (2007), *Comparative Analysis of European Legal Systems and Practices Regarding Volunteering*, http://www.ecnl.org/dindocuments/203_AnalysisofVolunteerlawsandpractices_EN.pdf
- ILO (2011), *Manual on the Measurement of Volunteer Work*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_162119.pdf
- ISSP Research Group (2016), *International Social Survey Programme: GESIS Data Archive*, <https://www.gesis.org/issp/home/publications>
- Sivil Düşün (2018), *Gönüllülük*, 2. Sivil Toplum Forumu, 25-26 Nisan 2018, Ankara.
- STGM (2011), *STÖ’ler İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi*, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/sto-ler-icin-gonulluluk-ve-gonullu-yonetimi-rehberi>
- STÇM ve Göç Merkezi (2019), *Türkiye’de Gönüllülük Araştırması, 2019*, 13-14 Aralık 2019, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, <https://stk.bilgi.edu.tr/content/turkiyedegonulluluk/>
- TÜSEV (2016), “*Volunteerism: Legislation and Practices*”, <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/GonullulukBilgiNotuENG.15.01.16.rev1.pdf>
- , (2013), *STK’larda Gönüllülük ve Gönüllülük Politikaları, Vaka Analizi*, <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/STKlardaGonullulukVakaAnaliziTR.06.11.13.pdf>

Dizin

- aktif yurttaşlık xvii, xxi, 91, 212
aktivist/aktivizm xviii, 167, 169, 171, 176
Araçsallaştırma xxiv, 109, 112, 130, 144
aşırı düzenleme 210, 213, 216, 232, 254
ayrımcılık 17, 24, 45, 60, 78, 136, 151,
153, 217, 229, 230, 237, 252
- bağış xix, xx, 46, 90, 118, 194, 224, 235,
bakım xviii, 99, 100, 148, 167, 171, 172,
184, 219, 221, 223, 225, 247
bireysel gönüllülük xix, 196, 233
birlikte yaşam xxiii, xxiv, 51, 120, 121
- çalışma alanı xxi, 6, 28, 42, 56, 104, 118,
133, 138, 139, 154, 159, 195, 209,
254
çalışma süresi xxi, 7, 54, 133, 149, 150,
160, 161, 182, 183, 192, 200, 203,
234, 244, 245, 251
çocuğun yüksek/öncelikli yararı xxv, 135,
144-146 148, 150, 154, 159, 161,
163, 174, 175
çocuk güvenliği politika belgesi xxv, 135,
156, 159
çocuk hakları xxiv-xxvi, 65, 66, 108, 133-
137, 139, 142, 144, 145, 148, 151-
153, 157-161, 163
çocuk katılımı 135-138, 162
çocuk koruma xxiv, 135, 152, 156-159,
174, 175, 220
çocuklarla çalışma xxi, xxiv-xxvi, 52, 57,
62, 65, 66, 84, 104, 106, 133-137,
139-149, 151-163
- davranış kodları xxi, xxvii, 240, 241, 245
davranış kuralları xxv, xxvii, 65, 152,
159, 160, 174, 230, 240
dernek xxvii, 20, 32, 46-48, 51, 54, 65,
66, 73, 78, 85, 89, 95, 106, 111, 122,
139, 144, 180-182, 186, 187, 189,
191, 192, 194-198, 200, 207, 215,
216, 218, 220, 234-236, 238, 240,
243, 248, 252, 256
dernekler kanunu 180, 187, 197, 207,
215, 236
- emekli 2, 4, 7-11, 13, 15, 16, 20, 24, 30-
32, 41, 90, 167, 182, 226, 227, 237,
251
etik değerler xxvii, xxviii, 240, 241
etik gönüllülük xxi, 165, 169-172, 174,
176
faaliyet alanı 7, 16, 49, 65, 69, 195, 196
fedakârlık 37, 169, 240
fırsat eşitliği 216, 217, 230, 237
fon 87, 89, 170, 193, 252, 253
- gençlik kuruluşu 53
gönüllü katılımı xx, xxiii, 52, 107, 146,
145, 154, 156, 194, 195, 207
gönüllü kazanımları 252
gönüllü koordinatörü xxii-xxv, xxvii, 45-
47, 49, 55, 112, 165, 167
gönüllü profili 1, 5, 41, 49, 139, 167
gönüllü tanımı 2, 176, 179, 190, 200, 232,
236
gönüllülere geri bildirim 52, 56, 71, 74,
82, 83, 145, 155
gönüllülerle iletişim xxiii, 26, 69-71
gönüllülük başvurusu 26, 27, 58, 63-65,
147, 243
gönüllülük politikaları 55, 78, 87, 135,
136, 139, 146, 161, 163, 170
gönüllülük sigortası xxvii
gönüllülük sözleşmesi 142, 198-201, 220,
222-224, 229, 231, 232, 244-246
gönüllülük stratejisi 54, 238
güçlendirme xxvii, 56, 94, 105, 107, 109,
110, 113-116, 121, 122, 126, 129,
136, 140, 146, 148, 151, 153, 154,
159-161, 163, 209, 210, 230, 232-
234, 254

- hak temelli xxiii, 60, 135, 137, 138, 149, 152, 248
- harcırah 32, 76, 79, 187, 193, 222, 224-226, 242-244, 253
- hayırseverlik 99, 100, 135, 219
- hedef kitle 2, 28, 57, 104, 135, 137, 139, 140, 162, 245, 248, 255
- hizmet temelli 163
- hizmet sözleşmesi 186, 199, 241
- ikincil travma 34, 52, 91, 146, 163, 175
- insan hakları 6, 65, 66, 99, 103, 104, 135, 137, 145, 148, 151, 153, 219, 248
- iş kazası 34, 86, 88, 90, 201, 202, 204, 205, 226, 246-251
- iş sözleşmesi 181-184, 186, 188, 191, 192, 199, 200, 223, 245
- iş tanımı 45, 108, 109, 151, 183, 222, 227, 238-240, 245
- işçi 115, 180-186, 188, 190, 192, 193, 198, 199, 202, 207, 217, 224, 232, 234, 235, 249
- işgücü xx, 53, 79, 112, 114, 115, 194, 234
- iyi niyet 169, 199, 240, 243
- iyilik xviii, 56, 58, 117, 171
- kalkınma 138, 170, 208, 209, 211, 219
- kayıt dışı çalışma/işçi 180, 181, 186, 207
- kaza riski xvii, xxviii, 247, 248, 251-253, 256
- kişisel gelişim 57, 69
- kişisel verilerin korunması 89, 230, 241
- kurum kimliği 74
- mentorluk 14, 15, 68, 181
- meslek etiği xvi, 166,
- meslek hastalıkları 34, 202-205, 226, 227, 229, 246, 247, 250, 251, 255
- motivasyon xix-xxii, xxiv, xxv, 55-58, 61, 71, 79, 80, 113, 114, 119, 133, 140, 142-146, 149, 158-161, 165, 167, 171-173
- odak grup xxii, 1, 2, 36, 45, 94, 96, 98, 99, 108, 111, 113, 114, 116, 118, 120, 122, 123, 127, 134, 138, 142, 147, 150, 153, 154, 162
- oryantasyon xxv, 33, 43, 52, 65-67, 69, 141, 147, 150, 153, 154, 156, 160, 174, 175, 228, 238, 240
- örgütlenme özgürlüğü xxvi-xxvii, 179, 208, 216, 254
- örgütlü gönüllülük xviii, 196
- ötekileştirme 37, 120, 121, 130
- özgeçmiş 115, 146, 165, 173
- özgüven 36, 58, 155
- özne xviii, xxv, 60, 93, 94, 100, 101, 104-113, 115-124, 129, 137, 160, 162, 163, 168, 169
- proje/projecilik xviii, xxiii, xxiv, xxvii, xxviii, 14, 15, 17, 46, 48, 51, 53, 54, 57, 58, 62, 63, 68, 72-76, 78-80, 82, 83, 86, 87, 110, 119, 128, 148, 153, 181, 193, 229, 234, 242, 248, 253, 254
- psikolojik rahatsızlık 34, 141, 202, 248
- sigortasız işçi 86, 186
- sivil katılım xxvii, 1, 42, 209, 210, 232, 233, 254
- siyasi katılım 94, 117, 141, 162
- sosyal güvenlik güvence xxvi, 32, 33, 125, 126, 180, 185, 186, 189, 190, 203, 204, 210, 232, 247, 250
- sosyal medya xxiii, 1, 60, 64, 70, 103, 146, 157
- sosyal sigorta 185, 186, 204, 205, 226, 227, 231, 241, 246, 250
- Sosyalleşme 71, 133, 168, 173, 248
- söz hakkı 58, 101, 118, 130, 136, 145, 234
- stajyer xx, 88, 115
- süpervizyon 65, 68-70 81, 151, 154, 155, 157, 159, 160, 174, 240
- sürdürülebilir gönüllülük xxi, xxvi, 32, 62, 76, 91, 92, 140, 167, 171, 173, 175, 191
- şeffaflık 32, 76, 91, 170, 208

tanınırlık xxiv, 28, 59, 104, 105, 117,
127, 140

tüzel kişilik xviii, xxvii, 125, 138, 194,
196, 218, 219, 233-235

uluslararası gönüllülük 169, 170, 190,
211, 213, 221, 237, 238

üçüncü kişiler/ taraflar xxi, xxvii, 165,
170, 171, 174-176, 184, 190, 191,
197, 201, 227, 229, 230, 237, 240,
254

vakıf xxvii, 47, 48, 57, 77, 91, 95, 186,
189, 191, 195, 196, 216, 218, 234,
236, 240, 243, 247

vatandaşlık xxvi, 56, 172, 189, 190, 194,
211, 217, 218, 220-222, 232, 233,
237-239, 242

vekalet sözleşmesi 198, 199

yapabilirlik 136

yardımlaşma/yardımsverlik xix, xxvii, 37,
56, 57, 66, 96-100, 106, 135, 143,
144, 171, 182, 190, 192, 195, 197,
204, 219, 228, 233, 254

yarı yapılandırılmış mülakat xxii, 45, 248,
249, 251, 253

2019 yaz aylarında yürüttüğümüz Türkiye’de Gönüllülük Araştırması’nın (TGA 2019) bulgularını detaylı bir biçimde ele alan bu kitap mevcut koşullara dair bir resim çizmeye çalışarak, genç gönüllüleri, çocuk alanında gönüllülüğü, gönüllülükte etik ve yasal çerçeve temalarını tartışmaya açıyor.

Çocuk alanındaki gönüllülerin koşulları, motivasyonları, deneyimleri nelerdir? Nasıl daha iyi hale getirilebilirler? Gençler gönüllülük sürecinde seslerini ne denli duyurabilmektedirler? Gençlerin katılımının yurttaş katılımı açısından ne tür imkânları ve kısıtlılıkları vardır? Gönüllülük kendinden menkul bir biçimde etik bir gönüllülük anlamına mı geliyor? Etik kurallar ve davranış ilkelerinin yazılı olması sivil alanın gündeminde yer alıyor mu? Neden gönüllülükte etiği tartışmak gereklidir? Gönüllülerin gönüllülüğü bireysel ve geleneksel ortamlar kadar, aktif yurttaşlık ve sivil alana katılım olarak da deneyimleyebilmelerini destekleyecek hak ve sorumluluklar tanımlanabilir mi? Tanımlanabilirse bunlar nelerdir? Gönüllüleri korumak için bir “kaza” sigortası gerekli mi? Bu konuda ülke örnekleri nelerdir? Kamunun bu konudaki görev ve sorumlulukları nelerdir?

Kitap boyunca bu sorular eşliğinde ilgili yazına, farklı ülke deneyimleri ve gönüllülikle ilgili TGA 2019’un sonuçlarına başvurularak cevaplar için ipuçları bulmaya ve tartışmaların bir sonuca evrilebilmesi için öneriler sunmaya çalışılmıştır.

**EMRE ERDOĞAN PINAR UYAN-SEMERÇİ LADEN YURTTAGÜLER AYŞE BEYAZOVA
GÖZDE DURMUŞ KÜBRA DOĞAN-YENİSEY NURHAN YENTÜRK**

KAPAK RESMİ: LALE DURUİZ

ISBN 978-605-399-567-8

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

STK ÇALIŞMALARI